

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**OSMANLI MISIR'INDA BİR YEREL HAZİNE ÖRNEĞİ
“KEŞUFİYYE” (1711-1795)**

Osman Onur GENÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

OSMANLI MISIRI'NDA BİR YEREL HAZİNE ÖRNEĞİ “KEŞUFİYYE” (1711-1795)

Osman Onur GENÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

Osman Onur GENÇ tarafından hazırlanan “Osmanlı Mısır’ında Bir Yerel Hazine Örneği “Keşufiyye” (1711-1795)” başlıklı bu çalışma, 28/05/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Başkan)

Doç. Dr. Selda Güner ÖZDEN (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi LEYLA AKSU KILIÇ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

31/05/2021

Osman Onur GENÇ

¹"*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*"

(1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metodların kullanıldığı, henüz makaleye dönüştürülmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik sağlığı vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir". Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.*

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç Dr. Selda Güner Özden** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Osman Onur GENÇ

Sevgili Babannem ve Dedeme

TEŞEKKÜR

Osmanlı Arap coğrafyasıyla tanışmam 2016 yılında Erasmus Değişim Programı ile gitmiş olduğum Universität Hamburg'ta almış olduğum History of Modern Egypt dersi ile başladı. Fakat bu coğrafyayı öğrenmem ve ilgim olduğunu keşfetmem değerli hocam Selda Güner Özden'in vermiş olduğu dersler, önerdiği okumalar ve karşılıklı yapmış olduğumuz akademik tartışmalarla gerçekleşti. Kendisi her daim beni araştırmaya yönlendirerek akademik hayatın içine dâhil olmamı sağladı. Stanford Shaw'ın *The Finacial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798* adlı kitabını okurken aklıma takılan ve araştırdığımda sonuca erdiremediğim keşufiyye nedir sorusu beni bir kez daha hocam Selda Güner Özden'in kapısını çalmaya sevk etti. Kendisinin yönlendirmeleri ve benim merakımla iğne ile kuyu kazmaya yönelen bu araştırma süreci mezkûr tez ile sonuçlandı. Arşiv belgeleri ve defterlerle kazılan bu kuyuda boğulmamı engelleyen ve her daim durak noktamı belirleyen danışman hocamdır. Kendisinin destekleri, her daim ulaşılabilirliği, yönlendirmeleri, eleştirileri ve sonsuz sabrı olmasaydı şüphesiz ki böyle bir çalışma ortaya çıkmayacaktı. Bu sebeplerle danışman hocam Doç. Dr. Selda Güner Özden'e sabrı ve güveni için sonsuz şükranlarımı sunarım.

Alanla ilgili yönlendirmeleri ve aydınlatmalarıyla Prof. Dr. Jane Hathaway'e teşekkürlerimi borçluyum. Kendisi aklıma takılan soru işaretlerini çözmemde, erişemediğim kaynakları temin etmemde her daim büyük bir destek sağlamıştır. Prof. Dr. Ali Yayıoğlu ve Prof. Dr. Evgenia Kermeli Ünal yapıcı eleştirileriyle beni yönlendirip yolumu aydınlatarak çalışmama önemli katkılar sundular, kendilerine vakitlerini ayırdıkları için şükranlarımı borçluyum. Prof. Dr. Linda Darling ve Prof. Dr. Kenneth M. Cuno Türkiye'de ulaşamadığım bazı makaleleri üniversite kütüphanelerinden ve kendi kaynaklarından temin edip ulaştırdılar. Katkılarını asla unutamam. Tez savunma jürimde yer alıp bu çalışmanın daha iyi olabilmesi için katkı gösteren Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü ve Dr. Öğretim Üyesi Leyla Aksu Kılıç hocalarıma şükranlarımı borçluyum. Hocam Dr. Tefik Orçun Özgün lisans hayatımdan itibaren zaman zaman hocam olarak zaman zaman da bir ağabey gibi her daim yanımda oldu. Kendisini bazen fikirlerimle ve hızlı konuşmamla yorsam da bana katlandığı için teşekkür ederim. Burada isimlerini sayamadığım Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerine teşekkürlerimi

borçluyum. Lisans hayatımdan itibaren aşlamış oldukları metodolojik düşünme, eleştirel yaklaşım ve alan da yeterlilik bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel dinamikleri oluşturdu.

Lise dönemimden itibaren hayatımı şekillendirmemde büyük bir pay sahibi olan hocam aynı zaman da ikinci annem Filiz Özcan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım ne yapsam hakkını ödeyemem. 3 yıllık yüksek lisans hayatım boyunca yapmış olduğum çalışmalarda arşiv belgelerini okurken yardımlarını esirgemeyen, benimle her dakika akademik tartışmalara girmekten çekinmeyen ve böylece fikir üretmemizi sağlayan değerli dostum, arkadaşım Ziya Aşçıoğlu'na ve Tuğçe Özkılınç'a şükranlarımı sunarım.

Değerli dostlarım Mert Silav, Nuh Cihat Esmer, Sena Şimşek, Gökhan Sarı, İbrahim Karaotçu, Kebire Osman, Tuğçe Balkanlı Uyar, Ayşenur Güngör, Ayşenur Demiray, Büşra Özkul ve Kübra Babur Yüce bu pandemi koşullarında her daim akıl sağlığımı yitirmemi engelleyip, gerektiğinde yanımda oldular. Hatta yeri geldi beni zorla bilgisayarımdan ayırdılar. Kendilerine sonsuz şükranlarımı borçluyum.

Başta canım annem Pınar Genç ve babam Ender Genç olmak üzere ailemin rahat etmem için sağladığı imkânlarla, maddi ve manevi destekleri olmasaydı böyle bir çalışma ortaya çıkmayacaktı. Bu tezin hazırlanmaya başlandığı ilk günlerde hayattan ayrılan rahmetli dedem Osman Nuri Genç ve babannem Emine Genç'e hem yaşamımı ve imkânlarımı hem de akademik hayatımı borçluyum. Onların destekleri olmasaydı böyle bir çalışma ortaya çıkmayacaktı. Son olarak canım kardeşlerim Ahmet ve Kadir'e hayatımı kolaylaştırdıkları için teşekkür ederim.

Osman Onur GENÇ

Balıkesir/ Konakpınar

Nisan 2021

ÖZET

GENÇ, Osman Onur. (2021). *Osmanlı Mısırı'nda Bir Yerel Hazine Örneği "Keşufiyye" (1711-1795)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bu tez XVIII. yüzyıl Mısır'ının mali vaziyetini icmal defterleri, mukataa defterleri, mühimme defterleri ve dönemin Mısır kroniklerini kullanarak irsaliye hazinesi bağlamında keşufiyye vergisi örneğinden hareketle anlatmayı amaçlamaktadır. Çalışma boyunca Mısır'da sosyo-ekonomik gücü tekrar ele geçiren Memlûk Beyleri ile Devlet-i Aliyye ilişkilerine değinilecektir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Mısır'da kurduğu mali modelin XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte çökmeye başlamasıyla Memlûk ümerasının iktidarı ele geçirmesi arasında organik bir bağ mevcut mudur? Mısır valisinin merkezi hükümete gönderdiği yıllık irsaliye hazinesi içerisinde yer alan keşufiyye vergisi miktarında yaşanan düşüş Devlet-i Aliyye'nin Mısır algısını nasıl etkilemiştir? Bu durumun adem-i merkezîyetçilik ile bir ilişkisi mevcut mudur? Erkan-ı Kahire olarak adlandırdığımız eyaletin yönetimindeki etkin unsurların Mısır maliyesine katkısı nedir? Bu soruların cevapları mezkûr yüzyılda Devlet-i Aliyye'nin Mısır algısının yeniden ortaya koyulmasını zorunlu kılmaktadır. Mısır'da kâşif olarak görevlendirilen Memlûk kökenli eyalet yöneticilerinin Devlet-i Aliyye'ye bağlılıkları fellah adı verilen köylülerden topladıkları Keşufiyye vergisi miktarı üzerinden ölçülmektedir. Toplanan vergi miktarındaki süreklilik Mısır valisi nezdinde kâşiflerin merkezi hükümet ile yapmış oldukları gayriresmi akdin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen eyaletteki vergiler sürekli artmakla birlikte merkezi hükümete gönderilen irsaliye hazinesi miktarında yüzyılın ilk yarısında istikrar hâkimken yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte irsaliye hazindeki vergi miktarı düşmüştür. Masraflarda düzenli bir artış yaşanırken mevcut mukataalar Memlûk zümreleri arasında paylaştırılmıştır. Buna bağlı olarak Mısır'da adem-i merkezîyetçilik ortaya çıkmıştır. Bu düşüş merkezi hükümetin Mısır'ın idaresi hakkındaki algısında değişiklik yapmasını zaruri kılmıştır. Devlet-i Aliyye'nin Mısır'daki yönetim anlayışını yeniden organize edebilmek için Memlûk hanelerinin askeri, mali ve idari vesayetini ortadan kaldırması gerekmektedir. Fakat Bulutkapan Ali Bey'in isyanı (1768-1773) böyle bir girişimi engellemiş, adem-i merkezîyetçilik daha da derinleşmiştir. Yüzyılın sonundaki Fransızların Mısır'ı işgali (1798-1801) merkezi hükümetin Mısır'da kontrolü tamamen ele geçirmesini

engellemiştir. Memlûklerin Mısır siyasetinden azade edilmesi ancak Mehmed Ali Paşa'nın mutlak iktidarı zamanında 1811 yılında meydana gelmiştir.

Anahtar Sözcükler

Mısır, Memlûk, Keşufiyye-i Kebir, Keşufiyye-i Sagir, İrsaliye Hazinesi, Adem-i Merkeziyet

ABSTRACT

GENÇ, Osman Onur. (2021). *An Example of Local Treasure in Ottoman Egypt "Kushufiyah" (1711-1795)*, Master Thesis, Ankara.

This thesis aims to explain fiscal situation of Egypt in the eighteenth century, by using İjmal, mukataas, mühimme records and Egyptian Chronicles of the period, based on the example of the kushufiyah tax in the context of the imperial treasury. In doing so, the relations between Mamluk Beys and the porte, which regained the socio-economic power in Egypt, will be discussed. Is there an organic connection between the collapse of the economic system established by the Ottoman Empire in Egypt within the second half of the eighteenth century and the seizure of power by the Mamluks? How did the decline in the amount of kushufiyah tax contained in the annual imperial treasury sent by the Egyptian governor to the central government affected the perception of Istanbul on Egypt? Do they have any relation to decentralization in Egypt? What is the contribution of the active elements in the administration of the province notables of Cairo (Erkan-ı Kahire) to the Egyptian finances? The answers to these questions require to examine reappear of porte perception on Egypt.

The allegiance of the provincial rulers of Memlûk origin, who were appointed as explorers in Egypt, is measured on the amount of kushufiyah tax collected from the villagers called fellah. The continuity in the amount of taxes collected is an indication of the informal agreement that kashifs made with the central government in the presence of the governor of Egypt.

While this taxes were constantly increasing in the province, the amount of the imperial treasury which is sent to the central government has decline. When revenue of the treasury stabilised in the first half of the century, the amount of tax in the imperial treasury has fallen within the second half of the century. While there was a regular increase in costs, the available mukataas were distributed among the Mamluk factions. Accordingly, decentralization has emerged in Egypt. This decline has made it necessary for the central government to change its perception of Egypt's rule. In order to reorganize the porte understanding of governance in Egypt, it is necessary to eliminate Mamluks households which is the military, financial and administrative tutelage. Nevertheless Bulutkapan Ali Bey's rebellion (1768-1773) prevented such an attempt, and decentralization have settled

permanently. The French invasion of Egypt at the end of the century (1798-1801) inhibited the central government from taking complete control of Egypt. That elimination of the Mamluks from Egyptian politics only occurred in 1811 during the absolute power of Muhammad Ali Pasha.

Key Words

Egypt, Mamluk, Kushufiyah-ı Kabir, Kushufiyah-ı Sagir, Imperial Revenue, Decentralization

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	IX
İÇİNDEKİLER.....	XI
TABLolar DİZİNİ.....	XIII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İRSALİYE-İ HÜMÂYUN: VERGİ Mİ? YOKSA HAZİNE Mİ?	19
1.1. TAŞRADAN KAHİRE'YE İRSALİYE HAZİNESİNİN TOPLANMA SÜRECİ... ..	21
1.2. BİR KÜÇÜK HESAP MESELESİ: İCMAL KAYITLARI.....	31
1.2.1. İcmal Kayıtlarından Mısır Maliyesi Hakkında Çıkarılabilecek Veriler	35
2. BÖLÜM: KEŞUFİYYE: HARAÇLA VERGİ ARASINDA BİR İKİLEM.....	62
2.1 MUKATAA DEFTERLERİNE GÖRE KEŞUFİYYE	75
2.2 1215 (1801) TARİHLİ KEŞUFİYYEYE HAVİ DEFTER PARÇASINA GÖRE GARBİYYE VİLAYETİNDEKİ KEŞUFİYYE KÖYLERİ	91
2.2.1 Defter Parçasının İçeriği	92

3. BÖLÜM: YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER ARASINDA MEMLÛK KÂŞİFLER	
.....	120
3.1 OSMANLI MISIRI'NDA KÂŞİF OLMAK	120
3.2 MEMLÛKLERİN MISIR SİYASETİNDE NÜFUZ MÜCADELESİ	129
3.2.1. Memlûk Tipolojisi: Yusuf Beyler Örneği	131
3.2.2. Memlûklerin Ekonomik Faaliyetleri	135
3.3 CEZZAR AHMED PAŞA NİZAMNAMESİ: ADEM-İ MERKEZİLEŞMENİN MALİYETİ	141
SONUÇ	154
KAYNAKÇA	161
EKLER	170

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Sarraf Manas Efendi'ye Teslim Edilen Bazı İradlar	23
Tablo 2. 1114 (1702-03) ve 1123 (1711-12) Seneleri Aralığındaki İrsaliye Hazinesi ve Masraf Miktarları	36
Tablo 3. 1126 (1714-15) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri.....	38
Tablo 4. 1129 (1716-17) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri.....	41
Tablo 5. 1149 (1736-37) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri.....	44
Tablo 6. 1178 (1764-65) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri.....	47
Tablo 7. 1192 (1778-79) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri.....	50
Tablo 8. 1114 (1702-03) Senesi İle 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki Mısır İcmal Defterlerinin Para Cinsi Üzerinden Hesap Hülasası.	56
Tablo 9. 1056 (1646-47) Senesine Ait Toplanan Keşufiyye Miktarları.....	67
Tablo 10. 1057 (1647-48) Senesine Ait Mısır'daki Vilayetlerden Toplanan Keşufiyye Miktarları.....	69
Tablo 11. 1723 (1135-36) Tarihli Mukataa Defterinde Yer Alan Keşufiyye Miktarları ile Vergi Gelirleri	76
Tablo 12. 1179 (1765-66) Tarihine Ait Mukataa Defterinde Yer Alan Mısır Vilayetlerindeki Mukataa Gelirleri ve Keşufiyye-i Sagir ile Keşufiyye-i Kebir Miktarları.....	78
Tablo 13. 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) Tarihlerine Ait Mukataa Defterlerinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Hasılatı Olarak Alınan Erkan-ı Kahire'nin Listesi.....	81
Tablo 14. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Alınan Vergilerin Açıklamaları.....	94
Tablo 15. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin İsimleriyle Birlikte Bu Karyelerden Alınan Vergi Türleri ve Miktarları.....	97

Tablo 16. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Bidat Olarak Alınan Külfe Gelirleri.....	111
Tablo 17. 1658-1660 yılları aralığında Mısır'daki vilayetlerdeki Mültezimlerin Sayıları	135
Tablo 18. 1797 Tarihinde Mısır Vilayetlerindeki Mültezim Sayıları	136
Tablo 19. 1648-49 Tarihli Mukataa Defteri ve 1785-86 Senelerine ait Mısır Vilayetlerindeki mukataaların Gelir Miktarları	139

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. XVIII. Yüzyıl Mısır Eyaleti Taşra İdaresini Gösteren Grafik.....	28
Şekil 2. 1129 (1716-17) tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik	43
Şekil 3. 1149 (1736-37) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik	46
Şekil 4. 1178 (1764-65) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik	49
Şekil 5. 1192 (1778-79) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik	52
Şekil 6. 1716-17- 1736-37- 1764-65- 1778-79 Tarihli İcmal Defterlerinde Yer Alan Masraf Gruplarının Tamamını Gösteren Grafik	53
Şekil 7. 1114 (1702-03) 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki İcmal Defterlerinde Yer Alan Masraf Gruplarının ve İrsaliye Hazinesinin Miktarlarını Gösteren Grafik.....	54
Şekil 8. 1114 (1702-03) 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki İcmal Defterlerinde Yer Alan İrsaliye Hazinesinin Miktarlarını Gösteren Grafik.....	55
Şekil 9. Keşufiyye-i Kebir Miktarlarını Gösteren Grafik	71
Şekil 10. 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) Tarihlerine Ait Mukataa Defterlerinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Olarak Alınan Vergilerin Oranları	88
Şekil 11. 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) Tarihlerine Ait Mukataa Defterlerinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Vergisinin Para Hesabı Üzerinden Miktarları.....	90
Şekil 12. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Alınan Beyanat Miktarları ve Kira Bedelleri	115
Şekil 13. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Beyanat Oranlarının Karyelerin Gelir Cinsine Göre Dağılımı.....	116
Şekil 14. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin Günümüzdeki Konumları.....	117
Şekil 15. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin Günümüzdeki Konumlarının Su Kanallarına Olan Mesafesi.....	117

Şekil 16. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin Günümüzdeki Konumları 2.....	118
Şekil 17. 1797 Tarihinde Tablo 19 da Yer Alan Mültezimlerin Oranları.....	138
Şekil 18. XVII. Yüzyılın Sonu XVIII. Yüzyılın Başında Mısır'ın Yönetiminden Sorumlu Görevliler.....	143
Şekil 19. XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinden İtibaren Mısır'ın Yönetiminden Sorumlu Görevliler	143

GİRİŞ

1. KONU, AMAÇ VE YÖNTEM

Sultan I. Selim'in Mercidabık (1516) seferi ile Mısır'ın Osmanlı yönetimine girmesi yolunda atılan adım Ridaniye (1517) savaşı ile sona ermiş ve Mısır'da yaklaşık olarak 350 yıl sürecek Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Merkezi hükümetin Mısır'da tesisinin ilk adımı Ahmed Paşa isyanı (1523-24) ve bunun sonucunda 1524 Mısır Kanunnamesi'yle sağlanmıştır. Vezir-i Azam İbrahim Paşa, bu kanunname vasıtasıyla Mısır'da Osmanlı valisi ve yeniçeri gruplarını, Memlûklerle dengelemeyi amaçlamıştı. 1553 kanunnamesi ile Mısır Valisi Ali Paşa (1549), Eyalette Memlûklere ait vakıfları kontrol altına alarak 1524 Mısır kanunnamesinin eksiklerini tamamlamıştır. Mısır, merkezden atanan Osmanlı valileri tarafından yönetilmektedir. Paşanın Dersaadet'e bağlılığı irsaliye hazinesinin zamanında ve eksiksiz gönderimi ile sağlanmaktadır. Fakat XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu durumda değişiklikler meydana gelmiştir. Memlûk grupları tekrar yükselişe geçmiş Mısır valisi geri plana itilmeye çalışılmıştır. 1711 yılından itibaren ise eyalette merkezi idareye, karşı Memlûkler eliyle adem-i merkeziyetçiliğin yerleşmesi hız kazanmıştır.

1711 Kahire'sinde eyaletin yönetiminde etkili olan yeniçeri ağaları, Memlûk beyleri, defterdar, ruznamçeci, kaimakam ve emirü'l hac vazifesini üstlenen beyler, Kasımiyye ve Fikariyye olarak adlandırılan iki farklı hizip etrafında teşkilatlanmıştı. Kahire'deki yedi bölük halkı olarak adlandırılan askeri alaylar, kendi içlerinde birleşerek birbirlerine karşı üstünlük mücadelesine girişmişlerdi. Bunun sonucunda 1711 yılında büyük bir isyan patlak verdi¹. Çatışmalar, Kasımiyye ve Fikariyye hiziplerinin liderlerinin ortadan kaldırılması ve Mısır valisi Halil Paşa'nın azledilmesiyle son buldu². Fakat XVIII. yüzyıl boyunca Mısır'da adem-i merkeziyetçiliğin kalıcı hale gelmesinde asıl rolü üstlendi.

¹ 1711 yılındaki çatışma aslında 1698, 1706 ve 1707 yılında meydana gelen azeban ve yeniçeri alayları arasındaki çatışmaların doruk noktasıydı. Aralarındaki rekabetin temel sebebi ekonomik ve siyasi güç mücadeleleriydi. Yeniçerilerin Kahire kalesinde ikamet etmesi ve buna bağlı olarak saraydaki siyasi atamalarda etkin bir role sahip olmaları aynı zaman Mısır valilerine direk olarak hizmet etmeleri diğer askeri gruplar üzerine çıkmalarına sebep olmuştu. Başodabaşı sıfatı ile yeniçeri gruplarının liderliğini üstlenen Efranj Ahmed'e karşı yeniçeri grupları içerisinde muhalefet mevcuttu. Bu durum Memlûk taraftarı olan azeban alayı tarafından desteklenince 1711 çatışmaları meydana geldi (Holt, 1966, 88-89; Gül, 2018, 29).

² 1711'de meydana gelen iç savaş niteliğindeki çatışmanın ortaya çıkmasının temel sebebi hizipler arasındaki çatışmalar ve Kahire'deki idari, askeri ve ekonomik sahadaki güç mücadelesiydi. Kasımiyye ve

1711 isyanından sonra Mısır'daki merkezi hükümetin “kanun-ı kadim üzere yönetim anlayışı” sarsıldı. Buna göre Mısır'ın yönetimi merkezi hükümet tarafından yıllık olarak atanan Mısır valisi, defterdar, ruznamçeci ve Memlûk beyleri tarafından idare edilmekteydi. Ayrıca yine Dersaadet tarafından atanan yeniçeri birlikleri; Mısır valisinin ve Kahire'nin güvenliğinden sorumluydu. İstanbul tarafından atanan devlet görevlileri ve askerlerine karşı Mısır'ın yerel unsurları olarak kabul edilen Memlûk beyleri dengeleyici bir vazife üstlenerek Kahire ile taşra arasındaki iktisadi ve idari yönetimi muhafaza ediyordu. Fakat merkezi hükümetin atamış olduğu devlet görevlileri, Memlûk beylerinin ve zamanla yeniçeri kimliğini terk ederek Memlûklerin yaşam tarzını benimseyen ve neo-Memlûk olarak adlandırılan yeniçeri gruplarının nüfus ve ekonomik güçlerine karşı daha fazla direnç gösteremedi (Cuna, 1992, 27-28). Böylece Kahire'de Osmanlı valisine destek olacak ve hiziplere bölünmüş askeri gruplarla Memlûkler üzerinde hâkimiyet kurabilecek bir vazife ortaya çıktı “şeyhü'l beledlik”. XVIII. yüzyıl Mısır'ındaki adem-i merkeziyetçilik böylece şekillenmiş oldu. Bab-ı Âli şeyhü'l beledlik tanımını 1746 yılı itibariyle emirü'l haclık vazifesi ile birlikte tanımıştır (Gül, 2018, 2). Fakat Kasımiyye hizbinin 1720'li yılların başından itibaren zayıflaması ve 1730'un ilk senelerinde ortadan kalkması siyasi bir boşluk meydana getirmiştir. Fikariyye hizbi bu durumdan yararlanarak Mısır'daki askeri ve idari unsurların etrafında gruplaşabileceği “kamusal alanı” meydana getirmiştir. Böylece bu hizbin yöneticisi Mısır valisinden sonra eyaletin ikincisi konumuna gelmiştir. Dersaadet'in tasdikine ihtiyaç kalmadan Mısır'da İstanbul'a

Fikariyye hizipleri arasında meydana gelen bu çatışmanın fitili XVII. yüzyılın son çeyreğinde ateşlenmişti. 1711 yılında patlak veren çatışmalar ise Mısır üzerindeki İstanbul'un etkisini zayıflatacak eyalette adem-i merkeziyetçiliğin yayılmasını hızlandıracaktı. Bu sebeple gerek mühimme defterlerinde gerekse Mısır valisine gönderilen hatt-ı hümayunlarda bu çatışma göz ardı edilmiştir. Fakat Barbara Flemming Mezkûr çatışmayla ilgili farklı bir yaklaşım ortaya çıkarmıştır. Buna göre çatışmalar her ne kadar askeri hizipler arasında yayılmış olsada bu çatışmanın fitili el- Ezhar'da ateşlenmişti. Vaiz vazifesi üstlenen suhteler mezkûr dönemdeki dini uygulamaları İslam'a yakıştırmıyordu. Buna göre İslam'ın asıl şekline dönülmesi için Hanefi mezhebince uygun görülen bazı uygulama ve dini yaklaşımların yasaklanmasıydı. Bu yaklaşımların ilki evliyaların mezarlarına yapılan ziyaretlerin engellenmesidir, Evliyaların mezarlarında kubbe olması, mum yakılması küfürdür. Gülşeni, Mevlevi ve Bektaşî tekkeleri yıkılmalıdır. İmam Şafii'nin mezarının başında gece namaz kılınmasına izin verilmemesi gerekmektedir. Kahire'deki Babü'z Züveyle kapısında zikir çekmek ve ağlamak yasaklanmalıdır. Bu söylemler el-Ezhar müderrisleri tarafından fetva olarak yayınlanmıştır. Ardından suhteler Kahire sokaklarında fetvayı okuyup Mısır Kadısından fetvayı tasdiklemelerini istemişlerdir. Kadı tarafından reddedilen bu talepten sonra yeniçeriler isyanı bastırmak için sokaklara inmiştir. Mısır Valisi, Memlûk gruplarının liderlerinden askeri destek talep etmiş olmasına rağmen Memlûk liderler olaylara müdahaleden kaçınmıştır. Fakat buna rağmen Memlûkler suhteleri destekleyerek olayları daha geniş bir sahaya sürüklemiştir. Böylece çatışmalar Fikariyye ve Kasımiyye hizipleri arasındaki güç mücadelesine dönüşmüştür. Barbara Flemming 1711 olaylarının islami boyutta oluştuğunun üzerinde durmakta Mısır'da ilk kez erken dönem Vehhabi hareketlerinden birinin ortaya çıktığını belirtmektedir (Flemming, 2017, 82-83).

bağlı alternatif bir idari temsil gücü olmuştur. Merkez tarafından atanması gereken Mısır defterdarı ve ruznamçecisi artık Memlûk grupların arasından ve Fikariyye hizbi içerisinde önemli vazifelere sahip Memlûk aileler arasından seçilir duruma gelmişti. Memlûklerin siyasi nüfuzlarını arttırdıkları Dersaadet'in bilgisi dâhilindeydi (al- Damurdashi, 1991, 320). Ancak Memlûk nüfuzunun bastırılması veya yok edilmesi yerine Mısır topraklarından elde edilen vergilerin sorunsuz bir şekilde merkezi hazineye aktarılması tercih ediliyordu. Her mali yılsonunda Mısır'dan toplanan irsaliye hazinesinin hazırlanma sürecinde eyalette görevli Memlûk beylerinin tamamı Mısır valisi nezdinde Osmanlı padişahına bağlılıklarını bildiriyor ve vilayetlerinden topladıkları vergiyi teslim ediyorlardı. Ayrıca bu bağlılığın göstergesi ve eyaletlerini bir sonraki mali yılda yeniden yönetebilmeleri amacıyla keşufiyye-i kebir ve keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan vergiyi ödüyorlardı (BOA. C.ML. 62-2819).

XVIII. yüzyıl Mısır ekonomik ve siyasi hayatını incelemek için eyaleti 2 kısma ayırmak gerekmektedir. Bu ayırım yüzyıl boyunca eyaletin mali kayıtları olarak adlandırılan icmal belgelerinden elde edilen sonuçlar ışığında yapılmalıdır. Buna göre 1700-1750 ve 1750-1799 yılları aralığında yapılacak olan ayırım eyaletin müstakil yapısındaki siyasi ve mali değişiklikleri açıklamak için en ideal yöntem olacaktır. 1700-1750 yılları aralığını "istikrar" ve 1750-1799 yıllarını ise "statükonun³ yeniden yapılandırılması" olarak adlandırmak yerinde olacaktır. 1711'den sonra Memlûkler içerisindeki güç mücadelesi ve buna bağlı olarak adem-i merkezileşme güçlenerek eyalet içerisinde kökleşmeye başladı. Fakat İstanbul bu durumu lehine çevirip eyaletten toplanan irsaliye hazinesi miktarını korumayı başardı. Merkezi hükümetin Kahire ile kurmuş olduğu mali çıkarlar silsilesi eyaletin atmosferindeki çekirdek noktayı oluşturuyordu. Zira Fikariyye hizbine mensup olan haneler kendi içlerinde bölünmüş ve devlete ait miri mukataalardaki etkinliklerini arttırmışlardı (Hathaway, 2009, 13). Fakat ödemeleri gereken vergi

³ Burada statüko tabiriyle Mısır yönetimindeki etkili unsurlar ile merkezi hükümet arasında yapılmış olan gayriresmi yönetim akdi kast edilmiştir. Buna göre Mısır valilerinin en temel vazifesi eyaleti yönetmek ve toplanan vergileri eksiksiz bir şekilde İstanbul'a göndermektir. Mısır valileriye bu yönetim ve vergi toplama faaliyetlerini idaresi altındaki Erkan-ı Kahire ve kâşifler vasıtasıyla sağlamaktadır. Merkezi hükümet Mısır'da meydana gelen herhangi bir problem karşısında Mısır valilerine ve Erkan-ı Kahire olarak adlandırılan; Mısır defterdarı, ruznamçecisi, yedi ocak ağaları, ihtiyar ağaları ve Mısır kadısına hitaben hatt-ı hümayunlar kaleme almıştır. Mısır valisi ve merkezi hükümet arasındaki en temel güven bağları irsaliye hazinesinin eksiksiz bir şekilde gönderilmesiyle meydana gelmektedir. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra yıllık olarak gönderilmesi gereken irsaliye hazinesi zaman zaman yıllık gönderilmiş fakat çoğunlukla ikişer ve üçer yıllık periyodlarla İstanbul'a irsal edilmiştir. Özellikle Bulutkapan Ali Bey'in (1768-1773) isyanı sırasında merkezi hükümet yaklaşık 8 yıl irsaliye hazinesinden mahrum kalmıştır.

miktarını karşıladıkları sürece merkezi hükümet nazarında risk teşkil etmiyorlardı. Çünkü Mısır, İstanbul'a hem uzak hem de kendi içerisinde bulundurduğu Arap, Türk, Yahudi, Kıpti, Dürzi, v.b gibi farklı etnik çeşitlilikte unsurlarla bütüncül bir karmaşıklık temsil ediyordu. Eyaletin mali yapısı üzerinde merkezi hükümetin etkinliği sürmekteydi. Mısır'dan İstanbul'a yıllık 20 milyon paranın altında vergi gönderilmemeye çalışılıyordu. Gönderildiği takdirde ertesi sene irsaliye hazinesine geçmiş mali yıldaki eksik miktar eklenerek İstanbul'un istediği miktar karşılanmaya çalışılıyordu. Fakat ilk defa yüzyılın ikinci yarısında irsaliye hazinesinde gecikmeler yaşandı. Yıllık gönderilmesi gereken vergiler ikişer ve üçer yıllık periyotlar şeklinde gönderilmeye başlandı. Çoğunlukla 2'şer yıllık periyotlara bölünen irsaliye hazinesi ilk kez Bulutkapan Ali Bey'in 1768 yılındaki isyanıyla birlikte 8 sene İstanbul'a ulaştırılmadı (BOA. BŞM.MSR.d. 16889; BOA. BŞM.MSR.d. 16903). Bu durum eyaletin mali yapısının yıllık 100 milyon para olduğu düşünüldüğünde 800 milyona yakın bir mali harcamanın eyalet içerisinde Bulutkapan Ali Bey'in hâkimiyetinde kaldığını ortaya çıkarmaktadır. Merkezi hazinenin yıllık gelir miktarının 1 milyar 200 milyon para civarında olduğu düşünüldüğünde Mısır maliyesinin hacmi neredeyse İstanbul'un 12/1'i miktarına denk gelmekteydi (Tabakoğlu, 1985, 80-81). Eyaletteki yıllık 100 milyonluk gelirin 70-80 milyonluk miktarı maaşlara ve eyaletin ihtiyaçları için ayrılan ödemelere harcanmakta kalan 30 milyonluk miktar içerisinden 10 milyonu Haremeyn'nin ihtiyaçları ve eyaletteki kalelerin ve sulama kanallarının masrafları için ayrılıyordu. Geriye kalan milyonluk miktar da İstanbul'a gönderiliyordu. (TS.MAD.d 6233). 1768 yılında Bab-ı Âli'nin Rusya ile savaşta olması Ali Bey'in isyanını bastırmak için gereken askeri bir müdahalenin gecikmesine sebebiyet verdi. Böylece İstanbul 8 yılda yaklaşık 180-200 milyon arasında mali bir kayıp yaşadı. Ali Bey'in isyanı ancak Memlûku Ebuzzeheb Mehmed Bey'in efendisine karşı çıkarak merkezi hükümeti desteklemesi ile sona erdi. İsyân sonrasında Mısır'daki iktidarı ele geçiren Ebuzzeheb Mehmed Bey, Osmanlı valisinin aleyhine otoritesini arttırmıştı. Merkezi hükümet, Mısır'dan gönderilmesi istenen irsaliye hazinesini şeyhü'l beled Ebuzzeheb Mehmed Bey'den talep eder duruma gelmişti (BOA. C. ML. 38-1748). Mehmed Bey'in İstanbul'a gönderdiği toplam miktar ise 20 milyon para oldu. Ali Bey'in isyanından sonraki Mısır valileri *de jure* olarak eyaleti yönetirken şeyhü'l beled namıyla Memlûk beyleri eyalette *de facto* bir egemenlik kurmuştu. Mehmed Bey'in 1775 yılındaki ölümünün ardından Murad ve İbrahim Beyler eyalette kontrolü ele geçirmişlerdi. Hatta

1785 yılında merkezi hükümete daha fazla vergi vermeyeceklerini bidirmişlerdir (Rivlin, 4, 1961). Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır'a seferi ve ardından merkezi hükümetin arzı ile Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'nın hazırlamış olduğu *Nizamname-i Mısır* eyaletteki Osmanlı hâkimiyetinin neredeyse yitirildiğini ortaya koymaktadır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın (?-1790) Mısır seferi ile Murad ve İbrahim Beylerin eyaletteki nüfusları kırılmıştı fakat Bab-ı Âli'nin Rusya'ya karşı almış olduğu savaş kararı bu politikanın kalıcı hale gelmesini engelledi ve Mısır'da güç yeniden 1791'de Memlûklerin eline geçti. (Rivlin, 4, 1961).

Ahmed Paşa'nın hazırlamış olduğu *Nizamname* XVIII. yüzyılın son çeyreğindeki Mısır ve çevresindeki adem-i merkezîyetçi yapıyı ortaya koymaktadır. Merkezi hükümetin eyaletten toplamış olduğu vergi gelirleri yüksek oranda düşmüştür. Mısır'daki Osmanlı hâkimiyeti sarsılmıştır. Cezzar Ahmed Paşa'ya göre nizamın sağlanabilmesi için *kanun-ı kadim'in* uygulanması esastır. Fakat bu noktada kanun-ı kadim nedir? Cezzar Ahmed Paşa bu tabirle 1524 Mısır kanunnamesine gönderme yapmaktadır. Fakat XVIII. yüzyılın son çeyreğinde eyalette yeniden Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması 1524 kanunnamesi ile mümkün değildir. Çünkü kanunname XVIII. yüzyıldaki mali ve siyasi ayrımların sağlanması açısından yetersiz kalmaktadır. “Kanun-ı kadim”in mezkûr dönemde Mısır'da uygulanması artık mümkün değildir. Bu sebeple Ahmed Paşa'nın nizamnamesi Mısır'daki yönetim ve mali sorunların belirtilmesi açısından mühim fakat bu sorunlara çözüm aranması bakımından yetersiz hazırlanmış bir layihadır. Zira Ahmed Paşa, *Nizamname'de* sorunun kökeninin adem-i merkezîyetçilik olduğunu belirtir. Fakat bu uygulamanın terk edilmesi mezkûr yüzyılda Bab-ı Âli'nin içerisinde bulunduğu siyasi ve mali krizler ile mümkün değildir. Bu sebeple Mısır'daki Memlûk hâkimiyeti ortadan kaldırılamamıştır. Murad ve İbrahim Beyler Fransızların Mısır'ı işgaline (1798-1801) kadar Mısır'ın yönetiminde hâkim unsur olarak kalmaya devam etmişlerdir. Fransızların işgaliyle birlikte Mısır'daki mali ve siyasi yapılanma tamamen ortadan kalkmış ancak Mehmed Ali Paşa'nın mutlak iktidarıyla birlikte Mısır nizama sokulmuş fakat Osmanlı Devleti'yle olan bağları geri döndürülemez bir şekilde kopma noktasına gelmiştir.

Bu tezin amacı belirtilen zaman diliminde (1711-1795) Mısır'da Memlûkler eliyle meydana gelen adem-i merkezî durumun ekonomik yansımalarını ortaya koymaktır. Bu babda bu çalışmaya başlarken ortaya çıkan temel problematik XVIII. yüzyılda ne oldu da Memlûk beyleri yükselişe geçti ve Osmanlı paşası Kahire Kalesi'nin dışına çıkamayacak

duruma geldi. Bu durumun ekonomik ve maddi kökeni nasıl ortaya çıkmıştır? Bu olgunun siyasi yansıması “şeyhü'l beledlik” olarak ortaya çıktı. Fakat ekonomik yansımaları Mısır'dan İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesi ve bu hazineyi oluşturan keşufiyye vergisi üzerinden ölçülmekteydi. Fakat keşufiyye nedir? Nasıl oluşmuştur? Tam manası ile cevaplanamayan bir dilemmayı meydana getirmektedir.

Bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Merkezinde Mısır'dan toplanan yerel vergilerin en önemlisi olan keşufiyye-i kebir ve keşufiyye-i sagir vardır. Bu babda tezin birinci bölümüne “İrsaliye-i Hümâyun: Vergi mi? Yoksa hazine mi?” adı verilmiştir. İrsaliye hazinesi nedir? Mısır'dan toplanan vergilerin miktarları nelerdir? Hangi yıllar aralığında kaç para vergi toplanmıştır? İrsaliye hazinesinin toplanmasındaki yardımcı unsurlar nelerdir? XVIII. yüzyıl boyunca Mısır maliyesindeki değişimler nelerdir? Eyalet içi yapılan harcamalar nelerdir? Nasıl yapılmaktadır? Eyaletteki mali kayıtlar nasıl tutulmaktadır? İcmal ile mukataa defterleri nelerdir? Bu soruların cevapları birinci bölüm ile ortaya çıkartılacaktır. Bu bölümün tamamında XVIII. yüzyılı kapsayacak şekilde icmal kayıtları bağlamında irsaliye hazinesine yer verilmiştir. Bu durumu detaylı bir şekilde ortaya koymak maksadıyla yaklaşık 30 adet icmal belgesinden yararlanılmıştır. Bu belgelerle karşılaştırmalı bir şekilde eyaletin mali durumunu ortaya koymak maksadıyla 20'şer yıllık periyodlara ayrılmış 4 adet icmal kaydı merkeze alınarak incelenmiştir. Böyle bir yola başvurulmasının temel nedeni çalışmanın yoğun tablo ve grafik içermesinden dolayı daha fazla grafik ve tablo ile çalışmanın akışını engellememektir. Böylece 1129 (1716-17), 1148 (1735-36), 1178 (1764-65), 1192 (1778-79) tarihli icmal kayıtlarındaki gelirler ve giderler detaylı bir tablo ve grafik oluşturacak şekilde verilmiştir. Bu tezde genelden özele bir tarih çalışması yapılmak istenmiştir. Böylece ikinci bölümün konusu olan eyaletten toplanan yerel vergilerin Mısır hazinesine etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca birinci bölümde merkezi hazinenin toplanması sürecinde taşradaki ve eyaletteki etkin unsurların görev tanımlarına yer verilmiştir. Böylece eyalet hazinesindeki bürokrasi ve buna bağlı olarak eyaletin merkezi sistemindeki mali uzantıları bir bütün şeklinde ortaya koyulmuştur.

Tezin ikinci bölümüne “ Keşufiyye: Haraçla Vergi Arasında Bir İkilem ” adı verilmiştir. Keşufiyye nedir? Vergi midir yoksa haraç mıdır? Ne zaman ortaya çıkmıştır? Kadim Memlûk Devleti'yle bir ilişkisi var mıdır? Osmanlıların bu vergi türünü oluşturmasının sebebi nedir? Sadece Mısır'a özgü müdür yoksa imparatorluğun farklı coğrafyalarında

benzer örnekleri bulunmakta mıdır? Zaman içerisinde herhangi bir değişime maruz kalmış mıdır? Ne kadar vergi toplanmıştır? Kimlerden ve nerelerden alınmaktadır? Hangi hususlar gözetilerek harcanmaktadır? Merkezi hazineye katkısı nedir? Mısır'daki iltizam sistemiyle bir ilişkisi var mıdır? Bu sorular tezin ikinci kısmını meydana getiren temel problemleri oluşturmaktadır. Bu bölüm tezin ana konusu olan yerel vergileri merkez-çevre ilişkileri kapsamında incelemektedir. Bu merkezin odak noktasında keşufiyye yani keşufiyye-i kebir ve keşufiyye-i sagir adı verilen vergiler yer almaktadır. Buna göre keşufiyye olarak adlandırılan Mısır'a özgü yerel verginin Memlûk Devleti'ndeki köklerine kadar inilmiş olup bu müstesna verginin Mısır açısından siyasi ve iktisadi katkısına yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin merkezi bürokrasisini Mısır'a indirgemesiyle birlikte bu müstesna verginin içeriği de değişmiştir. Eyalette yer alan sancakların ve bunların yöneticileri olan kâşiflerin hâkimiyet sahalarını ihtiva eden taht-ı keşufiyye tabiri XVII. yüzyılın ilk yarısıyla birlikte külf ve tülbe olarak adlandırılan yerel vergilerin tamamı manasına bürünmüştür. Yüzyılın ilk yarısında şekil değiştirerek eyalette gelir getiren iskele ve liman mukataalarından ve bu mukataaların yönetimde yer alan mültezimlerden toplanan vergi (haraç⁴) manasına bürünerek yüzyılın sonuna dek keşufiyye-i kebir olarak toplanmıştır. Ayrıca keşufiyye olarak vilayetlerdeki sancaklarda görevli kâşiflerden ilbasiyye ya da direk keşufiyye namıyla Mısır valisinin gelirlerini karşılayacak olan ve miktarı yaklaşık 3-5 milyon arasında değişen vergi alınmaya devam edilmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında Mısır'dan toplanan vergi gelirlerinin düşmesiyle birlikte eyalette vergi düzenlemesi yapılmış buna bağlı olarak keşufiyye olarak alınan yerel vergi bir kez daha şekil değiştirerek keşufiyye-i kebir ve keşufiyye-i sagir olarak ikiye ayrılmış ve yüzyılın sonuna dek bu iki isimle farklı gelir kalemlerini temsil etmişlerdir. Buna göre keşufiyye-i kebir iskele ve liman mukataalarıyla birlikte Erkan-ı Kahire olarak adlandırılan bu mukataaların yönetimdeki görevli kişilerle eyalet yöneticilerinden ve Mısır merkezi bürokrasisinde yer alan; defterdar, ruznamçeci, yedi ocak ağalarından (ihtiyarları) toplanarak Mısır hazinesinin bel kemiğini oluşturmuştur. XVIII. yüzyıl boyunca toplanan bu verginin miktarı 14-17 milyon para arasında değişmiştir. Keşufiyye-i sagir ise kendi içerisinde iki kola ayrılmıştır ve Mısır valisi ve Erkan-ı Kahire'nin gelirlerini oluşturmuştur. Buna göre eyaletteki vilayetlerde yer alan

⁴ Bu çalışma boyunca kullanılan "haraç" miri mukataaların kullanım hakkına sahip olan Erkan-ı Kahire'nin devlete ve Mısır valisine ödemekle yükümlü oldukları zorunlu para miktarıdır (DİA, 1997, c. 16, 89).

âla gelir düzeyine sahip karyelerin çok azının gelirleri Mısır bürokrasisi içerisinde paylaştırılarak eyalette görevli kimselerin gelirlerini bu yolla sağlamalarına izin verilmiştir. Ayrıca Mısır'ın vilayet yöneticileri olan kâşiflerin Mısır valisine bağlılığını sunma ve yönetiminde oldukları vilayetlerde görevlerini yeniden ifa edebilmek amacıyla Mısır valisine ödedikleri ilbasiyye veya keşufiyye yahut keşufiyye-i sagir bu kategoridedir ve Mısır valisinin haslarına aittir. Kâşiflerin bu geleneksel vergiyi karşılayabilmeleri Memlûklerden itibaren her daim sorun teşkil etmiştir. Bu sebepten dolayı XVII. yüzyılın ilk yarısına dek zaman zaman bu verginin toplanması Mısır valilerince yasaklanmış olsa da toplanan miktarın yaklaşık 3-5 milyon Mısır parası arasında değişmesi XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonuna dek bu verginin toplanmasını zaruri kılmıştır. Keşufiyyenin içeriğinin ne olduğu ve ne kadar toplandığı? Mısır maliyesine ve siyasetine katkısının ne ölçüde önem arz ettiği ve iltizam sistemi üzerindeki etkisi bu bölümün başlıca soru işaretlerini oluşturmuştur. Bu çalışmada mukataa defterleri dışında keşufiyyeye ait belgeler ve hesap defterlerinden parçalara ilk defa yer verilmiştir. Zaman zaman mali defterlerin yanıt vermediği sorulara mühimme defterleri kullanılarak cevap aranmıştır. Bu bölümde yer alan en önemli belge gruplarından birisi de 1215 (1801) Garbiyye vilayetindeki karyelerin yer aldığı keşufiyyeye ait defter parçasıdır. Defter parçasının içeriğine göre Fransızların işgalinden sonra (1798-1801) Mısır'daki toprak rejimi değişmiş ve buna bağlı olarak merkezi hükümet ve eyalet valisi karyeler ve iltizamlar üzerindeki etkinliğini arttırmak amacıyla mezkûr vilayetteki karyelerin tamamını keşufiyyeye dâhil ederek yeniden açık arttırma usulüyle kiralamış ve devletin daha fazla vergi toplamasını sağlamıştır. İltizamlardaki bu değişimin Dersaadet'in izni ile mi yoksa Mısır valisinin takdiriyle mi yapıldığına dair bir işaret veya bir der kenar bulunmamaktadır. Buna rağmen defter parçasından anlaşıldığı kadarıyla Garbiyye vilayetindeki kuraların sayısı 377'dir. Bu kuralardan elde edilen toplam gelir miktarı yaklaşık 11 milyon para civarındadır. Defter parçasının yarısından fazlasının yok olması detaylı bir çalışma yapılmasını engellememiştir. Bu çalışmada 118 adet karye detaylı bir şekilde okunmuş ve tablolaştırılarak çalışmada yer almıştır. Ayrıca her karyeden toplanan vergi cinslerinin manaları ve miktarları yine tablo şeklinde ortaya konmuştur. Fakat bu bölümü müstesna kılan en önemli ayrıntı mezkûr 118 adet karyenin günümüzdeki konumlarının haritalandırılarak saptanmış olmasıdır. Böylece keşufiyye köyleriyle ilgili soru işaretlerinin önüne geçilmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümüne “Yönetenler ve Yönetilenler Arasında Memlûk Kâşifler” adı verilmiştir. Bu bağlamda Memlûk nedir? Mısır siyasetindeki ne tür etkilere sahiptirler? Kâşiflik nedir? Görev ve yetki sınırları nelerdir ve nasıl belirlenmiştir? Mısır maliyesindeki konumları nedir? Mısır’daki mevcut vilayetlerin yönetimde ne hususta etkinlikleri vardır? Memlûk Devleti’ndeki kâşiflik sistemi ile Osmanlı Mısır’ındaki yönetimleri arasında bir fark yahut benzerlik var mıdır? Memlûkler arasında herhangi bir hiyazlık yahut hamilik ilişkisi bulunmakta mıdır? Mısır’daki merkezden atanan Osmanlı unsurlarıyla ayrılan farkları var mıdır varsa bunlar nelerdir? Merkezi otoriteye karşı yapılmış olan herhangi bir isyan teşebbüsü içerisinde yer almışlar mıdır? Memlûklerin Mısır siyaseti içerisinde yükselebileceği en yüksek konum nedir? Merkezi hükümetin eyalet siyasetini belirlemede ne tür etkinlikleri vardır? Osmanlı Devleti’nin Mısır’da kurduğu mali modelin XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte çökmeye başlamasıyla Memlûk ümerasının iktidarı ele geçirmesi arasında organik bir bağ mevcut mudur? XVIII. yüzyılda meydana gelen adem-i merkezileşmeyle bir bağlantıları var mıdır? Neden 1711 yılında meydana gelen çatışma Memlûklerin Mısır siyasetinde daha etkili olmalarını sağlamıştır? Ali Bey’in 1768 yılındaki isyanıyla İstanbul’un Mısır algısı algısında nasıl bir değişiklik meydana gelmiştir? İstanbul Mısır’daki adem-i merkezileşmenin ne zaman farkına varmıştır? Adem-i merkezileşmenin yerleşmesine katkı mı sağlamıştır yoksa ortadan kaldırma çabası içerisinde mi girmiştir? Mısır’da yerleşen adem-i merkezileşmeğe karşı merkezi hükümetin bakışı nedir? Cezzar Ahmed Paşa’nın 1785 yılında hazırlamış olduğu *Nizamname-i Mısır* ile Gazi Hasan Paşa’nın aynı tarihteki Mısır seferi arasındaki ilişki nedir? Üçüncü ve son bölümde yukarıda yer alan soruların cevapları aranmıştır. Bu bağlamda Mısır’ın kadim unsurları olan Memlûklerin eyalet içerisindeki rollerinin Mısır üzerindeki etkileri arşiv belgeleri ışığında karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Böylece birinci bölümdeki irsalîye hazinesi ve ikinci bölümdeki bu hazineyi oluşturan vergi gelirlerindeki etkin kişiler olan Memlûklu kâşiflerin ve idarecilerin Mısır maliyesindeki ve siyasetindeki etkinliklerine yer verilmiştir. Bunun için ilk olarak Mısır devlet arşivleri kullanılarak oluşturulan Arapça kaynaklar, dönemin Mısır kronikleri, mühimme defterleri kullanılmıştır. Böylece kâşif olarak adlandırılan Mısır’daki vilayet yöneticilerinin Mısır merkezindeki konumları irdelenmiştir. Memlûklerin eyalet içerisinde yükselebileceği en üst mertebeye olan şeyhü’l beledlik ve defterdarlık gibi eyalet yönetimdeki konumların merkezi hükümet ve Mısır

yöneticisi olan Osmanlı valisi açısından olumlu ve riskli taraflarına yer verilmiştir. Buna göre Memlûklu kâşifler eyaletin Osmanlı hâkimiyetinde kalabilmesi için kilit bir role sahiptir. İstanbul'dan atanan Mısır valisi ve buna bağlı olarak 1524 yılında temelleri atılan merkezden gönderilen ve Mustahfizan ocağı olarak adlandırılan yeniçerilere karşı dengeleyici unsur olarak görevlerini ifa etmişlerdir⁵. Ayrıca Mısır coğrafyasında yer alan ve Mısır'ın asli unsurları olan bedevilerin ve Arap aşiretlerinin isyanlarına karşı koyabilecek yegâne unsur Memlûklu kâşiflerdir. Fakat 1711 yılındaki iç savaştan sonra Kasımiyye hizbi zayıflarken Fikariyye hizbi içerisine yeni hanelerin dâhil olmasıyla daha da güçlenmiştir. Siyaset arenasında rakipsiz kalan bu hizip adem-i merkezileşme hareketinin merkezinde yer almıştır. İstanbul, bu durumun farkına 1730 yılından sonra varmıştır. Fakat ortadan kaldırmak yerine bu oluşumu destekleme yoluna başvurmuştur. Zira İstanbul'a gönderilen irsaliyye hazinesinin istikrarı bu yapının etkinliğine bağlıdır. Merkezin özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra maruz kaldığı Avusturya ve Rusya tehdidi, eyaletin İstanbul'a olan uzaklığından dolayı Mısır ile gerektiği kadar ilgilenilmemesine sebep olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısında Kazdağlı hanesi eyaletteki iltizamlar üzerinde de söz sahibi olmuştur. Merkezi hükümet ile Rusya arasında vuku bulan savaş (1768-1774) şeyhü'l beled olarak eyaletin korunmasından sorumlu olan Memlûk Bulutkapan Ali Bey'in isyan etmesine ve eyaletteki Mısır ekonomisinin merkezi hükümet açısından çökmesine sebep olmuştur. Mısır'da var olan güçlerin yükselişi bu isyanla daha da belirgin hale gelmiştir. Ali Bey'in isyanı ve Arap topraklarının Şam'a kadar Ali Bey'in hâkimiyetine geçmesi merkezi hükümetin maliyesine ciddi oranlarda zarar vermiştir. Zira İstanbul isyan sürecinde tıpkı Mısır'da olduğu gibi bu coğrafyada da gelirlerinden yoksun kalmış olmalıdır. Ali Bey'in isyanı (1768-1773) Bab-ı Âli'nin otoritesini sarsmış ve yüzyılın sonuna dek Mısır maliyesi bir daha toparlanamamıştır (Cuno, 1992, 28). Merkezi hükümetin bu durumu düzeltmesi 1790'lı yılların başına denk gelmiştir. Fransızların işgali ise (1798-1801) bu düzensiz işleyen eyalet ekonomisini daha da bozduğu gibi Osmanlı Devleti ile Mısır eyaletinin ilişkilerini geri dönüşü olmayacak şekilde değiştirmiştir. Ali Bey'in isyanı sonrasında 1774 yılında Ebuzzeheb Mehmed Bey önderliğinde Mısır'ın kontrolünü Memlûklerin denetimiyle geri alan

⁵ Mısır valisi Ahmed Paşa, isyan ettikten sonra (1523-1524), 1524 yılında isyan bastırılmış, Vezir-i Âzam İbrahim Paşa Mısır'da nizamı yeniden düzene koymuş ve 1524 yılında Memlûk kanunnameleri gözetilerek yeni bir kanunname ortaya koyarak, Mısır'ın yönetimini askeri, siyasi ve mali olarak 3'e ayırmıştır. Her bir unsur birbirini denetleyecek şekilde yeni bir nizam oluşturulmuştur (Hathaway, 2016, 71; Winter, 1980, 103).

Osmanlı Devleti eyalette mutlak iktidarını sağlamak amacıyla İstanbul'daki divanda istişareler edip eyaletin mutlak kontrolü için Memlûklerin ortadan kaldırılması gerektiği görüşünde karara varmış olsa da bu karar hayata geçirilmemiştir. Bu istişareler sırasında merkezi hükümet Mısır'ı yakinen tanıyan Cezzar Ahmed Paşa'dan layiha talep etmiştir. Cezzar Ahmed Paşa, hazırladığı *Nizamname-i Mısır* adı verilen layiha ile eyaletteki sorunların kökeninin Memlûkler ve Akka civarında nüfuz sahibi olan Zahir Ömer'in oğulları olduğunu belirtmiştir. Mısır'da yeniden Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması için "kanun-ı kadime" dönülmesini gerektiğini belirtmiştir. Fakat XVIII. yüzyılın son çeyreğinde 1524 kanunnamesi Mısır'ın ahvalini düzenleyebilecek durumda değildir. Cezzar Ahmed Paşa bu nizamname ile gayri resmi şekilde eyaletin kendisinin idaresine verilmesini talep etmiştir. Paşa'nın gayri resmi talebi merkezi hükümet nezdinde kabul görmemiş ve Mısır'daki Memlûk varlığı Mehmed Ali Paşa'nın Memlûkleri tarih sahnesinden yok ettiği 1811 yılına dek devam etmiştir (Güner, 2016, 260).

2. KAYNAKLAR

Çalışmanın temel kaynağı Devlet Arşivleri Başkanlığında (BOA) yer alan Mısır icmal defterleri, mukataa defterleri, mühimme defterleri, hatt-ı hümayunlar ve havi defter parçasıdır. Buna göre icmal defterleri, İstanbul'un izni ile hazırlanmış olup irsaliye hazinesinin belirtildiği defterlerdir. Tek bir tasnif altında birleştirilmemiştir. Kamil Kepeci tasnifinde (KK.d) 2 adet, İbnülemin tasnifinde (İE-ML) 1 adet, Topkapı Sarayı defterler tasnifinde (TS.MAD.d) 14, Başmuhasebe Mısır defterlerinde (BŞM.MSR.d) ise 11 adet icmal belgesi bulunmaktadır. Böylece bu çalışmada toplamda 28 adet icmal belgesi kullanılmıştır. Bazı icmal belgeleri farklı tasnif numarası ile belirtilmekle birlikte aynı mali sonuçları verdiği için kullanılmamıştır. Bu çalışmada 4 adet mukataa defteri kullanılmıştır. Bu defterlerden 1057 (1647) ve 1212 (1797) tarihli olan defterler Stanford Shaw tarafından çevrilmiştir. Bu sebeple bu tarihler için müellifin verileri kullanılmıştır. 1135 (1723) tarihli ve BOA. MAD.d 1350 numaralı defter ile 1179 (1765-66) tarihli ve numaralı BOA. BŞM. MSR. d 16893 mukataa defteri ise ilk defa bu çalışmayla birlikte detaylandırılmıştır. Özellikle keşufiyye-i kebir vergisi üzerinden çıkarımda bulunulmuş, ve XVIII. yüzyıldaki Mısır mali teşkilatı hakkında detaylı veriler ortaya çıkarılmıştır. Mühimme defterleri ve hatt-ı hümayunlarla birlikte çalışmada ortaya çıkan mali verilerin sosyal, siyasi ve mali izdüşümleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Mısırı ile ilgili vergi çalışmalarındaki en büyük problem iltizam sistemi adı altındaki toprak rejiminden elde edilen gelirler ile bu toprakları kiralayın mültezimlerin elde ettikleri gelirlerin miktarıdır. Günümüzde Mehmet Genç iltizamlardan elde edilen gelir miktarlarından ne kadarlık bir oranda mültezimin kar ettiğini *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* adlı eserinde ortaya koymuştur. Fakat bu çalışma Mısır özelinde yapılmamıştır. Bu çalışmada daha önce araştırmacılar tarafından ele alınmamış olan BOA. D. BŞM. MSR.d 16908 numaralı bir adet havi defter parçası kullanılmıştır. Bu defter parçasından elde edilen verilere göre Mısır'daki Garbiyye vilayeti özelinde karyelerin gelir düzeyleri ve kira miktarları ortaya çıkartılmış, fakat karyeyi kiralayan mültezimin elde ettiği gelirin miktarı hakkında herhangi bir çalışma yapmak mümkün olmamıştır. Bu durumun temel sebebi karyelerin hangi mültezimin uhdesinde olduğu, mültezimin köylüden ne kadar vergi topladığı, toplanan verginin ne kadarlık bir miktarının merkezi hazineye teslim edildiğine dair kayıtlar Mısır özelinde *iltizam defterlerine* ve *kadı sicillerine* kayıt edilmiştir. Mısır Devlet arşivlerinde iltizam defterleri ve kadı sicillerinin varlığını tespit edebileceğimiz bir tasnif sistemi bulunmadığı için bu belge türünden istifade edilememiştir.

3. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

XVIII. yüzyıl Mısır çalışmaları günümüz tarih literatüründe yeteri kadar yer almamaktadır. Bu yüzyıldaki siyasi boşluklar Sir Hamilton Gibb, Peter Holt, Jane Hataway, Daniel Crecelius ve Selda Güner Özden tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Eyaletin iktisadi yapısı altında toprak rejimi ve vergi çeşitliliğinin yeteri kadar incelenmemesi ise günümüz literatüründe en büyük eksik parçayı oluşturmaktadır. XX. yüzyıl'da başta Stanford J. Shaw, Gabriel Baer ve Abdulrahim Abdurrahman ve Özen Tok bu alan üzerinde arşiv belgeleri ışında çalışmalar yapmışlardır. Osmanlı Dönemi'nde Mısır çalışmalarını siyasi ve iktisadi olarak ayırırsak ilk sırada, siyasi ve sosyal tarih üzerinde duran ve bu çalışmaları başlatan Sir Hamilton Gibb gelir. Arap coğrafyası tarihini anlattığı birçok çalışmasının yanında Harold Bowen ile birlikte kaleme aldıkları *Islamic Society and The West* isimli eser öncül konumdadır. Bu çalışmasıyla yakın doğu olarak tabir edebileceğimiz coğrafyayı merkeze alarak Osmanlı tarihi yazmıştır. Bu eser imparatorluğun Arap Coğrafyasını bir bütün şeklinde ekonomik, siyasi, ticari, dini ve askeri olarak ele alması bakımından ilk örnekleri oluşturmaktadır. Abraham L. Udovitch

editörlüğünde hazırlanan ve içerisinde 24 adet makalenin yer aldığı *The Islamic Middle East, 700-1900: Studies in Economic and Social History* adlı eser Arap coğrafyasında yer alan Osmanlı eyaletlerini sosyal, demografik ve ekonomik açıdan ele almaktadır. Thomas Naff ve Roger Owen editörlüğünde hazırlanmış olan olan *Studies in Eighteenth Century Islamic History* adlı eser içerisinde barındırdığı 16 farklı akademisyenin yazmış olduğu 16 farklı makale ile XVIII. yüzyıldaki İslam coğrafyasındaki Osmanlı hâkimiyetini merkez- çevre bağlamında ele alarak eyaletlerin siyasi tarihinin yanında ekonomik ve kültürel yapıları üzerinde durmuştur. Peter Holt'un birçok makalesinin yanında Mısır ile ilgili göze çarpan çalışmalarının başında *Egypt and The Fertile Crescent 1516-1922* adlı eseri gelir. Yazar çalışmasını, Osmanlıların Arap coğrafyasında hâkimiyet sağlamaya başladığı 1516 tarihinden alarak Mısır'ın İngilizlere karşı karşı tek taraflı bağımsızlık ilan ettikleri 1922 tarihine dek getirir. Peter Holt eserini 3 bölümden oluşturarak Osmanlı Arap coğrafyasının merkezini oluşturan Irak, Suriye ve Mısır'ın siyasi tarihini merkeze alır. Eserin omurgasını "The Ottoman Decline" adını verdiği ikinci bölüm oluşturur. Burada XVII ve XVIII. yüzyıldaki Arap coğrafyasındaki Osmanlı idaresine yer verir. Jane Hathaway birçok makale ve kitapla Osmanlı Arap coğrafyasının tahlilini Mısır merkezli olmak üzere yapar. XVII ve XVIII. yüzyılda Mısır'daki Memlûk ümerasının Kasımiyye ve Fikariyye hizipleri etrafındaki siyasi gruplaşmaları Hathaway'in temel problemidir. Bu grupların Mısır siyaset ve ekonomisindeki etkinlikleri ve buna bağlı olarak merkezi otoritenin Mısır'daki etkinliğinin adem-i merkezîyet ve Fransızların işgali (1798-1801) sebebiyle XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde neredeyse ortadan kalması Hathaway'in siyasi tarih bağlamında çözmeye çalıştığı sorunlardan biridir. Fakat bu sorunun eyaletin mali tarihinin dışlanarak yapılması ortaya kesin paradigmalara konulmasını engellemiştir. Hathaway'in en önemli çalışmaları, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları ve İki Hizbin Hikâyesi Osmanlı Mısır ve Yemeni'nde Mit, Bellek ve Kimlik* adlı eseridir. Daniel Crecelius genellikle XIX. yüzyıl Mısır üzerinde çalışmalar yapmış olsa da *Cambridge History of Egypt* içerisinde yer alan *Egypt in The Eighteenth Century* adlı makalesi XVIII. yüzyıl Mısır'ı ile ilgili araştırmacılara bütünlük sunabilecek neredeyse tek makaledir. Fakat asıl büyük çalışması Mısırlı bir müellif olan ve *Al-Durra Al-Musana Fi Akhbar Al-Kinana* isimli kroniği ile bilinen Al-Damurdashinin bu eserini Arapça'dan İngilizceye çevirmesidir. Daniel Crecelius bu çalışmayı Abd al-Wahhab Bakr ile yapmıştır. 1688 – 1755 yılları aralığındaki Kahire'deki siyasi ve günlük hayattan

kesitlerin kronolojik biçimde yer aldığı bu eserde Crecelius'un dipnotlarla eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu tezde Mısır'daki mali yapının siyasi aktörlerle ilişkisini anlamlandırmak amacıyla mezkûr kronik temel kaynak olarak kullanılmıştır. Modern literatürde günümüzde Mısır çalışmalarına katkı yapan diğer bir tarihçi Selda Güner Özden'dir. "Mısır'da Asi Bir Memlûk: Bulutkapan Ali Bey (El- Kebir) (1768/69-1773)" adlı makalesinde XVIII. yüzyılda Memlûk beyleri içerisinde en güçlü konuma gelmiş olan Ali Bey'in bu konuma nasıl geldiği üzerinde durmuştur. Bunu yaparken hasımlarını stratejik hamlelerle ortadan nasıl kaldırdığını ve isyan zeminini hangi koşullar altında hazırladığını Osmanlı arşiv belgelerine ve dönemin kronikleriyle seyahatnamelerine dayanarak ortaya koymuştur. Aynı tarihte Osmanlı- Rus savaşının başlamış olmasıyla birlikte Bab-ı Âli, Ali Bey üzerinde hâkimiyet sağlayamamıştır. İstanbul ancak Ali Bey'in Memlûku ve kumandanı olan Ebuzzeheb Mehmed Bey'i kendi tarafına çekerek bu isyanı sona erdirmiş. Böylece Mısır üzerindeki hâkimiyetini tekrar kurmuştur. "Cezzar Ahmed Paşa (Ö.1804) Hakkında Bir Takrir Münasebetiyle Suriye'de İktidar Oyunları" adlı makalesinde Cezzar Ahmed Paşa'nın kısa bir biyografisine yer vermiş ayrıca onun Suriye ve Mısır üzerindeki siyasi ilişkilerini ortaya koymuştur. Bu çalışmasında Cezzar Ahmed Paşa hakkında yeterli bir fikir ortaya koymak amacıyla onun tarafından yazdırıldığı düşünülen ve paşanın "ideal devlet adamı" kimliğini ortaya çıkartan TSMA 4029 numarasıyla kayıtlı olan takriri kullanarak kantitatif bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Diğer önemli çalışması "Abdurrahman El- Caberti ve Giovanni Reggio'nun Anlatılarında "Kahire Kale Katliamı" (Mart 1811) ve Memüklerin Mısır'dan Tasviyesi" dir. Bu çalışma 1517'den 1811 yılına dek Mısır'daki en önemli yerel unsurlardan biri olan ve XVIII. yüzyılda eyalette yarı otonom bir adem-i merkeziyetçilik kurmuş olan Memlûklerin, Mehmed Ali Paşa tarafından tasviyesine giden süreci ele almaktadır. Osmanlı arşivleri, İngiliz arşivleri ve dönemin Mısır kronikleri kullanılarak hazırlanmış olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti altında neredeyse 300 yıllık bir süre zarfında iktidarda kalmış olan idari ve askeri yönetici grubunun ortadan kaldırılışının serüveni bu çalışmayla ortaya konmuştur.

Sırasıyla Mısır siyasi ve sosyal tarih çalışmalarından sonra eyaletin mali, iktisadi ve idari durumunu bir bütün şeklinde ele alan ilk kişi Stanford J. Shaw'dur. *The Finacial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798* çalışmada Mısır'ın 1517 yılında Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden başlayarak Fransızların

işgali olan 1798 tarihine dek eyaletin idari ve mali vaziyetini ortaya koymaktadır. Bu çalışma türünün tek örneği olmakla birlikte gerek Osmanlı arşivleri gerekse Mısır arşivleri kullanılması bakımından önem arz etmektedir. Kitap beş farklı bölümden oluşmakla birlikte kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Shaw'ın bu çalışmadaki temel tezi merkezi hükümetten uzak bir müstakil eyaletin idari ve mali vaziyetini eyalette toplanan vergilerin miktarları ve çeşitleri üzerinden ortaya koyarak toplanan verginin hangi kanallara nasıl harcandığını açıklamaktır. Shaw'ın çalışması kendi döneminde ve günümüz literatüründe Mısır maliyesiyle ilgili en temel kaynak grubu olarak yer almaktadır. Fakat bu çalışma içerisinde devlet arşivlerine ait kullanılan kaynak materyallerinin tasnifinin 1990'lı yıllardan itibaren yeniden yapılmasından dolayı kaynak olarak verilen belgelerin ve defterlerin numaraları, sayfaları ve cilt numaralarında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir. Stanford J. Shaw'ın bir diğer önemli eseri *Ottoman Egypt in The Eighteenth Century The Nizamname-i Mısır of Cezzar Ahmed Pasha* adlı kitabıdır. Burada Cezzar Ahmed Paşa'nın Bab-ı Âli'nin isteği üzerine hazırlamış olduğu *Nizamname-i Mısır* İngilizceye çevirerek dipnotlarla anlaşılır bir şekilde okuyucuya aktarmıştır. Shaw bu çalışmasına yayınladığı metne müdahalede bulunmamış kısa bir girişten sonra *Nizamname-i Mısır* olarak başlık atarak okuyucuya sunmuştur. Yalnızca anlaşılamayan yerleri dipnotlar aracılığı ile açıklamıştır. Metnin sonunda *Nizamnamenin* matbu Osmanlıca versiyonunu ek olarak sunmuştur. Stanford Shaw'ın bir diğer çalışması *Ottoman Egypt in The Age of The French Revolution* adlı kitabıdır. Bu çalışmada Fransızların Mısır'ı işgali sırasında genel idare sorumlusu Estéve ile Mısır Ruznamçecisi Hüseyin Efendi arasındaki mülakat Stanford Shaw tarafından İngilizceye aktararak sunulmuştur. Yazar, kitaba kısa bir giriş yaparak mülakatı okuyuculara sunmuştur. XVIII. yüzyılın sonunda Mısır'ın mali, idari yönetiminin bizzat bu işin başında alan Hüseyin Efendi tarafından anlatılması açısından çok büyük bir önem ihtiva etmektedir. Shaw bu çalışmasını dipnotlarla açıklamakla birlikte metni yalnızca kendi içerisinde gruplandırma yoluna başvurmuştur. Orijinal Fransızca nüshaya kitabın sonunda yer vermemiştir. Fakat bu mülakat görüşmesi Stanford Shaw'dan önce 1936 yılında Muhammed Shafiq Ghurbal tarafından *Mısır Enden Mafruku'l Turuk 1798-1801 Mukalati'l Avli: Tertibü'l Diyarü'l Mısriyye fi Ahdi'l Devlet-i Osmaniyye* adlı isimle yayınlanmıştır. Gabriel Baer XVIII ve XIX. yüzyıl Mısır ve Suriye üzerinde çalışmış ve bu iki müstesna eyaletin iktisadi tarihi üzerine eserler vermiş

XX. yüzyılın en önemli Osmanlı sahasındaki Arap coğrafyası üzerinde çalışan iktisat tarihçilerinden biridir. Baer'in en önemli iki eseri *Fellah and Townsman in The Middle East* ve *A History of Landownership in Modern Egypt 1800-1950* adlı yapıtlarıdır. *Fellah and Townsman*'da yazmış olduğu makaleleri toplayan yazar toprak ve vergi üzerine yapmış olduğu çalışmalara yer vermiştir. Baer'in temel problemediği vergi ve toprağı işleyen köylüdür. Fakat Baer çalışmalarını Kahire'de toplanan irsaliye hazinesi ve merkezi hazine bağlamında değerlendirmemiştir. Mısır'daki iltizam sisteminin yapısını köylü üzerinden işlemiştir. Bir diğer önemli eseri olan *Landownership in Modern Egypt*'te Mehmed Ali Paşa'dan Modern Mısır'a değin eyaletin vergi yapısını, vakıf arazilerini ve toprak kanunlarını incelemiştir. XVIII. yüzyıl'daki vergi yapısını ve toprak sistemini anlamak bakımından önem arz etmektedir. Abdulrahim Abdulrahman ilk defa Muhammed Şafiq Ghurbal ile birlikte Mısır'ın Osmanlı dönemindeki devlet arşivlerini kullanarak belgelere dayalı tarih çalışması ortaya koymuş Mısırlı tarihçidir. Birçok eseri mevcuttur. Kitaplarının tamamı Arapça olmakla birlikte İngilizce yazmış olduğu makalelerde alanında neredeyse tektir. Temel argümanları kadı sicilleri ve iltizam defterleridir. Bu kaynak grublarının zengiliğini dönemin Mısır kroniklerini kullanarak kaleme almıştır. Eserlerindeki en büyük eksiklik Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivlerini kullanmamasından ileri gelmektedir. Çalışmaları Mısır maliyesi ve toprak sistemini çalışacak tarihçiler için Stanford Shaw ile birlikte ilk sırada gelmektedir. En önemli eseri XVIII. yüzyılda Mısır kırsalındaki köylü devlet ve mültezim ilişkilerini belgelere dayanarak işlediği *Al-Rif'a al- 'Mısır-i fi'l- 'Karn Es 'Samiün Oşr* adlı kitabıdır. Bu eserde ilk defa XVIII. yüzyıl'daki mültezimlerin net sayıları iltizam defterlerine dayandırılarak ortaya çıkartılmıştır. “Hazzal- Quhuf: A New Source for the Study of the Fellahin of Egypt in the XVIIth and XVIIIth Centuries” adlı makalesinde XVII. yüzyılda Shirbin de yaşamış ve Kahire'ye dini eğitim almaya gelmiş olan Yusuf Al-Shirbini'nin Mısır'daki köy yaşamını ve ulema ilişkilerini anlatmış olduğu Hazzal Quhuf adlı eseri, tarih literatüründeki önemini akademik camiaya tanıtmak üzere kaleme almıştır. “The Iltizam System in Egypt and Turkey: A comparative Study, Financial Burdens on the Peasants under the Aegis of the Iltizam System in Egypt, Village in Ottoman Egypt and Tokugawa Japan A Comparative Study” adlı makalelerdeki temel tezi iltizam sisteminin toplanan yerel vergilerle birlikte köylü üzerinde ağır bir yük oluşturduğudur. Bu makalelerde iltizam sistemini açıklamakla birlikte Mısır'daki karyelerden görevliler vasıtasıyla

toplanan vergileri sıralamakta, kısaca açıklamaktadır. “Comparative study” makalesindeyse Mısır’daki iltizam sistemiyle XVIII. yüzyıldaki Japonya’nın küçük bir örneği sayılacak Toqugawa’daki toprak rejimini Japonyalı tarihçi Wataru Miki ile birlikte incelemiştir. “The Documents of the Egyptian Religious Courts (Al-Mahakim al-Shariyya) as a Source for the Study of Ottoman Provincial Administration in Egypt (923/1517-1213/1798)”. Adlı makalesinde Fransızların Mısır’ı işgaline kadar Mısır’daki taşra yapılanmasının unsurlarını sıralı bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmayı yaparken Mısır’daki kadı sicillerini kullanmıştır. Alanla ilgili ortaya koyduğu iki adet makalesi mevcuttur. İlki “H. 1112 (M.1700) Tarihli Mısır İrsaliye Hazinesi diğeriyse Mısır İrsaliye Hazinesinin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi” adlı makaleleridir. Bu çalışmalarla Mısır’ın merkezi hükümete mali bağlamda hesap vermesinin yegâne aracı olan icmal belgelerini incelenmiştir. Özen Tok, yalnızca belirtilen yıllara ait 2 adet icmal belgesini kullanmıştır. Bu belgelerin tamamını transkript ederek grafiklerle masraflar ve gelirler kısmı oluşturarak öncü bir çalışma ortaya koymuştur. Fakat çıkarımda bulunmaktan kaçınarak sadece elde ettiği verileri ortaya koyması alan üzerinde bazı soruları cevapsız bırakmıştır. XVIII. yüzyıl Mısır mali tarihi alanında yapılan çalışmalarda Mücahide Nihal Engel’in 2017 yılında tamamlamış olduğu, *Ottoman Egypt in the mid eighteenth century- Local Interest Groups and Their Connection with and Rebellions against the Sublime Porte and Resistance to State Authority* adlı doktora tezi önem arz etmektedir. Buna göre Engel çalışmasının merkezine 1768-1773 Bulutkapan Ali Bey’in adem-i merkeziyetçiliğini almıştır. Çalışmanın çevresini 1730-1780 yıllarındaki icmal defterlerindeki irsaliye hazinesi miktarlarını kullanarak oluşturmuştur. Engel, çalışmasında adem-i merkeziyetçiliğe giden sürecin mali yapılanmasını icmal defterleriyle açıklamıştır. İcmal kayıtları eyaletin merkezi hükümete hesap vermesinin yegâne aracıdır. Temel amaç eyalette toplanan vergilerin içerisindeki İstanbul’a düşen miktarı yıllık olarak aktarmaktır. İcmal kayıtlarında toplanan vergi miktarları zamanla artış göstermiş buna bağlı olarak eyaletteki masrafların miktarı da artmış ve İstanbul’a gönderilen irsaliye hazinesinde düşüşler yaşanmıştır. Mısır’daki adem-i merkeziyetçilik hareketleri vergi düşüşlerinin ve gecikmelerinin temel nedeni olmuştur. Yukarıdaki bu olgular yalnızca icmal defterlerinden hareketle tam manasıyla aydınlatılamaz. Zira icmal kayıtları eyaletten toplanan net vergi miktarlarını vermez. Maaş harcamaları yapıldıktan sonra kalan miktar icmal kayıtlarında belirtilir. Eyaletin bütün gelirleri mukataa

defterlerinde belirtilir. Engel'in çalışmasında icmal defterleri Ali Bey'in yarı otonom faaliyetlerinin mali kaynaklarını desteklemek için kullanılmıştır. Bu tez böyle bir ayırmadan amade olmakla birlikte 80 yıllık süreçte incelenen icmal kayıtlarıyla eyaletin gelirleri ve masraf grupları belirtilmiştir. Böylece irsaliye hazinesinin salt miktarı dışında bu verileri oluşturan vergilerin tamamı detaylı olarak açıklanmıştır. Engel, çalışmasının sonucunda Bulutkapan Ali Bey'in merkezi hükümete karşı isyanının sebebini yeni bir devlet algısı yahut Osmanlı Devleti'nden ayrılış hareketi tarzı bir girişimle açıklanamayacağını Ali Bey'in periferisini genişletmesindeki temel argümanın mali olarak daha fazla gelir elde etmek olduğunu belirtmiştir. Bu açıklaması ile Engel, Kenneth Cuno'nun "neo-Memluk" tezine katılmadığını belirtmektedir. Fakat Ali Bey'in İstanbul'un meşruiyet sahası olan Haremeyn'i ele geçirmesi, Rusya ile müttefiklik girişimde bulunması, Zahir Ömer gibi ayrılıkçı bir isyan hareketiyle yakın ilişkilerde olması Engel'in bu tezini desteklememektedir. Ayrıca 1179 (1765) tarihli mukataa defteri Mısır'ın bir yıllık toplam gelirinin 100-120 milyon paraya denk geldiğini göstermektedir. Ali Bey'in yalnızca mali kazanç için Biladü's-Şam ve Haremeyn'i ele geçirmesi pek mümkün görünmemektedir.

Yukarıda bahsi geçen tarihçilerin nerdeyse tamamı eserlerini kullanırken al- Jabarti'nin *History of Egypt 'Ajâ'ib al-Âthâr fî'l-Tarâjim wa'l-Akhabâr* adlı kroniğini kullanmışlardır. Arapça olarak müellif tarafından kaleme alınmış olan bu eser 1994 yılında Thomas Philipp ve Moshe Perlmann editörlüğünde, birçok uzmanın desteği ile İngilizceye aktarılmıştır. Jabartinin İngilizce baskısı 4 cilt ve 1 indexten oluşan 5 serilik bir kitaptır. Eser, XVII. yüzyıl'ın son çeyreğinden başlayarak Mısır'daki Kahire merkezli siyasi olayları anlatmaktadır. XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar ki siyaset anlatısının al-Damurdashi ile benzerlik göstermesi sebebiyle yazarın al-Damurdashi'den yararlandığı sonucu çıkartılabilir. Tarihçilerin anlatılarında arşiv belgelerindeki boşlukların doldurulmasını sağlayan yegâne kaynaklardan birisidir. Editörler 4 cilt boyunca detaylı dipnotlar koyarak açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Zaman zaman dipnotlara yer verilse de okuyucu anlamlandıramadığı boşlukları kendi doldurmak zorundadır. Eserin tek eksik yanı indexte verilen sayfa numaralarının bir kısmının hatalı olmasıdır. Ama bu durumun eserin önemini azaltmamaktadır.

1. BÖLÜM: İRSALİYE-İ HÜMÂYUN: VERGİ Mİ? YOKSA HAZİNE Mİ?

İrsaliye anlam bakımından sözlüklerde göndermek ve herhangi bir yere gönderilen eşya listesi olarak geçmektedir⁶. Osmanlılar irsaliyeyi, hükümet merkezine gönderilen mukataa bedelleri⁷ olarak görmekle birlikte eşya listesi anlamında da kullanmışlardır. Osmanlı arşivlerindeki tasnifi tamamlanan belgeler arasında irsaliye kelimesi 953 (1546-47) tarihli makbuz olarak gönderilen irsaliye olarak geçer (BOA. AE.SSÜL.I. 3-180). 972 (1564-65) tarihli bir belgede ise Edirne kadısına gönderilen inşaat malzemeleri irsaliye adı verilen bir deftere kaydedilmiştir (BOA. TS.MA.d. 1972).

XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Mısır'dan toplanan vergi gelirleri irsaliye hazinesi adını almıştır. 984 (1576-77) yılında Mısır beylerbeyi iken vefat eden Mahmud Paşa ölmeden önce Mısır irsaliye hazinesindeki eksik akçeleri tamamlamak için müteveffa Mısır Defterdarı İbrahim Bey'in yetimlerinden borç almıştır. Mahmud Paşa ölünce kalan borcun ödenmediği Devlet-i Aliyye tarafından tasdik edilmiştir. Böylece borç Mısır hazinesinden ödenmiştir (BOA. A. DVNSMHH.d. 29-187). Osmanlı Devleti Mısır hazinesi için farklı isimler kullanmaktaydı. Bu isimler, enderun hazinesi yahut ceyb-i hümâyun hazinesiydi (Tok, 2014, 177). Mısır hazinesi İstanbul'a ulaştınca bab-ı hümâyun hazinesine aktarılarak padişahın şahsi harcamaları için kullanılıyordu (BOA. A.DVNSMHH.d. 126-120). Topkapı Sarayı'nda padişahın enderun adı verilen bölümde ikamet etmesinden dolayı bu hazineye enderun hazinesi yahut padişahın cep harçlığı manasına gelen ceyb-i hümâyun deniyordu. Mısır hazinesi yıllık olarak İstanbul'a

⁶ (Lugat-ı Naci, ارسال maddesi, 47; Kamus-ı Osmani, ارسال maddesi, 286; Lügat-ı Remzi, ارسال maddesi, 38; Kamus-ı Türki, ارسال maddesi, 89; Meninski, 2000, 149).

⁷ Mukataa, imparatorluğun farklı coğrafyalarındaki miri hazineye ait bir kısım vergilerin mültezimler yahut eminler vasıtasıyla toplanıp İstanbul'a nakdi olarak ulaştırılması sonucunda merkezi hazinenin gelir elde etmesini sağlamaktadır. Mehmet Genç'in çalışmalarına göre mukataaların yıllık gelirleri yüz bin akçeden on/yirmi milyon akçe arasında büyüklüğe ulaşıyordu. Bir mukataa bünyesinde ne kadar farklı vergi çeşidi toplamışsa kapsadığı mekânsal alan daralıyor ve ne kadar az vergi çeşidi toplamışsa mekânsal olarak büyüyordu. (Genç, 2006, c.31, 129-130). Mukataa kat' kökünden türeyip kesmek manasında kullanılmıştır. İmparatorluğun geniş coğrafyalarındaki miri hazineye ait gelirler parçalar haline bölünerek bir kısmı iltizam adı altında mültezimlere kiralanarak gelirlerinin nakdi olarak merkezi hazineye ulaştırılması sağlanırken diğer bir kısmı ise emanet adı verilen mali sistem uyarınca bizzat Asitane'ye bağlı olup maaşını merkezi hükümet tarafından alan bir nevi devlet memuru gibi hareket eden görevliler tarafından toplanmaktadır (Özvar, 2018, 8). Mukataa kelimesi genellikle, Mısır mali kayıtlarında "Mukataa ve iskele" sözcükleriyle birlikte kullanılır (BOA. BŞMMSR.d. 16893). Mısır'daki vergilendirilebilir karyelerin tamamından XVIII. yüzyılın sonuna dek mukataa sistemi adı altında iltizam uygulaması ile mültezimlere kiralanarak gelir elde edilmiştir. Dimyat, Burollus, İskenderiye, sevakin, bulak vs. iskelelerin ve Mısır'daki mezkûr mukataaların bedelleri olarak 1765 yılında 18.017.194 para toplanmıştır (BOA. BŞMMSR.d. 16893).

gönderilmesi gereken bir irsaliye hazinesidir. Eyaletten toplanan vergilerin bir kısmı İstanbul'a gönderiliyor, kalan miktar ise eyalet içerisinde harcanıyordu. Bu durumun temel sebebi eyaletin merkeze uzak ve geniş bir coğrafi yapıya sahip olmasıydı. Bu sebeple "irsaliye" kelimesi yıllık olarak toplanan vergi gelirlerinin bir bütün olarak İstanbul'a ulaştırılmasıyla hazine anlamını kazanmıştır. Ayn Ali Efendi 1607 tarihinde yazdığı *Kavanin-i Defter-i Divan* adlı eserinde Mısır'ı salyane⁸ ile yönetilen eyaletler listesinde ilk sırada vermektedir (Ayn Ali Efendi, 1018, 8). Böylece irsaliye hazinesi zamanla Mısır hazinesi manasını kazanmıştır.

III. Mehmed'in saltanat yılları (1595-1603) XVI. yüzyıl Osmanlı yönetiminin geçirdiği en büyük sınavlardan biri olmuştur. Mezkûr dönemde meydana gelen celali isyanları, Avusturya ve Eflak'a yapılan seferler devletin maliyesini olumsuz olarak etkilemiştir⁹. Aynı dönemde Mısır'daki Osmanlı yönetimi ise merkezi hükümetin yarattığı siyasi boşluktan dolayı bir sarsıntı içerisindeydi. Hasıraltı edilmiş olan Memlûk grupları iltizam gelirlerini ele geçirerek vilayetlerdeki kâşifliklerde söz sahibi oldular (Esseyid Muhammed, 1990, 96). Böylece ilk defa Mısır hazinesi İstanbul'a zamanında ulaştırılamamıştır. 1596-97 yıllarında irsaliye hazinesi 20.000.000 para olarak İstanbul'a gönderildi. 1601-02 yıllarında ise bu miktar 24.000.000 paraya yükseldi (Shaw, 1962, 284).

1627-28 yıllarına gelindiğinde ise 30.000.000 paraya çıkan irsaliye hazinesi 1631-32 yıllarında 20.000.000 paraya düşerek İstanbul'a gönderilmeye çalışıldı (Shaw, 1962, 285). Siyasi ve idari sebeplerden dolayı gelirler düşmeye masraflar ise artmaya başlamıştı. En iyi zamanda artık en fazla 20.000.000 para gönderilirken çoğu zaman ise hiç gönderilemiyordu (Shaw, 1962, 285). 1661'den 1674'e kadar Osmanlı Devleti valiler eliyle Mısır'da siyasi ve mali reformlar gerçekleştirdi (Shaw, 1962, 285). Bu reformlar Melek İbrahim Paşa'nın (1595?-1685) Mısır beylerbeyliği zamanında başladı. 1664'e gelindiğinde ise hazinenin toplam geliri 87.638.539 paraya ulaşmışken toplam masraf miktarı ise 71.888.539 paraya ulaşmıştı (Shaw, 1962, 285). Merkezi hazinenin eline sadece 15.750.000 para kalmıştı (Shaw, 1962, 285). Fakat yüzyılın ilk çeyreğine

⁸ Salyane, merkezden uzak eyaletlerden toplanan vergi gelirlerinin bir kısmının yıllık olarak İstanbul'a gönderilmesi esasına dayanan yönetim geleneğidir. Ayn Ali Efendi Mısır'ı bu sistemin en büyük temsilcisi olarak görür (Ayn Ali Efendi, 1018, 8).

⁹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. (Gökbilgin, 1977, 537-38).

bakıldığında bu miktar çok düşük ve yetersizdir. 8 Şaban 1071'de (8 Nisan 1661) alınan bazı mali kararlar köylü üzerindeki mali yükleri arttırmakla birlikte irsaliye hazinesinin nefes almasını sağlamıştı. Bu kararlar mukataa gelirlerinin ve genel vergilerin arttırılmasıyla ilgiliydi. (Shaw, 1962, 285). Topraklar verimliliklerine göre yeniden sınıflandırıldı. Tenzil adı verilen vergiler 1.450.000 para arttı (Shaw, 1962, 285). Vali gelirleri olarak geçen keşufiyye¹⁰, hülvan ve Süveyş'ten alınan vergiler ise 18.011.500 para artarak hazineye dâhil edildi. Böylece hazinenin yıllık gelirleri 103.138.539 paraya yükseldi (Shaw, 1962, 285). 1670 yılında Mısır'ın toplam vergi geliri 95.258.315 paraya düştü, masraflar artarak 76.775.468 paraya yükseldi (Shaw, 1962, 287). Sonuç olarak 1670 yılında Kara İbrahim Paşa (1620-1687) Mısır'ın idari ve mali organizasyonunu düzenlemek için 2000 Osmanlı askeri ile birlikte Mısır'a gönderildi (Shaw, 1962, 287). Kara İbrahim Paşa muhtemelen Melek İbrahim Paşa'nın yapmış olduğu reformların sağlıklı bir biçimde uygulanmasını sağlamak amacıyla gönderilmişti. Böylece Kara İbrahim Paşa'nın yapmış olduğu reformlar ile sağlamış olduğu idari model XVII. yüzyılın son çeyreğinden Fransızların Mısır'ı işgali olan 1798 tarihine kadar değişmeden uygulanmaya devam etti (Shaw, 1962, 287).

1.1. TAŞRADAN KAHİRE'YE İRSALİYE HAZİNESİNİN TOPLANMA SÜRECİ

Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynağı kent ve kırsaldan topladığı vergilerdir. Vergi gelirleri ile maliyesini oluşturan Osmanlı Devleti için vergi toplamak hayati bir meseledir. Verginin sorunsuz bir şekilde taşradan toplanıp İstanbul'a ulaştırılması ise uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Mısır taşrasından vergi toplanması bazı etkin unsurların kullanımı ile meydana gelmektedir. Bu unsurlar ise Osmanlı Devleti'nden önce Mısır'da hâkimiyet kurmuş olan Memlûklerin uyguladığı taşra örgütlenmesidir. Osmanlı Devleti bu örgütlenme biçimini kendi hâkimiyetine karşı bir tehdit olarak görmemiştir. Bu sebeple var olan taşra teşkilatlanmasını muhafaza ederek Osmanlı devlet organizasyonuna dâhil etmiştir.

¹⁰ Mısır'da köylülerden, eşraftan ve kâşif adı verilen yöneticilerden birçok vergi toplanıyordu. Bu vergilerden biri de keşufiyye vergisiydi. Bu vergi XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar sadece kâşiflerden alınan vergiler olarak geçti. Fakat yüzyılın son çeyreğinde ise müstakil vergi olarak yerini alan keşufiyye topraktan, eşraftan, iskele gelirlerinden ve mukataalardan alınmaya başlandı.

Taşradan vergi toplanmasının temel aktörlerinin başında *sarraflar* gelmektedir. Bu bilgiyi açıklayan en temel kaynak Evliya Çelebi *Seyahatnamesidir*. Yavuz Cezzar ve Ali Yaycıoğlu'nun sarraflar ile ilgili çalışmaları Evliya Çelebi'yi doğrular niteliktedir¹¹. Yavuz Cezzar ve Ali Yaycıoğlu XVIII. yüzyıldaki sarrafların devlet içerisindeki etkinliklerini anlatmak için şu tespitte bulunmuşlardır: Sarrafların ekseriyeti Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlardan oluşmaktadır. Fakat Gibb- Bowen ile Abdulrahim Abdulrahman Mısır özelinde sarrafların Kıpti kökenlilerden seçildiğini belirtir. (Gıbb-Bowen, 1950, c.1 262). Bu kişiler paranın nominal değerinin belirlenmesinde ve içerisinde bulunan değerli madenlerin ayrıştırılmasında etkili kişilerdir. Ayrıca borç senetleri vasıtasıyla mültezimlerin mukataa ve iltizam gelirlerine sahip olmasına katkıda bulunmuşlardır. Son olarak yüksek rütbeli devlet görevlilerinin ihtiyacı olan nakit para akışını sağlayarak kendilerine yeni bir gelir kapısı yaratarak bu görevlilerin hamiliği altına girmişlerdir (Yaycıoğlu, 2019, 383-384). Ayrıca Darbhane-i Âmire'deki sikkelerin dönüşümünde ve sikkelerin değerinin belirlenmesinde önemli rollere sahiptirler. (Yaycıoğlu, 2019, 283-284). Arap vilayetleri dışında sarrafin önemli bir vazifesi, mültezim ile merkezi hazine arasındaki müzakereleri yönetmekti (Abdulrahman- Nagata, 1995, 69). Böylece mültezim sarrafı kefil olarak gösterebiliyor ve iltizamını rahat bir şekilde alabiliyordu (Abdulrahman- Nagata, 1995, 69). Mısır'da ise sarraflar yukarıda anlatılanların dışında farklı bir role daha bürünerek, köylü ve mültezim arasında arabulucu vazifesini üstlenmişlerdi (Abdulrahman- Nagata, 1995, 69). Ayrıca vilayetlerin mali ve ekonomik denetimlerini sağlama ve toplanan vergilerin kayıt altına alınmasının sağlanması rolünde de yer alıyorlardı (Abdulrahman- Mıkı, 1977, 2). Mısır özelinde sarraflar ruznamçeye bağlı olarak çalışan mali denetleyicilerdi. Her hasat yılında kâşifler yahut yardımcıları bağlı buldukları vilayetin toplanan vergisinin kontrol edilmesinden ve Kahire'ye ulaştırılmasından sorumluydular. Kahire'de ikamet eden, Mısır'ın en önemli sarraflarından birisi sarraf “Manas Efendi” idi. Kendisi muhtemelen sarraflar kethüdası yahut sarraf başılık makamını işgal ediyordu. Evliya Çelebi Mısır'daki sarrafların Yahudi olduğundan bahsetmektedir (Çelebi, 2007, 78). Bu sebeple Sarraf

¹¹ Detaylı İnceleme İçin Bkz. Yavuz Cezzar. (2005), “The Role of Sarraf in the Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, *In Frontiers of the Ottoman Studies*, Colin İmber, Keuko Kiyotaki (Haz.), c.1, London; Ali Yaycıoğlu. (2019), “Perdenin Ardındakiler: Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme”, *Journal of Turkish Studies*, c. 52, Boston: Harvard University Press.

Manas Efendi'nin Yahudi bir aileden gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Muhtemelen Mısır Valisi Hamza Paşa (1727-1768) tarafından yazdırıldığı düşünülen elimizde bir adet defter parçası mevcuttur (BOA.TS.MA.D. 934). Bu belgede dikkat çeken en önemli unsurlardan birisi kâşiflerden, Arab Şeyhlerinden yüksek mevkideki görevli ağalardan, imamlardan, seyyidlerden, toplanan paraların ilbasiye ve keşufiye akçelerinin yer almasıdır. Kısaca bu belge 1179 (1765-66) Senesi Mısır'dan toplanan vali gelirleri listesidir. Vergiyi getiren kişiler parayı Sarraf Manas Efendi'ye teslim etmektedirler.

Manas Efendi'ye teslim edilen gelirler hakkında aşağıdaki tablo ile birlikte sarrafların Mısır maliyesindeki etkisi hakkında daha detaylı bir bilgi sahibi olunabilir.

Tablo 1. Sarraf Manas Efendi'ye Teslim Edilen Bazı İradlar

1179 ve 1180- (1765-66) Senesinde Mısır İrsaliye Hazinesinde Görevli Sarraf Manas Efendi'ye Teslim Edilen Bazı Gelir kalemleri ¹²	
<u>Gelir Kalemleri</u>	<u>İrad ve Hasılatlar</u>
Mirliva Hüseyin Beğ Tarafından Gelen Sarraf Manas Kullarına Teslim	1250
An Canib-i Menfalut Ağası Tarafından Gelen Sarraf Manas Kullarına Teslim	3000
An Canib-i Minye Ağası Tarafından Gelen Taraf-ı Manas Kullarına Teslim	2500
An Canib-i Vilayet-i Feyyum Tarafından Gelen İlbasıyye Teslim-i Sarraf Manas Kulları	1250
An Canib-i Vilayet-i Mensure Tarafından Gelen Mal-ı İlbasıyye Sarraf Manas Kullarına Teslim	1875
An Canib-i Şeyhül Arab-ı İmam Yusuf Tarafından Ber Mutaalayı Kadim Vire Geldikleri Sarraf Manas Kullarına Teslim	2125
An Canib- i Dimyat Tarafından Gelen Sarraf Manas Kullarına Teslim	80
An Canib-i Vilayet-i Mensure Tarafından Gelen Doğanzade Bahaları Manas Kullarına Teslim	1537
An Canib-i İskenderiyye Ağası Tarafından Gelen Teslim-i Sarraf Manas Kulları	2125
An Canib-i Bender-i İskender ve İskenderiye Tarafından Gelen Sarraf Manas Kullarına Teslim	525

¹² (BOA.TS.MA.D. 934).

An Canib-i Mirliva Hüseyin Beğ Tarafından Gılal Bahası ndan Gelen Manas Kullarına Teslim	18000
An Canib-i Cizyedarı Ahmed Efendi Tarafından Mal-ı Keşufiyye Gelen Teslim-i Sarraf Manas Kulları	6875

Yukarıda Mısır valisi tarafından tutulan defter parçasından örnekler verilmiştir. İrad ve hasılatların (gelirler) yazılı olduğu kısım 153 satırdan oluşmaktadır. Sarrafların Mısır bürokrasisindeki etkinliğine bu tablo ile örnek verilebilir. Bu tablodaki gelirler Mısır valisinin hasları sayılmakla birlikte keşufiyye-i sagir gelirleri olarak belirtilmektedir. Bu tablonun önemi, Mısır valisi adına gelen gelirlerin tamamının sarraflar vasıtasıyla kontrol edildiğini ortaya koymaktır. Sarrafa yukarıdaki miktarları ulaştıran beyler aynı zamanda mukataa sahibi olan Memlûkler, vakıf nazırları ve askeri alayların yöneticileridir.

Sarrafin etkinliğini gösterebilmesi ve vergilerin doğru toplanmasını kontrol edebilmesi için yardımcı unsurlara ihtiyacı vardı. Bunların başında işe *meşayihü'l kura* adı verilen köyün yönetiminden sorumlu olan köy şeyhi yahut şeyhleriydi. Osmanlı Devleti meşayih kelimesini çoğunlukla Kahire'deki ileri gelenleri belirtmek yahut Şeyhü'l Arab'a atıfta bulunma manasında kullanıyordu (BOA.DVNSMHH.D 24-787). Aslına bakıldığında meşayih taifesi Mısır özelinde devlet ile reaya arasındaki köprüyü sağlıyordu.

Mısır'da karyelerin varlığı uzun bir geçmişe sahipti. Buna bağlı olarak karyelerin arasında gelir düzeyi farklılıkları mevcuttu. Abdulrahim Abdulrahman, şer'iyye sicillerini kullanarak taşra yapılanmasını anlattığı çalışmasında meşayihü'l- kurayı köy şeyhi olarak almıştır¹³. Fakat arşivde karşımıza farklı bir köy şeyhi daha çıkmaktadır. Buna göre meşayih-i izam ünvanı verilen Sarı Saltıkzade Şeyh Hayrettin, kuvvetle muhtemel Mansure vilayetindeki büyük bir köyün idari sorumlusudur. Köyündeki Şeyh Hacı Kasım nam kimesnenin haksız yere Mansure kâşifi tarafından hapsedildiğini belirten bir arzuhali İstanbul'a ulaştırmıştır. İstanbul'dan Mısır beylerbeyine gönderilen cevap ise açık bir şekilde meşayih-i izamın gücünü kanıtlar niteliktedir. Eğer hapsedilen kişinin bir suçu yoksa derhal salıverilsin şeklindedir. (BOA.DVNSMHH.D 58-740) Abdulrahim

¹³ Detaylı İnceleme İçin Bkz. Abdulrahman, Abdulrahim. (1991), "The Documents of the Egyptian Religious Courts (Al-Mahakim al- Shariyya) as a Source for the Study of Ottoman Provincial Administration in Egypt(923/1517-1213/1798)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c. 34-1/2, Leiden.

Abdulrahman, meşayihü'l- kuranın bir ailenin yöneticisi olduğunu belirtir. Bir köyde yirmiye yakın şeyh olabileceğini söyleyen yazar bu yönetim organizasyonunun babadan oğula geçen bir sistemle gerçekleştirildiği ve son onay merciinin mültezim olduğunu belirtir (Abdulrahman, 1991, 88). Aynı zamanda köylüler arasındaki organik ve inorganik ilişkiyi sağlayan kişinin köy şeyhi olduğunu söyler. Şeyh, köyde ve sosyal yapıda meydana gelen anlaşmazlıkların çözümünü sağlıyordu. Köylüden vergi toplayıp mültezime teslim etmek de yine köy şeyhinin sorumluluğundaydı. Ayrıca bazı şeyhlerin zamanla mültezim olduğuna dair kanıtlarda mevcuttur (Abdulrahman, 1991, 89).

Mısır'daki kırsal hayatın örgütlenmesinde ve vergi toplanmasında bir diğer önemli aktör olarak karşımıza *şahid* çıkmaktadır. *Sicillatü'l şahid* adı verilen defterleri oluşturan şahidler, ekili tarım arazilerini, vergi veren ve toprağını eken köylülerin isimlerini, hangi şeyhin hangi köylülerden mesul olduğunu kaydederdi. Ayrıca köy etrafındaki köprü ve kanalların temizliğinden de sorumluydu (Abdulrahman, 1991, 89). Bu vazifelere ek olarak şahid, bu kayıtların vergi toplama zamanında sarrafa ulaştırmakla yükümlüdür (Abdulrahim Abdulrahman, 1991, 89; Abdulrahman- Mıkı, 1977, 2).

Mısır'daki taşra yapılanmasının bir diğer önemli aktörü *havli*'dir. Temel vazifesi Nil Nehri taşmadan ve arazilere tahıl ürünlerinin ekimi yapılmadan önce köydeki bütün tarım arazilerinin tahririni yapmaktı (Shaw, 1962, 54). Böylece tarım ürünleri ekilebiliyor, Nil Nehri'nin suları çekildikten sonra tarım arazilerinde oluşan arazi düzensizliği ortadan kaldırılmış oluyordu. Köyleri çevreleyen sulama kanallarının düzenlenmesi, temiz tutulmasından da sorumlu olan havli ayrıca köyün ortak malı olan malzemelerin korunmasından da sorumluydu (Shaw, 1962, 55; Abdulrahman, 1991, 90). Köylüler tarafından seçilen havli, şahit gözetiminde çalışırdı. Mültezimin köydeki tarım sürecini yöneten havli meşayihü'l kura yani şeyhü'l beled, diğer bir adıyla köy şeyhi tarafından tasdik edilirdi. Abdulrahim Abdulrahman'ın kadı sicillerine dayanan çalışmasında; havli'nin köylü ile mültezim arasında oluşabilecek herhangi bir maddi ya da manevi bir çatışma durumunda arabuluculuk ve yatıştırma vazifelerini üstlendiği belirtilmektedir (Abdulrahman, 1991, 90). Yine bu çalışmaya göre havli mali yılın sonunda herhangi bir hata yapıp, görevlerinde aksaklık yapmışsa köy şeyhi tarafından azledilir, yerine köylüler tarafından seçilmiş başka biri atanırdı. Eğer ki vazifelerini layıkıyla yerine getirmişse, köy şeyhi tarafından kadı huzuruna çıkartılarak görevlerini layıkıyla yerine getirdiğine dair yemin eder ve görevlerine geri dönerdi (Abdulrahman, 1991, 90). Bu durum her yıl

tekrarlanırdı. Havlinin hayatını devam ettirebilmesi için düzenli bir maaşa ihtiyacı vardı. Bu maaş divanü'l vilayet adı verilen kâşifin uhdesi altındaki divan tarafından karşılanırdı (Abdulrahman, 1991, 90).

Kaimakam- mübaşir, Mısır'daki taşra yapılanmasının bir diğer önemli aktörüdür. Mültezimin yardımcısı ve işlerinin yürütücüsü görevini üstlenmektedir. Genellikle mültezimin hanesinden, kapı halkından seçilen kaimakamın kölemen olmasına özen gösterilirdi (Shaw, 1962, 56) Mültezimin idaresindeki her bir köyün mali karmaşıklıklarını düzenlemekle ve hesaplarını çıkarmakla görevli olan kaimakam, köy şeyhi ve sarraf vasıtasıyla iltizam gelirlerini toplamakla yükümlüydü (Abdulrahman, 1991, 91).

Müşhid, köy şeyhinin yönetimi altında çalışan, vergi zamanı geldiğinde köylüleri köy divanına getirmekle yükümlü olan taşra yapılanmasında yürütücü vazifeyi üstlenen bir kişidir (Abdulrahman, 1991, 91). Müşhid'in bu vazifesini icra edebilmesi için bütün bir köyü tanınması ve köy hakkında bilgi sahibi olması gerekirdi. Böylece divana çağırılan kişileri kolaylıkla tanıyıp, köydeki yabancılara rahberlik edebilir ve köylüler üzerindeki iş gücünü denetlerdi. Bu sebeple köylüler nazarında müşhid nefret edilen bir otoriteydi. (Abdulrahman, 1991, 91).

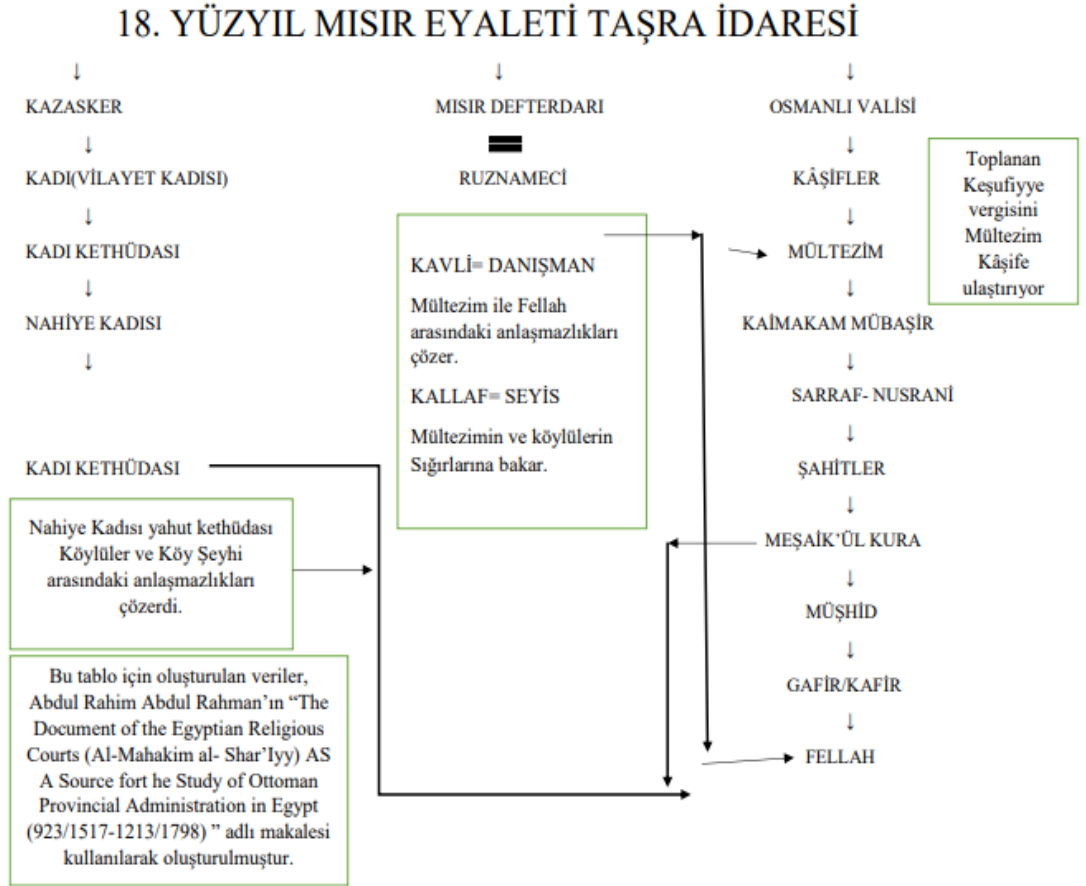
Kafir ise taşra yapılanmasında bekçilik ve gözetleme vazifesi üstlenmiş köy yapılanmasında önemli bir role sahiptir. Müşhidin yönetiminde çalışan kafir, köyü ve ekinleri korumak, hırsızlıkları ve oluşabilecek herhangi bir suçu önlemek, zaman zaman meydana gelen bedevi akınlarına karşı köylüyü uyarmak ve su kanalları üzerine inşa edilmiş olan köprüleri korumakla mükelleftir (Abdulrahman, 1991, 91).

Kallaf taşra yapılanmasında küçük ama önemli bir vazifeye sahiptir. Mültezimin büyükbaş hayvanlarını korumakla yükümlü olan kallafın zamanla iş yükü artmıştır (Abdulrahman, 1991, 91). İlk zamanlar sadece mültezim için çalışan ve ücretini mültezimden alan kallaf, zamanla bütün köyün hayvanlarını koruma ve bakımlarını üstlenme vazifelerini yapmaya başlamıştır (Abdulrahman, 1991, 91). Böylece ücretine köylüden aldığı haraçları da dâhil etmiştir. Ruzname kayıtlarına geçen bu ücret defterü'l tarabiye'ye kayıt edilmiştir (Abdulrahman, 1991, 91).

Kadı; taşradaki ve vilayetlerdeki idari yöneticileri ve vakıfları denetleyen, bunlar hakkında merkezi otoriteye bilgi veren, subaşı, asesbaşı gibi toplumsal hayatın denetlenmesinde rolü olan görevlilerin yönlendirilmesini ve kontrol edilmesini sağlayan, merkezi hükümet tarafından atanan adli, idari ve sosyal bir yöneticidir. Kadı hâkimdir. Bulunmuş olduğu kazadaki mahkemenin başıdır. Kişilerin toplumsal yapı içerisindeki yargı, miras, şikâyet ve istek gibi sosyal hayatın yürütülmesi için gerekli olan unsurlar üzerindeki yegâne yetkili kişidir (Ortaylı, 2017, 11; Gibb-Bowen, 1950, c.2 121). Ayrıca kadı halkın şikâyetlerinin İstanbul'a ulaştırılması vazifesini üstlenirdi (İnalçık, 2018, 67). Mısır'daki kadılar yukarıdaki vazifelerine ek olarak Nil Nehri'nin taşmasından sonraki kadastroların yeniden düzenlenmesinden ve iltizam sözleşmeleri için ayrılan miri arazilerin açık arttırma yoluyla kişi ve gruplara kiralanmasından ve bunların kayıt altına alınmasından sorumludur (Gibb-Bowen, 1950, c.2 127-28). Bu sözleşmelerde arazinin miktarı, verim oranı araziye işletecek olan mültezimin ve araziye işleyecek olan köylünün tahrir kayıtları yer alırdı. Aslına bakıldığında bir nevi tahrir de bu yolla sağlanır. Kadı bu kayıtları sicil adı verilen defterlere kaydederdi. Böylece arazinin geliri toprağın cinsi ve arazi üzerinde yaşayan köylünün hakları garanti altına alınmış olurdu (Abdulrahman, 1991, 92). Taşradaki ve vilayetlerdeki mezheplere ayrılan kadı genellikle Hanefi mezhebine mensuptur. Örnek olarak merkezi hükümet tarafından Kahire'ye atanan ve Mısır'daki bütün kadıların denetlenmesinde asli vazife üstlenen eyalet kadısı yıllık olarak atanırdı. Bu kadı bütün kent ve kırsaldaki kadıların denetlenmesinden ve aralıklarla yerlerinin değiştirilmesinden sorumluydu (Ortaylı, 2017, 23-24). Bu tayin işlemi halkın bağlı bulunduğu mezhep yoğunluğuna göre yapılırdı. Bu mezhepler; Hanefi, Şafi, Maliki ve Hanbeli'dir (Gibb-Bowen, 1950, c.2 127-28). Kadı bütün bu sosyal ve hukuki görevlerini idare ederken kendisine yardım eden naib adı verilen yardımcısından yararlanırdı (Galal H, 1979, 14). Osmanlı Devleti'nde kadıların atanabilmeleri için belirli bir eğitim görmeleri gerekirdi. Anadolu ve Rumeli için bu eğitimin başkenti İstanbul'daki Sahn-ı Seman ve Sülamaniye medreseleriydi. Mısır'da ise taşrada eğitimini tamamlayan ulema adayları eğitimini bir üst noktaya çıkarmak için Kahire'ye yani el'Ezhar medreselerine gelirdi. XVII. yüzyıl'da yaşayan ve Mısır'daki sosyal ve toplumsal hayatı kendi üslubunca *Hazz al-Quhuf fi Sharh Qasid Abi* adlı eserinde ele alan Yusuf al-

Shirbini’de medrese eğitimini tamamlamak için köyü olan Shirbin’den yola çıkarak Kahire’ye gelmiştir¹⁴ (al-Shirbini, 2016, 145-375).

Şekil 1. XVIII. Yüzyıl Mısır Eyaleti Taşra İdaresini Gösteren Grafik

Taşradan vergi toplanması yukarıda bahsedilen yerel görevliler aracılığıyla uyum içinde gerçekleşmesi gereken mali ve sosyal bir organizasyon biçimiydi. Bu organizasyonun gerçekleşmesi şita ve seyfi adı verilen vergi dönemleri ile oluyordu (Shaw, 1962, 76). Şita kış hasadı ile elde edilen ürünlerin nakde çevrilmesi gerektiğini belirtirdi (Shaw, 1962, 76). Kış hasatı; buğday, arpa fasulye, keten ve yoncadan oluşur, ekim ayında ekilir bahar aylarında toplanırdı (Cuno, 1992, 18). Şita yani kış vergisi, yıllık vergi olarak

¹⁴ Al- Sihirbi'nin *Hazz al-Quhufi Sharh Qasid Abi adlı eserinin önemini kavramak için bkz.* Abdulrahman, Abdulrahim. (1975). "Hazzal- Quhuf: A New Source for the Study of the Fallahin of Egypt in the XVIIth and XVIIIth Centuries", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 18, s. 3, 245-270; Baer, Gabriel. (1982), *Fellah and Townsman in the Middle East*, Londra: Frank Cass.

geçerdi. Bu vergiden elde edilen gelir, Mısır'daki iç masraflar ve devlet görevlilerine ödenen borç yahut maaşlara giderdi. En büyük gider kalemini ise Haremeyn'in masrafları için ödenen meblağlar oluştururdu. (Shaw, 1962, 76). Kış vergilerinin toplanması Nil Nehri'nin sularının kabarması ile başlar Nil Nehri'nin sularının en yüksek taşma noktasına gelmesi ile sona ererdi (Shaw, 1962, 76). Yaz hasatında ise Mısır'ın verimli arazilerine ekimi yapılan ürünler pirinç, şeker kamışı, susam, çivit otu ve pamuktan oluşuyordu (Cuno, 1992, 18). Bu ürünlerin hasatının yapıp vergi toplanması ise temmuz ayında başlar ve *tut* ayında yani ekim ayının ilk haftasında sona ererdi. Yaz hasatından elde edilen gelirlerin tamamı ise merkezi hazineye aktarılırdı (Shaw, 1962, 76).

Sabık Mısır Valisi Mustafa Paşa'nın 1756 tarihinde İstanbul'a gönderdiği hüccete göre Mısır hazinesine borcu vardır¹⁵. Burada dikkat çekmek istediğim önemli bir detay tut ayının bir başlangıç ifade ettiğidir. Her yıl tut ayının gelmesi ile birlikte bir mali yıl sona ermiş yeni bir mali yıl başlamıştır. Sona eren yıla ait olan vergi gelirleri ise Mısır valisi vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmiştir. Mustafa Paşa bu hüccet ile birlikte 1166 (1752-53) yılı ile 1167 (1753-54) yılları aralığındaki borcunun 1168 (1754-55) yılı tut ayı itibari ile ödeyeceğini belirtmektedir. Tut ayı Mısır için örnekte olduğu gibi kış hasatının ilk başlangıcı yaz hasatının ise sonudur. Her bir kış hasatı yeni bir mali yılın gelişini müjdelemekte her bir yaz hasatı ise bir mali yılın daha bitişini belirtmekteydi.

Bir başka örnek ise halen daha Mısır valisi olan Vezir Osman Paşa'nın 1092 (1681-82) senesine vaki olmak üzere Mısır beylerbeyliğine devam etmesi hakkında bir fermandır¹⁶. Burada dikkat etmemiz gereken nokta ise tut ayının başlangıç ayı olduğudur. Mısır'a atanan beylerbeyleri atama yahut görevlerinin sona ermeleri de tut ayının gelmesine bağlıdır. Bu bakımdan tut ayı hem mali hem de siyasi olarak başlangıçların yapıldığı bir aydır.

¹⁵ Bâis-i tahrîr-i hurûf budur ki, İş bu bin yüz atmış altı senesi tûtî ibtidâsından atmış yedi senesi tûtî gayetine değîn deyn-i divâna zuhûr iden deynimiz yalnız üç yüz mısırî kise ile yirmi bin altı yüz kırk beş paraya bâliğ olub meblağ-ı mezbûr bin yüz atmış sekiz senesi irsâliyesinden mahsûb olmak için taraf-ı bendelerinden enderûn-ı hümâyûn hazinesine iş bu memhûr sened virilmiştir. İn'şâ-Allahü te'âla edâ ve teslim olundukda işbu temessükümü girüye redd olunur. Tahrîren FÎ 21 Ca. (Cemaziye'l-evvel) Sene (1)169. Bende Mustafa Valî-i Mısır Sabık (BOA. AE.SOS.MIII. 2-86).

¹⁶ Arz-ı bende-i bi mikdar oldur ki şevketlü ve kerametlü ve inayetlü padişahım Hala Mısır eyaletine mutasarrıf olan Vezir-i Osman Paşa kullarına eyalet-i mezbur bin doksan iki senesine vaki tut ibtidâsından ibka ve mukarrer buyurulmak babında ferman şevketlü padişahımındır (BOA. AE.SMMD.IV. 17-1872).

Mültezimler, kethüdalar ve vilayetin yardımcı görevlerinde yer alan yetkililer köy köy, kasaba kasaba dolaşip üretilen ürünler üzerinden vergileri toplarlardı. Köylülerin teslim ettikleri vergiler şahidler huzurunda köy kadıları aracılığıyla kadı siciline kaydedilirdi. Vergisini kayıt altına alan ve ödemesi gereken miktarı ödeyen köylüler bir sonraki vergi dönemini bekleyene kadar rahattı. Evliya Çelebi bu konu hakkında şöyle yazmıştır. “Ve bu defterdarın divan-ı Mısır’da yeri vardır, amma gayrı beğlerin yokdur. Ve eyalet-i Mısır’da birer kapu kethüdaları ve birer sarrafları vardır” (Çelebi, 2007, 78). Elimizde toplanan vergilerin kâşiflik vilayetlerinde tutulduğuna dair direk bir kanıt mevcut değildir fakat Evliya Çelebi kâşif beylerin topladıkları vergileri kendileri getirmediğini, kethüda ve hâkimiyeti altındaki sarraf ile birlikte vergilerin Kahire’ye ulaştırıldığını yukarıdaki pasajla belirtir. Evliya Çelebi devamında “Ve bu defterdarın eli altında divanhanede sarraf başı Yahudidir. Anın ali altında üç yüz sarraf Yahudi vardır. Ve her mültezime (burada eksik bir satır var bu eksik satıda muhtemelen beğ yahut kâşif yazması gerekir) birer Yahudi sarraf verüp vilayetlerde hizmet ederler” (Çelebi, 2007, 78). Evliya Çelebi burada vergi zamanı divanhaneye gelen sarrafları mültezimlerle birlikte paraların sayımı yapıldıktan sonra geri döndüklerini ve tekrar vazifelerinin başlarına geçtiklerini belirtir.

Toplanan vergilerin Kahire’ye gelmesi ile birlikte vergilerin tam olması gerekiyordu. Evliya Çelebi eksik vergi getiren görevlilerin ağır bir şekilde cezalandırıldığını ve vergi miktarının tamamını ödeyene kadar hapis ile cezalandırıldıklarını belirtmektedir¹⁷.

Taşra’dan vergi toplanması kadar toplanan vergilerin düzenli bir şekilde Kahire’ye getirilmesi de önem arz etmektedir. Divanda defterdar ve ruznamçe tarafından gerekli kontrolleri yapılan vergiler Âsitane’ye gönderilmek üzere hazır edilirdi. Toprağın ekiminden verginin toplanmasına kadar her şey bir zaman ve silsile içerisinde

¹⁷ “Çavuşlar gidüp tahsili mümkün olmayan mültezimleri götürüp bu divanhane ortasında makaralarla asılmak için kalın urganlar vardır, allahümme afına, ol meksur mültezimi kollarından ol makaraya bağlayup kırk elli cellad-ı bi aman, fakir ademi üryan edüp bu kadar ayan-ı devlet içinde kollarından berdar edüp eyle fil siki kırbac-ı Fünci ururlar kim herifin feryadı eflake ser çeküp kimse rica etmeğe kadir değildir. Zira rica edecek ademler üç ay başında ve bir nevi her ay başında mevacib isterler. Gözümüzde ise tahsil eyle, bize ver deyü baba oğulu oğul babayı rica etmez. Bu halleri Mısır ayanları bilüp anıniçün rica etmezler. Herif-i şerif bi çare malı var ise verüp bir buriya üzre kalır. Malı yoğsa arıkhane ta’bir ederler, cehennem anın yanında A’rafdan anda haps ederler. Bir gece anda duran adem hayatı memat bazarında bulur. Ahir köğlerin ve milk-i emlakın satup halas alır. Bu mahalde hüküm defterdar paşanıdır. Zira cevz [Çün] çera diyemiz. Zira mevacib-i hazine tahsili defterdardan ve çavuşlar kethüdası ve müteferrikabaşından matlubdu” (Çelebi, 2007, 78).

yapılıyordu. Toplanan vergiler, Aralık ayının ilk haftasında İstanbul'a irsaliye hazinesi adıyla gönderilmek için hazır edilirdi (Shaw, 1962, 76). Böylece Mısır Devlet-i Aliyye'ye karşı bir yıllık sorumluluğunu yerine getirmiş sayılırdı.

1.2. BİR KÜÇÜK HESAP MESELESİ: İCMAL KAYITLARI

Mısır icmal kayıtları eyaletin merkezi hükümete mali olarak hesap vermesindeki temel argümandı. Vilayetlerden toplanan vergiler mukataa adı verilen içerisinde eyaletin mali hesaplarının yer aldığı defterlere kaydedilirdi. Bu defterler kapsamlı bir hesap cüzdanıydı. İcmal ise bu defterlerin özetlenerek birkaç sayfa ile merkezi hükümete gönderilmesiyle oluşurdu. Vilayetlerden toplanan toplam vergi miktarlarının yer aldığı bu kayıtlar vasıtasıyla merkezi yönetim, eyalette ve Kahire'deki devlet görevlileri üzerinde hâkimiyet sağlardı. İcmal kayıtları genellikle Mısır irsaliye hazinesinin İstanbul'a intikali ile birlikte merkeze gönderilirdi. Arşivdeki kayıtlardan edinilen bilgiler neticesinde bu icmal belgelerinin birden fazla nüsha olarak yazıldığı düşünülmektedir¹⁸. Topkapı Sarayı arşivinde ve devlet arşivinde aynı mali yıla ait birden fazla icmal kaydı olduğu saptanmıştır¹⁹. Aynı şekilde icmal belgelerinin belli bir sistematığa bağlı olarak yazıldığı incelenen birçok icmal belgesi arasındaki kalıpların aynı yahut çok benzer olmasından

¹⁸ Linda T. Darling Klasik Dönem Osmanlı Maliyesi hakkında yaptığı çalışmalarla bu savı desteklemektedir. "Katipler her defterden iki nüsha hazırlayıp bunları tasdik için başkente gönderirler; bunlardan biri hazine arşivinde saklanır, öbürü ise padişahın tuğrası ile tasdik edildikten sonra ilgili bölgeye geri gönderilirdi" (Darling, 2019, 53). "İcmal defterleri, ya eyaletlerin başkentlerinde ya da kadıların gönderdiği ayrıntılı defterler kullanılarak merkezi hükümet tarafından derlenir" (Darling, 2019, 116).

¹⁹ 1169-70-72 tarihli BOA BŞM.MSR.d. 16896 numara ile kayıtlı olan icmal belgesi ile BOA. BŞM.MSR.d. 16890 numaralı icmal defterindeki 1169 ve 1170 tarihli kayıtlar eşdeğerdir. Masraf kalemleri aynıdır. Sadece BOA. BŞM.MSR.d. 16896 numara ile kayıtlı olan icmal belgesinde bir sonraki mali yıla ait masraf kayıtlarına yer verilmekle birlikte 1172 tarihli icmal belgesi bu kayıta yer almıştır. Bu durum karşımıza iki seçenek çıkarmaktadır. BOA. BŞM.MSR.d. 16890 numaralı icmal kaydı oluşturulduktan sonra bütçenin açık vermesi sebebiyle mezkûr mali yılda Mısır'dan İstanbul'a irsaliye hazinesi aktarılamamıştır. Bu sebeple iki yıllık hazırlanan icmal kaydı İstanbul'a borç senedi şeklinde bilgi vermek amacı ile gönderilmiş olabilir. BOA. BŞN.MSR. d. 16896 numaralı icmal belgesi ise 1172 yılında 3 yıllık olarak irsaliye hazinesinin gönderildiğine dair bir kayıttır. Bu sebeple bu kaydın geçerli olması daha doğrudur. Fakat elimizde 1171 tarihli icmal belgesi yoktur. Bu durumun sebebi nedir? Bu yılda niçin İstanbul'a irsaliye hazinesi gönderilememiştir? 1180 ile 1188 yılları aralığında bile Mısır'dan İstanbul'a irsaliye hazinesi gönderilememesine rağmen mezkûr tarihlerde Mısır'dan vergi toplandığına dair elimizde icmal kayıtları mevcuttur. 1171 senesinde ne oldu da Mısır'dan vergi toplanamadı? Bu soruların cevaplanması Mısır maliyesi ile ilgili eksik noktaları aydınlatacaktır. 1173 yılına ait elimizde iki adet icmal kaydı mevcuttur. BOA. BŞM.MSR.d. 16886 numaralı icmal kaydında geçen masraf miktarları sınırlıyken BOA. BŞM.MSR.d. 16894 tarihli icmal kaydında masraf miktarları geniş bir biçimde yer alır. Aynı mali yıla ait bu iki kayıta dikkat etmemiz gereken önemli bir faktör ise BOA. BŞM.MSR.d. 16894 tarihli icmal kaydının 1173 ve 1174 senelerine ait bütün bir icmal kaydı olduğudur. Bu sebeple iki farklı icmal kaydı olması BOA 16886 numaralı icmal kaydının merkezi hükümete bilgi vermek amacıyla yazıldığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Bu duruma ek olarak elimizde BOA. BŞM.MSR.d. 16897 numaralı 1174 yılına ait fazladan bir icmal kaydı daha vardır. Bu kayıtlar varsayılan savı destekler niteliktedir.

dolayı aynı yıla ait birden fazla icmal kaydı tutulduğunu destekler niteliktedir. Bir diğer benzerlik unsuru ise icmal belgelerinde yer alan elkabların aynı amaç için aynı sıra diziliminde olduğudur. Bu sebeple Mısır'da icmal belgelerini hazırlayan ruznamçecinin imparatorluğun diğer defter gruplarında olduğu gibi, her mali yıl icmal kaydını hazırlarken bir sene önceki icmal belgesini esas almaktadır.

İcmal belgeleri, arşivdeki diğer defter grupları gibi bir varağa dikey uzantısından çizgi çekilmişçesine ikiye ayrılarak yazılırdı. Sayfanın sağ tarafı 1 ile numaralandırılırken sol tarafı ise 2 ile numaralandırılarak yazım işlemi devam ederdi. Sayfanın arkasına icmal ile ilgili herhangi bir mali veri yazılmazdı. Fakat zaman zaman “defterdar tarafından okundu” yahut “Ruznamçeci Mehmet Bey” ya da “baş muhasebeye kayd” yazıları görülebilmekteydi. Mısır icmal kayıtları tek bir mali yılı kapsamakla birlikte bazen birden fazla mali yılı da kapsaya biliyordu. BOA KK.02325 numaralı icmal kaydı 1114 (1702-03) ile 1123 (1711-12) seneleri aralığındaki icmal kayıtlarını “irsaliye-i kadim ve masraflar” kısmı ile bir bütün şeklinde vermiştir. Yapılan masrafların miktarı belli olmakla birlikte gider kalemleri hakkında bir fikrimiz yoktur. Fakat 1126 (1714-15) yılı icmal kaydı ise tam tersi şekilde yekpare bir biçimde işlenmiştir. İrsaliye-i kadim belirtilmekle birlikte masraf kalemleri detaylandırılmıştır. Böylece merkezi hükümetin 1126 (1714-15) yılı için Mısır'a vermiş olduğu harcama miktarı ve yapılan harcamaların detayları ortaya koyulmuştur. Bazen Mısır'da oluşan coğrafi ve siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle Mısır'dan İstanbul'a hazine aktarılamamıştır. Böyle bir durumla ilk defa 1169 (1755-56) ve 1170 (1756-57) yılında karşılaşmıştır. BOA. BŞM.MSR.d. 16890 numaralı defterdeki icmal kaydında Mısır hazinesi açık vermiş ve merkeze irsaliye hazinesi akışı sağlanamamıştır. BOA.BŞM.MSR.d. 16896 numaralı defterde ise 1169 (1755-56) 1170 (1756-57) ve 1172 (1758-59) yılları icmal kaydı tek bir defterde birbirlerini tamamlar nitelikte yazılmıştır. Bu kayıtlarda dikkat çeken önemli bir faktör de 1169 (1755-56) ve 1170 (1756-57) yılına ait bir icmal kaydı olması ve bu kayıttan bağımsız olarak 1169 (1755-56) 1170 (1756-57) ve 1172 (1758-59) yıllarına ait bağımsız bir başka bir icmal kaydı daha olmasıdır. İlk kayıttaki masraf miktarları ile ikinci kayıttaki masraf miktarları benzerlik gösterebilir bile ikinci kayıttaki ekstra masraflar olduğu, devletin eyaletteki yüksek mevkili beylerden muhtemelen senet yahut buna benzer bir temessük belgesi karşılığında borç aldığı saptanmaktadır. İcmal kayıtlarıyla ilgili bir diğer farklı örnek ise 1180 (1766-67) ile 1188 (1774-75) seneleri aralığında Mısır'dan

İstanbul'a irsaliye hazinesi aktarılamamasıdır. Bu durumun tek sebebi Mısır'da şeyhü'l beled olarak Kahire'de etkin bir bey olan Bulutkapan Ali'nin isyan ederek Mısır, Şam ve civarını ele geçirme çabasıdır. Bulutkapan Ali Bey'in isyanı 1773 (1759-60) yılında son bulmuş olsa bile, Mısır'dan İstanbul'a irsaliye hazinesi 1188 (1774-75) yılında anca gönderilebilmiştir. Gönderilen hazine ile birlikte 1180 (1766-67) ile 1188 (1774-75) yıllarına ait 8 farklı icmal kaydı birlikte tek bir icmal şeklinde gönderilmiştir (BOA. BŞM.MSR.d. 16903).

Mısır icmal kayıtlarındaki her bir elkab farklı bir mali faktörü belirtmek için kullanılan, paragrafa giriş niteliği taşıyan özel bir üslupla kaleme alınmış yazılardır. Her bir icmal yazılmaya başlarken ilk olarak kuyruklu bir şekilde icmal elkabı yazılır. Eliften sonra yazılan lam'ın (ل) kuyruğu satır sonuna kadar uzar. XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar bu şekilde yazılan icmal elkabı yüzyılın ikinci yarısından sonra şekil değiştirir. Bu durum yazım üslubu ile ilgilidir. Yazı türünün siyakata kayması yazıyı estetikleştirmekle birlikte okunmasını daha zor hale getirmiştir.²⁰ Bu dönem de icmal elkabları mim (م) den sonra ki elifin (ل) mantar şeklinde bir form oluşturmasını sağlamış ve bu form lam harfi (ل) ile birleşerek satır sonuna kadar kuyruğunun uzamasına sebep olmuştur. Bu durum yüzyılın ilk yarısına nazaran daha estetik bir form oluşmasını sağlamıştır. İcmal elkabı belgeye giriş niteliğindedir. Bu elkabın altında Osmanlı padişahına dizilen övgü ve Mısır'ın muhafızı ve idari yöneticisi olan Osmanlı valisinin adı çoğunlukla geçmektedir. Bazen de hazineyi teslim almaya gelen padişah tarafından yetkilendirilmiş olan kişilerin adına yer verilmektedir. Her icmal elkabının altında "vacib sene" yazar ve mali yıl hicri tarihle belirtilir. Daha sonra ise fasıl kısmına geçilir. Bu noktada fasıl "hazine-i âmire-i irsaliye" ile başlar, vacib sene belirtilir ve toplam haraç miktarı yazılır. Bu miktar bütün Mısır'dan ve civarından toplanan vergilerin miktarıdır. Yüzyılın ilk yarısı için bu kısımda yazılan haraç miktarı 1268 Kise-i Mısri ve 19055 para ile sınırlıdır (BOA. TS. MA.d.2844). Zamanla bu miktar artmıştır. Fakat buna bağlı olarak masraflar miktarı da artış göstermiştir. Daha sonra müellif minha elkabına geçer. Bu noktadan sonra Mısır için yapılan masraflara yer verilir. Her bir mali yılda toplanan vergiden Mısır valisi, Devlet-i Aliyye'den izin alarak verginin toplandığı mali yıl için Mısır'ın ve kutsal toprakların

²⁰ BOA. BŞM.MSR.d. 16870 numaralı ve 1129 (1716-17) tarihli icmal kaydı okunaklı bir biçimde yazılmış, rika ile divani arasında bir yazı tipi kullanılarak oluşturulmuştur. Okunması basit olmakla birlikte yazıdaki karakteristik üslup zengindir. BOA. BŞM.MSR.d. 16903 numaralı ve 1184 tarihli icmal belgesi ise siyakat yazı biçimiyle yazılmış, okunması ve anlaşılması zor bir üslup benimsenmiştir.

ihtiyacı olan miktarı belirler ve bu miktarlar doğrultusunda harcama yapmak için izin ister²¹. Devlet-i Aliyye'nin izin vermiş olduğu harcamaların yapılabilmesi için "minha" elkabının konulup "el mesarif an vacib sene" yazılıp mali yılın belirtilmesi gerekir. Bazen "Ba Hatt-ı Hümâyun Vezir-i Âzam" da yazabilir. Böylece yapılan masrafların vezir-i âzam izni ile yapıldığı belirtilirdi. Bu kısımdan sonra "be- cihet-i" elkabı konularak yapılan harcamalar ve miktarları belirtilirdi. XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar bu harcama miktarları ve harcama kalemleri aynıdır yahut benzerlik göstermektedir. İcmal belgesindeki yerleri de çoğunlukla aynıdır. Fakat yüzyılın ikinci yarısından sonra harcama miktarları artmıştır (BOA. BŞM.MSR.d. 16899; BOA. BŞM.MSR.d. 16901; BOA BŞM.MSR. 16903). Masrafların artması ile birlikte evrakların hazırlanmasında da bir düzensizlik olduğu gözlemlenmiştir. Yüzyılın ilk yarısına kadar her icmal belgesindeki evrağın sağ sütununda Ciddelüyan muhafızlarının zahire ücreti yer alır, sol tarafında ise kiler-i âmireye yapılan masraflar belirtilirdi. Daha sonra Kâbe-i Şerife'ye yapılan masraflar, Kâbe için harcanan miktarlar kalem kalem be- cihet-i elkabı altında verilirdi²². Fakat yüzyılın ikinci yarısından sonra eyalet içi yapılan masrafların artması sebebiyle icmal belgelerindeki masraf kalemlerinin yerlerinde de bir karışıklık meydana gelmiştir. Masrafların yazılmasının akabinde hemen altına "yekûn" elkabı yazılırdı. Bu elkab yapılan masrafların toplam miktarını belirtirdi. Elkabın hemen altında "El masraf an hazine-i irsaliye vacib sene" yazar ve mali yıl belirtilirdi. Yapılan masraf tutarı ise Kise-i Mısri ve kûsur para üzerinden yazılırdı. Hemen altına ise "el baki" elkabı yazılırdı. Bu elkab ile ruznamçeci irsaliye-i kadimden masrafları çıkartır ve merkezi hazineye yani İstanbul'a gönderilecek olan vergi miktarını Kise-i Mısri ve kûsur para üzerinden belirtirdi. Bu noktadan sonra icmal hesabı kapatılarak irsaliye hazinesi ile birlikte İstanbul'a gönderilirdi. Fakat devlet bürokrasiden oluşur ve Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda bürokratik formunu şekillendirmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri Kahire'deki vergi toplama ve kayda alma sürecindeki yukarıda anlatılan işlemlerdir. Eğer Mısır eyaletinin alması gereken borç yahut vermesi gereken temessük mevduatı mevcut

²¹ Mısır'daki her gider kaleminden Devlet-i Aliyye'nin haberi olması gerekirdi. Yapılan masraflar irsaliye hazinesinden karşılandığı için her bir masrafın icmalde belirtilmesi gerekirdi. Bu sebeple Âsitane'nin haberi olmadan masraf yapılmazdı. BOA. İ.MVL. 129-3394 numaralı belgede Mısır valisi Cidde eyaletindeki masrafların Mısır irsaliyesinden karşılanması için İstanbul'a bir tezkire göndermiştir.

²² Özen Tok'un TS.MA.d 2604 numaralı kayıt ile devlet arşivinde bulunan 1751-1753 yıllarına ait icmal kaydını kullanarak hazırladığı "Mısır İrsaliye Hazinesinin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi" adlı çalışmayla aynı sonuçlara ulaşmıştır (Tok, 2013, 338-339).

ise bu noktadan sonra yazılırdı. Eğer irsaliye-i kadimden kişi yahut şahıslara para verilecekse bu tek bir sebepten olurdu. Mısır hazinesi irsaliye-i kadimi tamamlamak için bir mali yıl önce şahıslardan yahut belli bir kişiden temessük karşılığında borç aldıysa o borç bir mali yıl sonra ödenirdi (BOA.BŞM.MSR.d.16896). Bu noktada tekrar minha elkabı konularak mevcut borç el baki elkabı altında yazılan para miktarından düşerdi ve tekrar yukarıdaki işlemin benzeri uygulanır ve yekûn elkabı yazılarak elde kalan son miktar belirtilirdi. Ek masraflardan sonra elde kalan irsaliye hazinesi miktarı, *el-bâki, yekûn yahut cemâ'en* elkabları altına yazılır, mühür vurulur hazine serdarına irsaliye hazinesi ile birlikte teslim edilirdi. Hazine serdarı beraberindeki heyetle birlikte Mısır irsaliyesini İstanbul'a ulaştırırdı.

1.2.1. İcmal Kayıtlarından Mısır Maliyesi Hakkında Çıkarılabilecek Veriler

Mısır, Osmanlı Devleti'nin hem coğrafi olarak hem de mali olarak en büyük eyaletlerinden birisidir. Bu sebeple detaylı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir²³. Yukarıda icmal belgelerinin ne olduğu ve ne işe yaradığı üzerine yapılan kısa bir değerlendirmeden sonra icmal kayıtları kullanarak XVIII. yüzyıldaki Mısır'ın iktisadi ve mali vaziyeti ortaya koyulacaktır. XVIII. yüzyıla ilgili elimizdeki en erken icmal kaydı BOA.KKd.2325 numara ile kayıtlı olan bir icmal hesap hülasası özetidir. Burada Mısır'ın 1114 (1702-03) ve 1123 (1711-12) senelerine havi irsaliye miktarları ile birlikte masraflar

²³ Bu çalışmada yer alan tablo 2, tablo 3, tablo 4, tablo 5, tablo 6, tablo 7 ve tablo 8'deki yer alan verilerde icmal kayıtlarında yer alan verilerin tamamı eksiksiz bir şekilde ortaya koyulmuştur. Bazı yıllarda masraf miktarları ile İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesi miktarı toplandığında irsaliye-i kadim miktarını vermemektedir. Bu durum hesap hatasından dolayı kaynaklanmamaktadır. Temel sebebi İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesinin bazı senelerde eksik toplanması sebebiyle mezkûr eksikliğin bir mali yıl sonra yahut tamamlandıktan hemen sonra tekrardan gönderilmesi ile meydana gelmektedir. Fakat icmal belgelerine gönderilen miktar bir mali yıl sonraki icmal kaydında belirtilirdi. Örnek olarak tablo 4'te yer alan alan verilerde "Bir önceki seneden kalan ve hazineye giren fazla-i ciddelüyan ücreti" olarak yer alan gelir satırı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Tablo 6'da ise yine bu duruma örnek teşkil edecek şekilde toplam masraf miktarları belirtildikten sonra fazla masraflar ortaya çıkmıştır. Bu masrafların çıkmasının temel sebebi önceki senelerden devredilen masraflarla miktarın artmasıdır. Bu durum çalışma boyunca çizdiğimiz masraflar ve irsaliye hazinesi miktarının toplandığında irsaliye-i kadim miktarını vermemesine sebep olmuştur. Ayrıca bu çalışmada yer alan icmal kayıtlarının tamamında yapılan hesaplarda müellif "devir" sistemini kullanmıştır. Buna göre her 25.000 para 1 Mısır kesesine denk gelmektedir. 25.000 para ve katları Mısır kesesi olarak devretmekle birlikte 25.000 paranın altında kalan miktarların tamamı küsur para olarak yer almaktadır. Örnek olarak tablo 2'de yer alan 1119 ve 1120 senelerine ait irsaliye-i kadim miktarları müellif tarafından 19.055 +19.055 para olarak toplanmıştır. Miktar ise 13.110 para olarak çıkmıştır. Normal şartlar altında 19.055 + 19.055= 38.110 para yapmaktadır. Fakat 18. yüzyıl boyunca yapmış olduğum icmal çalışmalarıyla birlikte müellifin, her 25.000 para ve katını devir olarak kese şeklinde yazdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre 38.110 para'dan 25.000 paralık miktar devredildiği için toplam miktar müellif tarafından 13.110 para olarak verilmiştir. Bu bir yanlış değil, Mısır için mali bir hesap usulüdür.

belirtilmektedir. Kise-i Mısri ve kûsur para üzerinden belirtilen bu miktarlar Mısır'ın 10 yıllık mali vaziyetini ortaya koyar.

Tablo 2. 1114 (1702-03) ve 1123 (1711-12) Seneleri Aralığındaki İrsaliye Hazinesi ve Masraf Miktarları

1114 (1702-03) ve 1123 (1711-12) Seneleri Aralığındaki İrsaliye Hazinesi ve Masraf Miktarları ²⁴		
1114 Senesi		
	Para	Kise-i Mısri
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	8769	488
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	10286	780 Kese
1115 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	4653	586
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	14402	682
1116 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	16427	520
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	2628	748
1117 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	12630	776
1116 Senesinden Kalan Masraf Fazlası	10730	61
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	17155	553
1118 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	19238	545

²⁴ (BOA. KK. 02325)

İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	24817	722
1119 ve 1120 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
	19055	1268
	=13110	=2537
Masraflar	01134	450
	18370	496
	=19504	=946
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	18606	1590
1121 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	3238	527
Şam ve Kudüs Şeriflerine 1122 Senesi İçin Gönderilecek Para Masrafı	20520	216
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	20297	524
1122 Senesi		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	9040	684
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	10015	584
1123 Senesi		
İrsaliye- i Kadim	19055	1268
Masraflar	23758	732
İstanbul'a Giden Toplam Miktar(Berayı İrsaliye-i Enderun-ı Hümâyun)	20297	535

Yukarıdaki 2. tablodan anlaşılacağı üzere 1119-20 (1707-08) seneleri icmal kayıtları haricinde bütün yıllar tek bir yıl olarak ayrı yazılmıştır. Elimizde bu yıllara ait detaylı bir icmal kaydı olmadığından dolayı net bir çıkarımda bulunmak doğru değildir. Fakat toplanan irsaliye-i kadim miktarı sabit bir şekilde 1268 Kise-i Mısri ve 19.055 para olarak yerini korumaktadır. Masraflarda zaman zaman artış ve düşüş gözlemlenmektedir. Fakat

10 yıllık sürede incelendiğinde 1114 (1702-03) senesinde İstanbul'a gönderilen mali miktar kadar başka her hangi bir mali yılda bu kadar vergi gönderilmediği anlaşılmıştır. 1114 (1702-03) senesinde masraflar 10 yıllık bir dönem incelendiğinde 488 Kise-i Mısri ve 8.769 para kadardır. Bu miktara en yakın masraf miktarı 1116 (1704-05) senesinde 520 Kise-i Mısri 16.427 kûsur para iken en uzak miktar ise 1123 (1711-12) senesinde ki 732 Kise-i Mısri ve 23.758 kûsur paralık miktardır. İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesi miktarı ise bu duruma bağlı olarak 1114 (1702-03) senesinde 780 Kise-i Mısri ve 10.286 kûsur para ile en yüksek miktarı oluşturur. Bu miktar ise tam olarak 19.510.286 paraya tekabül etmektedir. En düşük vergi miktarı ise 1121 (1709-10) senesinde merkeze gönderilmiştir. 524 Kise-i Mısri ve 20.297 para olarak gönderilen bu haraç tam olarak 13.120.297 paraya tekabül eder ve 10 yıllık dönemin en düşük vergi miktarını meydana getirir (BOA. KK. 2325).

1126 (1714-15) tarihli icmal belgesi incelenen dönemdeki detaylı ilk icmal belgesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple çalışmanın devamında yapılacak karşılaştırmalar için önem arz etmektedir. 3. tablo ile birlikte içerik incelenmesinin yapılması nitel verilerin kavranması bakımından daha doğru olacaktır.

Tablo 3. 1126 (1714-15) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri

1126 (1714-15) Tarihli İcmal Defteri'nin Masrafları ve Mısır İrsaliye Hazinesi ²⁵		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	Kûsur Para	Kise-i Mısri
Ücret-i Şütüran ve Ciddelüyan	16521	22
Şeker ve Zahire Ücreti	15505	64
Üç Bin Nefer Asker-i Berayı Seferi Hümâyun	24950	153
Üç Bin Kantar ?	18610	23
Üç Bin Kile Rumi Mercimek	7036	8
Der Benderi Süveyşte Üç Kıta Sefayan'a gönderilen Ahşab ve Mühimmat Ücreti	10083	199
Vilayeti Feyyumdaki ta'mir ve termim masrafı	10440	13
Yirmi Bin Kille Erz-i Beyaz Ücreti	12	20

²⁵ (BOA.BŞM.MSR.d. 16866)

1127 Senesi için Şam Emir'ül Haccına verilen Zahire ve Şütüran Ücreti	24840	53
Ta'mir Termim ve Demir için Harcanan Para Ücreti	9100	8
Üç Bin Kantar ve Beş Yüz Kantar Mühimmat Ücreti	1398	23
Toplam	138495	586
Net	13495	591
İrsaliye-i Kadim- Masraflar	5560	677
Bir Önceki Seneden Kalan ve Hazineye giren Fazla-i Ciddelüyan Ücreti	14794	4
Toplam	20354	681
Serdar-ı Hazineye Verilen Ücret	418	25
İstanbul'a Gönderilmek Üzere Miri Kaytas Beğe Teslim Edilen Hazine	19936	656

Yukarıdaki tablo 3 1126 (1714-15) tarihine ait bir icmal kayıdır (BOA.BŞM.MSR.d. 16866). İcmal belgesindeki yazım niteliği göz önüne alınarak oluşturulan bu tabloda mezkûr mali yılda Mısır hazinesinden yapılan harcama miktarları belirtilmektedir. Ayrıca tablonun sonunda İstanbul'a gönderilmek üzere hazine muhafızı Kaytas Bey'e teslim edilen irsaliye hazinesi miktarı yer almıştır. Tablodaki veriler 4 farklı kategoriye ayrıldığında daha kesin sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar, gıda masrafı, askeri masraflar, kutsal topraklar için yapılan masraflar ve tamir masraflarıdır. Gıda masrafları Mısır beylerbeyinin karşılamakla yükümlü olduğu temel masrafların başında gelmektedir. Kiler-i âmireye yani padişahın sarayına gönderilen bu gıdalar, erz yani pirinç, mercimek, hummas şerbeti adıyla hurma şerbeti, şeker ve tahıllardan oluşmaktadır. XVIII. yüzyıl icmal belgelerindeki vazgeçilmez masraf kalemlerinden birini oluşturan kiler-i âmire masrafları yüzyılın sonuna dek zaman zaman kesintiye uğrasa da sürekli masraf olmaya devam edecektir. Diğer bir masraf grubu ise askeri masraflardır. Sürekli bir masraf grubu değildir. Mısır ve çevresinde, Akdeniz'de ve yakın vilayetlerde isyan yahut savaş gibi durumların oluşmasıyla bu masraf grubu hazineye dâhil olmaktadır. Ciddelüyan askerlerine ödenen zahire ve develerine ödenen ücret ise sürekli bir masraf olarak görünmekle birlikte her mali yıl sonunda Cidde valisi tarafından Mısır hazinesine ödeme yapılmaktadır. Bu durumda mezkûr masraf grubu bu kategoriden çıkartılabilir. Kutsal topraklar için yapılan masraf miktarları çok çeşitlidir ve zamanla Mısır hazinesinin neredeyse yarısı kadar yük oluşturduğu olmuştur. Genellikle ücret kategorileri, her yıl Mısır'daki hacıların hac vazifelerini karşılayabilmeleri için onlara

önderlik eden ve yol güvenliğini sağlayan ayrıca padişahın hâkimiyetini simgeleyen emirü'l hacca ödenen ücrettir. Diğer masraflar ise Kâbe-i şerifin bakım masrafları, her yıl dokunan Kâbe-i şerifin örtüsü, Mekke şerifine verilen ücret ile sınırlıdır. Sürekli olmasa bile bazen Şam emirü'l hacca ödenen ücrette Mısır hazinesinden karşılanmıştır²⁶ (BOA. BŞM.MSR.d.16879). Son olarak kategorize ettiğimiz masraf çeşidi ise tamir için ayrılan ücretlerdir. Bu ücret grubu diğer masraflara oranla daha sınırlıdır. Tamir ve terkim sürekli yapılan bir işlem değil, farklı zaman aralıklarında yapılan bir inşa işidir. Yapılan bir tamir işlemi yaklaşık olarak 15 -20 yıl yeniden tamir gerektirmeden kullanılabilir. Bu noktada dikkat çekmek istediğim önemli bir nokta “Sevaki hassı”dır. XVIII. yüzyıldaki her icmal belgesinde Sevaki hassının temizlenmesi ile ilgili bir masraf kalemi vardır. Bu durumun önemi ise şu şekilde açıklanmalıdır. Sevaki hassı Mısır'daki en büyük su kanallarından birisidir. Su kanalları zamanla Nil Nehri'nin taşkınları ve alüvyon birikmesinden dolayı dolar ve işlevini kaybeder. Bu kanalın işlevini kaybetmesi ise bağlı bulunan diğer küçük kanalların ve köylerin susuz kalması manasına gelirdi. Böyle bir durumda tarım yapılamaz ve vergi toplanamazdı. Osmanlı Devleti için su kanallarının onarımı ve temizliği çok önemlidir. Bu sebeple tarımsal üretimin ve vergi sisteminin en temel olgusu su kanallarının bakımındır²⁷.

1126 (1714-15) yılı icmal kaydı incelendiğinde Mısır'dan toplanan irsaliye-i kadim'in standart hale geldiği görülür. Bu miktar 19.055 para ve 1268 Kise-i Mısri dir. Masraf miktarı ise yine farklılık göstermekle birlikte 681 Kise-i Mısri ve 20.354 para olarak belirtilmiştir. İstanbul'a gönderilen net hazine miktarı ise 656 Kise-i Mısri ve 19.936 paradır. Bu icmal kaydında diğer icmal belgelerinde olmayan önemli bir detay karşımıza çıkmaktadır. Hazine serdarına ödenen 25 Kise-i Mısri ve 415 paralık masraf miktarıdır. Bu para Mısır irsaliye hazinesinden karşılanmıştır. Amaç ise hazinenin sorunsuz bir şekilde İstanbul'a taşınmasını sağlamaktır. Üzerinde durulması gereken önemli bir mevzudur. Her icmal belgesinde bu ücret miktarı yer almamaktadır. Peki, bu durumun

²⁶ Yüzyılın ilk yarısında yapılan tamir ve terkim işlemleri sürekli değildir. Fakat yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasi çatışmalar, isyan teşebbüsleri gibi sebeplerden dolayı Mısır hazinesinin tamir masraflarına harcadığı miktar artmıştır. Ayrıca tamir masraflarının sıklığı da artış göstermiştir.

²⁷ Mısır'daki su kanalları ve sulama sistemleri için bkz. Mikhail, Alan. (2010). “An Irrigated Empire: The View From Ottoman Fayyum”, *International Journal Middle East Study*, vol. 42, 569-590; Mikhail, Alan. (2020). *Osman'ın Ağacı Altında*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

sebebi nedir? XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde hazine serdarına verilen ücret neden yüzyılın ikinci yarısından sonra ödenmemiştir?

Tablo 4. 1129 (1716-17) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri

1129 (1716-17) Tarihli İcmal Defterinin Masrafları ve Mısır İrsaliye Hazinesi ²⁸		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	Küsur Para	Kise-i Mısri
Mühimmat Levazımat ve Eşrebiyye-i Hummas Ücret-i Kiler-i Âmire	14498	64
Ücret-i Şütüran ve Muhafız-ı Ciddelüyan	16522	22
Şerif Abdülkerim Mübarek'e verilen	14500	14
Mirliva Serdar-ı Mezbur Kasım Beğın 2 Sefer ve 3000 Neferin Mühimmat ve Levazımat Ücreti	18009	111
Süveyş-i Bender-i İskenderiyedeki Tobhane Masrafı	16260	7
Kisve-i Mahmel-i Şerif		8
2200 Kile Rumi Erzak Ücreti	24310	8
4000 Kile Rumi Erz-i Beyaz Ücreti	21803	42
Toplam	125902	276
Net	902	281
İrsaliye-i Kadim'den Masrafları Çıkartınca Elde Kalan	18153	987
Bir Önceki Seneden Kalan ve Hazineye giren Fazla-i Ciddelüyan Ücreti	14794	3
..... Hakiminden gelen ücret	25000	
Toplam	7947	992
Toplam (İstanbul'a Gönderilen)	7947	992

1129 (1716-17) tarihli icmal kaydı yukarıda belirtilen masraf miktarlarını algılamamıza daha faydalı olacaktır²⁹. Bu icmalde önceki diğer kayıtlardan farklı olarak merkeze

²⁸ (BOA. BŞM.MSR.d. 16870)

²⁹ Bu çalışma için kullanılmak üzere devlet arşivlerindeki XVIII. yüzyıla ait olan bütün icmal kayıtlarının transkripsiyonları yapılmıştır. Anlam bütünlüğünü sağlamak ve konudan sapmamak amacıyla bu kayıtların tablo şekillerinin hepsinin kullanımı mümkün değildir. Bu sebeple yaklaşık 20'şer yıllık periyotlar göz önüne alınarak ve konudan sapılmaksızın XVIII. yüzyıldaki Mısır'ın mali vaziyeti ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu sebeple bu noktadan sonra temel alınan 4 tarih ve icmal belgesi, bu bölümün esasını oluşturacaktır. Bu tarihler 1129 (1716-17), 1149 (1736-37), 1178 (1764-65) ve 1192 (1778-79) tarihleridir. Böylece çalışmanın içerikten bağımsız bir hal almasının önüne geçilmeye çalışılacaktır. Fakat karşılaştırmalı bir çalışmanın mümkün olabilmesi için diğer icmal belgelerinin de kullanılması

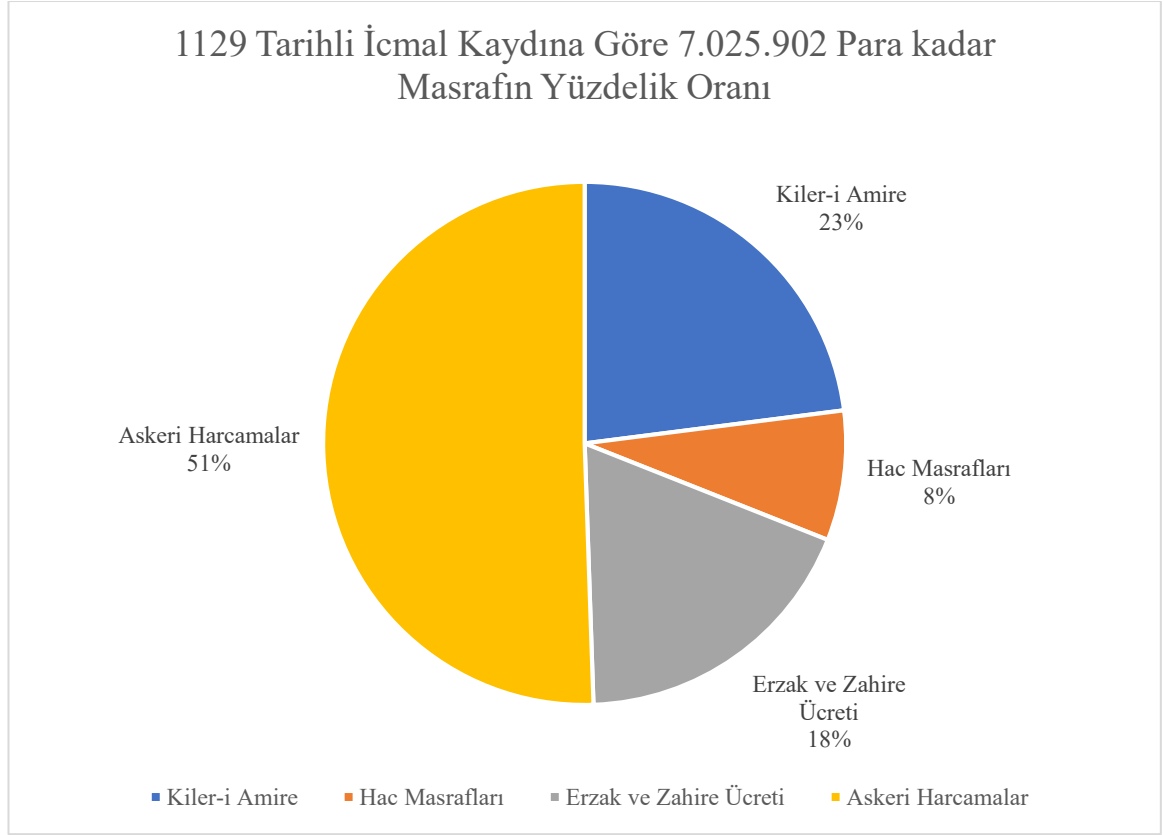
gönderilen vergi miktarındaki yüksek oran karşımıza çıkmaktadır. 992 Kise-i Mısri ve 7947 paralık vergi tutarı muhtemelen merkezi hazinenin ihtiyacı olan miktarı karşılamıştır.

Gider kalemleri incelendiğinde karşımıza çıkan ilk önemli nokta tamir masraflarının olmadığıdır. Bu durum tamir masraflarının sürekli yapılmadığını, ihtiyaç halinde yapıldığı tezini desteklemektedir. Masraf kalemlerinde erzak miktarı aynı şekilde Mısır hazinesine yük olmakla birlikte hazine içerisinde hatırı sayılır miktarda yer kaplamaya devam etmektedir. Ciddelüyan muhafızlarına ödenen erzak ve ikmal ücretinin sürekli olduğu ve bir mali yıl sonunda tekrar ödendiği belirtilerek tasdiklenmiştir. Mekke Şerif-i Abdülkerim'e ödenen ücret icmal kaydında belirtilirken Kâbe örtüsü için harcanan miktar ise kisve-i mahmel-i şerif adı altında belirtilmiştir. Erzak olarak gönderilen ücretin miktarı belirtilmekle birlikte kullanılan ölçü birimi ve ölçü miktarı verilerek icmalde herhangi bir açık olmasına müsaade edilmemiştir.³⁰

gerekmektedir. Bu sebeple belirlediğimiz temel tarihlerdeki icmal kayıtlarını desteklemek yahut da eleştirmek amacıyla diğer tarihli icmal kayıtları da tablo kullanılmadan metin içerisindeki yerini koruyacaktır.

³⁰ İmparatorluğun farklı coğrafyalarındaki eyaletlerde farklı ölçü birimleri kullanılıyordu. Merkezi hükümet İstanbul'da kullanılan ölçü birimini 18-22 okka arasında veya 22-28 kilogram arasında sabitlemek istiyordu. Ölçü birimleri arasındaki bu farklılık eyalet yöneticilerinin düşük kile üzerinden merkezi hükümete tahıl aktarmalarına sebep oluyordu (Aksu, 2005, 10; Öz, 1999, 434-435).

Şekil 2. 1129 (1716-17) tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik

Yukarıdaki grafikte 1129 (1716-17) yılı icmal defterinin masraf kalemlerinin kategorize edilmiş şekli verilmiştir. 7.025.902 para hesabı üzerinden yapılan incelemede askeri harcamalar %50'nin üzerinde yer kaplamaktadır. Kiler-i âmire'ye gönderilen, mercimek, pirinç, şeker ve hummas ücreti %23'lük bir yer kaplamıştır. Erzak ve zahire ücreti %18'lük yer kaplarken hac masrafları %8'lik bir oranla en düşük harcama kalemini oluşturmaktadır.

Tablo 5. 1149 (1736-37) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri

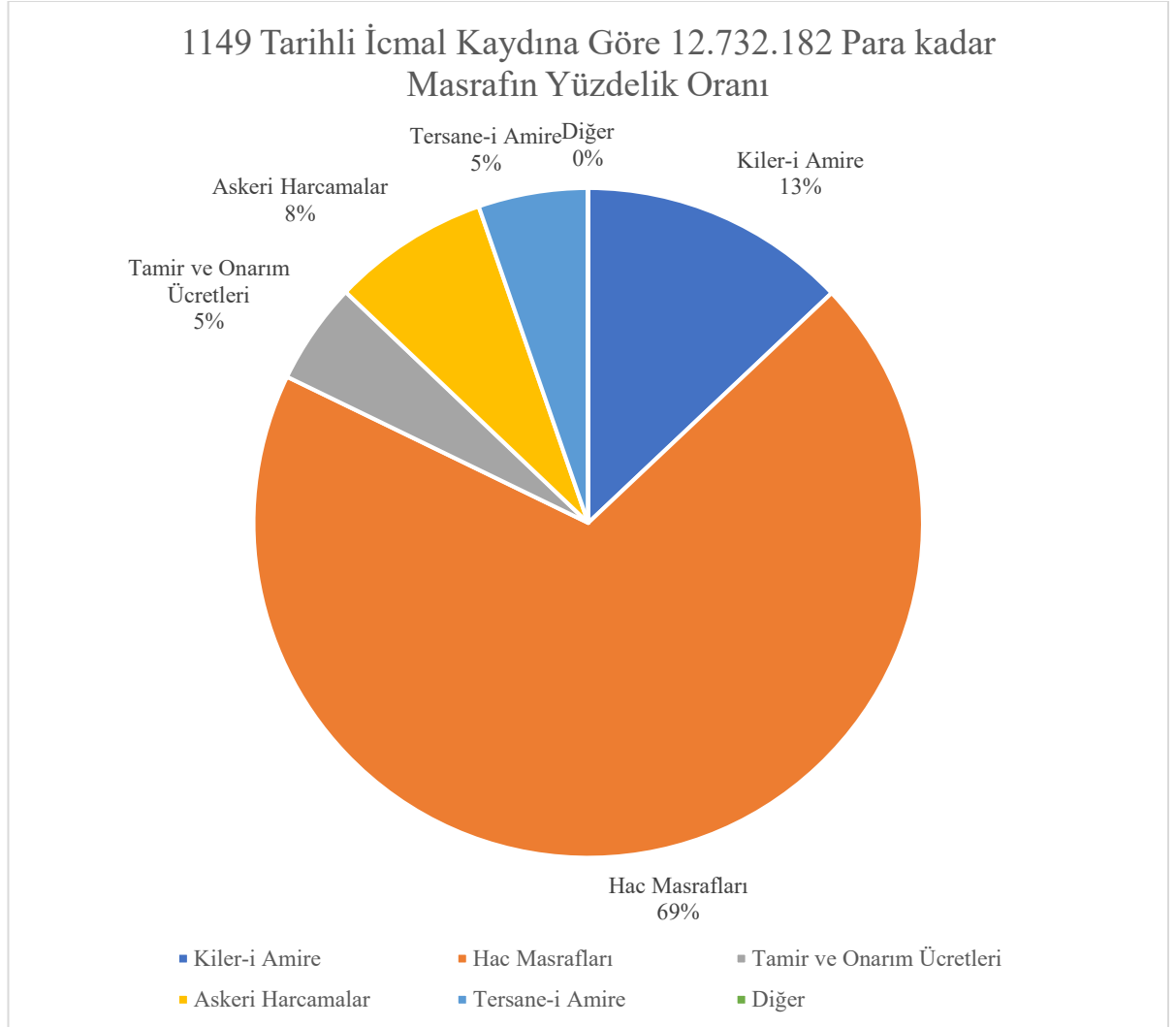
1149 (1736-37) Tarihli İcmal Defteri'nin Masrafları ve Mısır İrsaliye Hazinesi ³¹		
İrsaliye-i Kadim	19055	1268
Masraflar	Küsur Para	Kise-i Mısri
Asakir-i Mansure-i Ciddelüyan-ı Muhafız	16521	22
Mühimmat-ı Kiler-i Âmire-i Şehriyari	65	66
Derbender-i Süveyşin Salyane-i Kapudanan-ı Kalyonhası		16
Şeyhül Harem-i Nebevinin Enamı		8
Şerif Abdulmelike Gönderilen Enam	5000	7
Kisve-i Şerif Ücreti		4
Vilayet-i Garbiyedeki Ta'mir Ücreti	2532	19
1148 Senesi İçin Ahali-i Bedevi -i Haremeyni Şerifeyne Gönderilen Ücret		120
1147 Senesi İçin Ahali-i Bedevi-i Haremeyni Şerifeyn	14400	1
Tersane-i Âmire İçin Ödenen Ücret	22000	26
Ta'mir ve Terkim Ücrayı Ab	14454	
Mısır-ı Kadimdeki Savakı Hassının Temizlenmesi İçin Ödenen Ücret	4000	
Şam El- Hacı Osman Beğ Ödenen Ücret		50
Asakir-i Serlüyan El Hac Mısır-ı Hüseyin Beğ	20600	151
Hazret-i Vezir-i Ruus Mısır-ı Daime Verilen Para	3549	
Cami-i Ezherin Ta'miri için Vezir-i Ruus'a Verilen Para	2200	
1147 Senesi İçin Haremeyni Şerifeyn-i Şütüran için Ödenen	23934	9
Hac Yolu Üzerindeki Acrud Kalesinin Ta'mir ve Terkimi İçin Gerekli Ücret	10007	4
Ta'mir ve Termim Kible-i Seyyid? İçin Para	13920	
Ta'mir-i Miri Mısır-ı Kadim	4000	
Toplam	157182	503
Net	7182	509
İrsaliye-i Kadim- Masraflar	11873	759
Bir Önceki Seneden Kalan ve Hazineye giren Fazla-i Ciddelüyan Ücreti	14794	4
Toplam (İstanbul'a Gönderilen)	1667	764

³¹ (BOA.BŞM.MSR.d. 16879)

1149 (1736-37) tarihli icmal kaydı incelendiğinde fark edilen ilk detay hac masraflarının toplam masraflar içerisindeki kapladığı alandır. Ciddelüyan muhafızlarına ödenen masraf miktarı ile kiler-i âmire'ye ödenen erzak miktarının sabit kaldığı değişmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kâbe örtüsüne ödenen masraf miktarında 1129 (1716-17) yılına oranla yarı yarıya bir düşüş söz konusudur. Tersane-i âmire'nin bakım ve onarımı için ücret ayrıldığı bu icmal de görülmektedir. Tamir masraflarında yüksek oranlı bir yükseliş söz konusudur. Âcrud kalesi gibi stratejik bir öneme sahip olan yapının bakımı ve onarımı için 110.007 para kadar masraf miktarı belirlenmiştir.³² Sevaki hassının tamiri bu icmal kaydında tekrar karşımıza çıkmakla birlikte bir su kuyusu yahut su kaynağının da tamir ettirildiği düşünülmektedir.

³² İcmal belgelerindeki Âcrud ve Müveylih kalelerinin tamir masraflarını içeren icmal kayıtları şu şekildedir; BOA. BŞM.MSR.d. 16903, BOA.16897, BOA.16894, BOA.BŞM.MSR.d. 16896, BOA.BŞM.MSR.d 16890, BOA. BŞM.MSR.d. 16889, BOA. KK.2348, BOA. BŞM.MSR.d. 16879, BOA. İE.ML. 117-111.

Şekil 3. 1149 (1736-37) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik

1149 (1736-37) tarihli icmal defteri incelendiğinde karşımıza çıkan ilk farklılık 12.732.182 para üzerinden hac masrafları %69'luk oranla çok büyük bir yer kapladığıdır. Bu durumun temel sebebi önceki yıllara ait urban bedevilerine gönderilen ücretin 1149 tarihli icmalden ödenmesidir. Ayrıca Şam el-haccının ücreti de 1149 (1736-37) tarihli icmalden karşılanmıştır. Tersane-i âmire ve kiler-i âmire malı %18'lik bir oranla en büyük ikinci harcama kalemini oluşturur. Askeri harcamalar %8'lik bir oranla üçüncü sırayı oluşturmuştur. Mısır'daki köprü, kale, su yolları tamiri ise %5'lik bir oranla son sırada yer almıştır.

Tablo 6. 1178 (1764-65) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri

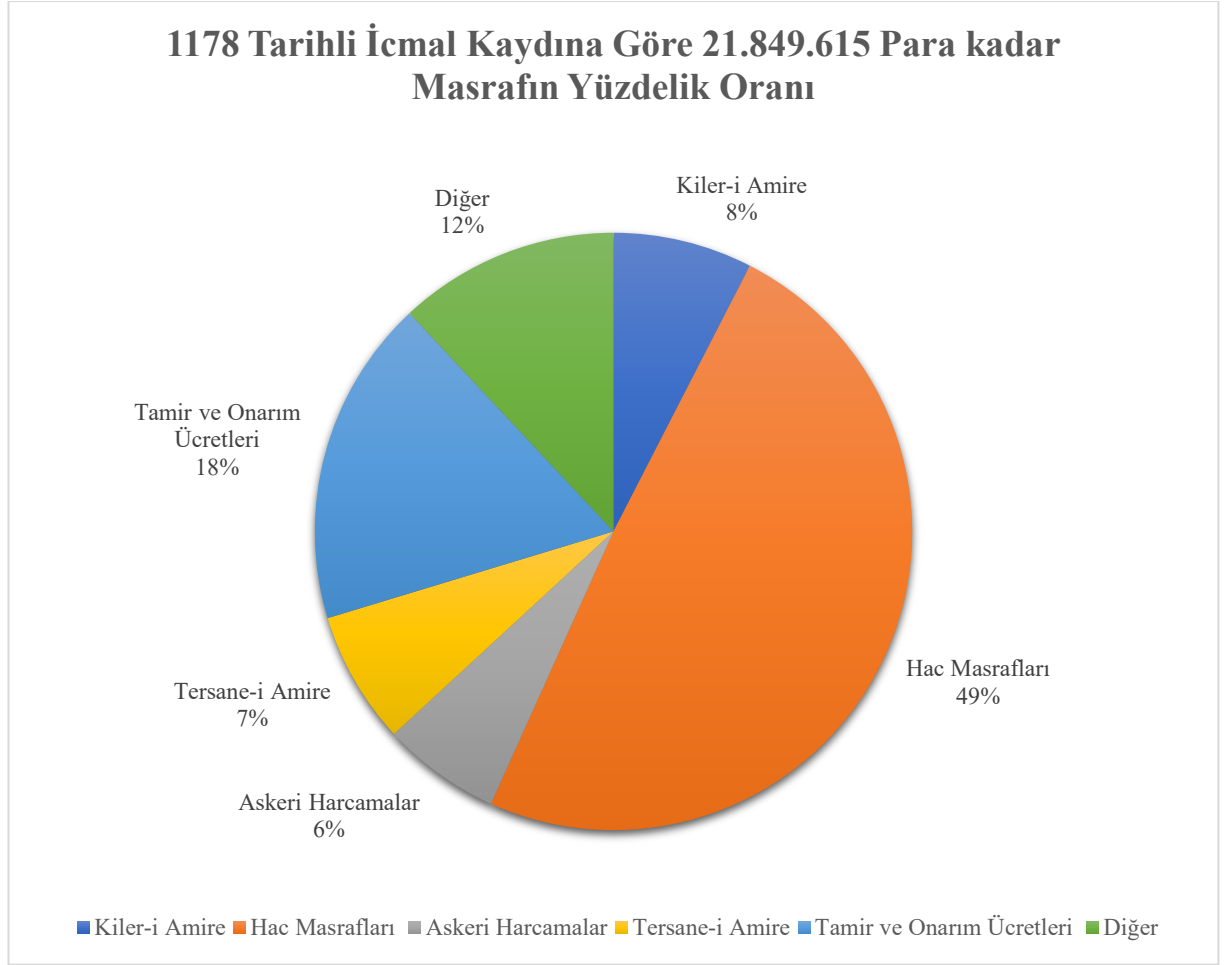
1178 (1764-65) Tarihli İcmal Defteri'nin Masrafları ve Mısır İrsaliye Hazinesi ³³		
76 ve 77 Senelerinden Vezir Paşa Tarafından Fazladan Gönderilen Mal	6786	282
İrsaliye-i Kadim	6948	1565
Toplam İrsaliye-i Kadim	13734	1847
Masraflar	Küsur Para	Kise-i Mısri
Cidde-i Me'mun Muhafızların Mühimmat Bahaları	16521	22
Kiler-i Âmireye İrsal Olunan Şeker ve Erz ve Mercimek ve Hummas	65	66
Bender-i Süveyş Olan Miri Kalitaların Salyaneleri İçin		16
Şeyhül Haremi Nebevi Enam		8
Yenbu Hakim-i Şerifi Mübareke Enam	5000	7
Tarik-i Hac-ı Şerif Müveylîh Kalesi Muhafazasına ve Müteferrika Askerlerinin Mühimmat Bahası İçin Verilen	5440	7
Kisve-i Şerif Beği Mühimmat Bahaları	22045	9
Haremeyn-i Şam-a Asl Ziyadesi İçin Verilen	10623	2
Tersane-i Âmire İçin Üstübü Bahası	5350	28
Mısır Mir El Hacına Müsaade Tarihiyle Verilen		400
..... Köprü Ta'miri		30
Mısır-ı Kadimin Vaki Savaki Hassı Tanzifi İçin Verilen	4000	
Ciddelüyan Hıntaları Bahaları Ziyade-i Şütüran İçin Verilen	12000	4
Haremeyni Şerifeyne İrsali Olunan Ücret-i Şütüranın Ziyadesi İçin Verilen	8150	
Mekke-i Mükerreme de Ta'mir İçin Mühimmat Bahası	13220	3
Fasl-ı Mısır ? Bahası İçin Verilen	18186	1
Vüzerayı Mısırın Hatt-ı Hümâyün Keşufiyye Olmak Üzere Miri Tersane-i Âmireye Verilen	12500	34
..... Ta'mir İçin Hatt-ı Hümâyün Verilen	5000	121
Haremeyni Şerifeyn Ahalisinin Navulları için Verilen	24275	1
Cidde Valisinin Keşufiyye-i Kebir Malı İçin Cidde Vaki Asker Karyeleri ? İçin Verilen	15851	5
Toplam	178226	764

³³ (BOA.BŞM.MSR.d 16901B)

Net	3226	771
Ek Masraf: Vali-i Sabık Merhum Ahmet Paşa'nın Bahası İçin Verilen	21389	102
Ekle Birlikte Toplam Masraf	24615	873
İrsaliye-i Kadim'den Toplam Masraf Çıkartınca Elde Kalan (İstanbul'a Giden)	7333	691

1178 (1764-65) tarihli icmal kaydı ile birlikte Mısır hazinesinden toplanan irsaliye-i kadim miktarı 1847 Kise-i Mısri ve 6948 paraya ulaşmıştır (BOA. BŞM.MSR.d.16901). 1149 (1736-37) senesinde toplanan irsaliye miktarına göre 578 kese ve 12.893 para artış yaşanmıştır. 1149 (1736-37) tarihli icmale göre ise masraf miktarındaki toplam artış sadece 114 Kise-i Mısri olmuştur. Değınmemiz gereken bir diğér önemli nokta 1149 (1736-37) ile 1178 (1764-65) tarihleri aralığında toplanan irsaliye hazinesindeki artış miktarıdır. 30 yıllık süre zarfında 2 defa olmak üzere Mısır'dan toplanan vergilerde artış yaşanmıştır. 1149 (1736-37) senesinde toplanan 1268 Kise-i Mısri ve 19.055 paralık miktar 1154 (1741-42) yılına kadar devam etmiştir. Bu tarih ile 1158 (1745-46) yılı aralığında icmal kayıtları eksik yahut tasnif edilmemiş olduğundan dolayı toplanan vergi miktarındaki artışın net tarihi maalesef belirtilememektedir. Elimizdeki icmal kayıtları 1173 (1759-60) tarihine kadar 1415 Kise-i Mısri ve 6948 para vergi toplandığı kesindir (BOA. BŞM.MSR.d.16894). İlk kez 1174 (1760-61) yılında 1825 Kise-i Mısri ve 13.345 para toplanmıştır (BOA. BŞM.MSR.d. 16894). Böylece merkezi hükümet Mısır'dan toplanan vergi gelirlerini 410 Kise-i Mısri ve 6397 para arttırma yoluna gitmiştir. 10.256.397 paralık bu artış artan masraf miktarlarına göre devletin maliyesini bir nebze olsun rahatlatmışa benziyor. Vergilerdeki artış miktarı devletin Mısır'a bağılılığının arttığıın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca vergi miktarlarının artmasının diğér bir sebebi eyalet içerisinde ve çevresinde artan masraf miktarlarını devletin dengeleyemeyecek duruma gelmesi de olabilir. Vergi artırımına gitmek paranın nominal değerindeki düşüşün bir örneğı sayılabilir. Bu durum ise Mısır köylüsü üzerindeki mali yüklerin artmasına sebep olmuş olmalıdır.

Şekil 4. 1178 (1764-65) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik

1178 (1764-65) tarihli irsaliye hazinesinin harcama kalemlerindeki en üst sırayı %49'luk bir oranla hac masrafları işgal etmektedir. 1149 (1736-37) tarihinden itibaren artış gösteren bu miktar mezkûr tarihte en büyük masraf miktarını oluşturarak pasta grafikte ilk sırada yer almıştır. İkinci sırayı %18'lik bir oranla Mısır'daki köprülerin, sarayların, su yollarının tamir ve onarım masrafları işgal etmiştir. Kiler-i âmire ve tersane-i âmire masrafları %15'lik bir oranla 3. sırada yer alırken sabık Mısır valisine ödenen ücret ve diğer ücretler %12'lik bir oranla 4. sırada yer almıştır. Askeri harcamalar ise %6'lık bir oranla son sırada yer almıştır.

Tablo 7. 1192 (1778-79) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan İrsaliye Hazinesi ve Masraf Kalemleri

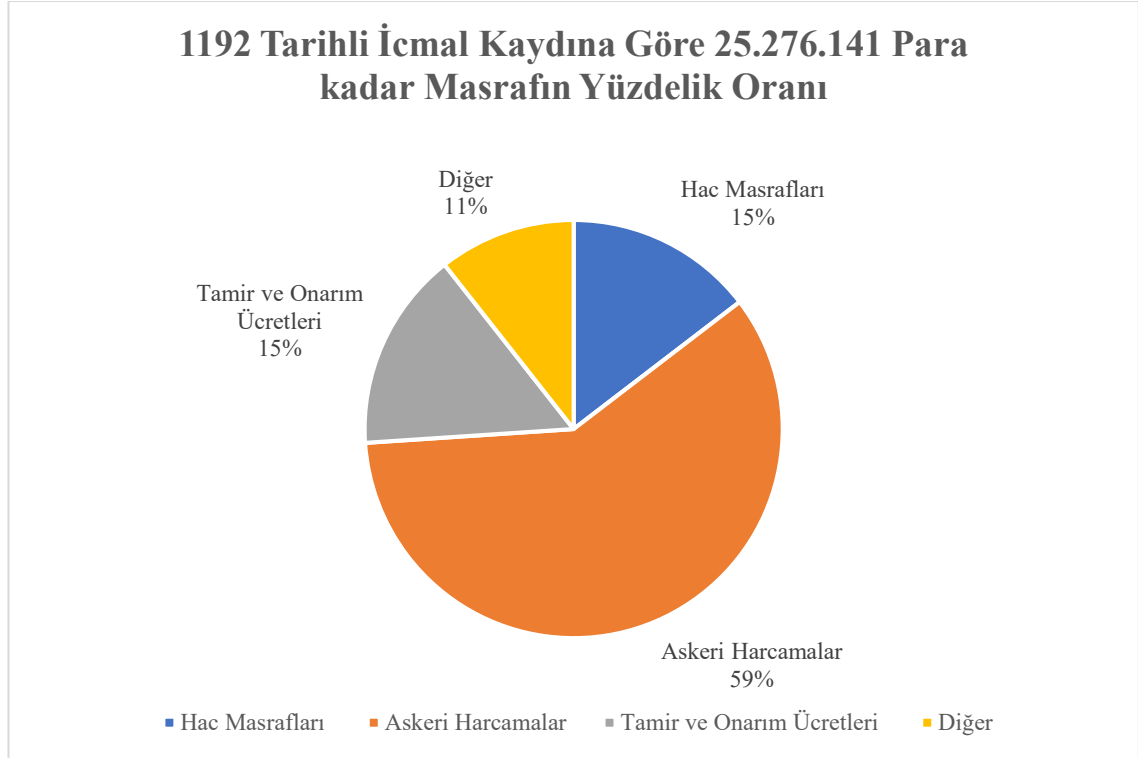
1192 (1778-79) Tarihli İcmal Defteri'nin Masrafları ve Mısır İrsaliye Hazinesi ³⁴		
İrsaliye-i Kadim	7427	1007
Masraflar	Küsur Para	Kise-i Mısri
Kisve-i Şerifanın Esar-ı Ziyadesi Verilen	803	6
Mekke-i Mükerreme Şerifinin Enam Olmak Üzere Verilen		40
Tarik-i Hac-ı Şerifin Tahsil? Kalesinin Ta'mir İçin Verilen		8
Tarik-i Hac-ı Şerifin Acrud Kalesinin Ta'mir-i İçin Verilen		7
Vilayet-i Kalyub'da Ta'mir İçin Verilen	3	4
Doksan Bir ve Doksan İki Seneleri Tahrir Üzere..... Verilen	4212	107
Mir El Hac-ı Mısır El Hac Beğın Ziyade-i Mesarif-i Olmak Üzere Verilen		100
Vali-i Sabık Arab Mehmed Paşanın Asakir-i Mensure		600
Mısır-ı Kadimin Mir-i Anbarların Ta'mir-i İçin Verilen		40
Mısır-ı Kadimin Savaki ve Eşref Muharrası ve Kaleler Ta'mir-i İçin Verilen	18085	67
Vali-i Saydanın?? Mahalleleri Ta'mir-i İçin Verilen	13038	29
Ahali-i Haremeyn-i Şerifin Harami-i Bedevi Olmak Üzere Şeyhül Araba Verilen	15000	1
Toplam	51141	1009
Net	1141	1011

1192 (1778-79) yılı icmal kaydı Devlet-i Aliyye'nin büyük bir siyasi tehlikeden geçtikten sonra mali olarak halen daha toparlanamadığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi olarak verilmiş sınavların mali sonuçlar doğuracağı gerçeği Bulutkapan Ali Bey isyanı (1768/69-1773) ve Osmanlı Rus Harbi (1768-74) ile ortaya çıkmıştır. Ali Bey'in Mısır'ı ilhakı ve aynı zamana denk gelen Osmanlı Rus savaşı merkezi hükümetin Mısır'a yönelmesini zorlaştırmış ve geciktirmiştir. Meydana gelen bu iki siyasi ilhak girişiminin mali sonuçları Osmanlı Devleti'ni XVIII. yüzyılın son çeyreğinde bir hayli sıkıntılı bir duruma düşmesine sebep olmuştur. Mısır'dan İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesi Ali Bey isyanı sebebiyle 8 sene boyunca gönderilememiştir.

³⁴ (BOA.BŞM.MSR.d 16903)

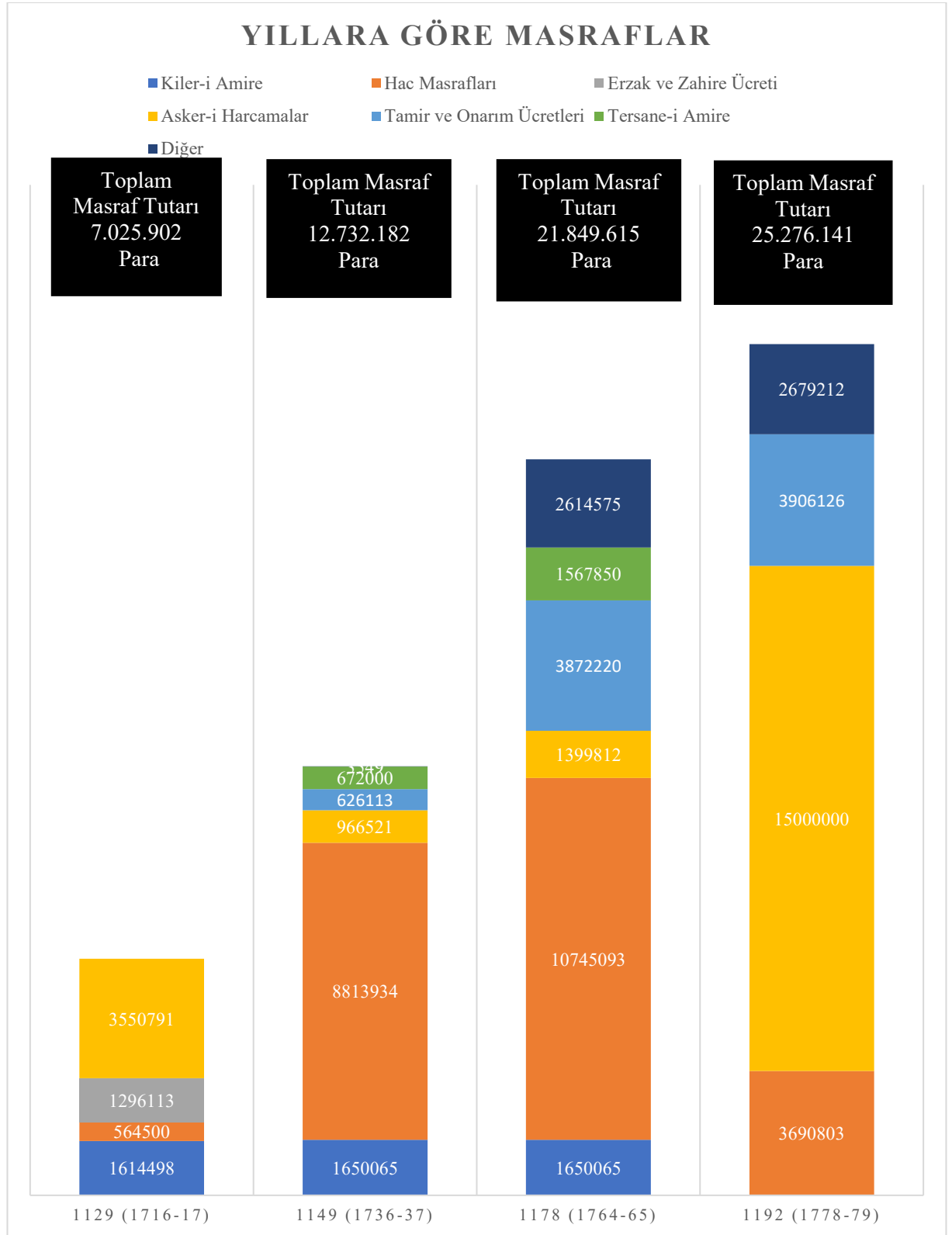
1180 (1766-67) ve 1188 (1774-75) yılları aralığındaki bu mali kayıp Osmanlı ekonomisini ve Mısır'ı zor durumda bırakmış olmalıdır. 1188 (1774-75) yılında 8 yıllık vergi miktarı olarak masraflar çıkartılınca İstanbul'a gönderilen vergi miktarı 800 Kise-i Mısri kadar olmuştur (BOA.BŞM.MSR.d.16903). 20.000.000 kadar paraya eşit olan bu miktar merkezi otoritenin kaybının yanında bir hiç olarak karşımıza çıkmaktadır. 1180 (1766-67) ve 1188 (1774-75) tarihleri aralığındaki icmal kayıtları bir defterde bir bütün olarak yer almaktadır. Bu kayda göre Mısır'dan 1007 Kise-i Mısri ve 7.427 para kadar vergi toplandığı fakat toplanan vergilerin Osmanlı Devleti'ne aktarılamadığı toplam miktarın ise ancak 1188 (1774-75) yılında aktarıldığı kesindir (BOA. BŞM.MSR.d. 16903). Elimizde 1179 (1765-66) tarihli icmal kaydı tek bir nüsha olarak bulunmamaktadır. 1179 (1765-66) yılında Mısır'da yapılmış olan mukataa geliri hesap defterinin ilk sayfasında yer alan 1179 (1765-66) tarihli bu kayıt mezkûr yılda toplanan yekûn vergi miktarını 1007 Kise-i Mısri ve 7427 Para olduğunu göstermiştir (BOA.BŞM.MSR.d. 16893). Bu durum 1194 (1780) senesinde bile tekrar etmiştir (BOA.BŞM.MSR.d.16906). Osmanlı Devleti'nin Mısır'dan topladığı yüksek ölçekli vergi miktarı ancak 1178 (1764-65) yılında 46.188.734 para ile toplanabilmiştir. 1192 (1778-79) senesi Mısır hazinesinin mali açık verdiği bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir (BOA. BŞM.MSR.d.16903). Toplanan toplam vergi miktarı 25.182.427 para iken toplam masraf miktarı ise 25.275.000 paradır. Mısır hazinesinde 92.573 para noksandır. Hazinedeki gelir ve gider dengesi tamamen bozulmuştur. Üstelik hazine açık vermiştir. 1193 (1779-80) senesinde 25.182.427 para kadar vergi toplanmıştır. Mezkûr mali yılın masraf miktarı ise 15.449.241 para olarak icmal kaydına geçmiştir (BOA. BŞM.MSR.d. 16906). 1191 (1777-78) yılından devreden 187.072 para ile birlikte İstanbul'a 396 Kise-i Mısri ve 20.258 para gönderilmiştir. Bu miktar ise 9.920.258 paraya eşittir. Bu mali tablo İstanbul'a vergi gönderimi ile birlikte Mısır hazinesinin toparlanma sürecine girdiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 5. 1192 (1778-79) Tarihli İcmal Defterinde Yer Alan Masraf Gruplarını Gösteren Grafik

1192 (1778-79) tarihli icmal masraf kayıtlarındaki en üst sırayı %59'luk bir oranla askeri harcamalar kaplamaktadır. Bu durumun temel sebebi 1182 (1768-69) yılındaki Bulutkapan Ali Bey'in isyanı sonrasında askeri harcamaların artmış olmasıdır. Devlet mekanizması savunma durumuna geçerek askeri harcamaları artırma yoluna gitmiştir. Bu harcamaların maddi geliri ise hac masraflarından kısılarak yapılmıştır. Mısır'daki tamir ve onarım ücretleri ile hac masrafları ikinci ve üçüncü sırayı kaplarken diğer masraflar %11'lik bir oranla son sırada yer almaktadır.

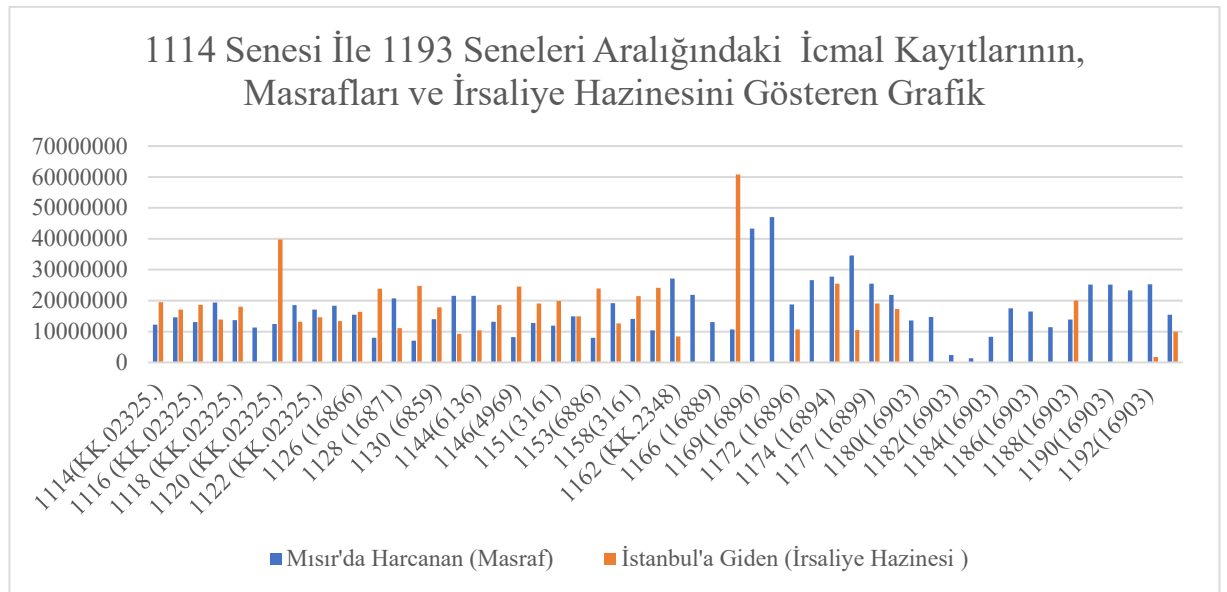
Şekil 6. 1716-17- 1736-37- 1764-65- 1778-79 Tarihli İcmal Defterlerinde Yer Alan Masraf Gruplarının Tamamını Gösteren Grafik

1114 (1702-03) ile 1193 (1779-80) yılları aralığındaki dört farklı yıl yaklaşık olarak yirmişer yıllık aralıklarla seçilmiş ve değişimler yukarıdaki pasta ve sütun grafikte yüzdelik oranlar ve para hesabı üzerinden verilmiştir. 1129 (1716-17) yılındaki harcama miktarı 6.900.902 para iken yüzyılın sonunda yapılan toplam harcama miktarı 25.276.141'e yükselmiştir. Askeri harcamalar iki katından fazla miktarda artarken, hazineye sürekli olarak dâhil olmayan harcamalar ortaya çıkmış ve bu harcamalar büyük bir oranla yer almıştır. Tamir ücretleri yüzyılın sonuna doğru yaklaşık 2 katı kadar artış gösterirken tersane-i âmire ve kiler-i âmireye gönderilen ücretlerde bir değişim gözlemlenmiştir. Yüzyılın son çeyreğinde bu harcamalar Mısır'dan karşılanmamaya çalışılmıştır. İcmallerdeki en büyük değişim hac masrafları olarak kayda geçmiştir. Askeri hareketliliğin olmadığı yıllarda hac oranlarında yüksek bir artış mevcuttur. 1180 (1766-67) yılı sonrasındaki Bulutkapan Ali Bey isyanı ile birlikte hac masraflarında yüksek oranlı bir azalış mevcut iken askeri harcamalarda çok yüksek oranlı artışlar söz konusudur.

Grafiklerden anlaşılacağı üzere yüzyılın başı ile sonu arasındaki masraf miktarları düzenli olarak artmıştır. Yüzyılın sonundaki artış miktarı yüzyılın başındaki miktara oranla 3 kat artmıştır.

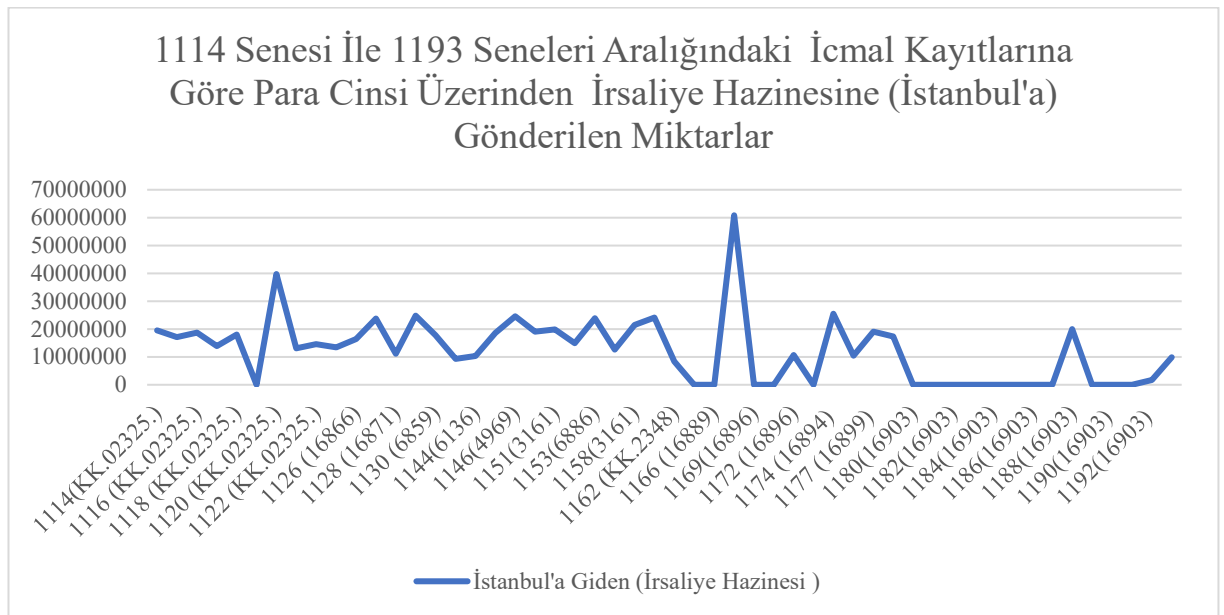
Şekil 7. 1114 (1702-03) 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki İcmal Defterlerinde Yer Alan Masraf Gruplarının ve İrsaliye Hazinesinin Miktarlarını Gösteren Grafik

Yukarıdaki grafikte 1114 (1702-03) ile 1193 (1779-80) yılları aralığındaki icmal kayıtlarının masraf tutarları ve irsaliye hazinesi miktarı sütun grafik olarak karşılaştırmalı bir biçimde verilmiştir. Böylece İstanbul'a gönderilen hazine miktarındaki değişimler masraflarla karşılaştırılabilecektir. 1120 (1708-09) ve 1169 (1755-56) tarihlerinde irsaliye hazinesinde afaki rakamların çıkmasının temel sebebi bir önceki senede yahut senelerde Mısır'dan İstanbul'a irsaliye hazinesi gitmemiş olmasıdır. Bu yıllarda irsaliye hazinesi iki yahut üç yıllık olarak toplu bir biçimde gönderilmiştir. Böylece tek seferde gönderilen irsaliye hazinesi miktarında yüksek bir artış oluşmuştur.

Tabloda gösterildiği üzere 1169 (1755-56) yılına kadar çoğunlukla İstanbul'a gönderilen Mısır hazinesi miktarı, masraflara oranla fazla iken 1169 (1755-56) yılından 1188 (1774-75) yılına değin irsaliye hazinesi masraf tutarını geçememiştir. 1188 (1774-75) yılında irsaliye hazinesinin masraf tutarını geçmesinin temel sebebi ise geçmiş 8 yılda Mısır'dan İstanbul'a irsaliye hazinesi gitmemiş olmasıdır.

Şekil 8. 1114 (1702-03) 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki İcmal Defterlerinde Yer Alan İrsaliye Hazinesinin Miktarlarını Gösteren Grafik

Çizgi grafikte ise İstanbul'a gönderilen irsaliye-i kadim miktarları neredeyse XVIII. yüzyılı kapsayacak şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bazı yıllarda İstanbul'a irsaliye hazinesi gönderilememiş fakat Mısır'dan vergi toplanmıştır. Bulutkapan Ali Bey'in isyanı (1768) Mısır'da Devlet-i Aliyye açısından bir travma yaratmıştır. Bu grafik göstermektedir ki Mısır'dan toplanan vergi gelirleri XVIII. yüzyıl boyunca sabit değildir.

En stabil dönem 1114 (1702-03) ile 1128 (1715-16) yılları aralığıdır. 1119 (1707-08) ve 1120 (1708-09) yıllarında toplam 40.000.000 para yani yıllık 20.000.000 para baremi ile Mısır hazinesi yüzyılın ilk çeyreğinde istikrarlı bir şekilde orta seviyeli vergi gelirleri ile merkezi hükümeti beslemektedir. Yüzyılın ikinci çeyreğindeki merkezi hükümetin Mısır maliyesi üzerindeki istikrar çabası çizgi grafikte net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yüzyılın ortalarından itibaren merkezi hükümetin sağlamış olduğu mevcut istikrar sürdürülememiştir. Zaman zaman yükseliş eğrisi göstermiş olsa bile yüzyılın sonuna dek düşüş eğrisi devam etmiştir. Ayrıca bu çizgi grafikten anlaşılacağı üzere XVIII. yüzyıl boyunca 20.000.000 para merkezi hükümetin vergi eşliğini oluşturmuş ve irsaliye hazinesi 20.000.000 paradan fazla olarak gönderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 8. 1114 (1702-03) Senesi İle 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki Mısır İcmal Defterlerinin Para Cinsi Üzerinden Hesap Hülasesi.

1114 (1702-03) SENESİ İLE 1193 (1779-80) SENELERİ ARALIĞINDAKİ MİSİR İCMAL DEFTERLERİNİN PARA CİNSİ ÜZERİNDEN HESAP HÜLASASI				
İcmal Defter Numaraları	1114 (1702-03) Senesi ile 1193 (1779-80) Seneleri Aralığındaki Mısır İcmal Defterlerinin Para Cinsi Üzerinden Hesap Hülasesi			
		Toplanan İrsaliye-i Kadim	Mısır'da Harcanan (Masraflar) Miktar	Mısır'dan İstanbul'a Giden (İrsaliye Hazinesi) Miktar
KK.02325.	1114 Senesi	31.719.055 Para	12.208.769 Para	19.510.286 Para
KK.02325.	1115 Senesi	31.719.055 Para	14.654.653 Para	17.064.402 Para
KK.02325.	1116 Senesi	31.719.055 Para	13.016.427 Para	18.702.628 Para
KK.02325.	1117 Senesi	31.719.055 Para	19.412.630 Para	13.842.155 Para
KK.02325.	1118 Senesi	31.719.055 Para	13.644.238 Para	18.074.817 Para
KK.02325.	1119 ve 1120 Senesi	31.719.055 Para	23.669.504 Para	39.768.606 Para
KK.02325.	1121 Senesi	31.719.055 Para	18.598.758 Para	13.120.297 Para
KK.02325.	1122 Senesi	31.719.055 Para	17.109.040 Para	14.610.015 Para
KK.02325.	1123 Senesi	31.719.055 Para	18.323.758 Para	13.395.297 Para
16866	1126 Senesi	31.719.055 Para	15.413.913 Para	16.419.936 Para
İE-ML-00117-11100-001	1127 Senesi	31.719.055 Para	8.017.184 Para	23.816.665 Para

16871	1128 Senesi	31.719.055 Para	20.720.298 Para	11.113.561 Para
16870	1129 Senesi	31.719.055 Para	7.025.902 Para	24.807.947 Para
6859	1130 Senesi	31.719.055 Para	13.989.299 Para	17.844.550 Para
2891	1132 Senesi	31.719.055 Para	3.911.157 Para	27.807.898 Para
2891	1133 Senesi	31.719.055 Para	4.852.314 Para	26.866.741 Para
2891	1134 Senesi	31.719.055 Para	4.144.820 Para	27.574.235 Para
2891	1135 Senesi	31.719.055 Para	6.540.791 Para	25.178.264 Para
2358 ³⁵	1135 Senesi		-	22.204.400 Para
2891	1136 Senesi	31.719.055 Para	4.057.319 Para	27.661.736 Para
2891	1138 Senesi	31.719.055 Para	5.834.302 Para	25.987.053 Para
4123	1142 Senesi	31.719.055 Para	21.518.382 Para	9.268.382 Para
6136	1144 Senesi	31.719.055 Para	21.502.699 Para	10.331.150 Para
6144	1145 Senesi	31.719.055 Para	13.155.483 Para	18.582.366 Para
4969	1146 Senesi	31.719.055 Para	8.190.210 Para	23.643.639 Para
16879	1149 Senesi	31.719.055 Para	12.732.182 Para	19.101.667 Para
3161	1151 Senesi	31.719.055 Para	11.938.170 Para	19.895.679 Para
4127	1152 Senesi	31.719.055 Para	14.954.875 Para	14.954.875 Para
6886	1153 Senesi	31.719.055 Para	7.939.267 Para	23.894.582 Para
2844	1154 Senesi	31.719.055 Para	19.162.427 Para	12.667.422 Para
3161	1158 Senesi	35.381.948 Para	14.062.052 Para	21.434.690 Para
7694	1161 Senesi	35.381.948 Para	10.323.112 Para	24.173.630 Para
KK.2348	1162 Senesi	35.381.948 Para	27.148.833 Para	8.347.909 Para
TS.MAD.d 6233	1164 Senesi	35.381.948 Para	14.649.939 Para	27.398.984 Para
16889	1165 Senesi	35.381.948 Para	21.832.326 Para	1165 ve 1166
16889	1166 Senesi	35.381.948 Para	13.098.672 Para	Senesinde Mısır'dan İstanbul'a Hazine
16889	1167 Senesi	35.381.948 Para	10.724.468 Para	

³⁵1135 (1722-23) senesine ait elimizde bir adet 2891 numaralı icmal kaydı varken bir adet de 2358 numaralı bir belge bulunmaktadır. İcmal kaydında merkezi hükümete gönderilen irsaliye hazinesi miktarı 25.178.264 Para iken 238 numaralı belgeye göre merkezi hazineye para üzerinden değil guruş hesabı olarak para gönderilmiştir. Buna göre hazinesinin miktarının 888 Rumi kese ve 88 guruştur. XVIII. yüzyıl boyunca yapmış olduğum icmal belgelerindeki çalışmalara göre her 25.000 para 1 Kise-i Mısri dir. Buna göre 1 Rumi kese 500 paradır. (Çakır, 2019, c.ek-2, 4243). 1135 yılında Mısır'dan İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesinin miktarı 22.204.400 paradır. Fakat icmal kaydındaki miktar 25.178.264 para olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tabloda her iki miktara da yer verilmiştir.

				Gitmemiştir. 1167 Senesinde 3 Yıllık Giden Toplam Miktar Budur. 60.834.742
16896	1169 Senesi	35.381.948 Para	43.320.546 Para	1169, 1170, 1171 Senelerinde Mısır'dan İstanbul'a İrsaliye Hazinesi Gönderilmemiştir 1172 Senesinde Toplam 10.645.327 Para Gönderilmiştir.
16896	1170 Senesi	35.381.948 Para	46.985.782 Para	
16896	1172 Senesi	35.381.948 Para	18.711.587 Para	
16894	1173 Senesi	35.381.948 Para	26.625.705 Para	1173 ve 1174 Senesi Mısır Hazinesi Birlikte 1174 yılında İstanbul'a 25.489.921 Para Gönderilmiştir.
16894	1174 Senesi	44.268.365 Para	27.765.278 Para	
16899	1176 Senesi	45.058.590 Para	34.589.557 Para	10.469.133 Para
16899	1177 Senesi	43.303.852 Para	25.497.990 Para	19.072.640 Para
16901-B	1178 Senesi	46.188.784 Para	21.849.615 Para	17.282.333 Para
16893	1179 Senesi	25.182.427 Para	4.916.099 Para	20.266.328 Para
16903	1180 Senesi	25.182.427 Para	13.572.724 Para	9 Senenin İrsaliye Hazinesinin Malı 1188 Senesinde Toplu Olarak Mısır'dan İstanbul'a Gönderilmiştir.
16903	1181 Senesi	25.182.427 Para	14.761.430 Para	
16903	1182 Senesi	25.182.427 Para	2.358.418 Para	
16903	1183 Senesi	25.182.427 Para	1.333.310 Para	
16903	1184 Senesi	25.182.427 Para	8.251.950 Para	
16903	1185 Senesi	25.182.427 Para	17.541.909 Para	
16903	1186 Senesi	25.182.427 Para	16.494.783 Para	

16903	1187 Senesi	25.182.427 Para	11.451.623 Para	Gönderilen
16903	1188 Senesi	25.182.427 Para	13.882.895 Para	Toplam Tutar = 20.861.211 ³⁶
16903	1189 Senesi	25.182.427 Para	25.182.027 Para	İstanbul'a Para Gitmemiştir.
16903	1190 Senesi	25.182.427 Para	25.182.427 Para	İstanbul'a Para Gitmemiştir.
16903	1191 Senesi	25.182.427 Para	23.340.280 Para	
16903	1192 Senesi	25.182.427 Para	25.276.141 Para	1191 Senesinde Mısır'dan İstanbul'a İrsaliye Hazinesi Gitmemiştir. 1192 Senesinde 2 Senelik Giden Toplam Hazine Miktarı 1.763.433 Para
16906	1193 Senesi	25.182.427	15.449.241 Para	9.920.258 Para ³⁷

Bu bölümde yukarıdaki 8. tablo ile birlikte ilk defa Mısır'ın bir yüzyıl içerisindeki mali değişimi icmal örnekleri ile ele alınmış, Mısır'daki ekonomik değişim gözlenebilmiştir. Ortaya çıkan sonuca göre yüzyılın başında eyalette mali krizler oluşmamıştır. Böylece

³⁶Mücahide Nihal Engel, *Ottoman Egypt in the mid eighteenth century- Local Interest Groups and Their Connection with and Rebellions against the Sublime Porte and Resistance to State Authority* adlı tezinde, Ali Bey'in isyanı sonrasında merkezi hükümetin talep ettiği vergi miktarının 140.867.801 para olduğunu belirtmiştir. Fakat merkezi hükümete gönderilen miktar 20 milyon paralık bir miktardır. BOA.BŞM.MSR.d. 16903 adlı defterin/belgenin 15. sayfasında ruznamçeci bütün masraflar çıktıktan sonra kalan miktar *el-baki* elkabı ile belirtmiştir. Nihal Engel muhtemelen masraf miktarlarını çıkarmayı unutmuştur. Bu miktar 834 Kise-i Mısri ve 11.211 küsür paradır. Bu miktar ise 8 senelik toplanmayan ve 9. sene Ebuzzeheb Mehmed Bey tarafından gönderilen irsaliye hazinesi miktarıdır.

³⁷ Bu tablo, İstanbul'a giden vergi miktarları ile masrafları toplayınca her zaman irsaliye-i kadim miktarını vermemektedir. Bu durumun temel sebebi 16896, 16894, 16903 numaralı icmallerin tek bir mali yılı kapsamamasıdır. Bu tarihlerdeki icmal kayıtları belirli yılları toplu olarak kapsar. Ayrıca yine bu yıllarda masraflar kısmından sonra toplanan irsaliye-i kadimden sonra fazladan masraflar çıkmaktadır. Yukarıdaki tabloda belirtilen masraf miktarları net masraflar olarak kayda geçmektedir.

vergiler muntazam bir biçimde toplanmış yaklaşık olarak 1-1.5 yıllık periyotlarla merkeze gönderilmiştir. Yüzyılın ilk yarısı için Mısır maliyesinde bir stabilizasyon mevcuttur. Dönemin ikinci yarısından itibaren eyaletten toplanan vergi miktarları yükselmiştir. Bab-ı Âli vilayet yöneticilerinden fazladan vergiler toplayarak eyalet içerisinde oluşan yüksek masraflardan etkilenmeme yoluna başvurmuştur. Eyaletteki masraf miktarları yüzyılın ortalarında artarken buna oranla yüzyılın sonunda bir düşüş gözlenmiştir. Fakat unutulmamalıdır ki yüzyılın ortalarında gelir gider dengesi neredeyse birbirine yakinken yüzyılın sonunda isyanlar sebebi ile mali eksende bir nevi “déséquilibre” (dengesizlik) meydana gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Mısır maliyesinde ve buna bağlı olarak İstanbul hazinesinde düşüş oluşmuştur.

Elimizdeki çalışmanın verileriyle birlikte Mısır’daki mali yükseliş ve düşüş hareketlerindeki değişim Mısır ekonomisinin kırılma noktasına da yansımıştır. Mısır maliyesi, kutsal topraklardaki (Mekke ve Medine) harcamaları üstlenerek eyalet hazinesindeki mali yükü arttırmıştır. Üstelik Akdeniz’deki ve Mısır civarındaki askeri seferlerin Mısır hazinesinden karşılandığını da eklersek kırılma noktası bir eyalet ekonomisi ortaya çıkmaktadır. Bulutkapan Ali Bey’in isyanı bu kırılma noktasını tamamen ortadan kaldırmıştır. Merkezi hükümet çözüm yolları üretmek için İstanbul’a gönderilen hazineden feragat etmiştir. Böylece Mısır’daki gelir ve gider dengesi 1188 (1774-75) yılına kadar düzenlenmeye çalışılmış olsa bile 1192 (1778-79) yılında gönderilen 1.763.433 para önceki yıllara oranla irsaliye hazinesindeki düşüşü gözler önüne sermektedir. İrsaliye hazinesinin toparlanmaya başlaması ile birlikte meydana gelen Fransızların Mısır’ı işgali (1798-1801) Mısır maliyesini tamamen mahvetmiştir. Böylece merkezi hükümetin bozulan Mısır maliyesini onarma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Özellikle Bulutkapan Ali Bey’in isyanının Osmanlı-Rus savaşına denk gelmesi ise merkezi hükümeti siyasi ve mali olarak yıpratmıştır. İsyanın sona ermesine müteakiben Mısır hazinesindeki toparlanma süreci halen daha tamamlanamamıştır. 1192 (1778-79) ve 1193 (1779-80) yıllarındaki mali tablo ise Mısır hazinesinin ancak 10 yıl sonra toparlanma eğrisi gösterebildiğine bir işarettir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu diğer önemli bir sonuç ise eyalet bürokrasisinin önemidir. Merkez tarafından atanan mali bürokratlar vazifelerinde başarılı olsalar dahi eyaletteki siyasi istikrar bütün mali sistemi ortadan kaldırırken yeni dönüşümlerin yaşanmaması eyaleti ve merkezi olumsuz olarak etkilemiştir.

İcmal kayıtlarında keşufiyyeye ait bazı önemli harcama kalemleri mevcuttur³⁸. Her icmal kaydında bulunmamakla birlikte özellikle karşımıza 1170 (1756-57) tarihinden sonra çıkmaktadır. Bu masraflar toplanan keşufiyye vergisinin farklı alanlarda harcandığının da bir göstergesidir. Zira keşufiyye bu zamana kadar sadece topraktan alınan bir vergi türü olarak geçmektedir. Yapılan harcamalar haremeyne gönderilen tahıl ücreti, keşufiyye hâkimi tarafından Ciddelüyan askerlerine ödenen ücret ki keşufiyye hâkimi olarak Cidde valisi diğer icmallerde de karşımıza çıkmaktadır. Hatt-ı hümâyun ile keşufiyye malından tersane-i ‘âmire için verilmesi gereken miktar Der Bender-i Süveys’teki miri anbarlar için ödenmesi gereken keşufiyye malını göstermektedir. 1161 (1748) tarihli icmal kaydının son satırında yazan kritik bir gelir kalemi yukarıda yazan harcama miktarlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. “Keşufiyyeden Cidde valisinin zimmetine yazılan 3 Kise-i Mısri ve 5380 para”. (BOA.TS. MAD.d. 7694) Bu mali kalem Cidde valisinin keşufiyye gelirleri olduğunu ve valinin ödemesi için şahsına 3 Kise-i Mısri ve 5380 para borç yazıldığıdır. Peki, bu keşufiyye gelirleri nelerdir? Bu soru bu tezin ana temasını oluşturmakla birlikte ikinci bölümün konusudur. İkinci bölümde ayrıntılı olarak keşufiyyenin ne olduğu, nerelerden toplandığı, ne için harcandığı açıklanacaktır.

³⁸ “Keşufiyye’den Ciddelüyana 1169 (1755-56) ve 1170 (1756-57) seneleri için verilen; Bender-i Süveysin Haremeyn gılal-i anbarının keşufiyye me’mun ücret olmak üzere verilen; keşufiyye hâkimi Ciddelüyan; tenzil-i keşufiyye-i kebir hâkimi Cidde-i me’mun; tenzil-i keşufiyye-i kebir hâkimi Cidde me’mun; vüzerayı Mısır’ın hatt-ı hümâyun keşufiyye olmak üzere miri tersane-i âmireye verilen; Cidde valisinin keşufiyye-i kebir malı için Cidde vaki asker karyeleri... için verilen; Derbender-i Süveys miri anbar keşufiyye için”(BOA. BŞM.MSR.d. 16890; BOA. BŞM.MSR.d. 16894; BOA. BŞM.MSR. d. 16897; BOA. BŞM.MSR.d.16899;BOA. BŞM. MSR. d. 16901;BOA. BŞM.MSR.d. 16903).

2. BÖLÜM: KEŞUFİYYE: HARAÇLA VERGİ ARASINDA BİR İKİLEM

Keşufiyye, merkezinde Mısır valisi olan yerel bir vergi türüdür. Mısır'ın yönetiminde etkili olan kâşif adı verilen Memlûklü yöneticilerden vergi toplanması ile oluşturulmuştur. Keşufiyyenin anlaşılabilmesi için Mısır'ın yönetim organizasyonunun anlaşılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaleti Mısır, merkezden atanan beylerbeyi, defterdar ve kadı tarafından yönetilmekte olan müstakil bir eyalettir. Bu organizasyon 1524-25 Mısır kanunnamesi ile oluşturulmuştur. Kahire merkez olmak üzere vilayetlere bölünen Mısır her bir vilayete kâşif³⁹ adı verilen bir yöneticinin atanması ile yönetilmiştir (es-Seyyid Mahmud, 2002, c.25, 17-18). Bu yöneticiler vilayetin idari ve mali sorumluları olmuştur. Yöneticilerin asli vazifeleri vilayetlerden düzenli olarak vergi toplamak ve Kahire'ye ulaştırmak olmuştur.⁴⁰ Kâşifler karyelerden ve bağlı bulunduğu iltizamlardan düzenli olarak vergiler toplamıştır. XVIII. yüzyılda iltizamlardan alınan mukataa gelirleri, öşür, cizye, hülvan, muzaf, faiz, barrani ve keşufiyye vergileri ile birlikte irsaliye hazinesi bir bütün olarak oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın konusu keşufiyye vergisinin irsaliye hazinesindeki yeri ve Mısır taşrasına etkisi üzerinedir. Keşufiyye XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra belirli bir düzende süreklilik arz edecek şekilde Mısır'dan alınmaya başlayan yerel bir vergi çeşididir. Karşımıza ilk defa 1524-25 Mısır Kanunnamesi ile birlikte çıkmaktadır. Kanunnamede *cemaat-ı küşşaf-ı nevahi-i Mısır* başlığı adı altında Mısır'daki vilayetlerin yönetiminin nasıl olacağı yazılmıştır (Barkan, 1943, 360). Bu başlığın hemen altında Mısır'da İbrahim Paşa (1523-1536) tarafından yeniden organize edilen Mısır vilayetleri,

“Vilayet-i Şarkiyye, Vilayet-i Kalyub, Vilayet-i Bilbis, Vilayet-i Dakhaliye, Vilayet-i Katiye, Vilayet-i İdfih, Vilayet-i Garbiye, Vilayet-i Menufiyye, Vilayet-i Buhayr, Vilayet-i Cize, Vilayet-i Feyyum ve Behnesaviyye, Vilayet-i Üşmünin, Vilayet-i Menfalut ve Vilayet-i Elvah” (Barkan, 1943,360).

Olarak yer almıştır. Hemen ardından ise 8. madde başlayarak şöyle devam etmiştir: “Bu küşşaf tâifesinin zimmetine lâzım olan hizmet budır ki evvelâ her birisi taht-ı

³⁹ XVIII. yüzyılda kâşif terimine ek olarak vilayet yöneticilerine “beğ” yani bey de denmiştir.

⁴⁰ Bu durum Mısır kanunnamesinde açıkça belirtilmiştir. “Her kâşif ki uhdesinde olan hidemat-ı sultaniyyeyi kemâyenbeği eda itmeğe sa’y ve ihtimamı ve taht-ı küşüfiyyetinde olan mal-i Padişahiyi tamam tahsil itmekde....” (Barkan, 1943, 361).

küşüfiyyetlerinde olan vilayetin...” (Barkan, 1943, 360) diye devam etmiş ve kâşiflerin taht-ı küşüfiyyet adı verilen yönettikleri vilayetlerde neler yapmaları gerektiği anlatılmıştır. Yani keşufiyye yahut küşüfiyye burada kâşiflerin hâkimiyeti altındaki vilayet manasında kullanılmıştır. Kanunnamenin devamında “Ve Kayıtbay zamanında âdet-i câriye bu veçh ile idi ki her kâşifin taht-ı küşüfiyyetinde olan yerlerin taksiti irtifa defterleri mucebince bi-temamihi tahsil olunup hazine-i âmireye vâsıl olmak kâşifin ‘uhdesinde ve iltizamındadır.” Burada kanunname açıkça belirtmektedir ki kâşifin taht-ı küşufiyyet adı verilen hâkim olduğu vilayet sahasındaki iltizam gelirlerinin *irtifa defterlerinde*⁴¹ yazdığı üzere toplanıp Kal’atü’l Cebel’deki hazineye yani Kahire’ye ulaştırılması kâşifin sorumluluğundadır. Bütün bu sistem Memlûklerin en önemli hükümdarlarından biri olan Sultan Kayıtbay (1423-1496) zamanından beri uygulanmaktadır⁴². Mısır kanunnamesinin 11. maddesinde “Ve rüsûmı küşüfiyyet dahi Kayıtbay zamanında câri olan ‘âdet ve kanun üzere riayet oluna ol kanundan aslâ tecavüz olunmaya zikr olan kânun üzere rüsûm-ı küşüfiyyet ne ise cem’ olunub dahi kâşif berâtı mucebince ta’yin olunan sâliyânesin alub ma’dâsın hazîne-i ‘âmireye teslim eyleye....” (Barkan, 1943, 361) diye devam etmektedir. Kanunnamenin bu maddesinde kâşiflerin hâkimiyeti altındaki vilayetlere taht-ı küşüfiyyet denmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise bu küşufiyyetlerden alınan vergilerin tamamına rüsûm-ı küşüfiyyet denilmiş olmasıdır. Yani Mısır kanunnamesinde vilayetlerden alınan vergilerin tamamına keşufiyyet denilmiştir.

Aslen keşufiyye, temeli Memlûk Devleti’ne kadar giden Mısır’a özgü bir vergi çeşididir. 1524-25 Mısır Kanunnamesi’nde belirtilen keşufiyye vergisi ile Memlûklerin topladığı taht-ı keşufiyyenin aynı olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Devleti XVII - XVIII ve XIX. yüzyıllarda uygulamış olduğu mali değişikliklerle bu verginin yapısını ve içeriğini değiştirmiştir. Böylece kendine has bir form oluşturmuştur. Osmanlı Mısır’ında keşufiyyenin ne olduğu ile ilgili ilk kanıtlar XVII. yüzyılın başlarında vakanüvistler

⁴¹ İrtifa defterleri ile ilgili elimizde maalesef mevcut bir delil bulunmamaktadır. İltizam sözleşmelerinin XVIII. yüzyılda kadı sicillerine kaydedildiği bilinmektedir. Fakat mevcut siciller Mısır arşivinde olduğundan dolayı ve arşivlerin tasnifinin yapılmamış olması sebebiyle araştırmacıların erişimine açılması mevcut pandemi koşulları ve Mısır’daki siyasi sebeplerden dolayı mümkün değildir.

⁴² Kayıtbay Kanunnamesi ile ilgili en önemli ve detaylı çalışmalardan birisi Guy Burak’ın “Between the Kanun of Qaytbay and Ottoman Yasaq: A note on the Ottomans’ Dynastic Law ” adlı makalesidir. Memlûkler döneminde Kayıtbay tarafından hazırlanan kanunnamenin Moğollar geleneklerinin de etkisiyle hazırlandığını ve bu kanunnamenin Osmanlılar tarafından Mısır’ın alınmasından sonra Osmanlı kanunları uyarınca “yeniden düzenlendiğini” öne sürer (Burak, 2014, 2-3).

tarafından ortaya konmuştur. Bu şekil ve uygulama Memlûkler dönemine referans vermekle birlikte keşufiyye olarak bilinen verginin temel amacını ele almaktadır. Kelâmî-i Rûmî⁴³ tarafından yazılan *Vekayi'-i Ali Paşa* adlı eserde keşufiyyenin ne olduğu ile ilgili temel bir nokta yer alır. Müellif Mısır Valisi Yavuz Ali Paşa'nın Mısır'daki beylerbeylik sürecini anlattığı (1601-03) eserde keşufiyyeye ile ilgili şöyle yazar⁴⁴;

“(Memlûkler)(Ali Paşa'ya), boyun eğdiler. Bir kelime dahi söylemeyip var olan mevcut fitnenin sebebinin Ali Paşa'dan önceki Mısır valisinden kaynaklandığını belirttiler. Zira Hidmet-i Keşufiyye adıyla alınan vergi miktarı fitneye sebep olmaktadır. Kul taifesinden durumu iyi olanlar bu verginin alınmasına rıza göstermektedir. Çünkü Padişah tarafından berat sahibi olanlar köylü üzerine bu verginin yükünü bindirmekte ve köylüden tekalif-i örfiyye adıyla tülbe namıyla vergi toplamaktadır. Kul taifesi ağalarından atlı olanlar donanmaya piyade olanlar ise sefere yazılmakta bir seferden diğerine koşturmaktadırlar. Seferden dönüşte ulufelerini alırlarmış fakat nice aylarda askere alınmazlar ve böylece ulufelerden yoksun kalırlarmış. Bu sebeple Mısır valileri ile Memlûkler arasında husumet meydana gelmiştir. Bu husumet sebebiyle köylüler, berat sahibi olanlar (mukataa sahibi olanlar) ve Mısır'daki cümle Müslümanlar çatışmasız bir yıl geçiremezlermiş. Bu gerçek üzerine Mısır valileri şimdiye kadar mal-ı keşufiyye adıyla 300 bin Filori altın toplamıştır. Bundan sonra (Ali Paşayla birlikte) bu vergi yürürlükten kaldırılıp Mısır divanında Memlûk beylerine hilatlar giydirilmiştir. Ve onlara miri arazilerdeki mukataaların satışı yapılmış (gelir elde etmişlerdir). (Artık) Bir kişiden bir tahıl tanesi dahi alınmayıp şöyle söylenmiştir: Kul taifesinden olanlar Tülbe/Tulbe adıyla alınan verginin adını dahi unutmuştur...” (Rumi, 2012, 38).

Burada önemli birkaç nokta dikkat çekmektedir. Mevcut pasajda yer alan bilgiler Yavuz Ali Paşa'nın Mısır'a geldiğinde huzursuzluk ve taşkınlık olduğunu belirtir. Bunun sebebi

⁴³ Tam adı Mehmed bin Ahmed Beğ olarak bilinen Kelami Rumi'ye Kelami mahlasını veren kişinin babası olduğu düşünülmektedir. Rumi ise babasının mahlası olan Cami-i Rumi'den gelmektedir. Kelami Rumi, Yavuz Ali Paşa döneminde Mısır'da ikamet etmekle birlikte ayrıca paşanın kâtipleri arasına girmeyi başarmıştır. Bu sebeple paşanın hayatı ve icraatları hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmuştur (Rumi, 2012, 14-15).

⁴⁴ “Ve her vechile emr-i âlilerine inkıyâd gösterdiler ve cevâb-ı nâ-savâbdan bir kelime tekellüm itmediler ve serhadd-i âdâbdan bir kadem taşra gitmediler ve mâ-beynlerinde vâki olan ihtilaf, tama'-ı hâm-ı hükkâm-ı selefden olduğun i'lam itdiler. Zirâ hidmet-i keşufiyye nâmıyla alınan meblağ sebep-i fitne vâki' olup kul tâyifesi dahi hâkim-i vakt olanlar katında bu makuleef'ale rızâları olıcak anlar dahi ahâlî-i Mısır'ın kurâ-yı havâss-ı hümayûn-ı padişâhîde zirâ'at iden fellâhîn-i müzârî'îne teaddî idüp tulbe nâmıyla bî-vech niçe tekâlif-i örfiyyeye sebep ve bâdî oldılar. Ve kul tâyifesi ağalarından bir niçe vechile şekvâ idüp şöyle takrir itdiler ki, içlerinden atlı olanları donanmaya ve piyâdeleri keşşâf ile taşraya ve gâhî ilgara yazarlarımış ve henüz sefer-i hümayûnun birinden gelüp dahi bir sa'at âsûde-hâl olup istirâhat itmedin ulûfe tevzî'i mahallinde bedelin alırlarmış ve niçe şühûr güzerân idermiş ki ulûfe ve âflk ve cerâyeleri kendülere vâsıl olmamış. Bu ecilden ağalarıyla ve vâlî-i vilâyet olanlarile ale'd-devâm husumet üzre olmağın fitne vü fesâddan hâlî olunmayup bu mâbeynde re'âyâ ve berâyâ ve sâgir müslimîn-i nâs bir sene-i kâmil âsûde-hâl olup istirâhat itmezlerimış. Bu ma'nâyı şeni' hakikat-i hâl üzre ma'lûm-ı sa'âdetleri olıcak vâlî-i vilâyet olanların şimdiye dek mâl-i keşufiyye nâmıyla cem' itdikleri mebla üç yüz bin filori ider imiş, bi'l-külliyâ bu ma'nâyı hâtıradan ref' idüp dîvân-ı hâkânîde âdet-i kadime ve kanûn-ı müstedime üzre kurâ-yı havâss-ı hümayûn ümenâ ve küşşâfa fûrûht olup her birine hıl'atlar giydirildi ve bir ferd[de]n bir akçe ve bir habbe alınmayup şöyle virüldi. Bu vechile tevzi' olıcak kul tâyifesi dahi tulbe nâmın bi'l-külliyâ ferâmûş itdiler. Ve kendüleri dahi murâdları üzre bir hâkim-i âdil ve bir paşa-yı mukbil bulamadıklarına te'essüf çeküp bu ana gelince itdikleri...” (Rumi, 2012, 38).

Yavuz Ali Paşa'dan önceki valilerin yaptıkları olumsuz icraatlardır. Buradaki en önemli nokta *hidmet-i keşufiyye* olarak alınan haracın kul taifesinde bile yani Memlûkler arasında bile huzursuzluğa ve fitneye sebep olduğu, fellahın zor durumda kaldığının belirtildiğidir. Kelami Rûmi eserinde 1601-03 yılları aralığındaki Yavuz Ali Paşa'nın ıslahatlarını anlatmıştır. Burada geçen keşufiyye kâşiflerden toplanan ve Kahire'ye ulaştırılan bir vergi çeşididir. Kâşiflerin devlet ile yaptığı akid gereğince yıllık belli bir miktar vergiyi sadece vilayet yöneticisi oldukları için ödemeleri gerekmektedir (Barkan, 1943, 360-61-62). Bu uygulama Sultan Kayıt Bay'dan beri devam etmekte olan bir uygulamadır. Keşufiyye, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar, kâşiflerin yönettikleri idari bölgeyi tekrardan bir sene sonra yönetebilmek için devlete verdikleri haraç manasına gelmektedir (BOA. C.ML. 62-2819). Bu verginin kâşiflerden toplanabilmesi için fellah adı verilen Mısırlı köylülerden ödemesi gereken vergi yükünün dışında daha fazla vergi alınması gerekir. Çünkü kâşiflerin bu mali yükümlülüğü yerine getirebilmeleri için ek kaynaklara ihtiyacı vardır. Kelami Rumi keşufiyye için Mısırlı köylülerden *tülbe* adıyla yerel bir vergi alındığını ve bu verginin örfi bir vergi olduğunu belirtir. Tülbe adıyla toplanan vergiler ise keşufiyyeyi oluşturmakla birlikte yaklaşık 300 bin filoriyi bulmaktadır⁴⁵ (Rumi, 2012, 38). Yavuz Ali Paşa bu vergiyi kaldırmıştır. Köylü üzerindeki tülbe yükü yani keşufiyyeye kaynak sağlayan vergi ortadan kalkmış, köylüler vergisini daha rahat öder duruma gelmiştir. Böylece kâşifler vergi toplama sürecini kesintisiz olarak sürekli bir şekilde sürdürebilmişlerdir. Kelami Rumi, Yavuz Ali Paşa'dan önceki Mısır valisinin halka ve kâşiflere zulüm ettiğini, köylüden ve ümeradan fazladan vergiler topladığını bu sebeple ümera ve küşşâf taifesinin isyan ettiklerini belirtir. Tülbe ve keşufiyyenin kaldırılması ile birlikte halkın huzura kavuştuğunu belirten Kelami Rumi, kâşiflerin isyan girişimlerinden ötürü pişman olduklarını yazmıştır (Rumi, 2012, 38).

Kelami Rumi'den sonra keşufiyye ile ilgili detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlayan en önemli kaynak Mustafa Safi'nin yazmış olduğu *Zübdetü't Tevarih* adlı eserdir. Mustafa Safi eserinin ikinci cildinde 1608'deki Mısır olaylarını anlatırken keşufiyyeye değinir ve şöyle yazar⁴⁶,

⁴⁵ Filori Floransa'da basılan ve ilk olarak gümüş daha sonraları altın olarak tedavülde bulunan bir para birimidir. Osmanlı Devleti Macaristan'dan aldığı vergileri filori cinsinden topluyordu. 1 filori 1568 yılında 80 akçeye denkti (İnalçık, 1996, c.13, 106-107).

⁴⁶ "Küşşâf ü ümenâ hizmetlerinde olan kul tâifesi dahî tama'a düşüb, bize dahî bir dahl ü der- âmed ve isrâf u tevessü'umuza bir meded lâzımdır diyü külfle ile teklîf-i mâ lâ yutak ve tulbe talebi ile re'âyânın tâkatın

“Kâşiflerin hizmetinde olan kul taifesi hırsa kapılıp gelire ihtiyacımız var diyerek külfe ile köylüden zorla erzak toplamış yutak ve tülbe adıyla köylüden vergi toplayarak köylünün belini büküştür. külfe diye köylüye kendilerine ziyafet çektirirken hizmet adıyla tülbe namıyla 2-3 altın para toplamışlardır... Muhammed paşa mezkûr tarihte Mısır’a vali olarak atanınca kâşiflerin köylüler üzerindeki zulmünü ortadan kaldırdı. 100 bin altın kadar toplanan keşufiyye vergisini kaldırdı” (Safi, 2003, 88).

Eserde, Mısır’daki vaki olaylar anlatılırken 1608 tarihinde Mısır valisi olarak atanan Muhammed Paşa’nın ıslahatlarına da değinilmiştir. Müellif burada küşşaf taifesinin yani Mısır’daki vilayetleri yöneten kâşiflerin köylülerden *külfe* adıyla vergi aldığı ve her köyden tülbe adıyla 2-3 altın aldıklarını belirtir. Külfe olarak geçen vergi aslen burada *bi’dat* manasında kullanılmıştır⁴⁷. Para olarak alınmamış fakat yiyecek olarak kendilerine ziyafet ikram ettirmişlerdir. XVIII. yüzyılda *bi’dat* olarak bahsettiğim bu vergi türü Mısır arşivlerindeki iltizam kayıtlarında *el-Barrani* adıyla geçmektedir. İltizam kayıtlarına göre her vergi toplamaya gelen mültezim taifesi kendilerine, koyun, tavuk, tereyağı, bal gibi Mısır köylüsüne lüks olarak görünen gıdalara el koyar ve beraberinde götürür (Abdulrahman, 1976, 130). Bu uygulamanın kökenleri çok eskilere kadar gitmektedir. Fakat Osmanlılar zamanında da uygulanmaya devam edilmiştir. Külfe olarak alınan *bi’dat* olarak geçen vergi 4 kalemden olur. Bunlar; revgan-ı sade olarak geçen tereyağ, şa’ir olarak geçen arpa, hinta olarak geçen buğday ve ağnam olarak geçen küçükbaş hayvandır (BOA. BŞM.MSR. 16908). *Zübdetü’ t Tevarih*’de köylüden tülbe adıyla alınan vergi ise keşufiyyeyi oluşturmaktadır. Yazar, toplanan keşufiyye miktarının yüz bin altından fazla olduğunu belirtmektedir (Safi, 2003, 89). Kelami Rumi ile Mustafa Safi’nin eserleri bizi iki noktaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki Yavuz Ali Paşa ile Muhammed Paşa’nın Mısır valiliğinin arasında yaklaşık beş sene vardır. Yavuz Ali Paşa, tülbe adıyla

tâk itmege şurû’ eylediler... külfe diyü ta’bîr itdikleri ziyafetlerinden mâ’adâ hidmet-i taleb diyü her karyenin hâline göre iki altın, üç altın tülbe diyü, alurlar iken ‘âmen fe ‘âmen belki ânen fe ânen zikr olunan tulbe ziyâde idüb, şol mertebeye irişdirdiler ki, ri’âyâ cânib-i mirîye virecekleri mâldan anlara virdikleri ekser ve bunların tekâlifi, taraf-ı saltanadan olan teklîfden aaleb ü evfer olmagile ... Muhammed Pâşâ cenabları târîh-i mezbûrda [1016] belde-i Mısır’a dâhil olub, tefâsîl-i ahvâle vâkıf ve vülât ü küşşâf ü ümenâ beyrinde şâyi’ olan sû-i fi’âle husûsan ri’âyâ vü berâyâ üzre cârî olan zulm ü vebâle ‘ârif oldı, evvelâ re’s-i emr ve üss-i kazıyye-i haviyetü’ş-şerik def’ine ikbâl idüb, ol küşûfiyye nâmına alınan mâlı ki, rivâyet ulundığı üzre yüz bin altundan ziyâde olur, almayub, te’affüf ve ol mebde-i mazlime-i ‘uzmâ olan şey’i kabûl itmeyüb, tasalluf eyledi” (Safi, 2003, 88).

⁴⁷ Bidat, gelenek üzerine, adet üzerine manasına gelmektedir. “Hizmet karşılığında reayadan maişet, aida ve başka adlar altında doğrudan doğruya kendileri için belirli bir ücret alma yetkisini kanun tanımıştır. Bu rüşvet değil, devletin tayin ettiği bir ücrettir. Kanunda bu ücret belirli olduğu halde, hizmet sahipleri bunu arttırma eğilimindedir. Bu yetki rüşvet almaya çok elverişlidir. Bu yüzden sonraları bu gibi ücretlerden bazıları yalnız devlet hazinesi için alınmaya başlamıştır” (İncılık. 1965, 52).

toplanan halkın zor durumda kalmasına ve kâşiflerin isyan etmesine sebep olan keşufiyye vergisini kaldırmıştır. Fakat paşadan sonra Mısır'a vali olarak atanan beylerbeyleri 1603-1608 yılları aralığında tülbe ve keşufiyye vergisini tekrardan uygulamaya koymuştur. 1608 yılında Mısır'a vali olarak Muhammed Paşa atanmıştır. *Zübdetü't Tevarih*'de Muhammed Paşa halkın ve küşşaf taifesinin üzerinde ağır bir yük olarak kalan keşufiyye vergisini tekrar uygulamadan kaldırmıştır (Safi, 2003, 88). Buna göre keşufiyye vergisi XVII. yüzyılın ilk yarısında sürekli olarak uygulanan bir vergi biçimi değil, devletin ihtiyaçları doğrultusunda uygulamaya konan fakat halkın üzerinde ağır bir yük olduğu düşünülerek tekrar kaldırılan bir yerel vergidir. Bu verginin Mısır valisinin isteği ile yürürlüğe girip yahut kaldırılması valinin gerekli olan mali miktarı temin ettikten sonra isteği dâhilinde kaldırılabilceğinin bir göstergesidir.

1608 tarihinden sonraki kayıtlarda keşufiyyeye ilk defa 1056 (1646-47) yılına ait bir hesap defterinde karşımıza çıkıyor. Burada keşufiyye XVII. yüzyılın ilk yarısından farklı olarak ilk defa iskele ve liman mukataaları ile birlikte bir bütün şeklinde alınmaya başlanmıştır. *An mal-ı iskeleler ve keşufiyye* adıyla geçen miktar 258 Kise-i Mısri olarak verilmektedir. Bu miktarda keşufiyye vergisi ve mukataalar İstanbul'a gönderilmek üzere belirtilmiştir. Hemen ardında ise *an rüsum-ı keşufiyye-i sagir* adıyla 52 Kise-i Mısri yer almaktadır. Bu gelir ise Mısır valisinin haslarına aittir. Aynı hesap defterinin üst satırında ise *an rüsum-ı mahsul* adıyla 600 Kise-i Mısri yer alır. Bu gelir kalemi ise topraktan alınan mahsul vergilerini belirtirdi (BOA. TS.MA.D. 6652).

Tablo 9. 1056 (1646-47) Senesine Ait Toplanan Keşufiyye Miktarları

Minha	
Sene 1056	Kise-i Mısri
An rüsum-ı mahsul	600
An mal-ı iskele ve keşufiyye	258
An rüsum-ı keşufiyye-i sagir	52
Toplam	910

İlk defa bu belge ile birlikte keşufiyyenin devlet organizasyonunun içine eklemlendiğini yukarıdaki 9 numaralı tablo ile görmekteyiz. Burada keşufiyye iki farklı gelire kalemine ayrılmış durumdadır. İskele ve keşufiyye gelirleri olarak geçen miktar keşufiyye-i kebir

olarak ayrı bir kalem oluşturmuştur. Bu miktar 6.450.000 paraya tekabül etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus “an rüsum-ı keşufiyye-i sagir” olarak geçen gelir kaleminin 52 Kise-i Mısri olarak toplanmasıdır. Bu miktar Kelami Rumi ve Mustafa Safi’de geçen tülbe adıyla toplanan ve toplamının keşufiyye vergisini oluşturduğu söylenen vergidir. Çünkü gerek 6652 numaralı arşiv belgesinde gerekse Evliya Çelebi’nin *Seyahatnamesinin* 10. cildinde tülbe ya da tülbe olarak herhangi bir vergi türü ya da isim geçmemektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında tülbe adıyla toplanan keşufiyye vergisinin yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra sadece keşufiyye adıyla toplanması kuvvetle muhtemeldir ve yukarıdaki tabloda yer alan arşiv verileri ise bu durumu destekler niteliktedir. Böylece 1608 tarihinde kaldırılan tülbe uygulamasının keşufiyye olarak yeniden uygulanmaya başlandığı sonucu ortaya çıkabilir. Köylülerden artık tülbe yerine direkt olarak keşufiyye toplanmıştır. Bu uygulamaya ise keşufiyye-i sagir denilmiştir. Toplanan para ise yine keşufiyye adıyla kâşifler eliyle Mısır valisine mevcut vilayetlerine yeniden atanma karşılığında teslim edilmiştir. Keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan bu küçük meblağ normal şartlarda Mısır valisinin hasları sayılmıştır. 1712 tarihli Osmanlı Padişahı III. Ahmed’in Mısır valisine yazmış olduğu bir beyanatta açıkça belirtilir ki “Kansuh Beğın kaim mukameleği esnasından örfiyye ve kaide-i mısırıyye mugayir eyledikleri” sözü Memlûk Devleti’nin en önemli hükümdarlarından biri olan Kansu Gavri (1440- 1516) ile Memlûklü kâşifler arasında yapılan mütarekeye istinaden kâşiflerin hilat bedeli olarak belli bir miktarı ödemelerini belirtir. Bu miktar Mısır valisinin haslarından yani Mısır valisinin maaşıdır. Fakat Stanford Shaw Mısır valisinin hassı sayılan daha sonraları keşufiyye-i sagir olarak adlandırılacak olan bu miktarın 1042 (1632-33) yılında bizzat Mısır valisi tarafından hazineye bağışlandığını ve bu amaçla Kahire’den İstanbul’a gönderilen irsaliye hazinesinin miktarının arttırılmaya çalışıldığını belirtir (Shaw, 1962, 143). Bu sebeple yukarıdaki tabloda yer alan ve vali haslarında olması gereken miktarın merkeze gönderilme sebebi daha iyi anlaşılacaktır. Fakat 1712 tarihli beyanatta (BOA. C.ML. 62-2819) mezkûr gelirin vali haslarına dâhil edilmesi muhtemelen 1081 (1671-72) tarihinde Mısır’da yapılan mali reform ile mümkün kılınabilmiştir. “An mal-ı iskele ve keşufiyy”e başlığı ile belirtilen miktarsa üst düzey devlet görevlilerinden, yani Mısır yönetiminde yer alan beylerden, ocak ağalarından, yeniçeri ve Memlûk yöneticilerinden, divandaki üst rütbeli görevlilerden, vakıf

yöneticilerinden ve iskele ile mukataa gelirlerinden toplanan miktardır (Shaw, 1962, 149).

Devlet arşivlerinde 10351 numaralı ve 1057 (1647-48) tarihli bir adet hesap defteri bulunmaktadır. Bu defterde mezkûr tarihteki vilayetlerden toplanan keşufiyye miktarları gösterilmekle birlikte aynı zamanda ümeradan, beylerden, iskele gelirlerinden ve Mısır'daki vakıf nazırlarından alınan keşufiyye gelirlerinin miktarı yer almaktadır.

Tablo 10. 1057 (1647-48) Senesine Ait Mısır'daki Vilayetlerden Toplanan Keşufiyye Miktarları

1057 (1647-48) tarihine ait hesap defterine göre Mısır'daki vilayetlerden toplanan keşufiyye miktarı ⁴⁸		
Vilayet-i Garbiyye	775.000 para	31 Kise-i Mısri
Vilayet-i Menufiyye	800.000 para	32 Kise-i Mısri
Vilayet-i Şarkıyye	550.000 para	22 Kise-i Mısri
Vilayet-i Mensure	575.000 para	23 Kise-i Mısri
Vilayet-i Buhayra	300.000 para	12 Kise-i Mısri
Vilayet-i Kalyub	275.000 para	11 Kise-i Mısri
Vilayet-i Behnasaviyye	250.000 para	10 Kise-i Mısri
Vilayet-i Circe	1.350.000 para	54 Kise-i Mısri
Vilayet-i Menfalut	250.000 para	10 Kise-i Mısri
Vilayet-i Üşmüin	250.000 para	10 Kise-i Mısri
Vilayet-i Cize	200.000 para	8 Kise-i Mısri
Vilayet-i Feyyum	325.000 para	13 Kise-i Mısri
Vilayet-i Minye	112.500 para	4 Kise-i Mısri + 12.500 para
Vilayet-i İbrim	75.000 para	3 Kise-i Mısri
Toplam	6.087.500 para	243 Kise-i Mısri + 12.500 para

Bu hesap defterinde keşufiyye köyleri yer almamaktadır. Keşufiyye köyleri XVII. yüzyılın son çeyreğinde Mısır'a mahsus olarak kurulan köylerdir. Bu köylerin gelirleri

⁴⁸ (BOA.TS.MA.d. 10351).

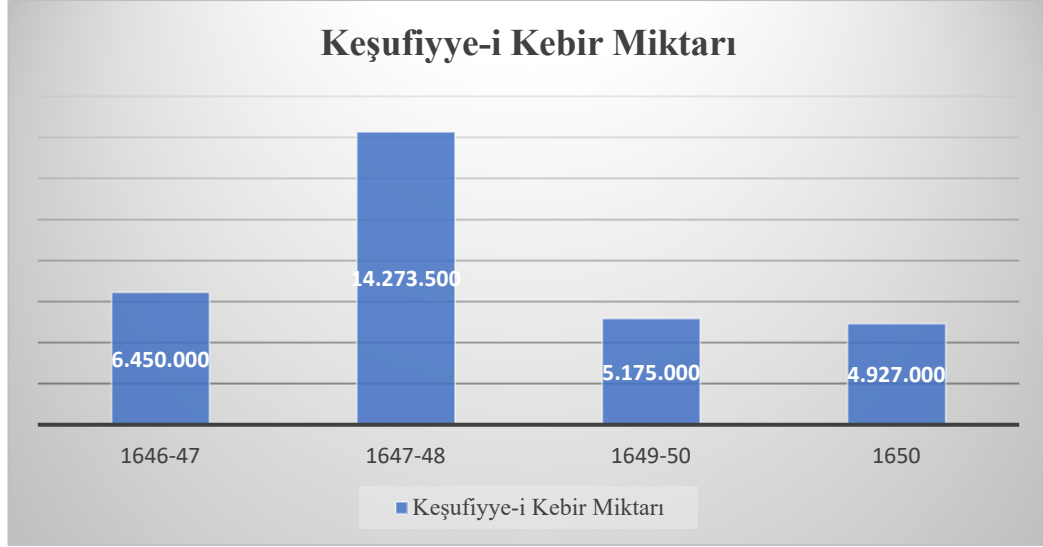
doğrudan Mısır valisine ve Erkan-ı Kahire⁴⁹ olarak adlandırdığımız Mısır'ın yönetimindeki etkin unsurlara gitmektedir. Böylece bu kişilerin maaşları karşılanmaktadır. Stanford Shaw 1671-72 tarihinde Kara İbrahim Paşa'nın irsaliye hazinesinin gelirlerini arttırmak için yapmış olduğu reformlar ile birlikte keşufiyye köyleri oluşturulduğunu belirtir (Shaw, 1962, 142). Bu defterde vilayetlerden alınan keşufiyye miktarı 243 Kise-i Mısri ve 12.500 para kadardır. Toplam miktar ise 6.087.500 paradır. Bu para mevcut vilayetlerdeki mukataalardan toplanıp irsaliye hazinesine intikal ettirilmiştir. Bunlar, *Mukataat-ı Garbiyye- Şarkıyye* olarak ayrı bir hesap kalemi olarak yer alır. Vilayet yöneticilerinden ve yüksek rütbeli devlet görevlilerinden *ise Hâkim-i Garbiyye-i Kala-i* gibi *hâkimi* sıfatı koyularak belirtilmiştir. Ayrıca yüksek rütbeli kişilerden alınan ücret ise *ağa* sıfatı koyularak belirtilmiştir. Burada dikkat çeken önemli bir faktör ise *Nazır-ı Sultan-ı Vakf-ı Garbiyye* adıyla yer alan 25.000 paralık keşufiyye miktarıdır. Ayrıca iskele gelirleri hesap defterinin ikinci sayfasında belirtilmiştir. Bu hesap defterinde mezkûr yıldaki toplam vergi miktarı 14.273.500 paradır. Bu para ise 570 Kise-i Mısri ve 23.500 paraya eşittir. Vilayetlerden toplanan miktar 6.087.500 paradır. Yukarıda bahsedilen gelirlerin toplam miktarı ise 8.186.000 para kadardır. Bu miktar ise 327 Kise-i Mısri ve 11.000 para kadardır. Bu belgede keşufiyye-i kebir ile ilgili hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Fakat 1056 (1646-47) tarihli belgede keşufiyye miktarı ikiye ayrılmıştır. Keşufiyye ve iskele gelirleri olarak geçen 258 Kise-i Mısri lik miktar bu belgedeki 570 Kise-i Mısri ve 23.500 paralık miktara eşittir. 1056 (1646-47) tarihli belgede ise keşufiyye-i sagir adıyla geçen 52 Kise-i Mısri lik miktar bu hesap defterinde yoktur. Böylece 1059 (1649-50) yılına ait 6179 numaralı mukataa gelirlerini gösteren defterde⁵⁰ keşufiyye olarak toplanan miktar 207 Kise-i Mısridir. Bu miktar 5.175.000 paraya eşdeğerdir ve keşufiyye-i kebirdir. 2 yıllık bazda incelendiğinde %65 den fazla bir düşüş söz konusudur. 1060 (1650) yılına ait 6171 numaralı arşiv belgesinde ise bu miktar 197 Kise-i Mısri yani 4.925.000 paradır. Buna göre keşufiyye miktarlarında bir düşüş söz

⁴⁹ Keşufiyye-i kebir olarak alınan haraçların kimlerden alındığı ve ne kadar miktar alındığı farklı kalemler şeklinde belirtilmiştir. Bu kalemlerde ise Mısır'ın yönetiminde etkili unsurlardan olan yedi ocak ağaları olarak da adlandırılan Mısır'daki askeri zümrenin liderleri, eyalet yönetiminde yüksek rütbeli üst düzey görevliler, Mısır'daki vakıf liderleri ile eyaletin mali yönetimindeki etkili kişilerden alınan haraçlar ile iskele gelirleri gibi yüksek meblağlı mukataa gelirleri keşufiyye-i kebir vergisini oluşturmuştur. Burada Erkan-ı Kahire olarak adlandırılan kelime ile yukarıdaki görevlilerin nitelendirilmesi amaçlanmıştır.

⁵⁰ (BOA. TS.MA.d. 6179).

konusudur. Bu düşüşün sebebi ile ilgili elimizdeki kaynaklarda herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Şekil 9. Keşufiyye-i Kebir Miktarlarını Gösteren Grafik

Yukarıdaki grafikte keşufiyye-i kebir miktarlarının düşüş oranı dikkat çekicidir. Bu grafik çok önemli bir faktörü ortaya koymaktadır. Vergi artışı! 1056 (1646-47) yılından sonra merkezi hükümet muhtemelen gelirlerini arttırmak için haraçlar koymaya karar verdi. Çünkü 1057 (1647-48) tarihli mali kayıta tıpkı diğer tarihlerde olduğu gibi vilayetlerdeki mukataa gelirleri ile iskele gelirleri 6 milyon paraya yakın bir gelir getirmektedir. Fakat mezkûr tarihteki mali kayıta diğerlerinden farklı olarak üst düzey devlet görevlilerinden alınan haraçlar yer almaktadır (Shaw, 1962, 145; BOA. TS. MA.d. 10351). Her ne kadar irsaliye hazinesinde bir düşüş mevcut olsa da merkezi hükümet keşufiyye gelirlerine önem veriyordu. Bu sebeple gelirleri artırma girişimde bulunmuş olmalıdır. Bu hareket 1057 (1647-48) mali yılı için gelir getirmiş gibi görünse de demek ki Mısır'daki mevcut yönetim zümresi tarafından kabul görmedi ve desteklenmedi. Zira 1057 (1647-48) yılına has olarak toplanan 14 milyonluk kazanç ertesi sene aynı oranda devam etmedi ve 1056 (1646-47) yılında daha düşük bir miktara geriledi. Keşufiyyenin Mısır hazinesi içerisinde kapladığı alan hatırı sayılır miktarda önem arz ediyordu ki bu vergi toplanmadığında Mısır hazinesi eksik sayılıyordu. Bu nedenle 1050 (1640-41) tarihinde Mısır Beylerbeyi Mustafa Paşa, bizzat padişaha bir telhis yazarak keşufiyye hazinesi için gönderilen hücceti arz etme girişiminde bulunmuştu (BOA. TSMA. 794-104). Keşufiyye eğer Mısır

hazinesi içinde önemli bir miktarda yer kaplamıyor olsaydı Mustafa Paşa böyle bir telhis sunma gereksiniminde bulunmazdı.

XVII. yüzyılın ilk yarısının son çeyreğinden, 1081-82 (1671-72) tarihine dek Mısır irsaliye hazinesinde bir düşüş mevcuttu. Bu düşüş ise Mısır’da mali ve idari yönetimlerin yeniden düzenlenmesini gerektirmişti. Böylece Devlet-i Aliyye Mısır’da idari ve mali yenilemeler yaparak irsaliye hazinesi gelirinin yükseltilmesini amaçlamıştır (Shaw, 1962, 142-287). Mısır hazinesini ve buna bağlı olarak vergi gelirlerini arttırma girişimleri tıpkı 1057 (1647-48) yılında olduğu gibi kısa süreli hareketlilik ile sınırlı kalmıştır. Bu durum ise mali bir reformu zorunlu kılmıştır. Stanford Shaw bu reform sonucunda keşufiyye köyleri kurulduğunu belirtir. Böylece yukarıda anlatılan keşufiyye-i kebir ve keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan vergi türleri 1671 tarihindeki reform ile birlikte özünü koruyarak şekil değiştirmiştir. Keşufiyye-i kebir aynı gelir kaynakları ile bırakılıp zaman zaman artıp azalmış fakat keşufiyye-i sagir yeni bir forma bürünmüştür. Vilayetlerde keşufiyye köyleri kurularak bu köylerden elde edilen gelirlerin tamamı Mısır valisine ve üst düzey devlet görevlilerine bağlanmıştır. Erkan-ı Kahire olarak adlandıracağım bu yönetim grubunun gelir kaynakları haricinde Mısır valisine Memlûklerden miras kalan ve ilbasiyye-i hilat olarak adlandırılan kâşiflerin haraçları tekrar vali gelirlerine dâhil edilmiştir. Çünkü 1024 (1712-13) tarihli buyruldu da kâşiflerin ödedikleri haraç bedellerinin keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan vergiye dâhil olduğu ve bu verginin ise Mısır valisinin hassı sayıldığı belirtilir (BOA. C.ML. 62-2819). Keşufiyyenin ne olduğu ile ilgili elimizdeki en değerli kaynaklardan bir diğeri Evliya Çelebi’dir. *Seyahatnamesinin* 10. cildi tamamen Mısır’la ilgili olup burada keşufiyyeye önemli birkaç nokta ayırmıştır⁵¹. Buna göre, Evliya Çelebi Mısır’a gittiğinde Mısır’da mali reform yapılmıştır. 200 Kise-i Mısri’ye kadar çıkan bu miktar muhtemelen kebir ve sagir olarak ayrılan keşufiyyenin sagir kısmını oluşturmaktadır. Çünkü karyelerden elde edilen gelir miktarı keşufiyye-i kebirle oranla daha düşüktür (Shaw, 1963, 143-144). Keşufiyye-i kebirle iskele ve mukataa gelirleri dışında Erkan-ı Kahire’nin ödemiş olduğu vergi

⁵¹ “Ve bir kısmı dahi keşufiyye kuralarıdır. Yani paşanın hass-ı hümâyunu için ifraz olunan pare kuralar kim birinde birer kâşif vardır. Yüzer ikişer yüzer cündü ile enüp binüp paşanın keşufiyye malların tahsil eder kim senevi iki yüz kise olur. Amma zamanımızda bir beled atıl olsa anın sahibi olan mültezim malın vermede aciz olup köyünden feragat edüp paşa üstüne birağup küşufiyye köğü olur. Paşa dahi reaya üşürüp tahrir edüp ziraat edüp malın çıkarır. Eğer talibi olursa paşa birine feragat eder. Zira kendi amar eyledi. Ve bir kısmı eyalet-i Mısır’da mal-ı padişahi için zabt olunan beğlik payesiyle cümle on yedi kâşiflik yerdir. Ve cümle bin pare kâşif hükümetinde köylerdir” (Çelebi, 2007, c.10, 74).

gelirleri dâhil olmuştur. (Shaw, 1962, 143-144). Sagir ise Mısır valisinin gelirlerini oluşturmakla sınırlı kalmıştır. Keşufiyye-i sagir ise iki ayrı kalemin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Evliya Çelebi'nin bahsettiği gibi atıl durumda kalmış karye yahut belde var ise Mısır valisinin yönetimi altına girmiştir. Böylece karye Mısır valisine geçerek keşufiyyeye dâhil edilmiştir. İkinci olarak kâşiflerden toplanan yıllık haraç gelirleri keşufiyye-i sagire dâhildir⁵². Bu haraç ilbasiye-i hilat olarak geçer. Yani kâşiflerin kâşif olarak görevlerini sürdürmeleri karşılığında Mısır valisine ödedikleri haraçtır⁵³ (BOA. C.ML. 62-2819). Mültezimin vazifesini yerine getiremediği durumda ise yine Mısır valisi müdahale ederek elindeki iltizama el koymuş, karyeyi keşufiyyeye bağlamış ve gelirlerini kendi toplamıştır (Shaw, 1962, 74). Evliya Çelebi, *Seyahatnamesinde* bu durumu şöyle açıklar “Ve Mısır divanında paşanın divan efendisi bir köşede oturur. Yirmi iki kise küşufiyye senevi avayidi var” (Çelebi, 2007, c.10, 79). Mısır divanındaki üst

⁵² Keşufiyye-i kebir ve sagir vergileri daha önce mikro çerçevede incelenmediği için tarih literatüründe büyük bir boşluk bu çalışmayla birlikte doldurulmaya çalışılmıştır. Buna göre bu zamana kadar yapılan çalışmalarda büyük bir eksiklik mevcuttur. Seyyid Muhammed es-Seyyid'in İslam ansiklopedisinde yazdığı “kâşiflik” maddesiyle ilgili keşufiyye vergilerine dair bazı bilgiler mevcuttur. Buna göre; “Kâşifler, yeni bir padişah tahta çıktığında beratlarının yenilenmesi için küçük bir harç (cülûs-ı hümayun resmi) ödedikleri gibi XVII. yüzyılda, ilk tayinleri sırasında ve her yıl vazifelerinde bırakılmaları için de Mısır hazinesine “keşufiyye-i kebir” ve Mısır beylerbeyine “keşufiyye-i sagir” adları altında vergiler öderlerdi.” (es-Seyyid, 2002, c.25, 16-18). Dr. Seyyid Muhammed'in bu çıkarımında bazı eksiklikleri vardır. Kâşiflerin keşufiyye-i kebir vergisini ödemelerinin temel sebebi merkezi hükümete olan bağlılıklarını yenilemelerinden ileri gelmektedir. Bunun karşılığında hâkimiyetleri altındaki vilayetlerde tekrardan kâşiflik/ valilik yapma hakkına sahip oluyorlardı. Mısır valisine ödedikleri keşufiyye-i sagir vergisi ise İstanbul'a ödenen vergiden daha düşüktü. Keşufiyye-i sagire ödemeleri karşılığında ise Mısır valisi kâşiflere keşufiyye karyelerinden bir kısmını ihsan ediyordu. Böylece kâşifler kendilerine gelir kaynağı sağlamış oluyordu.

⁵³ Devlet Arşivlerinde TS.MA.d. 934 numaralı bir adet defter mevcuttur. Bu defter 2 sayfadan oluşmuşla birlikte Mısır'da vilayetlerdeki şahıslardan teslim alınan paraları göstermektedir. Defterin kime ait olduğu bilinmemektedir fakat içerisinde 1179 (1765-66) ve 1180 (1766-67) yıllarına ait irad-ı hasilat (Gelirler) olarak belirtilen gelirler mevcuttur. Bu gelirlerin içerisinde yer alan kalemlerin bazılarında “ilbasiyye namıyla” ifadesinin geçmesi bu defterin Mısır valisine ait olduğunu kanıtlamaktadır. Buna göre mezkûr tarihlerdeki Mısır valisi Silahtar Hamza (1179) ve Çelebi Mehmed Paşa'dır (1180) (Nihal Engel, 2017, 246). Burada dikkat çeken önemli nokta Mısır valilerinin hassı sayılan ve ilbasiyye olarak alınan keşufiyye-i sagir haracının (vergisinin) aynı zamanda keşufiyye-i kebir haracını (vergisini) veren vilayetlerden gelmesidir. Buna göre merkezi hükümete keşufiyye-i kebir haracını ödeyen eyaletlerdeki kâşiflerin aynı zamanda Mısır valisine de keşufiyye-i sagir haracını ödediği kanıtlanmıştır. Fakat kebir ve sagir olarak ödenen miktarlar farklıdır. 1179 (1765-66) yılına ait BOA. BŞM.MSR.D 16893 numaralı mukataa defterinde Feyyum kaşifi Mısır valisine irsaliye hazinesi için keşufiyye-i kebir olarak 333.000 para ödemiştir. Aynı zamanda vali hassı olarak 1250 parayı keşufiyye-i sagir (ilbasiyye) namıyla ödemiştir. Mensure kâşifi keşufiyye-i kebir namıyla miri hazineye 384.000 para öderken Mısır valisine keşufiyye-i sagir (ilbasiyye) olarak 1875 para ödemiştir. Circe kâşifi miri hazineye 50.000 para keşufiyye-i kebir öderken Mısır valisine keşufiyye-i sagir (ilbasiyye) olarak 1250 para ödeme yapmıştır. Bu ödemelerle vilayet kâşiflerinin hem merkezi hükümete hem de Mısır valisine keşufiyye olarak ödeme yaptığı kanıtlanmaktadır. Fakat Mısır valisine yapılan ödemeler vilayet yönetmeyen yahut keşufiyye-i kebir dâhil olmayan Mısır'daki küçük vilayetlerin yönetiminde olan ağa ve bey ünvanlı Memluklerinde valiye keşufiyye-i sagir ödemesi yaptığını ortaya koymaktadır. Ödemeler arasında yapılan farklılıklar her vilayetteki kişilerin farklı miktarlarda keşufiyye-i sagir haracını ödediğini ortaya çıkarmıştır.

düzyer bir devlet görevlisinin senelik 22 Kise-i Mısıri geliri olduğundan bahseden Evliya Çelebi bu geliri para olarak belirtmez fakat bu miktarın para olarak karşılığı 550.000' dir⁵⁴. Bu para yüksek bir miktardır. Mezkûr reformdan sonra kurulan keşufiyye köyleri ile birlikte aslında merkezi hükümet hem Mısır valisi ve üst düzey devlet görevlilerinin tek bir kanaldan gelir elde etmesini sağlamış hem de gerçekleştirdiği mali reformlarla Mısır üzerindeki denetimini arttırmıştır. Böylece gelir kalemleri arasındaki düzenin oluşmasını sağlayan merkezi hükümet hem iktidarını kuvvetlendirme girişiminde bulunmuş hem de devlet görevlileri üzerindeki mutlak hâkimiyetini hissettirmiştir.

Tasnifi gerçekleşmiş Osmanlı arşivleri arasında XVII. yüzyılın son çeyreğiyle ilgili karşımıza keşufiyyeye ait bir tereke kaydı çıkmaktadır. Mezkûr kayıt baş muhasebe Mısır defterleri içinde yer almakla birlikte 705 olarak numaralanmıştır. Sabık Mısır valisi Ahmed Paşa'ya ait olan mallardan elde edilen gelirler ile giderleri gösteren 1104 (1692-93) tarihli defterde keşufiyye ile ilgili yeni bilgilere erişebiliriz. (BOA. D. BŞM.d. 705). Buna göre mezkûr tarihte sabık paşaya ait keşufiyye-i sagir gelirleri 261 Kise-i Mısıri ve 18.730 para kadardır. Toplam para miktarı üzerinden Mısır valisinin sadece keşufiyye gelirlerini hesaplırsak bu miktar 6.543.730 paraya çıkar yüzyılın ilk yarısına oranla karşılaştırıldığında paşanın kişisel gelirlerinde yaklaşık % 450 oranında bir artış yaşanmıştır. 1647-48 tarihinde toplanan 52 Kise-i Mısıri miktarı (1.300.000 Para) 261 Kise-i Mısıri'ye yükselmiştir. Bu miktarın 72 Kise-i Mısıri lik miktarı kâşiflerin vermiş olduğu haraçlar oluştururken 189 Kise-i Mısıri lik miktar ise keşufiyye karyelerinden toplanmıştır (BOA. C.ML. 62-2819).

Keşufiyyenin mali reformlarla şekillenerek Mısır hazinesinde belkemiği konumuna gelmesine rağmen merkezi hükümetin bazı keyfi uygulamaları, mezkûr verginin kalıplaşarak belli bir şekilde bürünmediğinin en temel göstergesidir. 1130 (1717-18) yılındaki bir uygulama bu duruma gösterilebilecek en güzel örneklerdendir. Buhayra kazasını yöneten kâşif İvaz Bey tıpkı diğer vilayetlerdeki kâşifler gibi yıllık olarak Mısır divanına keşufiyye vergisini ödemektedir. Kâşif olarak bir vilayeti yönetip, vergi toplamak asli görevlerinin başında gelmekle birlikte her yıl hizmetleri karşılığında

⁵⁴ XVII. yüzyılın son çeyreğinden XVIII. yüzyılın sonuna dek icmal kayıtlarında her 25.000 para 1 Kise-i Mısıri'ye eşittir. 22x25.000= 550.000 para yapmaktadır.

keşufiyye haracını Mısır divanına yani Mısır valisine ödemekle yükümlüdür. Karşılığında ise bir yıl daha kâşiflik yapmaya hak kazanır. Fakat 1717-18 yılında Mısır'da büyük bir kıtlık meydana gelmiştir. Nil Nehri yeteri kadar taşmamış böylece Mısır'ın kalbi olan Nil Deltası'nda yer alan köylerin tamamına su gitmemiştir. Bu durum kuraklığa sebep olmuştur. Bazı köylerden alınan vergiler ise tahsil edilememiştir. Merkezi hükümet bu durumu kendi lehine çevirerek faydacı bir çözüm bulmuştur. Mısır valisine gönderdiği emirname ile mezkûr vilayetin kâşifi olan İvaz Bey'e dayatmada bulunarak, vergisi tahsil edilemeyen köyün/köylerin vergisini kendi cebinden ödemesi karşılığında mezkûr tarihte keşufiyye haracını ödemesine gerek kalmayacaktır (BOA. MHM. 115.-1130).

2.1 MUKATAA DEFTERLERİNE GÖRE KEŞUFİYYE

XVIII. yüzyılda Osmanlı arşivleri içerisinde keşufiyye ile ilgili detaylı iki belge mevcuttur Bunlardan ilki BOA. MAD.d.1350 arşiv numaralı ve 1135 (1723) tarihli mukataa defteridir. Diğeri ise 1179 (1765-66) tarihine ait olan Mısır mukataa kayıdır (BOA. D.BŞM.MSR.d. 16893). Bu kayıt XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ın mukataa gelirlerini ve keşufiyyeye ait olan gelir kalemlerini açıklamakla birlikte Mısır'ın mali işleyişi hakkında bilgi vermektedir.

1135 (1723) tarihli mukataa kaydı 1765-66 tarihli mukataa kaydına göre biçim olarak çok farklı bir şekilde oluşturulmuştur. 1765-66 tarihli mukataa kaydında toplanan vergilerin tamamı liste şeklinde verilmişken 1723 tarihli mukataa kaydı karmaşık yapısıyla dikkat çekmektedir. Kayıtta keşufiyye-i kebir gelirleri tıpkı 1765-66 tarihli mukataa kaydında olduğu gibi son sayfada verilmiştir. Fakat eksik bir biçimde işlenmiştir. Keşufiyye-i kebir olarak sadece Erkan-ı Kahire'den toplanan haraçlar yer almıştır. Bu miktarlar ise tablodaki en düşük vergi miktarlarıdır. Ayrıca mukataa kaydında ilk toplanan rakamlardan sonra çıkarma işlemi yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak Mukataa-i Şarkıyye efendisinden 66.847 para toplanmıştır. Fakat mukataa işlemi yapılırken Şarkıyye efendisinin vermiş olduğu haraçtan iki defa kesinti yapılmıştır. İlki 5401 para kadardır. Sonraki kesinti miktarı ise 16.466 para kadardır. Böylece Şarkıyye efendisinin vermiş olduğu haraçtan irsaliye hazinesine giren miktar 44.980 paraya düşmüştür. 1350 numaralı 1723 tarihli mukataa kaydının tamamında kişi, şahıs, ağa, bey, mukataa, iltizam ve iskele vb. alınan gelirlerin tamamında kesinti yapılarak gelirlerin miktarı düşürülmüştür. Bu durumun sebebiyle ilgili mukataa defterinde yahut Osmanlı arşivinde herhangi bir belge mevcut değildir. Vilayetlerden ve mukataa sahiplerinden, iskele

gelirlerinden toplanan keşufiyye-i kebir miktarı ilk 15 sayfada farklı gelir türlerine eklenerek oluşturulmuştur. Bu sebeple mezkûr gelirleri kategorize ederek tablolaştırmak mümkün değildir. Fakat mukataa kaydının 27 ve 28. sayfalarında ayrı bir başlık altında keşufiyye-i kebir olarak yer alan miktarlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Keşufiyye-i kebir olarak belirtilen miktar 511.159 paradır. Fakat mukataa defterinin son sayfasında karmaşık olarak alınan keşufiyye-i kebir miktarı dâhil olmak üzere toplam para hesabı yer alır. Buna göre toplam keşufiyye-i kebir miktarı 3.932.903 paradır. Tam bu noktada çok önemli bir detay gözümüze çarpmaktadır. Buna göre defterin ilk 15 sayfasında karmaşık olarak belirtilen keşufiyye-i kebir miktarları 3.421.744 para olarak müellif tarafından burada toplu olarak verilmiştir. Mısır mukataa kayıtlarında keşufiyye-i kebir her zaman, iskele, mukataa gelirleri ile birlikte oluşturulur. Aşağıdaki tablo aynı şekilde 1723 tarihli mukataa kaydının⁵⁵ son sayfasında hesap bölümünde yer almaktadır.

Tablo 11. 1723 (1135-36) Tarihli Mukataa Defterinde Yer Alan Keşufiyye Miktarları ile Vergi Gelirleri

Mal-ı Aklâm	3.994.611
Keşufiyye-i Kebir	3.932.903
İskele ve Mukataa	5.500.845
Emval-i Makbuza	664.052
Toplam Para Miktarı	14.092.411
1135 (1723) Yılında Mısır'da Toplanan Vergi Miktarı	39.304.655 Para

1723 (1135) tarihli mukataa defterine göre Mısır'dan 39.304.655 para irsaliyye hazinesi için vergi toplanmıştı (BOA. MAD.d.1350). Mezkûr deftere göre bu gelirlerin 14.092.411 paralık miktarı keşufiyye-i kebir namıyla elde edilmiştir. Aynı tarihli icmal kaydına göre ise mezkûr senede irsaliyye hazinesi için 31.719.055 para gelir elde edilmişti (BOA. TS.MAD.d 2891). Stanford Shaw ise bu miktarı 31.672.880 para olarak belirtmektedir (Shaw, 1962, 400). İcmal kaydına göre İstanbul'a gönderilen irsaliyye hazinesi miktarı 25.178.264 paradır. Eyalet içi masraflar 6.540.791 para olarak geçmektedir. Stanford Shaw ise 25.132.089'luk para miktarının irsaliyye hazinesi için İstanbul'a gönderildiğini

⁵⁵ (BOA.MAD.d. 1350).

6.540.791 palık miktarın ise masrafları oluşturduğunu belirtir (Shaw, 1962, 400). İcmal kaydı bu noktada Stanford Shaw'ın Çalışmasını desteklemekle birlikte mukataa kaydına göre 7.585.600 para noksan çıkmaktadır. Bu husus ile ilgili eksik miktarı alakalı olarak daha fazla belge bulunmadığı için bu miktarın açıklığa kavuşması mümkün görünmemektedir. Fakat 7.585.600 paralık miktarın askeri maaşlar için kullanılması kuvvetle muhtemeldir. 1723 tarihli mukataa kaydı dışında elimizde XVIII. yüzyılda Mısır'ın mali yapısını açıklamamızı sağlayacak olan 1765-66 tarihli bir mukataa kaydı daha vardır. Bu mukataa kaydının içeriği incelendiğinde gelir kalemleri tamamen düzenli ve sıralı olarak göze çarpmaktadır. Vilayetler gelir düzeylerine göre kategorilere bölünmüştür. Keşufiyye-i kebir gelirleri bir bütün olarak üçer üçer sıralanarak defterin son 3 sayfasında yer almıştır.

Tablo 12. 1179 (1765-66) Tarihine Ait Mukataa Defterinde Yer Alan Mısır Vilayetlerindeki Mukataa Gelirleri ve Keşufiyye-i Sagir ile Keşufiyye-i Kebir Miktarları

1179 (1765-66) Tarihine Ait Mukataa Defterinde Yer Alan Vilayetlerdeki Mukataa Bedelleriyle Birlikte Keşufiyye-i Sagir ve Keşufiyye-i Kebir Resmi Hasılatına Dair Vergi Gelirleri			
Vilayet Adı	Toplam Vergi Tutarı	Keşufiyye-i Sagir Vergi Tutarı	Vilayetin Bağlı olduğu Maliye Kalem
Vilayet-i Şarkıyye	5.321.076	Yok	Kalem-i Şarkıyye Mirü'l-hac Hâkim-i Şarkıyye'nin mukataa geliridir. Mısır Hazinesi Gelirine Eklenmemiştir = 397.972 Hazineye Giren Toplam Mukataa Geliri = 32.352.131 Para Toplam Keşufiyye Geliri = 1.700.800 Para
Vilayet-i Mensure	10.225.966	336.899	
Vilayet-i Kalyub	4.193.128	176.538	
Vilayet-i Buhayra	11.783.296	995.601	
Vilayet-i El- Minye	828.663	191.762	
Toplam	32.352.129	1.700.800	
Vilayet-i Garbiyye	16.484.815	884.463	Kalem-i Garbiyye Hazineye Giren Toplam Mukataa Geliri = 29.771.247 Para Not: Müellif mezkûr para miktarını 29.771.255 Para çıkarmıştır. Toplam Keşufiyye Geliri = 1.217.755
Vilayet-i Menufiyye	13.286.432	333.292	
Toplam	29.771.247	1.217.755	
Vilayet-i Circe	5.341.553	1.080.785	Kalem-i Şehr Hazineye Giren Toplam Mukataa Bedeli = 11.954.890 Toplam Keşufiyye Geliri = 2.710.357
Vilayet-i Feyyum	2.312.914	750.535	
Vilayet-i İbrim	3.089.219	615.234	
Vilayet-i Uşmuneyn	1.211.204	263.803	
Toplam	11.954.890	2.710.357	
Vilayet-i Cize	5.035.276	212.597	Kalem-i Ruzname Hazineye Girmeyen Toplam Mukataa Geliri = 394.454

			Hazineye Giren Toplam Mukataa Bedeli = 5.035.276 Toplam Keşufiyye Geliri = 212.597
Toplam	5.035.276	212.597	
Vilayet-i Atfih	13.886	Yok	Kalem-i İrad-ı Gılal ve İcab Hazineye Giren Toplam Mukataa Geliri = 3.440.744 Para Not= Müellif bu miktarı 3.440.700 olarak 44 para eksik hesaplamıştır.
Vilayet-i Feyyum	230.268	Yok	
Vilayet-i Behnasaviyye	536.546	Yok	
Vilayet-i Uşmuneyn	176.920	Yok	
Vilayet-i Menfalut	273.295	Yok	
Vilayet-i Circe	2.209.829	Yok	
Toplam	3.440.744	5.841.509	
Vilayetlerin Toplam Geliri	82.554.286		
	18.017.194	Yok	Mukataa Defterinde 80. Sayfada Yer Alan, Kalem-i Şehre dâhil olan İskele, Gümrük, Mukataa ve Öşür Bedellerinin toplam Miktarı 18.017.194 Para
Toplam	100.571.480	5.841.509	
Keşufiyye-i Kebir	13.980.574		
Genel Toplam	114.552.054		

Yukarıda yer alan 1179 (1765-66) tarihli mukataa kaydına göre Mısır maliyesi 5 ayrı mali kaleme ayrılmıştır. Her bir mali kalem tabloda yer alan vilayetleri kapsayarak Mısır defterdarı ve ruznamçecinin görevlerinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Buna göre *Kalem-i Şarkıyye* olarak geçen mali kalem Şarkıyye, Measure, Kalyub, Buhayra ve Minye vilayetlerinden 32.352.129 para toplamıştır. Bu paraya 1.700.80 paralık keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan Mısır valisi ve Erkan-ı Kahire'nin hasları olan yıllık maaşları dâhil edilmemiştir.

Kalem-i Garbiyye, Mısır'ın en verimli tarımsal ekim sahası olan, Nil Nehri'nin döküldüğü Akdeniz'in hemen arkasında yer alan deltadaki en verimli ve coğrafi sınır olarak en geniş iki vilayeti kapsamaktadır. Bunlar Garbiyye ve Menufiyye'dir. Bu iki vilayetten elde edilen gelir miktarı 29.771.247 paradır. Bu vilayetlerin nakdi miktarları Kalem-i Şarkıyye'de yer alan 5 vilayetin gelirinden biraz azdır. Garbiyye ve Şarkıyye vilayetlerinden toplanan keşufiyye-i sagir miktarı 1.217.755 paradır. Mısır'ın üçüncü mali kalemi *kalem-i şehri* dir (BOA.D.BŞM.MSR.d. 16893). Bu mali kalemde toplamda 4 vilayet yer almaktadır. Bunlar; Circe, Feyyum, İbrim ve Uşmuneyn⁵⁶ vilayetleridir. Bu vilayetlerin toplam geliri 11.954.890 paradır. Vilayetlerden toplanan keşufiyye-i sagir miktarı 2.710.357 paradır. Dördüncü sıradaki mali kalem ise *kalem-i ruzname* dir (BOA.D.BŞM.MSR.d. 16893). Sadece Cize vilayetinin gelirlerini yöneten bu mali kalemin yıllık geliri 5.035.276 paradır. Bu vilayetten toplanan keşufiyye-i sagir miktarı 212.597 paradır. Beşincisini ise *kalem-i irad-ı gılal ve icab* gelirleri oluşturur (BOA.D.BŞM.MSR.d. 16893). Bu kalem Atfih, Feyyum, Behnasaviyye, Uşmuneyn, Menfalut ve Circe Vilayetlerindeki tahıl ve erzakların toplanmasından ve vergilendirilmesinden sorumludur. Bu kalemin yıllık gelir miktarı 3.440.744 paradır. Keşufiyye irad-ı gıalden⁵⁷ toplanmadığı için bu gelir kaleminde keşufiyye yoktur. Vilayetlerin toplam gelir miktarı 82.554.286 paradır. Toplam keşufiyye-i sagir miktarı ise 5.841.509 paradır. Keşufiyye-i sagir miktarı hazinenin gelirine dâhil edilmeyip direk paşa ve Erkan-ı Mısır'ın haslarına ayrılmıştır (BOA. BŞM.MSR.d. 16893).

1179 (1765-66) tarihli mukataa defterinin son sayfalarında 18.017.194 paralık bir gelir yer almaktadır. İçeriği incelendiğinde bu kaleme iskele, gümrük ve mukataa gelirleri dâhildir. Ayrıca öşür olarak alınan vergi de bu gelirlere dâhil edilmiştir. Gelirler kalem-i şehri adı verilen mali idare altında toplanarak düzenlenmiştir. Mezkûr mukataa defterinde yer alan en büyük gelir kalemlerinden birini 13.980.574 paralık keşufiyye-i kebir miktarı oluşturur. Bu miktarın gelir kalemleri sonraki sayfada detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Son olarak 1765-66 tarihli mukataa defterinin toplam geliri 114.552.054 paradır. Bu para miktarı Kise-i Mısri üzerinden hesaplandığında 4582 Kise-i Mısri ve 2054 paraya denk gelmektedir. Bu mukataa kaydının ilginç yanı defterin icmal kaydı ile başlıyor oluşudur.

⁵⁶ Osmanlı arşiv kayıtlarında bu vilayet için iki kullanım mevcuttur. Bunlardan ilki Vilayet-i Uşmuneyn diğeriye Vilayet-i Uşmuin'dir.

⁵⁷ İrad-ı Gılal, tahıl gelirleri demektir.

Bu icmal kaydında mezkûr tarihteki vergi gelirlerinden merkezi hükümete yani İstanbul'a aktarılan para miktarı açıkça belirtilmiştir. İcmal kaydına göre 1007 Kise-i Mısri ve 7427 paralık miktar 1765-66 tarihinde merkezi hazineye gönderilmiştir. 1007 kese ve 7427 paralık miktar 25.182.427 paraya eşittir. 114.552.054 paralık toplam vergi miktarından 25.182.427 para İstanbul'a gönderilmiş, kalan 89.369.627 para Mısır'ın ve kutsal toprakların ihtiyacı doğrultusunda eyalet içi harcamaya ve maaşlara ayrılmıştır. Bu miktar İstanbul'a gönderilen vergi tutarının 4.5 katına denktir.

Tablo 13. 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) Tarihlerine Ait Mukataa Defterlerinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Hasılatı Olarak Alınan Erkan-ı Kahire'nin Listesi

1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) TARİHLİ MUKATAA DEFTERLERİNE GÖRE KEŞUFİYYE-İ KEBİR VERGİSİ OLARAK ALINAN GELİR KALEMLERİNİ GÖSTEREN TABLO ⁵⁸				
GELİR KALEMLERİ	1057 (1647)	1135 (1723)	1179 (1765)	1212 (1797)
Keşufiyye-i Vilayet-i Garbiyye	Yok	Yok	843.500 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Menufiyye	Yok	Yok	574.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Şarkıyye	Yok	Yok	580.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Mensure	Yok	Yok	384.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Minye	Yok	Yok	337.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Kalyub	Yok	Yok	57.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Ciza	Yok	Yok	93.000 Para	Yok

⁵⁸ Bu tabloda yer alan verilerin 1057 (1647) ve 1212 (1797-98) tarihli olanları, Stanford Shaw'ın *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798* adlı kitabından alınmıştır (Shaw, 1962, 145-46-47-48-). 1135 (1723) tarihli veriler BOA.MAD.d. 1350 numaralı mukataa defteri kullanılarak hazırlanmıştır. 1179 (1765-66) tarihli veriler ise BOA. BŞM.MSR.D 16893 numaralı mukataa kaydında yer alan keşufiyye-i kebir verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Bu tabloda yer alan veriler birbiriyle benzerlik göstermekle birlikte tablodaki şemanın düzenlenmesi BOA.16893 numaralı defterde yer alan gelir kalemlerinin sırası gözetilerek hazırlanmıştır.

Keşufiyye-i Vilayet-i Feyyum	Yok	Yok	333.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Behnasavi	Yok	Yok	290.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Menfalutiyye	Yok	Yok	412.500 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Uşmuin	Yok	Yok	275.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Vilayet-i Circe	Yok	Yok	50.000 Para	Yok
Keşufiyye- i Defter Efendisi	Yok	Yok	26.794 Para	26.794 Para
Keşufiyye-i Ruznamçe Efendisi	50.000 Para	27.291 Para	27.291 Para	27.291 Para
Keşufiyye-i Muhasebe Efendisi	50.000 Para	5.590 Para	32.596 Para	Yok
Keşufiyye-i Mukataa-i Şarkıyye	75.000 Para	44.980 Para	85.449 para	74.814 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i Garbiyye	75.000 Para	42.223 Para	86.743 Para	78.974 Para
Mukataa-i Şehr	80.000 Para	73 Para	75.025 Para	82.036 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i İrad-ı Gılal	75.000 Para	81.743 Para	85.743 Para	82.036 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i Mesarif-i Gılal	35.000 Para	1.663 Para	21.436 Para	21.436 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i Erzak	26.000 Para	11.437 Para	21.436 Para	21.436 Para
Keşufiyye-i Katib- i Cemaat-i Müteferrika	125.000 Para	3.648 Para	55.970 Para	55.970 Para
Keşufiyye-i Cemaat-i Çavuşan	75.000 Para	17.509 Para	58.946 Para	58.946 Para
Keşufiyye-i Katib-i Cemaat-i Gönüllüyan	30.000 Para	10.213 Para	37.513 Para	35.513 Para

Keşufiyye-i Katib-i Cemaat-i Tüfenkçıyan	25.000 Para	8.755 Para	32.155 Para	32.155 Para
Keşufiyye-i Katib-i Cemaat-i Çerakise	20.000 Para	7.294 Para	26.794 Para	26.794 Para
Keşufiyye-i Katib-i Cemaat-i Mustahfızan	50.000 Para	17.509 Para	64.309 Para	64.309 Para
Keşufiyye-i Katib-i Cemaat-i Azeban	9000 Para	4.098 Para	15.018 Para	15.018 Para
Keşufiyye-i Katib-i Cemaat-i Keşide	75.000 Para	12.640 Para	13.338 Para	13.398 Para
Keşufiyye-i Cemaat-i Eytam	50.000 Para	24.267 Para	136.947 Para	61.943 Para
Keşufiyye-i Cemaat-i Mütেকaidin Azeban	75.000 Para	11.267 Para	58.947 Para	Yok
Keşufiyye- i Cemaat-i Cevali	30.000 Para	7.787 Para	40.727 Para	99.694 Para
Keşufiyye-i Cemaat-i Kürekciyah	9.000 Para	5.886 Para	11.786 Para	11.786 Para
Keşufiyye-i Hâkim-i Cidde-i Me'mun	75.000 Para	Yok	80.380 Para	Yok
Ser-i Mütеfferika	40.000 Para	Yok	53.591 Para	53.591 Para
Keşufiyye-i Kethüdayı Çavuşan	250.000 Para	Yok	281.343 Para	281.312 Para
Keşufiyye-i Tercüman-ı Divan	75.000 Para	Yok	75.024 Para	75.024 Para
Keşufiyye-i Ağayı Gönüllüyan	87.500 Para	Yok	107.182 Para	107. 182 Para
Keşufiyye-i Ağayı Tüfenkçıyan	87.500 Para	Yok	107.182 Para	107.182 Para
Keşufiyye-i Ağayı Çerakise	87.500 Para	Yok	107.182 Para	107.182 Para
Keşufiyye-i Ağayı Mustahfızan	125.000 Para	Yok	147. 382 Para	45.382 Para

Keşufiyye-i Ağayı Azeban	37.500 Para	Yok	48.230 Para	48.230 Para
Keşufiyye-i Ser Cebeciyan	50.000 Para	Yok	66.992 Para	66.993 Para
Keşufiyye-i Emin-i Anbar-ı Miri	250.000 Para	Yok	294.332 Para	294.332 Para
Keşufiyye-i Zaim-i Bulak	137.500 Para	Yok	46.392 Para	46.392 Para
Ser Mi'marat	Yok	Yok	51.794 Para	51.794 Para
Keşufiyye-i Ağayı Kala-i İskenderiyye	Yok	Yok	21.840 Para	21.840 Para
Keşufiyye-i Ağayı Kala-i Reşid	30.000 Para	Yok	27.030 Para	27.030 Para
Keşufiyye-i Ağayı Rikab-ı İskenderiyye	Yok	Yok	7.280 Para	Yok
Keşufiyye-i Ağayı Kala-i Saru Ahmed	6000 Para	Yok	7.280 Para	7.280 Para
Keşufiyye-i Ağayı Kala-i Abu Kir	15.000 Para	Yok	16.640 Para	16.640 Para
Keşufiyye-i Ağayı Kala-i Kuseyr	6.000 Para	Yok	4.160 Para	Yok
Keşufiyye-i Ağayı Kala-i Müveylih	5000 Para	Yok	2.600 Para	Yok
Keşufiyye-i Ser-i Bazeran	25.000 Para	Yok	30.000 Para	30.000 Para
Keşufiyye-i Serdar-ı Kafile	75.000 Para	Yok	69.000 Para	69.000 Para
Keşufiyye -i Ser-i Evkaf-ı Muhammediyye	15.000 Para	Yok	15.600 Para	Yok
Keşufiyye-i Kethudayı Kul	12.000 Para	Yok	6.000 Para	6.000 Para
Keşufiyye-i İskele-i İskenderiyye	1.331.249 Para	Yok	1.339.722 Para	1.339.742 Para

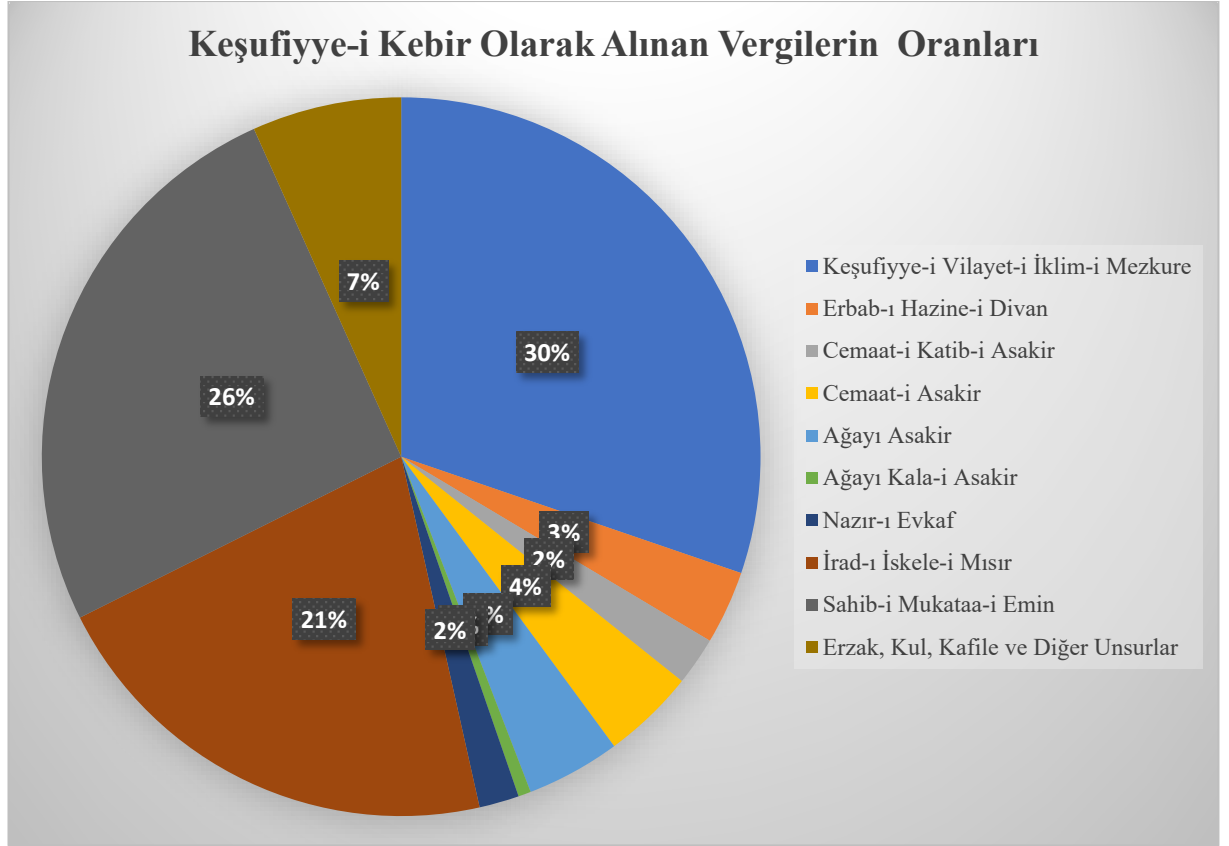
Keşufiyye-i Mukataa-i Esnafl-ı Bahar	1.050.000 Para	Yok	1.658.132 Para	1.658.132 Para
Keşufiyye-i İskele-i Bulak	550.000 Para	Yok	717.434 Para	792.436 Para
Keşufiyye-i İskele-i Dimyat	500.000 Para	Yok	771.247 Para	771.247 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i İskenderiyye	Yok	Yok	500 Para	Yok
Keşufiyye-i İskele-i Burullos	100.000 Para	Yok	123.432 Para	Yok
Keşufiyye-i Mukataa-i Horde ve Av Emini	125.000 Para	Yok	197.567	180.347 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i Emin-i Cevali	400.000 Para	Yok	450.000 Para	400.000 Para
Keşufiyye-i Mukataa-i Hazinedar	Yok	Yok	150.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Kiyale-i Urz-ı Beyaz	25.765 Para	Yok	26.795 Para	30.765 Para
Keşufiyye-i Eminü'l İhtisab	275.000 Para	Yok	257.640 Para	443.638 Para
Keşufiyye-i Darbhane-i Emin	Yok	Yok	580.247 Para	582.447 Para
Keşufiyye-i Nazır-ı Vakf-ı Guriyye	25.000 Para	14.500 Para	37.500 Para	37.500 Para
Keşufiyye-i Nazır-ı Vakf-ı Eşrefiyye	25.000 Para	9.000 Para	25.000 Para	25.000 Para
Keşufiyye-i Nazır-ı Vakf-ı Baybars	25.000 Para	Yok	20.000 Para	20.000 Para
Keşufiyye-i Evkaf-ı Sultan-ı Azam	Yok	24.812 Para	30.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Nazır-ı Evkaf-ı Hayır Beğ	25.000 Para	Yok	30.000 Para	30.000 Para
Keşufiyye-i Nazır-ı Evkaf-ı Süleyman Paşa	Yok	Yok	10.000 Para	102.000 Para

Keşufiyye-i Nazır-1 Vakf-ı Muradiyye-i İskenderiyye	10.000 Para	6.527 Para	25.000 Para	Yok
Keşufiyye-i Nazır-1 Vakf-ı Ubeydullah	25.000 Para	Yok	15.000 Para	15.000 Para
Keşufiyye-i Nazır-1 Evkaf-ı Kayıtbay	25.000 Para	15.000 Para	30.000 Para	30.000 Para
Keşufiyye-i Nazır-1 Evkaf-ı Hiyaz Beğ	25.000 Para	5.260 Para	12.500 Para	12.500 Para
İltizamdan Ağayı Mültezim	Yok	90.000 Para	Yok	Yok
Toplam Keşufiyye-i Kebir Miktarı	Yok	3.932.903	Yok	Yok
Diğer	7.200.986 Para	10.159.508	554.462 Para	2.047.290 Para
Keşufiyye-i Kebir, iskele ve mukataa gelirleri ile toplam miktar	14.273.500 Para	14.092.411 Para	13.980.574 Para	10.870.773 Para

Yukarıdaki tabloda keşufiyye-i kebir olarak alınan ve Mısır hazinesine aktarılan vergilerin miktarları 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) yıllarına ait olan 4 mukataa defteri kullanılarak hazırlanmıştır. 13. tablodaki veriler incelendiğinde XVII. yüzyılın ikinci yarısının başında Mısır irsaliye hazinesine aktarılan keşufiyye-i kebir vergisinin miktarı 14.273.500 paradır. Bu oran yaklaşık yüz yıldan fazla bir süre boyunca korunarak az çok iniş ve çıkışlarla 1179 (1765-66) yılına dek devam ederek varlığını sürdürmüştür. Tabloda keşufiyye vergisinin kimlerden alındığı açıkça ortaya çıkartılmıştır. Keşufiyye-i kebir namıyla alınan verginin Erkan-ı Mısır olarak adlandırdığımız Mısır'ın yönetim organizasyonunu sağlayan üst düzey devlet adamlarından alınan bir vergi olduğu tabloda belirtilmiştir. Burada tablonun en dikkat çektiği nokta ise mezkûr devlet adamlarının yüksek gelirlere sahip mukataa gelirleri olduğudur (Shaw, 1962, 182). Eğer yukarıdaki tabloda yer alan Erkan-ı Mısır'ın gelir kalemleri olmasaydı bu verginin alınması da mümkün olmayacaktı. Ayrıca yukarıdaki tabloda yer alan Erkan-ı Kahire olarak adlandırılan devlet adamları Mısır'daki

mukataaların yönetimindeki etkin mültezimlerdir (Abdurrahman, 1986, 106). Bu gelirlerin toplamı keşufiyye-i kebir oluşturur. Burada dikkat çekmek istediğim önemli bir husus yer almaktadır. 1179 (1765-66) tarihli mukataa kaydında keşufiyye-i kebir olarak yazan elkabın muhtevası bazı detaylı bilgiler vermektedir. “keşufiyye-i kebir-küşşaf-ı iklim-i vilayet-i mezkûr ” olarak yer alan kısımda adı geçen vilayetler; Garbiyye, Menufiyye, Şarkıyye, Mensure, Minye, Kalyub, Ciza, Feyyum, Behnasavi, Menfalutiyye, Uşmuin, Circe'dir. Sadece bu vilayetlerden toplanan vergi miktarı 4.229.000 paradır. Fakat mezkûr gelirlerin muhtevası nedir? Birinci bölümde yer alan İcmal kayıtlarındaki gelir miktarları özellikle XVIII. yüzyılın ilk yarısının son çeyreğinde, 1142 (1729-30) yılından itibaren merkezi hazineye Mısır'dan aktarılan maktu vergi miktarı 20 milyon paranın altında kalmıştır (BOA. BŞM.MSR.d. 16879; KK.2348). Çok nadir olarak 20 milyon paranın üstüne çıkmayı başaran irsaliye hazinesi 1179 (1765-66) yılında 25.182.427 paraya ulaşarak birinci bölümde belirtildiği üzere merkezi hükümetin 20 milyonluk vergi sınırını aşmayı başarmıştır (BOA. BŞM. MSR. d. 16893) . Peki, bu durum nasıl mümkün olmuştur? Şüphesiz ki yaklaşık 14 milyonluk bir gelire sahip olan keşufiyye-i kebir olarak adlandırılan verginin irsaliye hazinesinin miktarlarının arttırılmasına ne tür pozitif bir katkı sağlamıştır? 1041 (1631-32) yılında Mısır valisi yıllık olarak kâşiflerden almış olduğu gelirleri irsaliye hazinesine bağışlamak zorunda kalmıştı (Shaw, 1962, 143). Böylece İrsaliye hazinesinin gelirleri arttırılmaya çalışılmıştır. Fakat 1124 (1712-13) tarihli bir padişah buyrulduşunda yıllık vergisini ödemeyen kâşiflerin derhal vergisini ödemesi gerektiği ve bu verginin uzun yıllardır alındığı ve Mısır valisinin hasları olduğu belirtilir (BOA. C.ML. 62-2819). 1179 (1765-66) tarihli mukataa kaydı elkabında ise vilayetlerde kâşiflerden alınan meblağlar belirtilmektedir. Bu noktada Mısır hazinesinde düşüş olduğu sonucu ortaya koyulmuşken merkezi hükümetin normal şartlar altında keşufiyye-i sagir olarak geçen Mısır valisinin hasları sayılan miktarlarında keşufiyye-i kebir aktararak İstanbul'un gelirlerinin arttırılması amaçlanmış olabilir. Böylece yukarıdaki tabloda yer alan vilayetlerin yöneticisi olan kâşiflerden toplanan gelirlerin ilbasiyye-i hilat olarak alınan vergi olduğu düşünülebilir.

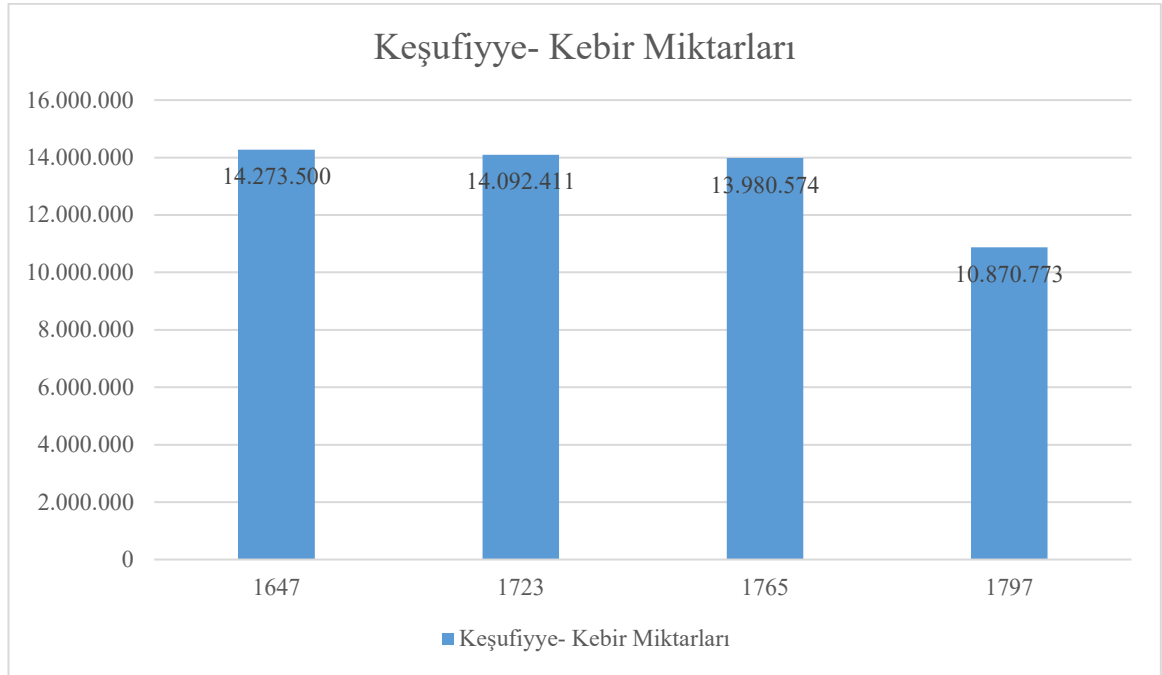
Şekil 10. 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) Tarihlerine Ait Mukataa Defterlerinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Olarak Alınan Vergilerin Oranları

Yukarıdaki pasta grafikte keşufiyye-i kebir tablosunda yer alan gelir kalemleri gruplanarak toplam vergi miktarı üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Tabloda yer alan vilayetler tek bir grup olarak gösterilmiştir. Bu vilayetlerin toplam keşufiyye-i kebir içerisindeki oranı 4.229.000 para ile %30'luk bir oranla ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise sahib-i mukataa-i emin olarak yer alan tablodaki mukataa ve emin sahiplerinin vermiş olduğu vergi gelirleriyle oluşturulmuş kısım 3.588.418 para ile %26'lık bir oranla ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 2.951.835 para ile merkezi hükümetin sahip olduğu liman gelirleri yer almaktadır. Tabloda yer alan İskele-i İskenderiye, Bulak, Burollos vs. liman gelirlerinin tamamı tek başlık altında bir grafikte birleştirilerek sunulmuştur. Bu gelir grubu toplam keşufiyye-i kebir içerisinde %21'lik oranla yer kaplamaktadır. Grafikte yer alan dördüncü sıradaki en büyük gelir kalemi toplanan erzakların yönetilmesini sağlayan, mîrû'l-haclık gibi kutsal topraklara hac vazifesini yerine getirmek için giden kervana liderlik eden mimarbaşı, tercüman başı gibi ağalar ile diğer unsurların haraç olarak ödedikleri vergilerden oluşmaktadır. %7'lik bir orana sahip olan bu gelir kalemi 939.847 para olarak keşufiyye-i kebre dâhil olmuştur.

Beşinci, altıncı ve yedinci sırayı yedi bölük halkı olarak da bilinen askeri elitler oluşturur. Bunlar askeri zümrenin yöneticisi olmakla birlikte hatırı sayılır bir miktarda keşufiyye hazinesine vergi vermektedirler. Bu miktar ağayı asakir için 591.430 para ve %4 lük bir orandır. Cemaat-i asakir ise 583.341 parayla %4 lük bir orana sahiptir ve cemaat-i katibi asakir ise 304.043'lük para miktarı ile %2 lik bir oranla bu zümrenin içerisinde yer almaktadır. erbab-ı hazine-i divan olarak adlandırılan zümre bu tablo içerisinde belki de en önemlisidir. Mukataa sahibi olan bu zümrenin üyeleri Mısır'ın maliyesinin düzenlenmesi, ayarlanması, merkeze irsaliye hazinesinin eksiksiz olarak aktarılması ve toplanan vergi gelirlerinin kayıt altına alınmasından sorumludur. İçerisinde defterdar, ruznamçeci ve muhasebeci ilk sırada yer almakla birlikte 1179 (1765-66) tarihli mukataa defterinde yer alan vilayetlerin mali yetkilileri olan Şarkıyye kalemi, Garbiyye kalemi, şehir kalemi ve irad-ı gılal kalemi ile birlikte masraf-ı gılal kalemlerinin yöneticileri yer almaktadır. Bu gelir grubunun toplam haraç miktarı 462.513 para ile sekizinci sırada %3 lük bir oran kaplamaktadır. Nazır-ı evkaf ise dokuzuncu sırada pasta grafikte yer almaktadır. İçerisinde ise Muhammedîyye, Ahmediyye, Hayır Bey, Hiyaz Bey vb. tabloda yer alan vakıfların idarecilerinin ödedikleri haraç ücreti yer almaktadır. Toplam haraç miktarı 250.600 para olmakla birlikte keşufiyye-i kebir grafiği içerisinde kapladığı oran %2'dir. Onuncu sırada son gelir kalemi grubunu yine askeri zümre yetkilileri oluşturur. Bunlar ağayı kala-i asakir grubu olarak bu grafikte yer almıştır. Görevleri ise Mısır vilayetindeki Müveylih, Reşid, Abu kir, Kuseyr ve İskenderiye kaleleri gibi savunma bakımından önem arz eden kalelerin yönetimi ve idaresidir. Bu zümrenin keşufiyye-i kebir miktarı toplam 79.550 paradır. Pasta grafikte kapladığı oransa %1'dir. Bu miktar Kahire Kalesi'nde ikamet eden Ağayı Kala-i Asakir grubunun en düşük mukataa geliri olduğunu ve buna bağlı olarak keşufiyye-i kebir vergisini diğer unsurlara oranla daha düşük ödediklerini ortaya koymaktadır.

Şekil 11. 1057 (1647), 1135 (1723), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797-98) Tarihlerine Ait Mukataa Defterlerinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Vergisinin Para Hesabı Üzerinden Miktarları

Yukarıdaki sütun grafikte keşufiyye-i kebir vergisinin yıllara göre değişimine yer verilmiştir. Buna göre yaklaşık 150 yıllık süre zarfında 4 adet mukataa defteri kullanılarak oluşturulan yukarıdaki grafiğe göre Erkan-ı Kahire'den toplanan keşufiyye gelirleri zaman içerisinde düzenli olarak düşüş eğrisi göstermiştir. XVII. yüzyılda 14.273.500 para olarak toplanan keşufiyye-i kebir miktarı XVIII. yüzyıla gelindiğinde istikrarını devam ettirerek yüzyılın ikinci yarısına kadar 14 milyon bandında seyir göstermiştir. Fakat yüzyılın ikinci yarısında 13.980.574 paraya gerileyen keşufiyye-i kebir yüzyılın sonunda Fransızları 1798 yılındaki işgali öncesinde yapılan son mukataa yoklamasında 10.870.773 paraya gerileyerek XVIII. yüzyılı 4 milyon paraya yakın bir miktar zararla kapatmıştır.

2.2 1215 (1801) TARİHLİ KEŞUFİYYEYE HAVİ DEFTER PARÇASINA GÖRE GARBİYYE VİLAYETİNDEKİ KEŞUFİYYE KÖYLERİ

Keşufiyye-i kebirin ne olduğu, nerelerden ve kimlerden toplandığı toplanan miktarların oranı ve içeriği detaylı bir biçimde yukarıdaki tablolarda yer alan veriler doğrultusunda incelenmiştir. Bu noktada ise değinmek istediğim husus keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan verginin ne olduğuna dairdir. Keşufiyye-i sagir 1671-72 yılında Mısır'daki mali reform sonucunda oluşturulduğu düşünülen aslen Mısır'daki Erkan-ı Kahire olarak adlandırılan eyaleti yöneten unsurlara ve Mısır valisine kaynak sağlama amacı ile oluşturulmuş mali bir yönetim uygulamasıdır. Esasen Mısır'da yer alan her bir eyaletteki belirli sayıdaki iltizam gelirini Mısır valisine ve Erkan-ı Kahire'ye mültezim ve kâşif vasıtasıyla aktarmayı amaçlayan bir sistemdir. Elimizde XVIII. yüzyıla ilgili 1135 (1723) ve 1179 (1765-66) tarihli mukataa defteri dışında keşufiyye-i kebir ya da sagirle ilgili tasnifi yapılmış Osmanlı arşivlerinde bir belge mevcut değildir. 1212 (1797) tarihli mukataa kaydını Stanford Shaw *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798* adlı kitabında verir fakat mukataa kaydının künyesini belirtmez.

Elimizde baş muhasebe Mısır defterleri tasnifinde 16908 numaralı ve 11 Safer 1216 (23 Haziran 1801) tarihli bir defter parçası mevcuttur⁵⁹. Bu defter parçası Osmanlı mali evraklarında sıkça kullanılan siyakat yazı tarzı ile hazırlanmıştır. Osmanlı arşivlerinde örnek mali bir evrak olduğu için sürekli kullanımından dolayı muhtemelen yıpranmıştır. Mali evrakların ne yazık ki kötü kullanım ve saklama koşullarından dolayı yıpranma durumu sıkça karşılaşılan bir husustur. Mezkûr defter parçası rutubet ve neme bağlı olarak çürümüş ve yarıdan fazlası yok olmuştur. Bu sebeple havi defter parçası içerisindeki köylerin yarısından fazlası okunamamaktadır. Devlet arşivlerinde mezkûr defter parçasından başka XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden XIX. yüzyılın ilk çeyreğini ihtiva eden okunabilecek keşufiyyeye havi defter ya da defter parçası bulunmamaktadır. Bu belge Mısır'ın en büyük ve en verimli ekim sahasında yer alan Garbiyye vilayetindeki keşufiyyeye havi köylerin yer aldığı bir defter parçasıdır. Fransızların Mısır'ı işgalinin ardından (1798-1801) Mısır hazinesini yeniden düzenlemek amacıyla yapılan bir tahrir ile oluşturulduğunu düşünmekteyim. Zira Fransızlar 1801 yılının Mart ayında Mısır'dan

⁵⁹ (BOA. D. BŞM. MSR.d. 16908).

çıkarılmıştır. Defter parçasına göre mezkûr tahrir ise Haziran ayında yapılmıştır. Bu incelemeyle birlikte Mısır toprak rejiminin karanlık kalmış noktalarının aydınlanacağı kanısındayım.

2.2.1 Defter Parçasının İçeriği

Defter parçası, 21 sayfadan oluşmaktadır. İçeriği 2-19. sayfalar arasında yer almakla birlikte Garbiyye vilayetindeki köylerin gelir düzeyini belirten bir elkabla başlamaktadır. Hemen altında ise “kurahayı iklim-i mezkûre” yazar ve karyeler⁶⁰ gelir düzeyine göre sıralanmaya başlar. Buna göre vaki karyeler âlâ, evsât ve ednâ olarak sıralanmıştır⁶¹. Belgeye göre 165 adet âlâ gelir düzeyinde (yüksek gelir) kuraha, 80 adet evsât (orta gelir) gelir düzeyinde kuraha ve 112 adet ednâ (edna) gelir düzeyine ait kuraha yer almaktadır. Bu belgede dikkat edilmesi gereken hususi bir nokta mevcuttur. Müellif toplam karye adedini 357 olarak verir. Ardından toplama işareti ile 20 adet karyeyi daha ekler ve yanına vaki kuraha yazarak toplam köy miktarını 377 olarak karşımıza çıkartır. Bu noktada 1801 tarihi öncesi Garbiyye vilayetindeki keşufiyyeye vaki kurahaların adedi 20’dir. 1801 tarihinden itibaren merkezi hükümet gelirlerini arttırmak amacıyla bütün Mısır’da bir düzenlemeye giderek köylerin yapılarını değiştirmiştir. Merkezi hükümet eyaletlerdeki görevliler üzerindeki otoritelerini kuvvetlendirmek üzere mezkûr köyleri keşufiyye vaki hale getirerek para ve kişiler üzerinde denetim kurmaya çalışmıştır (BOA. BŞM.MSR.d. 16893). 1179 (1765-66) tarihli devlet arşivlerinde baş muhasebe Mısır’a 16893 numara ile kayıtlı olan mukataa defterinde Garbiyye vilayetinden mezkûr tarihte 884.463 para keşufiyyeden toplanmıştır. Toplanan bu miktar irsaliye hazinesine dâhil edilmeyerek vali haslarına dâhil edilmiştir. Mevcut koşullar altından 1801 tarihli belgede yazdığı gibi Garbiyye vilayetinden mevcut keşufiyyeye bağlı kura sayısı 20 ise 884.463 paralık

⁶⁰ Bu bölümde yer alan veriler defter parçasının içeriğine bağlı kalınmak amacıyla belirtilirken tıpkı belgenin içeriğinde olduğu gibi kuraha (قراء) yahut karye (قرية) gibi Eski Türkçe ve Arapça köy manasına gelen kelimeler tercih edilecektir.

⁶¹ Âlâ, evsât ve ednâ olarak sınıflandırma Osmanlı Devleti’nin vergi toplamadaki temel dayanağıdır. Gruplar, kişiler, topraklar, araziler ve karyeler bu sınıflandırılmaya dâhildir. Alâ; iyi, verimli yahut yüksek vergi manasına gelmektedir. Evsât; orta, kötü değil ama iyi de olmayan manasındadır. Ednâ; fakir, verimsiz, düşük vergi düzeyi yahut düşük toprak kalitesi manasındadır. Osmanlı Devleti klasik dönemde köylülere tahsis ettiği arazilerde bu sistemi kullanmıştır. Toprağı kalitesine ve verimlilik düzeyine göre âlâ, evsât ve ednâ olarak bölmüştür. Âlâ toprağa sahip bir kişiye; 60-80 dönüm, evsât toprağa sahip bir kişiye 80-100 dönüm, edna toprağa sahip bir kişiye ise 130-150 dönüm arası toprak vermiştir. Daha sonra ise bu toprakları eken kişiden resm-i çift adıyla vergisini toplamıştır (Gümüşçü- Erdoğan Özünü, 2016, 2-8). Kişi ve şahıslardan alınan cizye vergisi de âlâ, evsât ve ednâ olarak ayırma uğruyordu. Âlâ; zengin, evsât, orta ve ednâ fakir gruplar manasına gelmekteydi. Cizye şer’i bir vergiydi ve esasen İslami kaidelerle uyum sağlamak zorundaydı (İnalçık, 1993, 45-46). BOA.16893 numaralı defter parçasında yer alan karyeler; âlâ, evsât ve ednâ olarak vergi toplanabilirlik düzeyine göre ayrılmıştır.

miktarın mevcut kuraya bölünmesiyle birlikte ortaya çıkan miktar 44 bin civarıdır. 44.000 paralık bir karye ise âlâ karye vasfında olmaktadır. Mısır'daki karyelerin sayılarıyla ilgili sürekli bir belirsizlik mevcuttur. Farklı kaynaklar farklı sayılarla tarihçilere bilgi vermektedir. Mısırlı tarihçi Abdulrahman Abdulrahim karyelerin durumu ile ilgili kaynakları şöyle açıklamaktadır. Buna göre ilk kaynak al- Makrizi'nin (1364- 1442) *al-Mevazi vel- İtibar bi Zikrū'l Hutat vel Eser* adlı eseridir. Müellif *Mısır'daki* karyelerin sayısını 2395 olarak verir. Daha sonra ise yine Memlûklü bir tarihçi olan İbn Cian at- *Tuhfetü'l Seniyye bi' Esmâ' l Biladü'l Mısriyye* adlı eserinde karyelerin sayısını 2283 olarak vermiştir. Fransız işçiler İşgal sırasında Mısır'daki köylerin sayısını 3347 olarak tespit etmiştir. Fransız haritacılar ise daha detaylı tasniflerle bu sayıyı 3554'e çıkarmıştır. Mısırlı tarihçi Muhammed Şefik Gurbal, Ruznamçeci Hüseyin Efendi'nin⁶² *Tertibü'l Diyarü'l Mısriyye fi Ahidü'l Devletü'l Osmaniyye* adlı eserini kullanarak XVIII. yüzyılın sonunda Mısır'daki karyelerin sayısını 3920 olarak verir (Abdurrahman, 1986, 27).

1801 tarihli defterin Mısır'daki mevcut karyelerin vergi durumu ile ilgili bilgi vermesi bu çalışmanın değerini mutlak surette arttıracaktır. Çünkü aşağıda değinilen vergi türleri yaklaşık 500 seneden beri mevcut olarak alınan vergilerdendir. Bazı vergilerin kökenleri İlhanlı maliye teşkilatına kadar gitmektedir. (1256-1335) Memlûklerin Çerkez oldukları ve Memlûk Devleti'nin (1250-1517) yöneticilerinin kölemen olarak İlhanlı topraklarından getirildiği düşünülünce mevcut vergilerin kökenin İlhanlılara kadar gitmesi bir noktada anlamlı olacaktır.

⁶² Ruznamçeci Hüseyin Efendi'yle ilgili detaylı bir inceleme için bkz. Shaw, J. Stanford. (1966). *Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution by Huseyin Efendi*, Harvard University Press: Cambridge

Tablo 14. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Alınan Vergilerin Açıklamaları

Mısır'da Garbiyye vilayetindeki keşufiyye kuralarından toplanan vergilerin isimleri	Vergilerin Açıklamaları
Beyânât ⁶³	Osmanlı arşiv kayıtlarında net bir bilgi olamamakla birlikte karyelerin iltizam bedellerinin devlete ilk olarak ödendiği toplam miktar olduğu düşünülmektedir. Mısır'daki karyeler âlâ, evsât ve ednâ olarak ayrıldığı için beyanat miktarı her bir karye grubunda değişmektedir.
Et-tahrîrü'l-müstecir	Lügat-ı Naci ve Remzi'de müstecir; isticare eden talip, aman ve himaye eden anlamında kullanılmakla birlikte <i>Kamus-ı Osmani</i> 'de tutan manasında kullanılmıştır. Yukarıdaki anlamlar kiracı manasına gelmektedir. Bu mana direk olarak mültezimi işaret etmektedir. Defter parçasının içeriğinde mezkûr bedelin sabit kalması karyeyi kiralayan kişi ya da kişilerin yıllık olarak vermiş oldukları kira bedeli olduğu düşünmemizi sağlamaktadır. Karyelerin âlâ (iyi), evsât (orta) ve ednâ (düşük) olarak ayrılması kira bedellerinde farklılık oluşmasına sebep olmuştur.
Hidmetü'l Asâkir	Devletin köylülerden askerlik hizmeti karşılığında nakdi olarak aldığı miktar olduğu düşünülmektedir. Köylerin gelir düzeyine ve nüfusuna oranla devlet tarafından alınmaktadır. Mezkûr defter parçasındaki karyelerin yapısı incelendiğinde genellikle yüksek gelirli karye olarak adlandırılan âlâ karyelerden alınmaktadır.
Mal-ı Cihat	Müslümanlardan alınan bir tür toprak vergisi olduğu düşünülmektedir (Kenanoğlu, 2013, c. 43, 52-57). Her bir köyden alınmamaktadır. Aşağıdaki tablo göz önüne alındığında, bu verginin

⁶³ Mısır için beyanatın ne olduğuyla ilgili mevcut literatür ve çalışmalarda içeriği ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Mehmet Genç'in malikâne uygulaması çıkarımlarına benzerlik gösteren yönleri vardır. Buna göre Satışa çıkartılan mukataalalara malikâne sistemi içerisinde beyanata benzer bir şekilde muaccele bedeli ödeniyordu (Genç, 2014, 102). Bir mukataanın satış bedeli ki bu örnekte bu karyelerdir mukataayı satın alan kişinin, satışından önce mukataanın bedelinin yıllık bazda değişen katları tespit edilirdi. Bu oran ise 2-10 arasındadır. Bu örnekteki beyanat miktarı ise tıpkı Mehmet Genç'in tespit ettiği şekilde muaccele bedeline benzerlik göstermektedir. Yıllık kira bedeli olarak adlandırabileceğimiz et-tahrîrü'l müstecir miktarı beyanat miktarının yaklaşık olarak 3.5 katıdır. Bu sebeple beyanat olarak geçen miktarlar muaccele bedeline benzerlik göstermektedir. Bu defter parçasının incelenmesi ile birlikte daha net sonuçlar ortaya çıkacaktır.

	<p>alınma sıklığı âlâ vasfına sahip karyelerde, 50 karyenin 46'sından alınmıştır. Vergi miktarı en düşük 150- en yüksek 21.871 para arasında değişmektedir. Evsât gelir düzeyine sahip olan 34 karyenin 25'inden alınan bu verginin alınma miktarları en düşük 1000 para ile en yüksek 11.208 para olarak değişmiştir. Ednâ gelir düzeyine sahip karyelerde ise toplam 34 köyün 12'sinden alınan bu verginin alındığı en düşük miktar 300 para iken en yüksek miktar ise 5028 paradır. Karyeden karyeye değişiklik gösteren mal-ı cihat vergisinin bu değişiklik sebebiyle köylüden alındığı ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Fakat vergide alınan miktarın oranının değişikliğe uğramasının sebepleri hakkında ne yazık ki bir belge mevcut değildir.</p>
Himâyetü'l Müslimin	<p>Mevcut literatürde bu vergi çeşidi ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat kelime anlamı bazında incelendiğinde devletin Müslümanları koruması sebebi ile Müslümanlardan alındığı düşünülen bir vergi türüdür. Her köyden alınmamaktadır.</p>
Himâyetü'l Müsvedde	<p>Her köyden alınmamaktadır. Defterlerin korunması amacı ile toplandı olduğu düşünülmektedir.</p>
Himâyetü'l Şadü'l Cürafa ⁶⁴	<p>Evliya Çelebi, cürafa kelimesini Mısır'a mahsus lehçeler adı altında, sığırlar ile toprak çekecek sanduka olarak belirtmiştir (Çelebi, 2007, 91). Fakat buradaki anlamı Nil'in su kanallarına getirmiş olduğu balçığı temizleyerek, Nil Nehri'nin akışını sağlamak için sulama kanallarının temizlenmesi manasında kullanılmıştır. Bu su yolları açılmaz ise kanallar su ile dolmaz böylece Nil'in taşma zamanı gelince bu kanallardaki sular taşamaz ve ekili topraklar sulanmazdı. Böyle bir durumda ise hem yiyecek kıtlığı hem de vergide düşüş meydana gelirdi.</p>
Urban Tayifesinden alınan vergiler	<p>Kırsalda yaşayan Araplardan alınan vergi türüdür. Her köyden alınmamaktadır.</p>
Tibn ve Saban? Tarik	<p><i>Kamus-ı Osmani</i>'de tibn; saman olarak belirtilmiştir. Saban ise; itmek anlamında kullanılırken, tarik <i>Kamus-ı Osmani</i> 'de terk etmek vaz geçmek manasında kullanılmıştır. Burada ise saman ekilmemesi</p>

⁶⁴ “Ve bu haliçlerin tahririne her sene Mısır valisinin kethüdası me'murdur. Her hane sahibinin hududu ne mertebe ise ol kendi haddini tahrireder. Ma'adasını Cize ve Kalyub ve Şarkıyye hâkimi re'aya ve âdemlerinden curafa sığırları gelip, tathir ederler” (Çelebi, 2007, 155).

	ve toprağın sürülmemesi sebebiyle devletin köylüyü cezalandırmak için almış olduğu vergi türüdür. Çünkü her köyden alınmamaktadır. Bu defter parçasında sadece âlâ ve evsât gelir düzeyine sahip karyelerden alınmıştır. Alınan miktar 200-720 para arasında değişmektedir.
Havaletü'l Havalat	Kökene İlhanlı maliye teşkilatına kadar giden bu vergi, “mal-ı mukataa’dan yapılan ifade etmek” manasındadır (İnalçık, 1997, c.16, 512). Bazı âlâ, evsât ve ednâ karyelerden sabit bir ücret olarak 150 para alınmaktadır. Bu paranın sabit bir miktarda olmasından dolayı bu verginin toprağı kiralayan mültezimden alındığı düşünülmektedir.
Kaimü'l Hasat	Âlâ, evsât ve ednâ gelir düzeyine sahip karyelerin bir kısmından alınmaktadır. Sabit oranla alınan bir vergi türü değildir. Toplanan miktar 280 ile 9250 para arasında değişmektedir. Muhtemelen mezkûr yıllardaki hasat miktarının çok olmasından dolayı devletin aldığı bir vergi türüdür.
Kaim Eşraf	Eşraftan alınmaktadır. Bu kişiler genellikle köylerin ya da kasabanın ileri gelen kişileridir. Her köyden alınmamaktadır. Alındığı karyelerde ise 280- 9250 para oranında değişen miktarlarda vergi toplanmaktadır.
Külfe Olarak Alınan Vergiler;	Keşufiyyenin olduğu her köyde bidat olarak geçen yani gelenek üzerine köylüden eşya, mal yahut yiyecek olarak alınan vergi biçimidir. XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın ilk yarısında 4 kalem olarak alınan bu vergi karyelerin gelir düzeyine bağlı olarak alınmaktadır. Muhtemelen vilayetlerin coğrafi konumları ve ekimi yapılan arazilerdeki gıda çeşitliklerine göre alınmaktadır. Para olarak değil mal olarak tahsil edilmektedir.
Revgan-ı Sade	Sadeyağ yani tereyağı olarak geçer <i>külfe</i> olarak devlet tarafından köylüden alınır.
Şa’ir Adet	Arpa olarak köylüden devlet tarafından alınan bidat türü vergidir.
Hınta Adet	Buğday olarak köylüden devlet tarafından alınan bir bidat türü vergidir.
Ağnam Rüşum	Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların bidat bir vergi türü olarak devlet tarafından köylüden alınmasına denmektedir. Ağnam resmi olarak da bilinir. İslami bir vergi çeşididir. Şer’i vergi kategorisine

	girmektedir. Osmanlı Devleti'nde mukataa, icmal, mühimme kayıtlarında resm-i ganem, âdet-i ağnam ve bazı sancak kanunnamelerinde âdet-i zekât olarak da geçmektedir (Emecen, 1988, 478).
--	---

Yukarıda yer alan vergi türleri aşağıdaki tabloda yer alan karyelerdeki vergi türlerinin detaylandırılmış şeklidir. Mezkûr tablodaki vergilerin birçoğu Mısır'a özgü olarak alındığı için yerel vergiler olarak adlandırılabilir. Bu vergiler Mısır'ın sosyo-ekonomik açıdan daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Aşağıda yer alan karyelerin gelirleri, alınan vergi türleri örneklerle açıklanacaktır.

Tablo 15. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin İsimleriyle Birlikte Bu Karyelerden Alınan Vergi Türleri ve Miktarları

1216 (1801) Tarihli Garbiyye Vilayetindeki Mevcut Keşufiyye Köylerinin İsimleri, Vergi Türleri ve Vergi Miktarları				
Köy Adı	Köy Türleri	Vergi Türleri ve Miktarları Para Cinsi Üzerinden	Toplam Para	Bidat Olarak Alınan Külfе Vergisi Türleri ve Miktarı
Ed- dahiriyye	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal- ı Cihat = 12202 Hidmetü'l Asâkir = 5610	40.067	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Ebu Es- sayr	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 9031 Hidmetü'l Asâkir = 5115 Müslim Himayesi = 895 Şadü'l Cürafa = 165 Himâyetü'l Müsvedde = 515 Diğer = 440	38.416	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Er- raşidiyye	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 9780 Hidmetü'l Asâkir = 5445 Urban = 1440 Diğer = 1177	40.097	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Al- ahmediyye	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 8448 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Kaimü'l-Hasat= 280	34.778	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6

Er- rahibeyn	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 1905 Hidmetü'l Asâkir = 2310 Havaletü'l Havalat = 150	26.620	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Bata	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 4300 Hidmetü'l Asâkir = 3465 Havaletü'l Havalat = 150	30.170	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Ahnavai ez-zelake	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 8857 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Havaletü'l Havalat = 150 Diğer = 382 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 180	35454	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Belkim	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 8720 Hidmetü'l Asâkir = 5775 Havaletü'l Havalat = 150 Urban = 1770 Diğer 1 = 653 Diğer 2 = 495 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa =	39988	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Batratün	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal – Cihat = 21876 Hidmetü'l Asâkir = 5610	49741	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Bişibiş	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 11950 Hidmetü'l Asâkir = 4125 Havaletü'l Havalat = 150 Tibn ve Saban ? Tarik = 720 Külfe el irsal adet el arab = 1800 Diğer 1 = 970 Diğer 2 = 1138 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	43273	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Biltaç	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 9508 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Havaletü'l Havalat = 150 Himâyetü'l Müslim = 608 Diğer 1 = 315 Diğer 2 = 390 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 170	37191	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Busat Karumin	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655	41174	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6

		Mal-ı Cihat = 15684 Hidmetü'l Asâkir = 2310 Kaimü'l-Hasat = 925		Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Bicirm	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 150 Hidmetü'l Asâkir = 3630	26035	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Deyalkum	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 6000 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Havaletü'l Havalat = 150 Şadü'l Cürafa	32370	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Dunuşer	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 12447 Hidmetü'l Asâkir = 2145 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	37012	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Zifta Cevad	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 6078 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	32128	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Semennud	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 2953	25208	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Şernikaş	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal- ı Cihat = 9873 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Havaletü'l Havalat = 150	37888	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Şebşir el Hasatü	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 10690 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Urban = 2520 Havaletü'l Havalat = 150 Adet el Müslim = 1067 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 170 Diğer 1 = 894 Diğer 2 = 610	43966	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Şirbin	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Urban = 3270 Kaim Eşraf = 9250 Havaletü'l Havalat = 150 Kaim el Hasat = 2015 Mal-ı Cihat = 12188 Hidmetü'l Asâkir = 5610	54738	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Şerşebih	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600	44712	Revgan-ı Sade =12

		Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 14682 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Külfe el İrsal Urban el Arab = 2000 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165		Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Şenerih el Bahriyye	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal- ı Cihat = 4070 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Havaletü'l Havalat = 150 Tibn = 240 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa el Kebira = 180	30525	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Saft-ı Turab	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 14652 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Şadü'l el Cürafa = 170	42687	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Tuhu Mezid	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 17150 Hidmetü'l Asâkir = 5445	44850	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Talha	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 6666 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Havaletü'l Havalat = 150 Kaim el Hasat = 1107	33973	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Ta Şubra Katara	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal- ı Cihat = 9250 Hidmetü'l Asâkir = 3960 Havaletü'l Havalat = 150 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = Belge Bozuk ?????????? = Belge Bozuk Okunamamıştır	Belge Bozuk Okunamamıştır	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Tanih	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 4737 Hidmetü'l Asâkir = 3630	30622	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Mescid el Huzer	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655	22255	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Bina Ebu Tur	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 5020 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Havaletü'l Havalat = 150 Diğer 1 = 848	34543	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6

		Tibn ve saban ? Tarik = 660		
Mahalle-i Hasan	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 17232 Hidmetü'l Asâkir = 5445	46132	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Şubra Bivaletü'l Suhaviyye	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 5870 Hidmetü'l Asâkir = 2145	30270	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyit el Mürşid =	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 3046 Hidmetü'l Asâkir = 5775	31076	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyit Birah	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 3915 Hidmetü'l Asâkir = 3630	29800	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyit el- Acil	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 5152 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Kaim el Hasat = 4661	37678	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyit Anter	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 5135 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Havaletü'l Havalat = 150	33150	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyitü'l Sudan el Bermaviyye	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 2811 Hidmetü'l Asâkir = 1980 Havaletü'l Havalat = 150	27196	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Mahallet Ziyat	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 18642 Hidmetü'l Asâkir = 4775 Havaletü'l Havalat = 150 Tibn ve Saban? Tarik = 780 Diğer = 759	47361	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyit Faris	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 7904 Hidmetü'l Asâkir = 4125 Havaletü'l Havalat = 150	34434	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Mahallet Malik	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Havaletü'l Havalat = 150	26200	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Meyyit Yezid	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 6200	32478	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6

		Hidmetü'l Asâkir = 3630 Diğer = 393		Ağnam Rüşum =6
Mahallet Ebu Ali el – Kantara	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 5350 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Urban = 720 El- Tibn ve saban ? Tarik = 618	32738	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Nahtay	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 6990 Hidmetü'l Asâkir = 2145	31990	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Nefreh	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 10350 Hidmetü'l Asâkir = 3630	36235	Revgan-ı Sade =12 Şa'ir Adet =6 Hinta Adet =6 Ağnam Rüşum =6
Hurin	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 7540 Hidmetü'l Asâkir = 3960 Urban el Dürzi = 886	34641	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
Ed – duritin	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655	22255	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
Ed – demayir	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 4300 Hidmetü'l Asâkir = 3630	30185	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
El – masarra	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 7546 Hidmetü'l Asâkir = 3465	33266	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
El – Cemize	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Hidmetü'l Asâkir = 1650 Urban = 2920	26825	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
Belkas	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655 Mal-ı Cihat = 3405 Hidmetü'l Asâkir = 1815	27475	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
Cenah	Âlâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 4600 Beyânât =17655	22255	Revgan-ı Sade = 12 Şa'ir Adet = 6 Hinta Adet = 6 Ağnam Rüşum = 6
Meyyitüşşeneten Ayaş	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870	18875	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4

		Hidmetü'l Asâkir = 1815 Urban = 1920 Şadü'l Cürafa el Kebira = 170		Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
El- Mutemediyye	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Hidmetü'l Asâkir = 1815	16785	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Er- Ramayya	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 3000 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Havaletü'l Havalat = 150	21750	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
El- Naviyye	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 1000	15970	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Et-tayife	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870	14970	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Menşeu'l-Kura	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 3700 Hidmetü'l Asâkir = 2630 Havaletü'l Havalat = 150 Tibn Saban Tarik = 720 Diğer 1 = 645 Diğer 2 = 455 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	23435	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Kufr Teyde	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870	14970	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Sahim	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 2160 Hidmetü'l Asâkir = 3495 Urban = 912 Urban = 1215 Himâyetü'l Müslimin = 537	23289	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Şubra Bilavele Semennudiyye	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 3200 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Urban = 2440 Havaletü'l Havalat = 150	24390	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Mahalletü'l Ed- Dahil	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 8456	29786	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4

		Hidmetü'l Asâkir = 5610 Havaletü'l Havalat = 150 Tibn ve saban ? Tarik = 600		Ağnam Rüsüm = 4
Şubra Kuluç	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 2464 Hidmetü'l Asâkir = 2145	19579	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Şenrak	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 6550 Hidmetü'l Asâkir = 2145 Havaletü'l Havalat = 150	23815	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Sandele	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 1100 Hidmetü'l Asâkir = 2145 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	18380	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Tanbuha	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 6546 Hidmetü'l Asâkir = 2145 Urban El- Arab = 225	23886	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Sadilehü'l Bermun	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 11208 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Havaletü'l Havalat = 150 Kaim Eşraf = 1800	31923	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Kurna	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 4600 Hidmetü'l Asâkir = 3465 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa El – Kebira = 480	23515	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Kufr Miftah	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 1650 Külfe-i Asakir = 3630 Havaletü'l Havalat = 150	20400	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
El- Mensuriyye	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 2270 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Havalatü'l Havalat = 150 Tibn Es-saban Et-tarik = 560 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa	21880	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4
Meyyit Şeyhü'l Bahriyye	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870	14970	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüsüm = 4

Meyyitü'l Leyse Haşimun	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 376 Hidmetü'l Asâkir = 1980 Havaletü'l Havalat = 150	17476	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Talha	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Hidmetü'l Asâkir = 2145 Havaletü'l Havalat = 150 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	17430	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Amyut	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 1870 Hidmetü'l Asâkir = 1980 Şadü'l Cürafa El – kebir = 170	18990	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Nuvaç	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 3351 Hidmetü'l Asâkir = 165 Urban = 1120	19606	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Demru Al- hamere ve Kariha	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Mal-ı Cihat = 6000	24600	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Demirat	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 9000 Hidmetü'l Asâkir = 3960 Havaletü'l Havalat = 150	28080	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Kufr El- kadim El- bahri	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870	14970	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Kufr Mahallet Hasan	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870	14970	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Beyn-i Urban	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 3000 Hidmetü'l Asâkir = 3630 Havaletü'l Havalat = 150 Et-tibn ve Saban? Tarik = 720 Diğer 1 = 775 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	23410	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Bihebitü'l Hicare	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât =11870 Mal-ı Cihat = 6727 Hidmetü'l Asâkir = 2145 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 165	24455	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Mahallet Menuf	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100	26370	Revgan-ı Sade = 8

		Beyânât = 11870 Mal-ı Cihat = 3270 Hidmetü'l Asâkir = 5610 Urban = 1650 Havaletü'l Havalat = 150 Et-tibn ve Saban? Tarik = 720		Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Meyyit Habiş El-bahriyye	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât = 11870 Mal-ı Cihat = 4103 Hidmetü'l Asâkir = 3465	22538	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Mahalletü'l Âmire	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât = 11870 Hidmetü'l Asâkir = 2145	17115	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Meyyitü'l Esasi	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât = 11870 Mal-ı Cihat = 5670 Hidmetü'l Asâkir = 3795	24435	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Meyyitü'l Muhallis	Evsât	Et-tahrirü'l-müstecir = 3100 Beyânât = 11870 Mal-ı Cihat = 4270 Havaletü'l Havalat = 150 Hidmetü'l Asâkir = Belge Bozuk Belge Bozuk	Belge Bozuk	Revgan-ı Sade = 8 Şa'ir Adet = 4 Hinta Adet = 4 Ağnam Rüşum = 4
Elame	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 300	8335	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Abyuka	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 3600 Hidmetü'l Asâkir = 1815 Havaletü'l Havalat = 150	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Afniş	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 3600 Hidmetü'l Asâkir = 1815 Havaletü'l Havalat = 150	13600	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Es-semaviyye	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Et-terabiyye	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
El-aşruhu	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 2500	10700	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2

		Hidmetü'l Asâkir = 165 Havaletü'l Havalat = 2100		Ağnam Rüşum = 2
Er-riyayne	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kurace	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufru'l Recebiyye	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr et-Tura el Cedid	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr Demenhur	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufru'l Hatib	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr es-Sarimu'l Kıbli	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr eş-Şeyhü'l Aza	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Kaim Hasat = 2090	10125	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr Şubra El-yemen	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr Hüseyin	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr İzam	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 2360 Hidmetü'l Asâkir = 2360 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 180	12935	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufru'l Batiç	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr el-Müselmeyn	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100	8035	Revgan-ı Sade = 4

		Beyânât = 5935		Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Es-sahimiyye	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr Ebu Galib	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
El- nattaf	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 4120 Hidmetü'l Asâkir = 2640 Havaletü'l Havalat = 150	14945	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Es-secaiyye	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 5028 Hidmetü'l Asâkir = 1980 Urban = 480 Himâyetü'l Şadü'l Cürafa = 150	15673	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
al-Atuvvetü'l Bahriyye	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 2671 Hidmetü'l Asâkir = 1980	12686	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Cocir	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 2994	11029	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Samul	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 1800 Hidmetü'l Asâkir = 3795 Himâyetü'l Müslimin = 1366 Şadü'l Cürafa = 165	15161	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Şubratu	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Şadü'l Cürafa El- kebir = 330 Mal-ı Cihat = 2540 Hidmetü'l Asâkir = 1815	12720	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
İbşan	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 1126	9161	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Es-sevalim	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935 Mal-ı Cihat = 1320 Hidmetü'l Asâkir = 1980	11335	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Tarine	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100	8035	Revgan-ı Sade = 4

		Beyânât = 5935		Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr El- abeyde	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Kufr Fiyale	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Tanbare	Ednâ	Et-tahrirü'l-müstecir = 2100 Beyânât = 5935	8035	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2
Battana	Biline meme kteredir.	Hidmetü'l Asâkir = 2145 Havaletü'l Havalat = 150	2295	Revgan-ı Sade = 4 Şa'ir Adet = 2 Hinta Adet = 2 Ağnam Rüşum = 2

Yukarıdaki tabloda 50 adet âlâ (İyi), 34 adet evsât (orta) ve 34 adet ednâ (düşük) gelir düzeylerine ait karyeler yer almaktadır. Bu defter parçası eksik olduğu için elimizdeki veri sayısı da eksiktir fakat defter parçasının üst kısmının sağlam kalmış olması bu çalışma için bazı karanlık noktaları aydınlatmıştır. Defter parçasının ilk sayfasında karyelerin sayısı, âla için 165 evsât için 80 ve ednâ içinse 112 adettir. Defter parçasının eksik olmasına rağmen karyeleri gelir düzeylerine göre sınıflandırabiliriz. Âlâ gelir düzeyi statüsüne sahip bir karyenin maddi getirisi yaklaşık 49 bin para ile 22 bin para arasındadır. 1 karye 2 Kise-i Mısri'ye denktir. 1 Kise-i Mısri ise 25.000 Mısır parasıdır. Evsât gelir düzeyine sahip bir karyenin maddi getirisi yaklaşık olarak 31 bin para ile 14 bin para arasında değişmektedir. Bu miktar 1 Kise-i Mısri'ye denk gelmektedir. Ednâ gelir düzeyine sahip bir karye, 15 bin para ile 8 bin para arasında değişmektedir. Elimizdeki defter parçasındaki karyelerin içeriği incelendiğinde âlâ vafına sahip bir karyede alınan en fazla vergi türü 10 kalemlle sınırlıdır. Bunlar; Mültezimin mukataa bedelinin bir yıllık kirası olan *Et-tahrirü'l-müstecir* adlı vergidir. *Beyanat* ise muhtemelen sadece bu defter parçası için alınmış bir vergidir. Daha önce açıklandığı üzere malikâne sistemi içerisindeki esham adlı uygulamaya benzerlik gösterir. İlk ücret olarak verilen bir beyanı belirtir. Fransız işgali sonrası (1798-1801) yapılan ilk tahrir sonucunda bu defter parçasının hazırlandığı düşünüldüğünde bu benzerlik daha iyi anlaşılacaktır. *Mal-ı cihat* adı verilen muhtemelen sadece köylüden alınan tarım vergisi

âlâ ve evsât statüsüne sahip karyelerin %95'inden alınmaktadır. Köylünün askerlik hizmetine karşılık *hidmetü'l asakir* vergisi de alınmaktadır. *Havaletü'l havalat* olarak sadece mültezimden, 150 para karşılığında alınan geçmişi İlhanlılara kadar dayanan mukataa sistemi içerisindeki vergilerden biri olan bu mezkûr vergide defter parçasının vazgeçilmez gelirlerindedir. Urban taifesinden alınan vergilerde önemli bir yere sahiptir. Urban taifesi olarak adlandırdığımız bedevi ve yarı yerleşik Arap aşiretlerinden alınan verginin genel adıdır. Her karyeden alınmamaktadır. Muhtevasıyla ilgili detaylı bilgiler mevcut değildir. Diğer olarak adlandırabileceğimiz yerel vergilerle birlikte *himayetü'l şadü'l cürafa* vergisi bu defter parçasındaki en önemli vergilerin başında gelmektedir. Merkezi hükümet Mısır'daki mevcut su kanallarının temizliğinin yapılabilmesi amacıyla bu vergiyi toplamaktadır. Böylece tarımsal üretim gerçekleşmektedir. Verginin alındığı karyelerde köylünün devlete ödediği vergi miktarı 150-480 para arasında değişmektedir.

Havi defter parçasındaki her köyden gelir düzeyine göre külf⁶⁵ olarak adlandırılan vergiler toplanmaktadır. Bu vergiler âdet üzerine, bidât olarak uzun senelerden beri toplanmaktadır. Kelami Rumi'de ve *Zübdetü't Tevarih*'te bu vergi türünün zaman zaman Mısır valileri tarafından kaldırılıp tekrar uygulamaya koyulduğuna dair pasajlar geçmektedir. Bu çalışmada Garbiyye vilayetinden külf olarak toplanan verginin, revgan-ı sade yani tereyağ, şa'ir yani arpa, hinta yani buğday ve ağnam yani küçükbaş hayvan

⁶⁵ Külf adlı vergi cinsi tıpkı ilbasiye gibi keşufiyye ile birlikte alınan bir vergidir. Kelami Rumi'de Tülbe, *Zübdetü't Tevarih*'te ise külf keşufiyye ile birlikte geçmektedir. Külf fellah adı verilen Mısırlı köylülerden para olarak değil gıda olarak alınan bir vergi çeşidiydi. Muhtemelen bu vergi çeşidi iklimin şekillendirdiği gıda çeşitliliği üzerinden almıyordu. Örnek vermek gerekirse 1801 tarihli belge Nil Deltasının en verimli tarım sahası olan Garbiyye vilayetine ait bir defter parçasıdır. Bu sebeple külf olarak alınan gıdalar Garbiyye vilayetinde ekimi yapılan ve köylünün temel geçimini sağladığı gıdalardan oluşmaktadır. Garbiyye vilayetindeki bütün karyelerden tereyağı, buğday, arpa ve küçükbaş hayvan alınmaktadır. Buradan Garbiyye vilayetindeki karyelerde köylünün günlük yaşam malzemesi olarak tükettiği gıdaları ortaya çıkartabiliriz. Mısırlı tarihçi Abdurrahim Abdurrahman 1801 tarihli defterde külf olarak geçen bidat türü olan vergiyi el- Barrani olarak belirtir. Fakat bu çalışma boyunca incelenen arşiv belgelerinin tamamında el- Barrani adlı bir vergi çeşidine rastlanılamamıştır. Prof. Dr. Abdurrahim Abdurrahman, Barrani olarak adlandırılan bu vergi çeşidinin diğer adının da âdet olduğunu belirtir. Barrani vergisi tereyağı, koyun, bal, peynir, hububat, tavuk ve diğer tarım ürünleri olarak alınmaktadır. Fakat XVIII. yüzyıldaki mevcut icmal, mukataa ve havi defter parçalarında bu isimli vergiyi rastlanılamamıştır. Prof. Dr. Abdurrahim Abdurrahman darü'l mahfuzat olarak bilinen Mısır milli arşivlerindeki Osmanlı belgelerinden iltizam defterlerinden ve tahrir kayıtlarından ve şeriyye sicillerinden yararlanarak böyle bir çıkarımda bulunduğunu belirtir. Bu çalışmada bahsi geçen külf bidat vergisinin içeriğindeki gıda maddelerinin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Mezkûr çeşitlilik ancak Mısır'ın farklı bölgelerinden toplanan farklı ürünlerle mümkün olabilmektedir. Yerelde tutulan iltizam defterleri, şeriyye sicilleri kayıtlarında külf olarak adlandırılan vergi el- Barrani olarak geçmektedir. Fakat merkezi hükümet ise Arapça klf (كلف) kökünden meydana gelen külf (كلفه) adlı ismi kullanmayı tercih etmiştir. Böyle bir tercihte bulunulmasının muhtemel sebebi ise, yük külfet, maliyet, zorluk, adet üzere manasına gelen külf kelimesinin anlamından dolayıdır. (Lügat-i Remzi, 1305, 224; Abdurrahman, 1977, 18; Abdurrahman, 1976, 130; Abdurrahman, 1986, 111- 114).

olduğu belirlenmiştir. Külfe vergisi kişi bazında alınmamakla birlikte köylerin gelir düzeyine göre tahsil edilmektedir. Muhtemelen bu işle köyün yöneticisi meşgul olmaktadır.

Elimizdeki defter parçası yıpranmış ve yarısı yok olmuş olsa dahi karyelerin tamamının irsaliye hazinesine katkısı hakkında bilgi çıkartabiliriz. Külfe hariç 112 ednâ karyesinden toplanan vergi miktarı 1.116.542 paradır. Bütün karyelerden toplanan toplam miktar ise 8.633.339 paradır. Âlâ ve evsât karyelerinden toplanan toplam miktar 7.516.797 paradır. Belgenin yarısından fazlası eksik olduğu için âlâ ve evsât karyelerinden ayrı ayrı toplanan miktarlar hiçbir zaman ortaya çıkmayacaktır.

Karyelerin külfe gelirlerinin bulunduğu kısım yıpranmadığından dolayı her bir gelir düzeyine ait külfe miktarlarından merkezi hükümetin kazancının ne kadar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 16. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Bidat Olarak Alınan Külfe Gelirleri

Âlâ Kurahalara Ait Toplam Külfe Gelirleri				
	Revgan-ı Sade	Şa'ir Adet	Hınta Adet	Ağnam Rüsum
	1980	990	990	990
Toplam Miktar	1.394.250 Para			
Evsât Kurahalara Ait Toplam Külfe Gelirleri				
	Revgan-ı Sade	Şa'ir Adet	Hınta Adet	Ağnam Rüsum
	640	320	320	320
Toplam Miktar	450.400 Para			
Ednâ Kurahalara Ait Toplam Külfe Gelirleri				
	Revgan-ı Sade	Şa'ir Adet	Hınta Adet	Ağnam Rüsum
	448	224	224	224
Toplam Miktar	349.440 Para			
Âlâ, evsât ve ednâ gelir grubuna ait karyelerin tamamından toplanan toplam külfe geliri				
2.194.090 Para				

Yukarıdaki tabloda verilen külfe gelirleri mezkûr tarihte irsaliye hazinesine çok yüksek bir oranda katkı sağlamıştır. Toplanan külfe miktarı köylüden ürün olarak alındığı için her bir ürünün 1801 yılındaki maliyeti hakkında bilgi sahibi olamayız fakat külfenin her

bir karyeye getirdiği toplam mali yükü ortaya çıkartabiliriz. Garbiyye vilayetinde mezkûr defter parçasına göre 165 adet âlâ gelir düzeyine sahip karye mevcuttur. Âlâ karyelerin tamamından 1.394.250 para vergi toplanmıştır. Böylece her bir âlâ karyeden alınan külfenin para üzerinden hesabı 8.450 paradır. Külfenin âlâ düzeyinde bir karyeye getirdiği toplam yük miktarı karyenin toplam gelir düzeyinin 6/1 ile 2.5/1'i oranında değişmektedir. Çok yüksek bir miktardır. Köylü üzerinde büyük bir mali yük oluşturmaktadır. Evsât gelir düzeyine sahip toplam 80 adet kuraha mevcuttur. Bu karyelerin tamamından toplanan külfenin maddi miktarı 450.400 paradır. Her bir evsât karyeden toplanan para miktarı 5.630 para kadardır. Külfen miktarının karyeye yük oranı ise 6,8 ile 2,65 oranında değişmektedir. Evsât gelir düzeyine sahip bir karyede ikâmet eden köylü âlâ gelir düzeyine sahip bir köydeki köylüden vergi verme konusunda çok az bir oranla daha şanslı görünmektedir. Garbiyye vilayetindeki ednâ gelir düzeyine sahip kuraha sayısı 112 adettir. Bu karyelerden toplanan külfen miktarı 349.440 paradır. Her bir ednâ karyesinden 3.120 paraya denk olacak erzak köylüden vergi olarak alınmaktadır. Bu miktar bir karyeden alınan en yüksek ve en düşük vergi oranları ile karşılaştırıldığında 5/1 ile 2.57 oranı ortaya çıkmaktadır. Köylüden alınan toplam vergi düşünüldüğünde en düşük vergi gelir ve gider oranı göz önüne alındığında ednâ vasfına sahip bir karyeden alınmıştır.

Külfen gelirleriyle birlikte karyelerdeki esnaf-ı selase adı verilen gayrimüslimlerden 185.040 para kadar cizye vergisi toplanmıştır⁶⁶. Cizye miktarıyla birlikte toplanan bütün vergilerin miktarı 11.012.469 paradır. Belgeye göre bazı miktarlar kişi, şahıs yahut eşrafa iade edilmiştir. Bununla birlikte hazineye 10.946?4..... kadar para kalmıştır. Belgenin bundan sonrası eksik olduğu için yapılan başka herhangi bir harcama var ise bilinmemektedir. Gelirlerin artmayacağını düşünmekle birlikte gider kalemlerinin en fazla 150 bin para kadar daha düşebileceği kanısındayım. Bu durumun temel sebebi ise devletin mutlak surette XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Memlûk beylerinden zaman zaman borç alma girişimlerinde bulunuyor olmasıdır (BOA. BŞM.MSR.d. 16896). Özellikle Fransızların Mısır'ı işgali zamanında (1798-1801) merkezi hükümet bu yola

⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerde tıpkı karyelerde olduğu gibi gelir düzeyine göre ayrılmıştır. Bu gelir düzeyi ise âlâ, evsât, ednâ olarak sınıflandırılmıştır (Ercan, 1991, 371-372). 1216 (1801) yılında İstanbul'dan Mısır defterdarına gönderilen ilmûhabere göre Fransızların işgali sebebiyle esnaf-ı selasenin Mısır hazinesindeki yükünün miktarı 467.706 kuruştur. Merkezi hükümet esnaf-ı selase üzerindeki cizye bedelinin bir an önce tahsil edilip İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir (BOA.AE.SSLM.III. 104-6269).

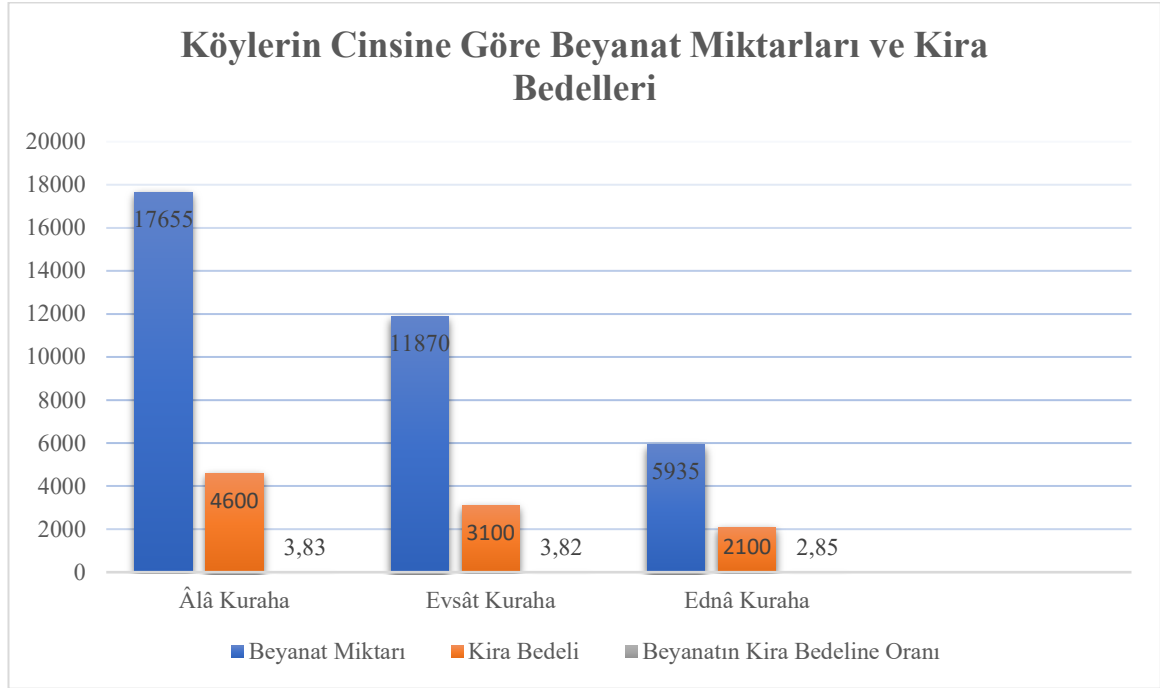
başvurmuş olabilir. Fakat gelirler mutlaktır. Bu noktada değinmek istediğim önemli bir husus 1179 (1765-66) tarihli mukataa kaydındaki keşufiyye gelirleriyle mezkûr defter parçasındaki keşufiyye gelirleri arasındaki miktarın 15 kat kadar artış göstermiş olmasıdır. Bu durumun temel sebebi merkezi hükümetin Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali sonrasında gelirlerini arttırmak amacıyla vergi toplama yöntemini değiştirmesidir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından 1798 yılına kadar keşufiyye köyleri olarak adlandırdığımız karyelerin gelirleri Mısır valisi ve Erkan-ı Kahire'nin maaşlarını karşılamak amacıyla kullanılmıştı. Bu sebeple keşufiyye karyelerinden alınan gelirler merkezi hükümetin gelirlerine dâhil olmamaktadır. 1179 (1765-66) tarihli mukataa kaydında yer alan karyelerin gelirleri 12. tabloda gösterildiği üzere merkezi hükümetin gelirin dâhil edilmemiştir. Fakat 1216 (1801) tarihli keşufiyye defterinde yer alan karyelerin geliri merkezi hükümete aktarılmıştır. Toprak yönetim rejimiye malikâne olarak adlandırılan mukataaların yönetimi uygulamasına iltizam uygulamasından daha çok benzerlik göstermeye başlamıştır. Bu değişimden dolayı XVII ve XVIII. yüzyılda keşufiyyeye havi defterler yoktur. Zira gelirler mukataa defterlerine kayıt edilmiştir. Fakat şu ana kadar Osmanlı arşivlerinde 1059 (1649-50), 1060 (1650) ve 1135 (1722-23), 1179 (1765-66) tarihleri dışında bir mukataa kaydı bulunamamıştır. Fransızların Mısır'ı işgali sonrasında (1798-1801) ilk defa keşufiyyeye havi defter parçasına sahip olmamız Osmanlı Devleti'nin Mısır'da yeni bir toprak idare şekli benimsendiğinin göstergesidir.

1179 (1765-66) tarihli mukataa kaydına göre Garbiyye vilayetinden yaklaşık olarak 750 bin para toplanmıştır. 1801 tarihli defter kaydındaki keşufiyye köylerinin geliri ise yaklaşık olarak 11 milyon paradır. 1797 yılında gönderilen irsaliye hazinesinin toplam miktarının 9 milyon para olduğu düşünüldüğünde sadece Garbiyye vilayetinden toplanan 11 milyonluk para çok büyük bir miktar teşkil etmektedir. Köylünün ağır bir vergi yükü altına girmiş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca mezkûr köylerin keşufiyyeye çevrilmesindeki saikin merkezi hükümetin Mısır valisinin otoritesini güçlendirerek mültezim ve kâşifler üzerinde etki sahibi olmasını sağlayarak gelirlerin yükseltilmesinin amaçlandığı düşünülmektedir.

Yukarıdaki 15. tabloda yer alan karyeler içerisinde incelenmesi gereken en önemli faktör "Et-tahrirü'l-müstecir" ve "beyanat" adı verilen sabit vergilerdir. Örnek olarak Er-şadiyye adlı âlâ gelir düzeyine sahip olan karye 1216 (1801) tarihinden sonra keşufiyyeye geçmiştir. Fakat geliri Mısır valisinin hassına aktarılmamıştır. Bunun yerine

mukataa usulüyle açık arttırmaya çıkartılmıştır. En yüksek beyanat bedelini ödeyen mültezim; eşraf, kâşif vb. gelir düzeyi yüksek ileri gelen kişiler karyenin vergilerini toplama hakkına sahip olmuşlardır. Bu uygulama Anadolu ve Balkan topraklarındaki malikâne sistemiyle benzerlik göstermektedir. Köyün gelirlerini toplama hakkını elde eden şahıs/shahıslar yukarıdaki 15. tabloda yer alan beyanat miktarını karye başına nakit olarak ödemekle yükümlüdür. Böylece devlet yüksek bir gelir elde eder. Mezkûr köylerin işgalden kurtarılır kurtarılmaz böyle bir uygulamayla kiraya verilmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1798-1801 sürecinde merkezi hükümet çok yüksek miktarlarda gelir kaybetmiştir. İşgal öncesinde Mısır'dan merkezi hazineye aktarılan irsaliye hazinesi en son 1209 (1794-95) tarihinde aktarılmıştır ve bu miktar 11.652.727 paradır (Shaw, 1962, 401). İşgalin sadece irsaliye hazinesine getirdiği yük yaklaşık 70 ila 100 milyon para arasındadır. Bu nedenle merkezi hükümet kaybettiği gelirleri en kısa sürede toparlamak ihtiyacı hissetmiş olmalıdır. 11 Safer 1215 (23 Haziran 1801) tarihinde bu defter oluşturulmuştur. Bu tarih Fransızların Mısır'dan ayrılmasından yaklaşık 3 ay sonrasına tekabül etmektedir. Bu durum merkezi hükümetin iltizam sistemini bırakıp kısa vadede daha fazla gelir elde edilmesini sağlayan malikâne sistemine yönelmesi ihtimalini arttırmaktadır. Mezkûr belgedeki müstecir olarak beyan edilen karyelerdeki sabit miktardaki vergi, mültezimin karyeyi kiralaması karşılığında verdiği beyan yani beyanat bedelidir. Aşağıdaki grafikte bu durum daha detaylı bir şekilde görülebilir.

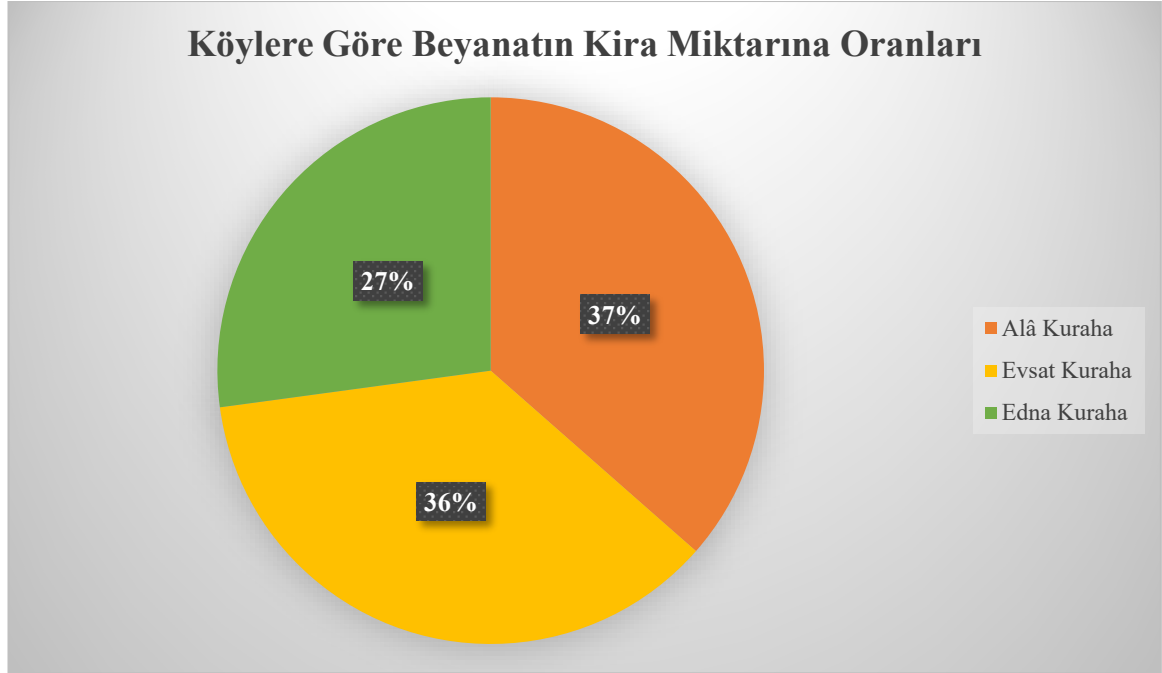
Şekil 12. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Alınan Beyanat Miktarları ve Kira Bedelleri

Yukarıdaki grafikte karyelerin beyanat bedelleri ile kira miktarları sütun grafik biçiminde ayrı ayrı olacak şekilde verilmiştir. Merkezi hükümet tarafından belirlenen en yüksek beyanat bedeli 17.655 para olarak âlâ karye birinci sırada yer almaktadır. 165 adet âlâ karyeden toplanan beyanat bedeli 2.913.075 paradır. Mültezimin ödemiş olduğu ilk taksit tutarı ise 4.600 paradan toplamda 759.000 para etmektedir. Toplamda Garbiye vilayetindeki âlâ gelir düzeyine sahip karyelerin açık arttırılma usulüyle merkezi hükümetin topladığı toplam beyanat ve müstecir miktarı 3.672.075 paradır. Evsât gelir grubuna sahip bir kuradan beyanat bedeli olarak 11.870 para toplanmaktadır. Toplamda 80 adet evsât gelir grubuna sahip karyelerden toplanan beyanat miktarı 949.600 paradır. Müstecir olarak adlandırılan ilk kira tutarıyla elde edilen gelir miktarı ise 248.000 paradır. Toplamda 1.197.000 para elde edilmiştir. Ednâ gelir grubuna sahip bir karyeden elde edilen beyanat tutarıysa 5.935 paradır. Toplam miktarsa 664.720 paradır. Kira bedeli ise 2.100 paradır. Yekûn miktar 235.200 para etmektedir. Garbiye vilayetindeki beyanat ve kira bedelleri ile merkezi hükümetin mültezim/mültezimlerden elde ettiği toplam gelir miktarı 5.769.595 paradır. Külfe gelirleri dâhil toplamda 11 milyon paraya yakın bir miktar toplandığı göz önüne alındığında bu paranın yaklaşık olarak yarısı kiralama üzerinden peşin olarak mültezimlerden toplanırken, diğer yarısı fellah adı verilen

köylülerden toplanmıştır. Fakat mültezimlerin verdikleri beyanat ve müstecir olarak adlandırılan kiracı bedellerinin vergi toplama zamanında mültezim tarafından, kâr edebileceği şekilde köylüden alındığını belirtmek gerekir.

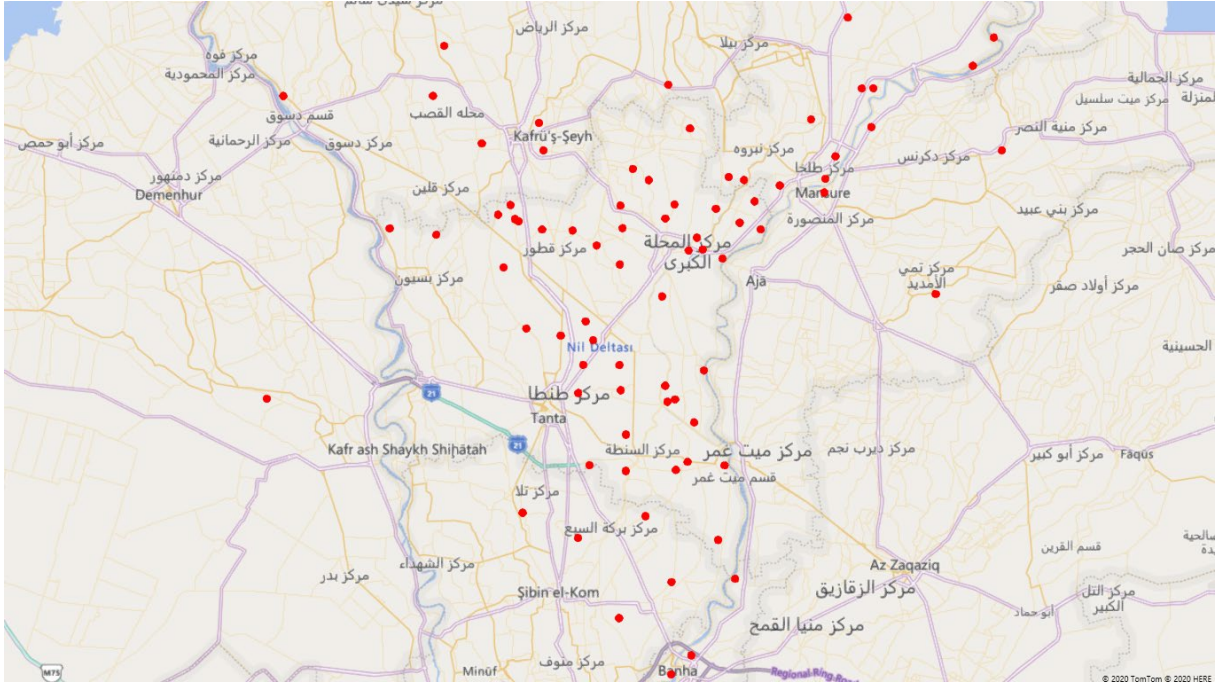
Şekil 13. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerden Beyanat Oranlarının Karyelerin Gelir Cinsine Göre Dağılımı

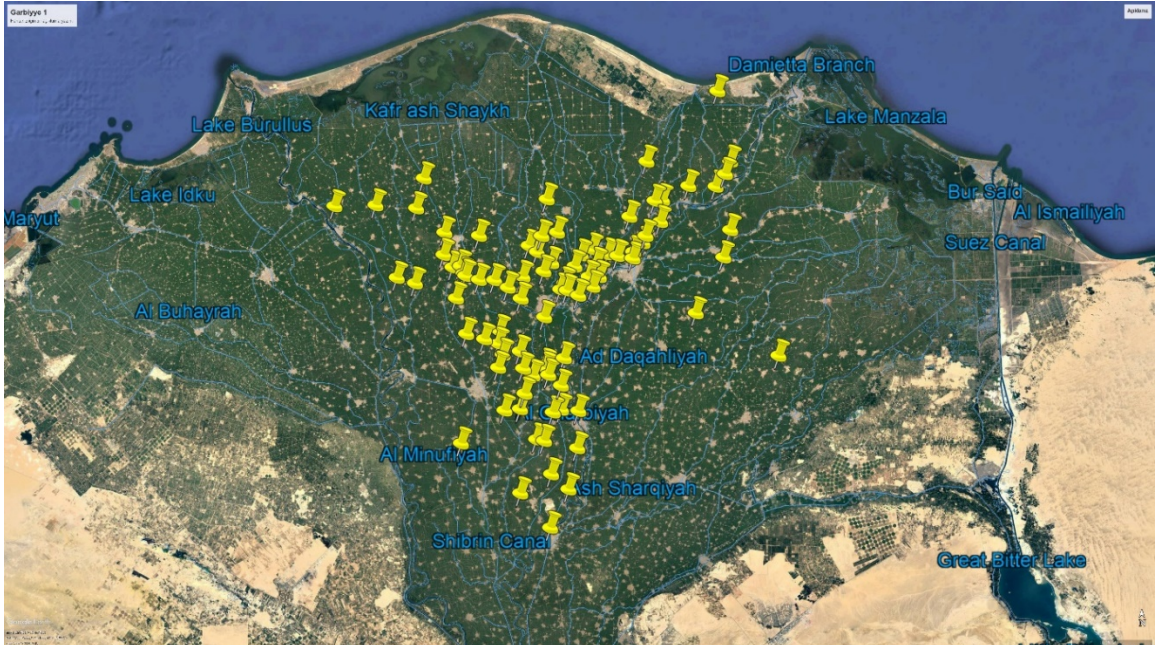
Karyelerdeki beyanat miktarlarının kira bedellerine oranı yukarıdaki pasta grafikte verilmiştir. Yüksek ve orta gelir düzeyine sahip olan âlâ ve evsât karyelerine sahip olan bir mültezim vermiş olduğu beyanat ve kira bedeline oranla eşit bir şekilde kâr etmekte iken aynı mültezimin düşük bir gelir düzeyine sahip olan ednâ karyelerine sahip olması beyanat ve kira oranlarına göre âlâ ve evsât grubu karyelere oranla dezavantajlı bir duruma girmektedir. Fakat ednâ vasfına sahip bir köylü âlâ ve evsât vasfında oturan köylüye oranla daha az vergi vermektedir.

Ayrıca yukarıdaki 15. tabloda yer alan karyelerden 118 tanesi günümüzde varlığını devam ettirmektedir. Bu karyelerin günümüzdeki yerleriyle birbirlerine yakınlıkları ve uzaklıkları aşağıdaki haritalarda yer almaktadır.

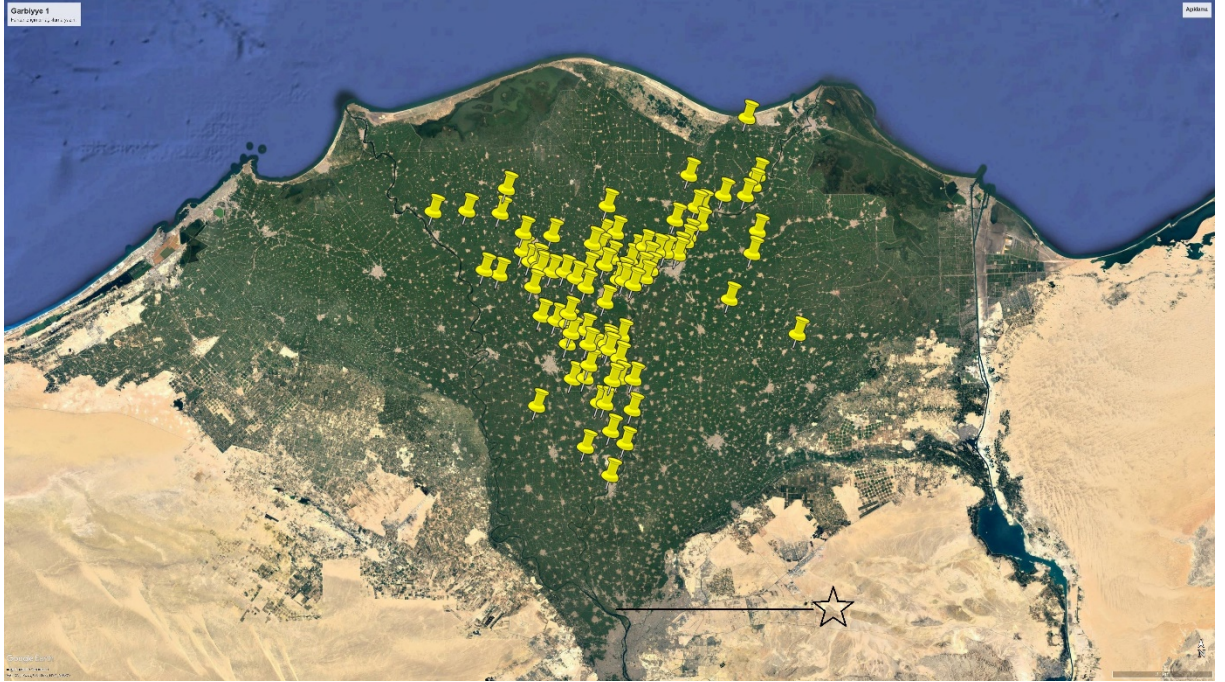
Şekil 14. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin Günümüzdeki Konumları

Şekil 15. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin Günümüzdeki Konumlarının Su Kanallarına Olan Mesafesi

Şekil 16. 1216 (1801) Tarihli Keşufiyyeye Havi Defter Parçasında Yer Alan Karyelerin Günümüzdeki Konumları 2

Yukarıda yer alan Garbiyye karyelerinin güncel konumlarına ait olan haritalar Mısır'daki karyelerin yapılarını göstermektedir. Bu yapıların birbirlerine olan yakınlık uzaklık ilişkisi su kanallarına olan mesafeleriyle ilgilidir. Sarı ile işaretli alanlar 1216 (1801) tarihli defter parçasında yer alan karyelerin konumlarını göstermektedir. XVIII. yüzyılda Garbiyye vilayetinin coğrafi sahası delta topraklarının neredeyse 3/1'inden oluşuyordu. Fakat günümüzde Garbiyye vilayetinin sınırları daralmıştır. Böylece günümüzdeki Mansure, Şarkıyye, Kalyubiyye, Menufiyye ve Buhayra'nın coğrafi sahaları genişlemiştir. Garbiyye vilayetinin Osmanlılar devrinde coğrafi sahasının değişip değişmediği ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bu sebeple en az XIX. yüzyıla kadar ki Garbiyye sahasının sınırları yukarıda açık bir şekilde ortaya konmuştur. Yukarıdaki haritada yer alan yıldız ile işaretli olan nokta Kahire'nin hemen yukarısında Kalyubiyye vilayeti sınırları içerisindeki Nil Nehri'nin iki büyük kola ayrıldığı noktadır. Doğu tarafındaki kol Nil ismiyle devam ederken Batı tarafındaki kol ise Dimyat kolu olarak adlandırılmış ve Akdeniz'e dökülmüştür. Garbiyye vilayeti bu iki kol arasındaki toprakların tamamını oluşturmuştur. Böylece coğrafya idari sınırlar üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Fakat nehrin Dimyat kolunun batı tarafında da Garbiyye vilayetine ait karyeler mevcuttur. Karyelerin yapısı incelendiğinde kanallar ile birbirlerine bağlandığı görülmektedir, böylece tarımsal üretimde devamlılık ortaya konulmuştur. Garbiyye

vilayetindeki bir karyenin en yakın başka bir karye ile arasındaki mesafe yaklaşık 3.5-5 km arasında değişmektedir. En uzak mesafe ise 9-11 km arasındadır. Karyelerin birbirlerine olan mesafelerinin bu kadar yakın olması tarımsal üretim sonucunda ortaya çıkan pazar ihtiyacının da karşılandığının göstergesidir. Ayrıca karyelerin birbirlerine yakın olması vergi toplamayı da kolaylaştırmıştır.

3. BÖLÜM: YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER ARASINDA MEMLÛK KÂŞİFLER

3.1 OSMANLI MISIRI'NDA KÂŞİF OLMAK

Bu çalışmada kâşiflere müstakil bir başlık açılmasının sebebi 1. ve 2. bölümde anlatılan irsaliye hazinesi ve bu hazineyi oluşturan başta keşufiyye olmak üzere birçok mali verginin Memlûkler eliyle toplanıyor ve teslim ediliyor olmasından ileri gelmektedir. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kahire'de ve Mısır'daki eyaletlerde Memlûkler yarı otonom bir idari biçim benimsediler. Başta İstanbul bu durumu kavrayamadı fakat ardından farkına vararak bu organizasyon biçimini kendi lehine çevirdi. Bu durum eyalette Memlûklerin güçlenmeleriyle birlikte nispeten XVII. yüzyıla nazaran mali bir istikrar sağladı. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul merkezli siyasi bunalımlar (Özellikle 1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı- Rus savaşı ve 1787-1791 Osmanlı Avusturya savaşı) Mısır'da Memlûklerin isyan etmesine ve zaten var olan adem-i merkeziyetçi yapının derinleşmesine sebep oldu. Memlûkler eyaletin bütün kilit idari vazifelerinde hâkim konuma geldi. Memlûklerin bu tutumlarının mezkûr dönemdeki Mısır maliyesi açısından incelenmesi birinci ve ikinci bölümün tamamlanması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Memlûklerin adem-i merkeziyetçiliğe giden serüveni ise onların kâşif olmalarından ileri gelmiştir.

Osmanlı Devleti Sultan I. Selim devrinde (1512-1520) 1517 yılında Mısır'ı ele geçirince Memlûk hâkimiyetini ortadan kaldırmıştır. Fakat kendisine biat edip egemenliğini benimseyen Memlûkler görevlerine devam etmiştir. Memlûklerin vazifeleri askeri ve idari olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Askeri yetkileri, Mısır'ın güvenliğini sağlamak ile sınırlıyken idari vazifeleri Mısır'daki vilayetleri yönetmek ve vergi toplamak olmuştur⁶⁷. Mısır, aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Aşağı Mısır, Kahire'nin Kuzeyi olarak adlandırılan Nil Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü kısımdır. Burası geniş bir delta üzerinde yer almaktadır. Mısır'ın en verimli ve zengin tarım sahasıdır⁶⁸. Aynı zamanda idari ve askeri olarak kontrol edilmesi kolaydır. Çünkü geniş bir delta

⁶⁷ Kâşifler vergi toplamak için tut ayının gelmesini beklerdi. Tut ayının gelmesinin akabinde hâkimiyetleri altındaki vergileri toplayıp, bizzat yahut kethüdaları vasıtasıyla Kahire'ye Osmanlı valisine teslim ederlerdi (Masters, 2016, 240).

⁶⁸ Kenneth M. Cuno, deltada ekimi yapılan tarım ürünlerini Yaz mahsulü ve Kış mahsulü olarak ikiye ayırmıştır. Kış mahsulleri; buğday, arpa, fasulye ve keten ile sınırlıyken Yaz mahsulleri pirinç, şeker kamışı, susam, çivit otu ve pamuktur (Cuno, 1992, 18).

üzerinde Sahra Çölü tarafından çevrilmiş korunaklı bir sahadır. Aşağı Mısır 7 vilayetten oluşmaktadır. Bunlar, Şarkıyye, Mensure, Buhayra, Kalyub, Garbiyye, Menufiyye ve Gize vilayetlerdir. Yukarı Mısır ise engebeli bir coğrafya sahasında yer almakla birlikte Kahire'nin Güneyinden, Kalyub vilayeti sınırından başlayarak, Vadi-i Halfa olarak bilinen Nubya çölüne kadar gitmektedir. Burası günümüzde Sudan topraklarına ait bir coğrafi sahadır. Yukarı Mısır, Behnasaviyye, Uşmuin, Menfalut, Circe, Atfiş, Elvah ve Feyyum vilayetlerinden oluşmaktadır (Abdurrahman, 1986, 27). Kâşifler bu vilayetlerin yönetiminden ve korunmasından sorumludur. Her kâşifin vergi toplamak ve bu vilayetlerin bedevi akınları gibi dışarıdan gelecek işgal tehditlerini ortadan kaldırmak için belli miktarda asker bulundurma hakkı vardır. Her kâşife Mısır'ın güvenliğinden sorumlu olan yedi bölük halkı⁶⁹ olarak adlandırılan askeri gruptan yüzer kişi verilmektedir (Çelebi, 2007, 74). Kâşifler, hizmetlerindeki askerlerle birlikte bağlı buldukları vilayetlerin kasabalarını ve karyelerini gezip vergi toplayıp bu vergileri irsaliye hazinesine aktarılmak üzere Kahire'ye ulaştırmakla mesuldürler. Kâşiflerin bağlı buldukları bu kurallar 1524 Mısır Kanunnamesi ile düzenlenmiştir.

Mısır'ın 1517 Ridaniye savaşı ile birlikte Osmanlı yönetimine geçmesi Mısır'ı en büyük Osmanlı vilayeti yapmıştır⁷⁰. Bununla birlikte bazı yönetim sorunları ortaya çıkmıştır. Mısır'ın coğrafi olarak geniş bir sahada yer alması içerisinde Arap, Türk, Kıpti, Yahudi, Bedevi gibi farklı azınlıkları barındırması ve köklü bir yönetim geleneğine sahip olması Osmanlı iktidarını kurmasını zorlaştırmıştır. Bu sebeple Sultan I. Selim, Mısır'dan ayrılırken Mısır'ın yönetimine Memlûk kökenli bir yönetici olan Hayır Bey'i getirmiştir. Hayır Bey'in ölümünden sonra Mısır'a 1523 yılında vali olarak atanan Ahmed Paşa 1524 yılında Memlûkleri de yanına alarak isyan etmiştir. Dönemin Vezir-i Âzam-ı İbrahim Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir. 1524 yılında isyan bastırılmıştır (Özcan,

⁶⁹ Yedi Bölük halkı 1524 Mısır kanunnamesine göre Cemaat-i Gönüllüyan, Cemaat-i Tüfenkciyan-ı Süvari, Cemaat-i Mustahfizan-ı Kala-i Mısır, Cemaat-i Azaban, Cemaat-i Çerakise, Cemaat-i Çavuşan, Cemaat-i Çerakise-i Mütেকaidin olmak üzere yedi askeri gruptan oluşmaktadır. Bunlar Memlûk kökenli olmakla birlikte Cemaat-i Mustahfizan-ı Kala-i Mısır ise yeniçerilerden oluşmaktadır (Barkan, 1943, 357). Yedi bölük halkının askerleri günlük yevmiye almakla birlikte cemaatlerin ağaları ise keşufiyye-i kebir olarak adlandırılan vergiyi ödemekle yükümlüdür (BOA- BŞM.MSR. D. 16893).

⁷⁰ 1517 Ridaniye yenilgisinden sonra Sultan Tomanbay Mısır'ı terk etmek durumunda kalmıştır. Yeniden toparlanmak için Memlûkleriyle birlikte Arap kabilelerine sığınmış olsa da kısa bir süre içerisinde Sultan I. Selim'e teslim edilmiştir. İdam edilen Sultan Tomanbay'ın cesedi halka ibret olması için Babü'l Züveyle kapısında sergilenmiştir. Mısır'daki siyasi-idari meseleler I. Selim'in 9 ay boyunca Kahire'de kaldığı dönemde tam manasıyla çözülememişti. Hatta bu durum 1524'de Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa'nın Mısır kanunnamesini hazırlamasına kadar sürmüştür (İyas, 2018, 69-135-136; Zinkeisen, 2011, c.2, 413).

1989, c.2, 113). İbrahim Paşa, Mısır'ın yönetiminin Osmanlı idaresine uygun bir şekilde yapılabilmesi için Memlûk Devleti yasaları olarak da bilinen Kayıt Bay kanunlarını⁷¹ Osmanlı yasalarına uygun bir şekilde yeniden gözden geçirip düzenlemiş ve Mısır'da yeniden Osmanlı hâkimiyetini tesis etmiştir. (Barkan, 1943, 360). Mısır'ın yönetimi İbrahim Paşa tarafından Osmanlı valisi, Memlûkler, yeniçeri grupları ve yerel unsurlar arasında bölüştürülmüştür. Bu durum XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyıla kadar yönetim kademelerinin idari organlarınca işgal teşebbüslerinde bulunmalarını engellemiştir (Marsot, 2007, 41; Holt, 1961, 216).

Kâşifler vilayet yöneticileri olarak Mısır'daki vilayetlerin idare ve iaşelerinden mesuldür. Her vilayetin içinde yer alan köprülerin ve su kanallarının tamirinden sorumludurlar. Kâşifler vilayetlerden toplanan vergileri Kahire'ye ulaştırmakta yükümlüdürler. Sorumlulukları altındaki köylerin yabancı unsurlarca zarara uğramasının engellenmesi asli vazifelerindedir. Fellah olarak adlandırılan Mısır köylüsüne kâşifler ya da askerler tarafından yapılacak herhangi bir zulüm yasaktır. Köylüler kâşifler tarafından yargılanamaz ancak kadı kararı ile cezaya mahkûm edilebilirlerdi (Barkan, 1943, 362-363). İbrahim Paşa, kâşifleri Mısır valisinin güçlenmesi yahut yeniçerilerle birlikte hareket edip merkezi hükümete karşı bir harekette bulunmamaları için tampon bir konumda buldurmanın zaruri olduğunu düşünerek Mısır yönetiminde kâşiflerin etkinliğinin devam etmesi yönünde bir kanunname hazırlamıştır. 1524 Mısır kanunnamesi Mısır'ın ve içerisinde bulunan yönetici unsurların merkezi hükümete karşı herhangi bir isyan girişiminde bulunulmaması amacıyla düzenlenirken 1553 Mısır toprak kanunnamesi merkezi hükümetin Mısır'daki gelirler üzerindeki etkinliği arttırmak amacı ile hazırlanmıştır.

1553 toprak kanunnamesi 1524 Mısır kanunnamesinden içerik bakımından ayrılmaktadır. 1524 kanunnamesinde 49 maddede Mısır'ın idari, askeri yönetimi, vergilerin toplanma usulü, köylünün üretim faaliyeti ile vergi toplanma sürecinin kesintisiz olarak devam edebilmesi için alınan önlemlerden bahsedilmektedir. 1553 Mısır toprak kanunnamesinde kâşiflere ait olan toprak, mülk ve vakıf gelirleri üzerinde merkezi hükümetin hâkim olma isteği göze çarpmaktadır. 1553 kanunnamesi 18 maddede 1524 kanunnamesini tamamlar

⁷¹ Kayıt Bay kanunları Memlûk hükümdarı Sultan Kayıt Bay (1468-96) tarafından Mısır'ın yönetimini düzenlemek amacıyla Moğol yasaları da göz önüne alınarak oluşturulmuş bir kanunname dir. (Burak, 2014, 1-2).

nitelikte oluşturulmuştur. Kanunnameye göre mevcut kâşiflerin ve Memlûk liderlerin sahip oldukları gelirlerin tamamı Mısır'ın son hükümdarı Sultan Tumanbay tarafından tahsis edilmiştir. Fakat Memlûk arazi ve tahrir kayıtları⁷² Sultan I. Selim Mısır'ı ele geçirince Memlûkler tarafından yok edilmiş yahut saklanmış olduğundan dolayı bu durum kanıtlanamamıştır. I. Selim af dileyip, kendisine biat eden Memlûklerin mülklerini kendilerine iade etmiş, kâşif olarak görevlerine devam etmelerine izin vermiştir. Bununla birlikte Memlûklerin belirttiği mülklerin ve arazilerin kayıtları saklandığı yahut yok edildiği için bulunamamış, şahitler huzurunda belirtilen mülkler ve araziler kâşiflere ve Memlûklu idarecilere iade edilmiştir. 1549 yılında Ali Paşa, Mısır'a vali olarak atanınca Mısır'daki toprak ve vakıf gelirlerini yeniden düzenlemek ve mevcut kayıtları kontrol etmek amacıyla kâtip ve kadılar atayarak defterleri kontrol ettirir. Ali Paşa ayrıca Memlûk Devleti zamanında arazi tahrirlerini kayda geçiren Abdulkadir adlı bir kâtipi buldurup, saklanmış olan Memlûk kayıtlarını ortaya çıkartır. Böylece Sultan I. Selim tarafından verilmiş olan temessükler⁷³ ile fermanlar, Çerakise defterleri olarak adlandırılan Memlûk kayıtlarıyla karşılaştırılınca kâşiflerin ve Memlûklerin usulsüzlük yaptıkları ortaya çıkmıştır.

1553 Mısır kanunnamesinin ikinci maddesinde⁷⁴ kâşiflerin mülkleri, Sultan I. Selim zamanında Mısır divanına onaylatılmıştır. Fakat 1553 yılında yapılan tetkikler neticesinde Çerakise defterlerindeki kayıtlar ile ifrac hükmüyle alınan temessük kayıtları yani Mısır beylerbeyi yahut bizzat Sultan I. Selim tarafından verilen onay fermanları Memlûk kayıtları ile karşılaştırılmıştır. Buna göre Çerakise defteri olarak adlandırılan Memlûk kayıtlarındaki isimler ile temessük kayıtlarındaki isimler birbirini tutmamaktadır. Yani Memlûklu kâşifler Sultan I. Selim'in Mısır divanına yanlış bilgiler vererek hakları olmayan mülklerden gelir elde etmişlerdir.

⁷² 1553 Mısır kanunnamesinde Memlûk arazi, tapu, tahrir kayıtlarının yer aldığı defterlerin tamamına "Çerakise defterleri" olarak geçmektedir.

⁷³ "Osmanlı Devletinde belirli bir hususta verilen teslimat belgesi yahut senet manasında kullanılmaktadır" (Kütükoğlu, 2011, c.40, 413).

⁷⁴ "İkinci madde budur ki: bazı kimesneler Divan-ı Şerifeden ifrac ihrac etmek için vakıfnameler veyahut mülknameler getirüb; Çerakise defterden yoklandığında vakıfnamelerde veya mülknamelerde yazılan isimler Defter-i Çerakisede yazılmayub bayi'in ve bayi'e bey edenlerin isimleri yazılıub ba'dahu kimsi istibdalat-ı şer'iyye ve kimsi intikalat-ı şer'iyye ile bey olub amma satun olanların ismi Çerakise defterinde kayd olunmayub bunun gibilerin temessukat-ı asliyelerine nazar olunub şöyle ki Çerakise defterinde yazılan isimlere muvafık bulunursa divan gazileri dahi temessukatlarına nazar eyleyub sıhhati bulunursa divan gazileri dahi temessukatlarına nazar eyleyub sıhhati tamam makbulleri olduktan sonra ifrac hukmu verilmek ferman olundu." (Shaw, 1962c, 119).

Kanunnamenin 7. maddesinde⁷⁵ Memlûkler usulsüz bir şekilde tımar ve rızık gelirlerini vakfa bağlayarak mallarını vakıf çatısı altında korumaya almışlardır. Çerakise defterleri kontrol edildiğinde vakıflar adına tımarlar bulunmuş fakat vakıfların tarihi tımarların alınmasından sonra ki bir tarihe işaret etmektedir. Fakat merkezi hükümetten bu vakıfları kurmak ve İstanbul'un Memlûklere sağladığı gelirleri vakıf malı haline getirmek için izin belgeleri yani temessükleri bulunamamıştır. Bazı Memlûkler ise merkezi hükümete vakıf ve mülknamelerin tasdiklerini gösterip bu tasdiklerin satın alma yoluyla alındığını belirtmişlerdir. Fakat Çerakise defterleri kontrol edildiğinde bu tasdiklerin satın alma olarak değil devretme üzerinden Memlûklerin mallarını kaçırdıkları tespit edilmiştir. Böylece Memlûkler idam yahut azil gibi durumlarda mallarını merkezi hükümetin müsadere uygulamasından kaçırmaya çalışmışlardır.

Bazı Memlûkler, vakıf belgelerini onaylatmak amacıyla Mısır divanına başvurduklarında bu kişilerin vakıflarındaki bazı usulsüzlükler ortaya çıkmıştır⁷⁶. Çerakise defterleri ile kişilerin temessüklerinin karşılaştırması yapıldığında vakıfların Memlûklerin zamanında da vakıf olarak kaldığı fakat daha sonra tımara çevrildiği ortaya çıkmıştır. Bazı kişilere ise tımar olarak verilen topraklar vâkıfa çevirmiştir. Merkezi hükümet Memlûklerin mallarını korumak amacıyla tımarlarını ve mülklerini Mısır'ın son Memlûk hükümdarı zamanında vâkıfa çevrildiğini tespit etmiştir.

Yirminci maddede⁷⁷ Sultan I. Selim Mısır'ı fethedince yapılan tahrir sonucunda son Memlûk sultanı Tumanbay tarafından kâşiflere verilen temlik ve mülklerin temessük

⁷⁵ “Yedinci madde budur ki: bazı kimesneler ifrac ihraç etmek için divan-ı şerifde metakib-i vakf ibraz etdikde Defter-i Çerakiseden yoklandıkda vakfın adına tımar veya murabba'a ile rızık mukayyed bulunub ve vakıfnamenin tarihi murabba'a ve tımar tarihinden sonra olub lakin ellerinde beytü'l maldan satun aldıklarına temessükleri olmayub vakıfnamelerinde dahi beytü'l-maldan alındı deyu işaret olmamağ ile bunun gibilerin sahiblerine dahi hüküm verilmeyüb ilhak defterine yazılıub asitane-i sa'adete arz olunmağa muhtacdır.” (Shaw, 1962c, 121).

“Sekizinci madde budur ki: bazı kimesneler ifrac ihraç etmek için divan-ı şerifde mekatib-i vakf ve mülknameler ibraz idüb; zikr olunan temessüklere müracaa't olundukta mesela Hasan Hüseyine satdı deyu mukayyed olub Çerakise defterinden yoklandıkda Hasandan Hüseyine tımar tarikiyle intikal eylemiş bulunmağın bunun gibiler dahi ilhak defterine yazılıub asitane-i sa'adete arz olunmağa muhtaç olmuştur.” (Shaw, 1962c, 121).

⁷⁶ “On sekizinci madde budur ki : bazı kimesneler ifrac ihraç etmek için divan-ı şerife mekatib-i evkaf getirüb; Çerakise defterinden yoklandıkda vakf bulunub ba'dahu Çerakise eyyamında evkafdan alınub Çerakise tayifesine tımar virilmüş bulunub; Şimdiki halde vakfların mustahıkları vakfiyyet tarikiyle mutasarrıflardır; amma defter-i kadimde vakf iken tımar olduğu mukayyed olub ve tımar iken gıru vakfa viruldugüne delalet ider kayd ve işaret olmayub; vakf mustahıklarının ellerinde dahi salatin-i maziyyeden tımar iken vakfa viruldugüne ba-vechin min el'vucuh temessukleri olmayub...” (Shaw, 1962c, 124).

⁷⁷ “Yirminci Madde Oldur ki: Sultan Selim Han, anar allahu burhanahu, ve ca'ala hazretleri Mahrusa-i Mısır-ı feth idüb, Cümle-i Memalik-i 'Osmaniyye muzaf ve mülhak kılındıktan sonra Tumanbay'ın

kayıtları merkezi hükümet tarafından iptal edilmiştir. Sebep olarak Tumanbay'ın dört ay gibi kısa bir süre saltanat makamında kaldığı ve bu kısa süre zarfında verilen kararların şer' en geçerli olamayacağı gerekçe gösterilmiştir. Böylece kâşiflerin mallarının tamamı vâkıfa ait olsa dahi iptal edilerek padişahın mülkü sayılan miri hazineye nakledilmiştir. Ali Paşa 1553 yılında Çerakise defterlerini kontrol ettirirken Mustafa Çelebi adlı bir kişi divana başvurarak babasından kalan vâkıfın miri hazineye intikal ettirildiğini belirterek Sultan Tumanbay tarafından verilen temessukat belgesini divana arz etmiştir. Mısır divanı ise gerekli incelemelerin yapılması için Mustafa adlı şahısın başvurusunu İstanbul'a ulaştırmıştır. Merkezi hükümet şahısın başvurusunu haklı bularak, Sultan Tumanbay'ın hükümdarlığının geçerliliğini kabul etmiştir. Bahsi geçen kişinin haklarını iade kararında bulunmuştur.

1553 yılında yapılan toprak kanunnamesine göre kâşiflerin miri hazineye ait olan mülklerin sahte belgelerle kendilerine aitmiş gibi gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Mülklerin temessukat kayıtları iptal edilerek miri hazineye intikali sağlanmıştır. Miri hazinedeki bazı mülklerin ise şahıslara ait olduğu ortaya konulmuştur. Mezkûr mülkler şahıslara iade edilmiştir. Kanunnamenin maddelerinin neredeyse tamamı kâşiflerin mallarını vakıf haline getirip merkezi hükümetten şer'i hükümler uyarınca bulunan açıktan yararlanma amacı taşıdıkları ortadadır. İslam hukukuna göre vakıf belirli şartlar taşıdığı müddetçe dokunulmaz ve el konulamaz bir müessesese olarak karşımıza çıkmaktadır (İmber, 2004, 151). Memlûk vakıfları aile vakfı statüsündedir. Aile vakfı statüsü ile birlikte vakıf sahibi kendisinden sonra mirasçılarının hakkını korumak amacıyla vakfını kurmuştur. Kişi böyle bir uygulamaya giderek kendisinden sonra malının kontrolünü mirasçılar arasında

saltanatı dört mikdarı vaki' olmuş olur; müşarünileyh Tumanbay zamanında beytü'l mal-i hassadan satduğu yerlerin mülknamelerin sahibleri irad eylediklerinde bunlara 'amel olunmak dürüst değildir; zira zamanı azdır ve ol hinde dahi başları ile memleket keykusi vaki' olmuşdur; beytü'l maldan yer satmağa mecal yoğ idi deyu buyurulmuş ve hem Asitane-i Sa'ade-i Asyanadan Sultan Tumanbay zamanında vaki olan mülknamelerin 'adem-i kabluna emr-i şerif varid olmuş... Mahrusa-i Mısır hazinesinde mahfuz olan Çerakise eyyamının defterlerinde ve murabba'alarının bey' olunduğu mukayyed bulunmuş... ve bundan akdem havace Abdullah nam kimesne Reşid mukâbelesinde İkta' nam yeri mümaileyh Tumanbay zamanında satun almağın bey'i makbulümüz değildir deyu bir niçe senenin haracı miriye zabt olunmuş idi; sonra vakfın oğlu olan Mustafa Çelebi Asitane-i Sa'adet-i savbına varid; Tumanbay'dan alan mülkname ve vakfname 'arz eyleyüb, dar-üs-Sultana olan makam-ı Konstantaniyye'de ol hinde müftü ve kazıyan-ı asakir nam mevali-i izam hazretlerine padişah-ı zillullah hazretleri görsünler buyurdıklarında Sultan Tumanbay'dan olan mubayie sahihtidir deyu her biri zikr olunan vakfname ve mülkname emza eylemeğın, min ba'd temessukat-ı mezbure ile amel olunub, vakfa zabt olunsun deyu padişah-ı zillullah hazretleri canibinden mukaddema alınub zabt olunan akçeyi bile miriden ihraç olunub, vakf-ı mezburun müstahaklarına teslim olunmuş." (Shaw, 1962c, 125).

paylaştırmıştır (İmber, 2004, 151). Şeyhü'l İslam Ebusuud Efendi bu hususla ilgili şöyle bir fetva vermiştir.

“Çağın sultanı bir köyü Zeyd’in ve soyundan gelenlerin yararlanması için vakfa dönüştürür ve şer’i vergileri onlara gelir olarak verir. Bu Zeyd ve soyundan gelenler için yasal mıdır?

Cevap: Evet, yeter ki sultanın vakıf yaptığı köy kendi malı olsun.” (İmber, 2004, 152).

Sultan I. Selim Mısır’ı ele geçirdiğinde Memlûklerin mallarına el koymak amacıyla son Memlûk Sultanı Tumanbay’ın meşruiyetini yok saymıştır. 1553 yılı kanunnamesinde Sultan Tumanbay’ın iktidar süresinin kısa olması sebebiyle Tumanbay zamanında yapılan mülki ve idari işlemlerin bazıları yok sayılmışken bazıları da onaylanmıştır. Yine aynı fetvadan yola çıkarak “kendi malı olması kaydıyla” hükmü şartıyla usulsüzlük yapıp mal kaçıran Memlûklü kâşiflerin vakıfları ve mülkleri kendi malları olmadığı halde kendi mallarıymış gibi göstermelerinden dolayı fetva uyarınca miri hazineye aktarılmıştır. Kendi malı olduğunu Çerakise defterleri vasıtasıyla kanıtlayan Mustafa nam zad gibi kişilerin ise malları ve vakıfları kendilerine iade edilmiştir.

1524 kanunnamesi başta kâşifler olmak üzere Mısır’daki görevli yedi bölük halkının/zabitlerin, Mısır valisinin, fellah adı verilen köylülerin görev tanımları ve yetki sınırları belirlenmişken 1553 arazi kanunnamesi ile kâşiflerin haksız bir şekilde elde ettikleri mallar miri hazineye aktarılmıştır. Merkezi hükümet mezkûr kanunnameler ile birlikte Mısır’da imparatorluğun diğer coğrafyalarındaki vilayetlerdeki gibi bir düzen ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat kanunnameler her ne kadar idari yetkililerin sınırlarını belirlemiş olsa da bunun aşıldığı durumlar mevcuttur. 1572-73 yılında Orta Mısır’da Minye ile Menfalut vilayetleri arasında kalan Uşmuin vilayetindeki köylerin bazılarında zulüm hadiseleri meydana gelmiştir. Buna göre önceleri Beni Halid adlı köyün gelirlerini Uşmuin vilayeti kâşifi toplamaktadır. Köylerin gelirlerinin mültezimlere devredilmesiyle birlikte köylüler merkezi hükümete mültezimler tarafından zulüm edildiklerini bildiren bir şikâyet mektubu göndermiştir. Merkezi hükümet Mısır valisine ve defterdarına gönderdiği bir hatt-ı hümayun ile bu hadisenin araştırılmasını emir buyurmuştur (BOA.DVNSMHM.d 21-537). Bu örnekte kâşiflerle reaya ilişkisinin merkezi hükümetin

1524 Mısır kanunnamesinde belirlediği hususlar çerçevesinde var olduğu saptanmıştır⁷⁸. Fakat başka bir örnekte 1574-75 yılında Garbiye kâşifinin yardımcıları Menufiyye vilayetindeki karyelerden yem, yiyecek vs. ihtiyaçları için ellişer altın topladığı tespit edilmiştir. Bu uygulama gayri resmidir. Zira Garbiyye kâşifinin yardımcıları Menufiyye vilayeti üzerinde yetki sahibi değildir. Bu durumun İstanbul'a intikal edilmesiyle birlikte gönderilen hatt-ı hümâyunla bu tarz girişimlere mani olunması emredilmiştir (BOA.DVNSMHH.d 24-879). Mısır'ın vilayetlerindeki kâşiflerin egemenliği, bazen olumlu bazen olumsuz bir biçimde arşivlere yansımıştır. Birinci örnekte, kâşiflerin denetimi altındaki vilayetlerde köylüler mültezimlerden şikâyetçi iken kâşiflerden memnundur. İkinci örnekte ise köylülerden toplanan usulsüz vergiler sebebiyle köylüler kâşifleri İstanbul'a şikâyet etmiştir. 1593-94 yılında emirü'l hac vazifesi ile Kahire'den yola çıkan ve Haremeyn'e ulaşması beklenen hac kervanına liderlik eden Ali kâşif bizzat kendi kervanını yağmalayarak çok ciddi maddi ve manevi hasarlara sebep olmuştur. Merkezi hükümetin Mekke-i Mükerrreme şerifine gönderdiği emirnameye göre mezkûr hadisenin kutsal topraklara yakın bir bölgede meydana geldiği düşünülmektedir. Buna göre Ali kâşif, Mekke-i Mükerrreme'ye teslim edilecek surrelerin bazısını vermemiş, beş bin altın kadar miktara el koymuştur. Ayrıca yolsuzluk yapmasının yanın da bir de kervandakilerin mallarını yağmalamış ve surre ahalisinden kendisine engel olmak isteyenlere zarar vermiş ve yirmi sekiz kişiyi öldürmüştür. İstanbul Mekke-i Mükerrreme şerifine göndermiş olduğu name-i hümâyun ile Ali kâşifin “Şerle lazım gelen eda olunmak için” hükmünü belirterek yargılanarak şer'i hükümler uyarınca cezasının verilmesini emir buyurmuştur. Ayrıca Ali kâşif yerine Mısır'ın ihtiyar ve emektarlarından olan Piri Deli Ali adlı kişiyi emirü'l hac olarak tayin etmiştir (BOA.DVNSMHH.d 72-129).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere kâşiflerin azil işlemleri hatt-ı hümâyun, name-i hümâyun yahut tezkireler vasıtasıyla İstanbul'un iradesiyle yapılmaktadır. Kâşiflerin miri hazineye ait mallara zarar vermeleri, reaya üzerinde tahakküm kurmaları, yağma ile

⁷⁸ 1524 Mısır kanunnamesinin 23. Maddesine göre “hukukdan ve rüsundan zâyid kimesne nesne talebi derse ol temessükle virmeyeler. Teaddi idüb her kim zulmen bir nesnelere alursa fellah beylerbeğiye şikâyet idüb her nelerin almışlar ise yine sahibine reddolunduktan sonra emre itaat itmeyüb teaddi itdükleri için siyaset ideler” (Barkan, 1943, 367). Mezkûr örnekte mültezimler köylülerden fazla para toplayıp onlara zulm etmişlerdir. Ama karye mültezime devredilmeden önce kâşiflerin uhdesindeyken böyle bir hadise meydana gelmemiştir. O halde kâşifler 1524 kanunnamesi uyarınca köylüleri koruyup kollamış onlardan gerektiği miktarda vergi toplamış sonucu çıkarılabilir.

kişilerin mallarına ve canlarına zarar vermeleri merkezi hükümet tarafından azil gerektiren durumların başında gelmektedir. Ayrıca miri hazine mallarını teslim etmek, miri hazineyi eksik olarak teslim ettiyse eksik miktarın borcunu ödemek ve merkezi hükümetteki taht değişiklikleri durumunda padişaha cülus bahşişi göndermek temel vazifelerinin başında gelmektedir⁷⁹. Bu uygulamaya riayet edilmemesi azil sebebi sayılmaktadır (Esseyid Muhammed, 1990, 159-165).

Kâşiflerle ilgili en önemli hususların başında gelir kaynakları gelmektedir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda kâşiflerin iltizam sistemi içerisinde kendilerine alan açtıkları ekonomik sahaları mevcuttur. Kâşiflerin gelir kaynaklarının başında iltizamlarında bulunan karyeler gelmektedir. Ayrıca borç ilişkileri vasıtasıyla Mısır ümerası içerisinde birbirleriyle maddi ilişkileri de vardır. 1695-96 yılında sabık Şarkıyye kâşifi İbrahim Bey, Mısır divan tercümanı Osman Bey'den yedi kese akçe borç almıştır. Karşılığında iltizamında bulunan İnşasu'l Ramil adlı karyeyi rehin olarak Osman Bey'e bırakmıştır. Borcunu taksit şeklinde ödeyen İbrahim Bey borç bitiminde karyesini geri alamamış ve divan-ı hümâyuna şikâyet ederek durumunun çözülmesini talep etmiştir. İstanbul sabık Şarkıyye kâşifi İbrahim Bey'den yana tavır takınarak Osman Bey'in elindeki karyenin tekrar İbrahim Bey'e geçmesini sağlamıştır (BOA.DVNSMHM.d.106.1391). 1650 yılına ait bir buyruldu da kâşiflerin devletle ilişkilerinde borç meselesiyle ilgili dikkat çeken bir nokta mevcuttur. Dilaver kâşif adlı bir kişinin Bab-ı Âli'ye otuz bin para borcu vardır. Fakat bu şahıs muhtemelen ölmüş yahut öldürülmüş olacak ki merkezi hükümet mezkûr şahısın borçlarının oğlundan karşılanmasını emir buyurmuştur (BOA.TS.MA.e.472-27). Kâşiflerin yıllık gelirleriyle ilgili devlet arşivlerinde kesin hükümlü belgeler bulunmamaktadır. Fakat 1649-50 tarihli bir tereke kaydı Mısır'daki bir kâşifin toplam gelirleri ile ilgili fikir edinmemize yardımcı olacaktır. Behnesaviyye ve Uşmuin vilayetlerinin yöneticisi Ali kâşifin terekesinde mezkûr vilayetlerdeki köylerden elde edilen gelir miktarı 19 Kise-i Mısri ve 17.291 para olarak yer almaktadır. Bu miktar

⁷⁹ Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud'un XVI. Asırda Mısır Eyaleti adlı çalışması dışında, XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonraki hiçbir mukataa defterinde, icmal kaydında, havi defter parçalarında kâşiflerin merkezi hükümete taht değişikliği sırasında cülus bahşişi göndermeleri ile ilgili bir bilgi söz konusu değildir. Kâşiflerden keşufiyye-i sagir olarak hilat-ı ilbasiye ve keşufiyye-i kebir dışında merkezi hükümetin emri ile toplanılan bir vergi söz konusu değildir. Keşufiyye-i sagir ve kebir vergisinin içeriği ile ilgili detaylı açıklamalar bu çalışmanın 2. Bölümünde yer almaktadır. Seyyid Muhammed'in belirtmiş olduğu kâşiflerden culüs bahşişinin toplanması XVI. yüzyılın sonuna dek devam etmiş bir uygulama olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

492.291 paraya tekabül etmektedir. Tereke kaydında Behnesaviyye vilayetinden elde edilen gelir miktarı 326.377 paradır. Uşmuin vilayetinden elde edilen gelir Behnasaviyye vilayetinden elde edilen gelirin yarısından biraz fazla bir miktarla 165.914 para olarak yer almaktadır (BOA.TS.MAD.d.6169). 1553 toprak nizamnamesi kâşiflerin kendilerini güvende hissetmediği için mallarının tam kontrolünü sağlamak amacıyla vakıflar kurduğunu ortaya koymuştur. Fakat bu vakıfların kurulmasını sağlayan mülklerin neredeyse tamamı kâşiflerin usulsüz beyanlarıyla oluşturulmuştur. Toprak nizamnamesi ile merkezi hükümet Memlûklerden elde ettiği gelirleri miri hazineye aktarmıştır. Fakat Mustafa Çelebi örneğinde olduğu gibi her zaman böyle olmamıştır. Merkezi hükümete temesüklerinin doğruluğunu kabul ettirdiği için el konan mallarına geri kavuşmuştur.

3.2 MEMLÛKLERİN MİSİR SİYASETİNDE NÜFUZ MÛCADELESİ

Bu çalışmada bu alt başlığın açılmasının sebebi XVIII. yüzyılda Memlûklerin Mısır siyasetinde ve ekonomisindeki etkinliklerini Memlûk tipolojisi üzerinden ortaya koymaktır. Böylece Memlûk terimi idari ve askeri yetkili olarak adlandırılan dar anlamı dışına çıkarak Memlûk varlığının Mısır için nasıl bir anlam ihtiva ettiği ortaya koyulacaktır. Bunu yaparken Mısır'da aynı dönemde yaşamış Yusuf isimli 3 farklı kişinin siyaseten eyalette ne denli yükselebileceği üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu kişilerin Mısır'daki etkileri biyografik örneklerle ortaya koyulacaktır.

Kâşifler idari olarak vilayetleri yönetmekle birlikte mali olarak bu vilayetlerden ekonomik gelir elde etmekteydi. Bunlar Mısır'daki mukataalardan elde edilen gelirlerdi. Kâşiflerin devlet tarafından kendilerine has olarak verilen maaşlarının karşılandığı köylerin gelirleri dışında kendilerinin de elde ettiği gelirler mevcuttur. Çünkü kâşiflerin çoğu ayrıca mültezimdir (Abdurrahman, 1986, 106). Kâşiflerin fonksiyonel bir biçimde Mısır sahasında hâkimiyetleri merkezi hükümetin kuralları dâhilinde meydana gelmektedir. Bir kâşifin seçilebilmesi için bizzat Kahire'deki Mısır divanına başvurması gerekmektedir. (BOA. C.DH. 101-5009). Kâşiflerin beylik tevleviyatı için Mısır valisi, şeyhü'l beled, defterdar, beyler ve ihtiyar ağalarının olduğu Mısır divanından onay almaları gerekmektedir. Fakat XVIII. yüzyılın son çeyreğinde bu silsile atlanılarak kâşif olmak isteyen Memlûk beyleri bizzat merkezi hükümetten tevleviyat ve kâşiflik beratı elde etmeye çalışmışlardır. Merkezi hükümet bu durumu tamamen yasaklayarak kâşiflerin atama ve terfî işlemlerinin “kanun-ı kadim” üzere olması gerektiğini aksi takdirde Mısır nizamının bozulacağını bildirmiştir (BOA. C.DH. 101-5009). Kâşiflerin

atanmasında genellikle babadan oğula geçen bir silsile takip edilmektedir. Esas unsur kâşiflerin görev süreleri boyunca yapmış olduğu uygulamalardır. Merkezi hükümet açısından Mısır'ın düzeni ve toplanan verginin sürekliliği sorunsuz bir biçimde devam ettiği sürece kâşiflik aynı aileden gelen kişiye geçebilir. Mesela 1590 senesinde vefat eden Menufiyye Kâşifi Adli Bey'in makamı oğlu Ahmed'e bey olarak tevcih edilmiştir. Merkezi hükümet bu durumu "hükmü hümâyunum irsal ba hatt-ı hümâyunum olunmuşdur" denilerek tasdik etmiştir. (A.DVNSMH.d. 67-333). Bazı durumlarda bir kâşife 3 vilayetin yönetimi bırakılmışken bazı durumlarda kâşiflerin oğullarına bir köy dahi ibka edilmemiştir. XVII. yüzyılın son çeyreğinde Minye ve Menfalutiyye Kâşifi Mustafa Bey'e mevcut vilayetlerine ek olarak yönetimi altındaki vilayetlerdeki vergileri toplamasındaki başarısından dolayı Circe vilayetinin de beyliği tevcih edilmiştir. Bu ünvanla birlikte Mustafa Bey, Mısır valisinden sonra Mısır'ın en önde gelen kişisi olmuştur⁸⁰. Fakat bir başka örnekte hac emiri ve kâşif olan İvaz Bey öldürüldükten sonra oğullarına kâşiflik verilmek şöyle dursun beylik beratı dahi gönderilmemiştir. Hatta İvaz Bey'in mallarının idaresine Mısır ümerasından Yusuf Bey tayin edilmiştir. İvaz Bey'in oğulları Mısır valisinden ve Dersaadet'ten karşılık bulamamış olacak ki bu duruma tepki olarak Sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'in Annesi olan Gülnuş Valide Sultan'a bir şikâyet mektubu kaleme almıştır (BOA. TS.MA.e 39-27). Maktul İvaz Bey'in oğullarından⁸¹ İsmail, valide sultanın dikkatini çekmiş olacak ki Mısır'da kendi adıyla olan vakfının nazırı olmasına müsaade edilmiştir. İsmail bu şekilde bey ünvanına sahip olabilmıştır (BOA. TS.MA.e 20-43).

1165-66 (1751-52) senelerinde Mısır'dan İstanbul'a irsaliye hazinesi gönderilememiştir fakat 1167 (1753) senesinde 3 senenin toplam hazinesi olarak hazine serdarı Hamza Bey tarafından 60.834.742 para getirilmişti. III. Osman bu durumdan memnun olmuş ve hatta Nil sahrasının en değerli vilayeti olan Garbiyye vilayeti kâşifliğine Hamza Bey'in tayin edilmesine izin vermiştir. (BOA. TS.MA.d 2604; BOA. AE.SOSM:III 45-3212). Telhisin

⁸⁰ Böyle bir çıkarımda bulunmamın temel nedeni Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesinde* değindiği bir hususla ilgilidir. Evliya Çelebi'ye göre Mısır'ın idari olarak en önemli vilayeti Circe'dir. Mısır valisinden sonra Circe valisinin sözü geçer Circe valisi Silsile-i Mısır'a göre ikinci sıradadır (Çelebi, 2007, 75).

⁸¹ İvaz Bey'in 3 oğlu vardı. Bunlar BOA. TS.MA.e 39-27 numaralı arşiv belgesinde " bende-i Mustafa bin İvaz Beğ mirü'l hac, Bende-i Mehmed bin İvaz Beğ mirü'l hac, Bende-i İsmail bin İvaz Beğ mirü'l hac " olarak geçmektedir.

içeriği incelendiğinde⁸² Garbiyye vilayetinin her sene bir kula tevcih olunduğu yazmaktadır. Bu durumla ilgili maalesef Osmanlı arşivlerinde daha fazla belge bulunmamaktadır. Belgeden anlaşıldığı üzere Garbiyye vilayeti Mısır'ın en müstesna eyaletidir. Yöneticisi olan kâşif her sene değişmektedir. Bu mezkûr durumunun diğer vilayetler için geçerli olup olmadığı bilinmemektedir. Lakin diğer vilayetlerdeki kâşiflerin idari ve mali olarak kusurlu girişimlerde bulunmadıkları ve hilat-ı ilbasiyye olarak adlandırılan keşufiyye-i sagir haracını Mısır valisine ve keşufiyye-i kebir vergisini miri hazineye her sene ödedikleri sürece mevcut vilayetlerinde kâşif olarak kaldıkları kanaatindeyim.

3.2.1. Memlûk Tipolojisi: Yusuf Beyler Örneği

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Mısır ümerası içerisinde tarih sahnesinde etkinlik göstermiş Yusuf isimli 3 Bey bulunmaktadır. Bu üç bey, hem araştırmacılar hem de okuyucular tarafından bir bilgi karmaşasına yol açmaktadır⁸³. Zira XVII. yüzyılın son çeyreğinde ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında Mısır siyaset arenasında haneler arası rekabet söz konusudur. Yusuf, Haremeyn vakıflarının idaresine merkezi hükümet tarafından gönderilmiş eski bir harem ağasıdır. Yusuf Ağa 1678 yılında Sultan IV. Mehmed'in eşi Rabia Gülnuş Emetullah Sultan'ın vakfının kurulmasında yer almıştır. Jane Hathaway, Yusuf Ağa'nın 1696 yılına dek vakıf nazırı olarak bu vakfın yönetiminde yer aldığını fakat aynı tarihte görevden alınarak peygamberin Medine'deki mezarının bekçiliği vazifesine gönderildiğini belirtir. (Hathaway, 2009, 176). Buna rağmen 1699-1700 tarihli bir mektup Yusuf Ağa'nın valide sultan ile ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyarak bu vazifeye devam ettiğini gösterir⁸⁴. Bu mektup Gülnuş Valide Emetullah Sultan tarafından Yusuf Ağa'ya Mısır'daki vakfının mali kayıtlarıyla ilgili bilgi almak amacıyla yazılmıştır. İçeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Yusuf Ağa'nın yazmış olduğu telhise karşılık bu mektup kaleme alınmıştır. Valide sultan ile Yusuf Ağa'nın arasındaki yazışmalara göre Yusuf Ağa en az 1695 tarihinden itibaren sürekli olarak mütevellî vazifesiyle valide sultanın

⁸² III. Osman, "Mahrusa-i Mısır'da Garbiyye beğliği beher sene bir kullarına tevcih oluna gelmekle bu kullarına dahi hatt-ı hümayun şevket makrunuyla inayet ve ihsan buyurulmak babında emr-i ferman şevketlü, kerametlü, mehabetlü, kudretlü padişahı alişan efendimiz hazretlerindir" ile biten telhise karşılık "kaide ve Kanun-ı Mısri'ye akdem olunması için" yazarak bu atamaya onay vermiştir.

⁸³ Bu karmaşıklığın ortadan kaldırılmasında yol gösteren daha geniş perspektiften bakmamı sağlayan Jane Hathaway'e şükranlarımı sunarım.

⁸⁴ BOA. TS.MA.e 20-27 arşiv belgesinden önce Devlet Arşivleri kataloğunda BOA. TS.MA.d 8784 tarihli arşiv belgesinin özetinde Gülnuş Valide Sultan Vakfı mütevellisi Yusuf Bey geçmektedir. Fakat belgenin içeriğinde Yusuf Bey hakkında bir bilgi mevcut değildir.

vakfının başındadır (BOA.TS.MA.e 20-27). Valide sultan mektubunda Yusuf Ağa'ya içten selamlarını ve dualarını göndermektedir. Yusuf Ağa'nın 1700 yılına kadar valide sultanın vakfının nazırı olarak görevde kalması onun valide sultan tarafından kabul ve takdir gördüğünün göstergesidir. Valide sultanın vakfının amacı Mekke-i Mükerreme ve ahalisine yardım etmektir. Bunun için vakıf; mektepler yapar, gılal olarak adlandırılan tahılları Haremeyn'e ulaştırır. Bütün bu sürecin başındaki kişi Yusuf Ağa'dır.

Mısır tarih sahnesinde etkinliği olan bir diğer önemli Yusuf ise Sultan II. Mustafa tarafından 1700-1 yılında bey ünvanı ile Cidde valisi olarak atanmış olan önceleri Memlûk olan Yusuf'tur. Yusuf Bey'in Cidde'ye vali olarak atanması ve Yusuf Ağa'nın aynı tarihte görevinden azledilmesi bu iki müstesna şahsın karışmasına sebep olmaktadır. Fakat Yusuf Ağa emekli olduktan sonra Medine'ye Peygamber'in kabrinin bekçiliği vazifesine giderken Yusuf Bey kâşif olarak Cidde'ye atanmıştır. (BOA. A. DVNSMHM.d. 111-1183). Cidde valisinin temel vazifesi Mısır valisiyle iş birliği yaparak hacı adaylarının ve Haremeyn ahalisinin güvenliğini sağlamak, Haremeyn'in suyollarını tamir ettirerek güvenliğini tesis etmek, erzak ihtiyaçlarını karşılayarak merkezi hükümet tarafından gönderilen hediyelerin Kâbe-i Şerif'e ulaşmasını sağlamaktır. Yusuf Bey, 1701-2 senesinde yeniden Cidde valisi olarak atanmıştır (BOA. A. DVNSMHM.d. 111-2030). Yusuf kâşif, Cidde valisi olarak görevini yerine getirirken Mısır ümerası ile bağlantılarını koparmamıştı. Zira emirü'l haclık vazifesini yerine getiren İvaz Bey ile yakın arkadaşı (BOA. TS.MA.e 39-27). Yusuf Bey'in Cidde valisi olarak görevini ifa etmesi İvaz Bey'in emirü'l hac olarak kutsal topraklara gidecek olan hacılara öncülük etmesi, aralarındaki dostane ilişkiyi daha da arttırmıştı. 1711 yılında Kahire'de meydana gelen çatışmalarda İvaz Bey katledilmişti. Ölümünün ardından İvaz Bey'in oğulları Mustafa, Mehmed ve İsmail babalarından kalan mirasın harap olmaması ve ailenin dağılmaması amacıyla Yusuf kâşifi babalarının malının başına kethüda olarak getirilmesini talep etmişlerdir. İvaz Bey'in çocuklarının babalarının mirası ve ailenin dağılmaması için Gülnuş Emetullah Valide Sultana mektup yazmalarının sebebi İvaz Bey'in oğlu İsmail'in valide sultanın vakfında nazırlık yapıyor olmasından ileri gelmekteydi (BOA.C.EV. 452- 22863; BOA. TS.MA.e 20-43). İvaz Bey'in de zamanında aynı vakıfta nazırlık yapması sebebiyle valide sultanın hem Yusuf Bey'i hem de İvaz Bey'i tanması mümkündür. Cidde valisinin görev tanımı ile Gülnuş Valide Emetullah Sultanın vakfının amacı neredeyse aynıdır. İvaz Bey'in çocuklarıysa bu ilişki açısından

aldığı cesaretle taleplerini Mısır valisi yahut Osmanlı padişahına iletmek yerine bizzat aile bağlarına tanıklık eden Gülnuş Emetullah Valide Sultan'a taleplerini iletmışlerdir. Şubat 1714 yılı itibariyle Yusuf Bey'in merkezi hükümet tarafından gönderilen buyrulduyla, Mekke-i Mükerreme Şeyhü'l Haremlîği ile Cidde valiliğine tekrar atandığını biliyoruz (BOA. C.DH.144-7157). Fakat Yusuf Bey'in İvaz Bey'in mallarının nazırlığı vazifesini üstlenip üstlenmediğini bilmiyoruz. Yusuf Bey ile ilgili elimizde başka bir hatt-ı hümayun yahut bir belge bulunmamaktadır. Bu sebeple muhtemelen Yusuf kâşif Cidde valiliğinden sonra Kahire'ye geri dönmüş ve orada vefat etmiş olmalıdır.

Yusuf Bey'in aile malları üzerindeki koruyuculuk talebin kabul edilip edilmediğini bilmiyoruz fakat Yusuf kâşifin aile tarafından bu talep ile İstanbul'a bildirilmesi Kasımiyye hizbinin sabık lideri olan İvaz Bey'in de Yusuf Kâşife güvendiğinin bir göstergesidir. Bu sebeple Yusuf kâşifin Kasımiyye hizbinde olduğu sonucu çıkartılabilir.

XVIII. yüzyıl Mısır'ın tarih sahnesindeki en etkin beylerinden bir diğeri Katamiş ailesine mensup olan Yusuf Bey'dir⁸⁵. Yusuf Bey ile ilgili en erken kayıt 1727-28 tarihli bir mahlulat defteri⁸⁶ kayıdır. Bu deftere göre Yusuf Bey'in üzerine kayıtlı olan karyeler mevcuttur. Buna göre Yusuf Bey Mısır ümerası içinde etkin bir konumda yer almaktadır. Miri hazineye yahut evkafa ait malların idaresi görevini üstlenmektedir (BOA. MAD.d. 2641). Yusuf Bey bu vazifesini 1737 yılının sonuna dek devam ettirmiştir. 1738-39 yılında

⁸⁵ Katamiş ailesi XVIII. yüzyıl Mısır'ının ilk yarısında siyaset sahnesindeki en etkin hiziplerinden biridir. 1711 yılında meydana gelen Fikariyye ve Kasımiyye hizipleri arasındaki çatışmada Fikariyye hizbinin lideri Kaytaş Bey öldürülmüştür. Fakat 1730'lu yıllarda Kasımiyye hizbinin güç kaybetmesiyle birlikte Mısır siyaset arenasında Fikariyye hizbinin kökenlerinden meydana gelen dört aile damga vurmuştur. Bunlar, Kazdağlı hanesi Celfi hanesi, Zülfikar hanesi ve Katamiş hanesidir. Celfi ve Zülfikar haneleri 1730'ların sonunda etkinliklerini yitirmişlerdir (Hathaway, 2009, 100). Katamiş hanesi Kaytaş Bey'in Memlûkü Mehmed Bey tarafından kurulmuştur. Mehmed Bey'in veliaht olarak İbrahim Bey, Salih Bey, Ali Bey, Halil Bey ve Yusuf Bey isimli Memlûkleri vardır. Mehmed Bey'in 1736 tarihinde Memlûkler arasındaki çatışmada (vak'a- şûr- engiz) hayatını kaybetmesiyle mezkûr beyler Mısır siyasetinde etkin bir konuma kavuşmuştur. İbrahim Bey şeyhü'l beled olarak Kahire'nin yönetimini ele geçirmişken Halil Bey hac komutanlığı vazifesıyla bir diğeri önemli görevi ele almıştır. Ali Bey ise defterdar olarak kendisine yer edinmiştir. Fakat 1738-39 tarihinden sonra Salih kâşifin düzenlediği girişimle Ali Bey öldürülmüş, yerine Mustafa Bey defterdar olarak atanmıştır. Kısa bir süre sonra ise aynı haneden gelen Yusuf Bey defterdar olmuştur. (al-Damurdashi, 1991, 318-320). Katamişler, destekçileri kızlar ağası el- Hac Beşir Ağa'nın 1746'da ölmesiyle güç kaybetmişlerdir. Mısır valisi Ragıp Paşa Katamişlerin güç kaybetmesinden yararlanarak merkezi hükümetin izni ile bu haneyi ortadan kaldırmıştır (Hathaway, 2009, 109). Andre Raymond Katamiş hanesinin 1747 yılında ortadan kaldırıldığını belirtir (Raymond, 2016, 69). Bu tarih Hathaway tezini doğrular niteliktedir. Hanenin hayatta kalan üyeleri Hicaz'a kaçmış ardından Mekke'de ikamet etmişlerdir. Yusuf Bey ise 1752 senesine dek Mısır maliyesindeki etkin konumunu sürdürmeye devam etmiştir (BOA. C.S.M. 74-3736).

⁸⁶ Mirasçısı olmadan devlete yahut evkafa kalan malların kaydedildiği defterlerdir.

Mısır defterdarı olarak atanmıştır (BOA. C.ML.171-7204). Fakat atama tevcihine göre Yusuf Bey bu tarihten önce de Mısır defterdarıdır. Çünkü “ Ümerayı Mısır’dan Mısır Defterdar’ı olan Yusuf dame izzuhuya hüküm ki” derken burada Yusuf Bey’in daha önceden Mısır defterdarı olduğu anlaşılmaktadır⁸⁷. Ayrıca yine belgede geçen “Bundan akdem Mısır defterdarlığı sana tevcih olunup...” diye devam eden pasajdan da Yusuf Bey’in önceden de defterdar olduğu anlaşılmaktadır. 1741 yılında tekrardan Mısır defterdarı olarak atanan Yusuf Bey’in bu tarihe kadar bu vazifeye erişebilmesi için merkezi hükümetin ve Mısır valileri nezdinde dikkate değer çalışmalar yapmış olması muhtemeldir (BOA. C.ML.606-25006). Fakat 1727-28 tarihli mahlulat defteri kaydı uyarınca sahibi olmayan miri hazineye ait malların ve evkafların denetimi ve mali düzenlemelerinde etkin bir rol oynadığı kuvvetle muhtemeldir. Yusuf Bey’in görevlerindeki başarı şüphesiz ki Mısır defterdarı olması yolunda büyük katkılar sağlamıştır. Fakat bu vazifesi bir müddet sonra sona ermiş ve hazinedar başı olarak yeniden Mısır maliyesinde görevlendirilmiştir. Yusuf Bey’in 1164 (1751) yılına ait icmal kaydında defterdar olarak görev almadığı görevine hazinedar başı olarak devam ettiği görülmektedir (BOA. TS.MA.d 6233). Yusuf Bey en az 1149 (1737) senesinden beri Mısır hazinesini yönetmektedir. İcmal kayıtları incelendiğinde 8. tablodaki verilere göre bir istikrar söz konusudur. Yusuf Bey, Mısır maliyesindeki hâkimiyeti süresince temel amaç olarak 20 milyon parayı İstanbul’a ulaştırmaya çalışmıştır. Çoğunlukla görevinde başarılı sayılabilecek sonuçlar ortaya koymuştur. 1164 (1751) yılına dek Mısır hazinesinde sadece 3 defa⁸⁸ 20 milyon para sınırının altında irsaliye hazinesi göndermiştir. 1152 (1739), 1154 (1742), 1162 (1749) senelerinde sırasıyla; 15, 12 ve 8 milyon para civarında irsaliye hazinesi göndermiştir. Yusuf Bey, 14 senelik Mısır maliyesi yönetimi boyunca eksik gönderdiği vergileri hemen ertesi sene irsaliye hazinesinden karşılamaya çalışmıştır. Böylece 20 milyon bandını aşp zaman zaman 28 milyon bandında irsaliye hazinesi göndermeyi başararak merkezi hükümetin gözüne girmiştir. Onun başarılı mali yönetiminden hemen sonra yani XVIII. yüzyılın ikinci

⁸⁷ Al- Damurdashi bu durumu şöyle açıklamaktadır. Buna göre Ali Bey Katamiş’in öldürülmesinden sonra Mısır ümerası içerisindeki etkinliğinin son yıllarında emirü’l hac vazifesini üstlene Osman Bey Zülfikar, Mustafa Bey’in defterdarlığını kabul etmemiş yerine Ali Bey ile aynı haneye mensup Yusuf Bey’i defterdar olarak tasdik etmiştir. Yusuf Bey Mısır ümerası tarafından defterdar ilan edildikten sonra merkezi hükümet tarafından atama beratı tevcih edilmiştir (al- Damurdashi, 1991, 320-333).

⁸⁸ 1149 ve 1151 senelerinde Mısır’dan İstanbul’a gönderilen irsaliye hazine 19 küsur milyon para olduğundan dolayı 20 milyon bandından sayılarak listeye dâhil edilmemiştir.

yarısından sonra Mısır irsaliye hazinesi neredeyse çoğu zaman 2-3 sene gecikmeli şekilde ancak gönderilebilmiştir. Gönderilen irsaliye hazinesi miktarı çoğunlukla 20 milyon para miktarının altında kalmıştır. Bu durumda Mısır'ın son başarılı defterdarı ve hazine başı Yusuf Bey olmuştur. 1167 (1754) tarihli bir belgeye göre Yusuf Bey artık defterdar yahut Mısır hazine başı değildir. Belgede Yusuf Bey'in defterdar iken eksik gönderdiği şekerin Mısır valisi tarafından tamamlanması ile ilgilidir. Sabık defterdar Yusuf Bey her ne kadar bu borcun merkez tarafından affedilmesi talebinde bulunmuş olsa da merkezi hükümet bu durumu kabul etmemiştir (BOA. C.S.M. 74-3736). Yusuf Bey ile ilgili elimizdeki son belge yukarıda geçen 1167 (1754) tarihli mezkûr belgedir. Devlet arşivlerinde onun ölümüyle ilgili tereke kaydı bulunamamıştır. Fakat merkezi hükümetin Yusuf Bey ile ilgili Mısır valisine hüküm yahut ferman göndermemesi onun Mısır ümerası içerisinde geri planda kalarak hayatına devam ettiğinin göstergesi olabilir.

3.2.2. Memlûklerin Ekonomik Faaliyetleri

Memlûklerin Mısır bürokrasisi içindeki siyasi ilişkileri tıpkı Yusuf Beyler örneklerinde olduğu gibi birbirleriyle ilişkiliydi. Siyasi olarak birbirlerine bağlı olan bu organik bağın temeli Memlûk Devleti'nden beri devam etmekte olan gelenekçi yapıya bağlıydı. Bu yapının güçlenebilmesi için siyasi ilişkiler kadar ekonomik faaliyetlere de ihtiyacı vardı. Özellikle vilayet kâşifleri hâkimiyetleri altındaki vilayetlerdeki iltizamların çoğunda söz sahibiydi. Fakat XVIII. yüzyılda kâşiflerin mali otoritelerinin XVII. yüzyıla oranla daha kırılğanlaşmış olduğu kanısındayım. Abdulrahim Abdulrahman Mısır'daki iltizam defterleri üzerinde yapmış olduğu çalışmalarla bu durumu aşağıdaki tablolar şeklinde belirtmiştir.

Tablo 17. 1658-1660 yılları aralığında Mısır'daki vilayetlerdeki Mültezimlerin Sayıları

1658-1660 yılları aralığında Mısır'daki vilayetlerdeki Mültezimlerin Sayıları				
Arap ve Diğerleri	Memalik ve Askerler	Toplam	Mültezim	Vilayetler
		Sayısı		
41	118	159		Circe
13	47	60		Feyyum
29	103	132		Behnasaviyye
3	58	61		Uşmuin
3	25	28		İklim-i Mütferrika

28	440	468	Şarkıyye
14	344	358	Mensure ve Menzile
3	9	12	Faraskur
2	88	90	Kalyub
17	206	223	Buhayra
-----	123	123	Atfih
153	1561	1714	Toplam

Yukarıdaki tablo da XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki Mısır'daki vilayetlerdeki mültezim sayılarına yer verilmiştir.

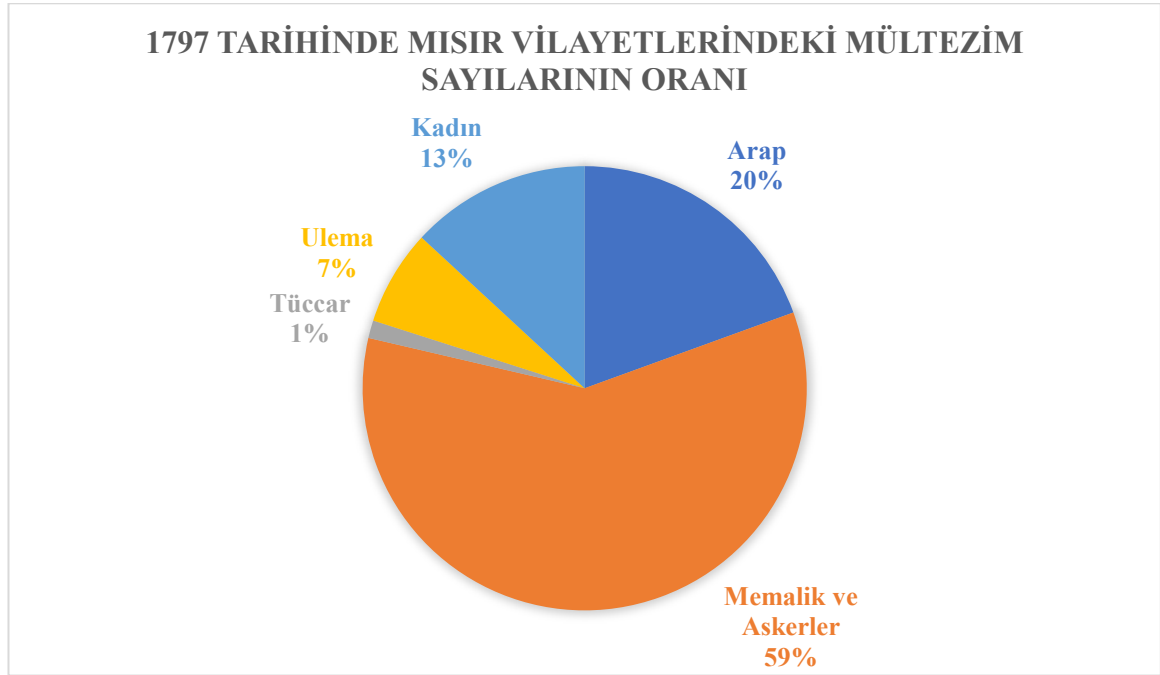
Tablo 18. 1797 Tarihinde Mısır Vilayetlerindeki Mültezim Sayıları

1797 Tarihinde Mısır Vilayetlerindeki Mültezim Sayıları ⁸⁹						
Arap	Memalik ve Askerler	Tüccar	Ulema	Kadın	Toplam Mültezim Sayısı	Vilayetler
84	91	3	22	-----	200	Circe
47	65	15	7	9	143	Feyyum
113	359	9	37	27	545	Behnasaviyye
69	108	7	18	17	219	Uşmuin
89	263	5	27	19	443	İklım-i Müteferrika
127	576	7	65	212	987	Şarkıyye
112	451	4	57	133	757	Mensure
2	13	1	1	0	17	Faraskur
65	157	2	17	54	295	Kalyub
127	344	3	12	97	583	Buhayra
25	189	1	4	12	231	Atfih
860	2616	57	307	580	4420	Toplam

⁸⁹ Bu tablo Prof. Dr. Abdulrahim Abdulrahman tarafından, Mısır Devlet Arşivlerinde yer alan İltizam Defterleri kullanılarak hazırlanmıştır. Detaylı inceleme için bkz. (Abdurrahman, 1986, 106).

Yukarıdaki 18 ve 19. tablolarda yer alan veriler. XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki ve XVIII. yüzyılın sonunda Fransızların hemen işgali (1798- 1801) öncesinde Mısır'daki mültezimlerin sayılarını vermektedir. Buna göre XVII. yüzyılda mültezimler ve iltizamlar, Erkan-ı Kahire etrafından özellikle askeri unsurlar ve idari yetkililer çevresinde şekillenmiştir. Tabloda yer alan Arap ve diğerleri olarak belirtilen sütun ise özellikle Orta Mısır bölgesindeki Arap liderlerin kendi hâkimiyetleri altındaki miri hazineye ait iltizam topraklarının mültezimleri olduğunu doğrulamaktadır. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde mukataa topraklarındaki mültezimlerin çeşitliliği artmıştır. Aralarına ulema, tüccar ve kadınlar katılmıştır. Vilayetlerdeki mültezim sayıları 2,5 kat artış göstermiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki mültezimlerin sayıları 1714 iken XVIII. yüzyılın sonunda bu rakam 4420'ye kadar yükselmiştir. Bu durumun birçok sebebi mevcuttur. Bunlardan ilki birinci bölümde icmal kayıtlarına dayanarak hazırlanmış olan Mısır irsaliye hazinesindeki miktarların düzensizliğidir. Merkezi hükümet muhtemelen irsaliye hazinesindeki düzensizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla miri hazineye ait mukataa bedellerini ve mukataaların miktarlarını arttırmış olmalıdır. Bu durumun irsaliye hazinesindeki düzensizlikler dikkate alındığında ne kadar başarılı olabildiği ortadadır. Mültezimlerin sayılarındaki artışın bir diğer sebebi de normalde bir köye en fazla iki adet mültezim mutasarrıf olmuşken 1706 yılına gelindiğinde bu miktar 15-20 mültezime dek yükselmişti (BOA.A.DVNSMHH.d 115-526). İstanbul bu durumu kontrol altına almak için kanun-ı kadime dönülmesi gerektiğine dair hüküm göndermişti.

Şekil 17. 1797 Tarihinde Tablo 19 da Yer Alan Mültezimlerin Oranları

Yukarıdaki grafikte, toplam 4420 mültezimin kendi içlerindeki dağılımı gösterilmiştir. Buna göre memalik ve askerler %59 oranında birinci sırada yer almaktadır. Bu durum XVIII. yüzyılın sonunda halen daha kâşiflerin ve vilayet yöneticilerin mukataalardaki üstünlüğünü kanıtlar niteliktedir. Arap olarak geçen %20'lik oran özellikle Mısır'da Arap aşiretlerinin ve yerleşmiş urbanların mukataalar içerisindeki yerini belirtmektedir. Kadın mültezimlerin oranı %13'tür. Erol Özvar XVII. yüzyılın sonunda 1113 adet malikâne beratını incelediği çalışmasında toplam kadın adedini sadece 4 olarak verir (Özvar, 2018, 11). Özlem Başarır ise XVIII. yüzyılda Diyarbakır voyvadalık mukataasında yatırımcı olarak 718 malikâneci arasından hiç kadın yatırımcı olmadığını belirtir (Başarır, 2001, 46-58). Bu örnekler ışığında Mısır'daki 4420 mültezim içerisinde 580 kadın mültezimin olması bu rakama şüphe ile bakmamıza neden olmaktadır. Mısır'daki ulemanın oranı ise %7'de kalmıştır. XVII. yüzyılda ulema, iltizam sistemi içerisinde mültezim olarak yer almamaktadır. Gabriel Bear bu durumu aynı şekilde doğrularak ulema gruplarının iltizam sistemi içerisinde etkin duruma gelebilmesinin ancak XVIII. yüzyılın sonunda meydana geldiğini belirtmiştir⁹⁰ (Baer, 1982, 6). Tüccarların oranı ise %1'le en alt sırada

⁹⁰ Ulema kelime anlamı olarak ilmiye sınıfı üyeleri manasına gelmektedir. Osmanlı Devletinde; eğitim, yargı, fetva ve diyanet teşkilatını oluşturan medrese menşeli bir hizmet sınıfıdır (İpşirli, 2000, 141). Mısır için ulemaya dâhil edilebilecek birden fazla kişi ve grup vardır. Bunlar; kazasker, kadı, el-Ezhar medresesindeki eğitim görevlileriyle bazı Sufi liderler bu grubun içinde yer almaktadır. Normal şartlar altında Osmanlı Devleti'nde ulemanın iki farklı işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki eğitim, yargı ve dini

yer almıştır. Tüccarların Mısır maliyesi içerisindeki konumları ancak XIX. yüzyılda sınai üretimin başlaması ile artışa geçecektir (Baer, 1982, 68).

Tablo 19. 1648-49 Tarihli Mukataa Defteri ve 1785-86 Senelerine ait Mısır Vilayetlerindeki mukataaların Gelir Miktarları

1648-49 Tarihli Mukataa Defteri ve 1785-86 Senelerine ait Mısır Vilayetlerindeki Mukataalar ⁹¹			
1648-49 Tarihli Mukataa Defterindeki yazılı Vilayetlerin Mukataa Gelirleri		1785-86 Tarihli Baş Muhasebe Kalemi Kuyudat Muktezasınca yazılı Vilayetlerin Mukataa Gelirleri	
Vilayet-i Şarkıyye	6.071.522	Vilayet-i Şarkıyye	5.321.076
Vilayet-i Menfalut	10.167.494	Vilayet-i Mensure	10.225.966
Vilayet-i Faraskur	16.239.016	Vilayet-i Kalyub	4.193.130
Vilayet-i Kat'ıyye	700.000	Vilayet-i Buhayra	11.783.296
Vilayet-i Elvahat	700.000	Vilayet-i Minye	828.663
Vilayet-i Kalyub	1.400.000	Vilayet-i Cize	4.640.822
Vilayet-i Circe	11.192.442	Vilayet-i Menfalut	394.454
Vilayet-i Atfih	750.000	Vilayet-i Circe	5.341.553
		Vilayet-i Feyyum	2.312.914
		Vilayet-i Behnasaviyye	3.089.219
		Vilayet-i Uşmuin	534.054
		Vilayet-i Garbiyye	16.484.825

kurumların tedarikini sağlama vazifeleridir. Bu işlev ilmiye sınıfına dâhil olmalarından gelen vazifeleridir. İkinci işlevi ise imparatorluğun yönetici kademelerinde yer alan herkese politik danışmanlık ve idari kadrolar arasındaki sıkıntılı süreçlerde arabuluculuk yapmalarıdır (Marsot, 1973, 131-132). XVIII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ulema Mısır'da ekonomik gelirlerini arttırmak amacıyla farklı bir pozisyon elde ederek görevlerine ek olarak aynı zamanda mültezimlik vazifesi üstlenmişti. Ulema politik arenada fetva makamının verdiği meşruiyetten ötürü Mısır divanına gerektiğinde danışmanlık yapıyor, Devlet-i Aliyye'nin Mısır valisi ile Memlûkler arasında meydana gelen çatışmalara müdahale ediyordu (Marsot, 1973, 132). Ayrıca Mısır valisini zaman zaman denetleyip, valinin Mısır'daki yönetimiyle ilgili sorunları ve divan görüşmelerini merkeze hükümete bildiriyordu (Behrens- Abouseif, 1994, 63). Merkezi otoritenin Mısır'da zayıfladığı dönemlerde Özellikle XVIII. yüzyılda, Kahire'de meydana gelen çatışmalarda; ulema yüksek rütbeli din adamları olarak yerlerini alır ve meşruiyet mührüne sahip olmalarından dolayı yönetimde direk olarak etkili konuma gelirlerdi. Bu durum gerek Memlûk emirleri gerekse yeniçeriler tarafından ulemaya verilen değeri gösterirdi. Böylece çatışmalar sona erer, ulema çatışan gruplar arasında arabuluculuk rolü üstlenirdi. (Ayalon, 1960, 166-167). 1711 yılında meydana gelen ve askeri ocaklarında dâhil olduğu çatışmalarda ulema; tarafsız olması, fetva makamına sahip olması ve camilerin kontrolüne ve buna bağlı olarak kitle desteğine sahip olmasından dolayı yatıştırıcı bir role bürünerek olayların yatışmasında etkili olmuştur (Marsot, 1973, 133).

⁹¹ (BOA. TS.MAD.d. 632; BOA. TS.MAD.d. 2889).

		Vilayet-i Menufiyye	13.286.430
Toplam	47.220.474		78.436.402

Yukarıdaki 20 numaralı tabloda yer alan veriler mukataa kaydı ve başmuhasebe kuyudat defteri kaydı göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu tablonun hazırlanmasındaki temel amaç Prof. Dr. Abdulrahim Abdulrahman'ın *Al-Rif'a al- 'Mısr-i fi'l- 'Karn Es 'Samiün Oşr* adlı eserinde sayfa 106'da yer alan aynı şekilde yukarıdaki 18 ve 19. tablolarda gösterilen verileri karşılaştırarak daha detaylı bir şekilde ortaya koymaktır. Abdulrahim Abdulrahman'ın hazırlamış olduğu bu tablonun önemi Mısır milli arşivlerinde yer alan Osmanlı Dönemi iltizam defterlerine dayanıyor olmasıdır. Mezkûr defterler kadı tarafından hazırlanırdı. İçerisinde iltizamı alan kişi ya da şahısların ödedikleri beyanat bedelleri ile mukataa miktarları yer almaktadır. Fakat bu defterlere maalesef Mısır arşivlerinde yer alması ve Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarının tasnif görmemiş olmasından dolayı şu anki koşullarda erişmek mümkün değildir. Bu sebeple Abdurrahim Abdurrahman'ın çalışmasında yer alan bu tablo büyük bir kıymet arz etmektedir. Yukarıdaki mukataa miktarlarının yer aldığı 20. tablo ile mukataalara sahip olunan mültezimler karşılaştırıldığında mültezimlerin oranı XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde 2.5 kat artmıştı. Aynı zaman diliminde ise mukataalardan elde edilen gelirlerin miktarı 1.6 kat artış göstermiştir. Tablolardaki gelir düzeyleri mültezimlerin oranları ile karşılaştırıldığında mukataa gelirleri %60 oranında artış gösterirken aynı zaman diliminde mültezim sayısında % 250'ye varan artış gözlemlenmiştir. Bu durum da eyaletteki mukataalarda XVII. yüzyıla nispeten daha çok kişinin tasarruf ettiği sonucu çıkartılabilir. Mültezimlerin oranındaki artış daha XVIII. yüzyılın başında başlamıştır. Mısır'daki mezkûr karyelere normal şartlar altında 1-2 mültezim tasarruf etmekte iken mültezimlerinde sayıları 15-20 adete kadar yükseldi (BOA.A.DVNSMHH.d 115-526). Tablo 18 ve 19'dan anlaşıldığı üzere mültezimlerin sayıları yüzyılın sonuna dek artış göstermiştir. İstanbul bu vaziyetten her ne kadar şikâyetçi olup "kanun-i kadim'e dönülmesi" esasında fermanlar göndermiş olsa da bu durumun düzelmediği hatta daha fazla arttığı gözlenmiştir. Fakat dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi merkezi hükümetin bu kargaşayı kendi lehine çevirmeye çalıştığı gerçeğidir. Normal şartlar altında mültezimlerin sayılarının artması iltizama çıkartılan mukataa bedellerinden açık

arttırma usulüyle daha fazla gelir elde edilmesine sebep olmaktadır. Fakat ne kadar başarılı olabildiği? XVIII. yüzyılda mukataa gelirleriyle birlikte nispeten başarılı olan merkezi hükümet artan masraflar karşısında bu başarısını sürdürmemiş bunun sonucunda yüzyılın ikinci yarısında gerek mültezimlerin gerekse mukataaların artmasına karşın Mısır maliyesi ancak kendisini döndürebilmiş, merkezi hükümete olan mali desteği neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. 1648-49 yılında mukataa gelirine sahip vilayetlerin sayısı 8 vilayet ile sınırlıyken 1785-86 senesine gelindiğinde Mısır'daki vilayetlerin tamamından mukataa geliri elde edilebilmiştir. Aynı zamanda Elvahat, Kat'iyye gibi vilayetlerin merkez statüleri düşürülmüştür. Buna bağlı olarak Minye, Mensure gibi yeni vilayetler mukataa merkezleri haline dönüştürülmüştür. O halde neden 1648-49 yılında merkezi hükümetin mukataa geliri elde ettiği vilayet sayısı XVIII. yüzyıla göre daha azdır? Neden bazı vilayetlerin idari statüsü ortadan kaldırılırken yerine yenileri eklenmiştir? Bu durum üstünde durulması ve çalışılması gereken bir sorudur. Ne yazık ki Mısır Milli Arşivleri kullanılmadan net bir sonuca ulaşılamayacak bir problemdir.

3.3 CEZZAR AHMED PAŞA NİZAMNAMESİ: ADEM-İ MERKEZİLEŞMENİN MALİYETİ

Mısır'daki Erkan-ı Kahire olarak adlandırdığımız, vilayetin yönetiminden ve korunmasından sorumlu olan idari ve askeri yetkililer arasındaki düşmanca tutum aslında XVII. yüzyılda başlamıştı. Kahire'deki yedi bölük halkı olarak adlandırılan askeri alaylar, kendi içlerinde gruplaşarak birbirlerine karşı üstünlük elde etme çabasına girişmişlerdi. Bu çabanın sonucunda Fikariyye ve Kasımiyye olarak adlandırılan iki hizbe ayrılan idari ve askeri yetkililer arasındaki çatışma 1711 yılında büyük bir isyana dönüştü. Fikariyye hizbi Mustahfızan ocağı olarak bilinen yeniçeri grupları ile müttefiklik kurarken Kasımiyye hizbi ise temeli Memlûk Devleti'ne kadar giden Azeban alayı tarafında yer aldı⁹² (Gül, 2019, 29). İç savaş niteliğindeki bu çatışmada Kahire halkı maddi ve manevi birçok zararlara uğradı. Evleri yıkıldı yahut ateşe verildi. Hatta öldürüldüler. Bu iki hizbin arasındaki temel problem Mısır'daki idari, askeri ve ekonomik gelirleri ele geçirmektir.

⁹² Mısır ve Yemen'de uzun yıllardan beri mevcut olan iki hizip bulunmaktadır. Bu hiziplerin nasıl ortaya çıktığı hakkında resmi bir bilgi bulunmaması ile birlikte mitsel ögeler mevcuttur (Hathaway, 1998, 112). Kasımiyye ve Fikariyye hizipleri XVII. ve XVIII. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkan hanelerin bağlı buldukları hiziplerdir. Her bir hizip kendisini güçlendirerek diğer bir hizbi ortadan kaldırmaya ve sahip olduğu yetkileri ele geçirmeyi amaçlanmaktadır. 1711 yılında Mısır'da meydana gelen iç savaşın temel sebebi budur (Hathaway, 2009, 9-26-32; Raymond, 2016, 34-40).

Kahire'nin mevcut yönetimi Kasımiyye fırkasından Eyyüb Bey'in elinde iken Fikariyye hizbinden Kaytas Bey'in amacı bu mevki ele geçirmektir (Becker, 1979,244). Çatışmalar haneler arasında kalmayarak, hiziplerin bağlı buldukları askeri ocaklara da yayılmıştır.⁹³ Kasımiyye hizbinin başında olan İvaz Bey aynı zaman da mezkûr Mısır emirü'l haccıydı. Bu olaylar sırasında öldürüldü, başı süngüye geçirilerek sokak sokak gezdirildi (BOA. TS.MA.e 39-27). İvaz Bey'in oğulları Gülnuş Valide Emetullah Sultana yazdıkları mektupta babasının bu gruplar içerisinde yer almadığını hali hazırda bu kargaşayı sonlandırmak maksadıyla Mısır valisi Halil Paşa'nın huzuruna çıkıp Halil Paşa'dan aldığı ferman ve emirle bu çatışmaları sonlandırmak maksadıyla hareket ettiğini belirtir (BOA. TS.MA.e 39-27). Bu sırada yeniçeriler ise Said Hâkimi⁹⁴ Mehmet Bey'den (kâşif) yardım istemişlerdir. Mehmet Bey ise 5-10 bin mağrip ve urban eşkıyasıyla birlikte Kahire'ye gelerek mezkûr çatışmalara müdahil olmuştur. Böylece çatışmalar daha da artmıştır. İvaz Bey, Kasımiyye hizbinin desteği ve Memlûk askerleriyle birlikte urban ve mağribi eşkıyalarıyla çatışırken kendisine uzun yıllardan beri düşmanlık besleyen İvaz Bey'den önceki emirü'l hac Eyyüb Bey ve Said Hâkimi Mehmet Bey, İvaz Bey'i öldürdü (BOA. TS.MA.e 39-27). Haneler arasındaki çatışmadan İvaz Bey'in ölümüyle İbrahim Bey liderliğindeki Kasımiyye hizbi güçlenerek çıktı (Gül, 2019, 30). Vali Köse Halil Paşa, Eyyüb Bey taraftarlığı yapmışken, Mısır'daki askerler iki fırka arasına ayrılmıştır. Eyyüb Bey'in ortadan kaldırılması ve Köse Halil Paşa'nın azl edilmesi ile 1711 olayları sona ermiştir (Becker, 1979, 244-245). İki hizbin iktidar savaşından kaynaklanan boşluğu ise Kazdağlı hanesi doldurmuştur (Salzmann, 2018, 532). Böylece XVIII. yüzyılın sonuna dek sürecek Mısır'daki Kazdağlı hanesinin iktidarı başlamıştır (Hathaway, 2009, 49-52-53).

1711 Çatışmalarından sonra Mısır'da Memlûk grupları yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren merkezi hükümet tarafından yapılan atamalara müdahil olmuştur.

⁹³ “Menşeleri ve niyetleri hala tam aydınlanmamış olan bu Kasımiyye ve Fikariyye fırkaları XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın başlarında Mısır'da hâkim unsur hale gelmişlerdi. Askeri sınıflar da bu iki fırkaya tabi olmaktadır. Mesela alaylar arasında azaplar genelde Kasımi iken, yeniçeriler daha çok Fikariyye fırkasını desteklemekteydi” (Tok, 2010, 28).

⁹⁴ Mısır için Said denildiğinde yukarı Mısır kast edilmektedir. Yukarı Mısır genellikle Arap aşiretlerinin hâkimiyeti altındadır. Kahire'ye uzak olduğundan ve engebeli bir coğrafya içerisinde yer almasından dolayı Kahire'nin bu bölgeyi sürekli kontrol altında tutma imkanı yoktur. (Kavas, 2008, c.35, 544). Bu sebeple İstanbul bu bölgede etkinliğini hissettirme amacıyla Circe'yi Mısır'ın en büyük vilayeti haline getirmiştir. Ardından çevre vilayetleri Circe'ye bağlamıştır. Evliya Çelebi'ye göre Circe vilayetini yöneten kâşif Yukarı Mısır'ın hâkimi sayılmaktadır (Çelebi, 2007, c.10, 75-76).

Şekil 18. XVII. Yüzyılın Sonu XVIII. Yüzyılın Başında Mısır'ın Yönetiminden Sorumlu Görevliler

Şekil 19. XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinden İtibaren Mısır'ın Yönetiminden Sorumlu Görevliler

Şekil 18 ve 19’da belirtilen diagramlar 1711 isyanından sonra zaman içerisinde Kahire’de merkezi hükümet tarafından kurulan idarenin Memlûkler tarafından ele geçirildiğini ortaya çıkarmaktadır. İstanbul tarafından atanan Mısır valisi, defterdar, ruznamçe, kadı ve yeniçeri grupları eyalette güçlü ve etkili bir yönetim anlayışı ortaya koymuştu. Memlûk gruplar merkezden atanan idari görevliler üzerinde dengeleyici bir unsur olarak ortaya çıkıyordu. Mısır için “kanun-ı kadim” olarak da bilinen 1524 Mısır kanunnamesiyle Memlûk grupların Kahire’deki Osmanlı yönetimine bağlılığı kesin kurullarla ortaya koyularak eyaletteki vazifeleri belirtilmişti. Fakat XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eyaletteki askeri gruplar haneler etrafında birleştikten sonra merkezi hükümetin içerisinde bulunduğu siyasi krizler ve mali problemler sebebiyle Mısır’daki hizipler eyaletin yönetimde vazgeçilmez unsurlar olarak ortaya çıktı. Bu tutum 1524 kanunnamesine zıt bir uygulamaydı. 1711 isyanıyla birlikte eyaletteki merkezi hükümetin etkisinin azaldığı bir kez daha ortaya çıktı. Suhteler ve Memûkler Mısır valisini tanımayarak İstanbul’dan yeni bir vali talep ettiler (Flemming, 2017, 84-85). Merkezi hükümetin bu isyan karşısındaki hareketsiz tutumu eyalet içerisindeki Memlûk grupların güçlenmesine katkı sağladı. Defterdar ve ruznamçe gibi merkezden yapılan atamalar Memlûk hizipleri içerisinde yapılı hale geldi. Bu durum XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar merkezi hükümetin faydasına oldu. İcmal kayıtlarındaki İrsaliye hazinesi miktarlarının belirtildiği tablo 8’de yer alan verilere göre irsaliye hazinesinde 1702 ve 1750 yılları aralığında İstanbul’a gönderilen vergilerde istikrar sağlandı. Her yıl düzenli olarak Mısır’dan İstanbul’a vergi gönderimi aksamadan devam etti fakat vergi miktarlarındaki düşüş engellenemedi. Memlûk Yusuf Bey’in 1738 yılından 1750 yılına dek devam ettirdiği defterdarlık vazifesiyle XVIII. yüzyıl Mısır maliyesinde ilk kez düzenli bir şekilde 20 milyon paralık irsaliye hazinesi gönderimi sağlandı (BOA. C.ML.171-7204; BOA. C.S.M. 74-3736). Zaman zaman bu miktarın altındaki miktarlar gönderilse de ertesi sene eksik tutar karşılanmaya çalışıldı (TS.MA.d 4969; TS.MA.d 6886). Eyaletteki Memlûk hizipleri arasındaki çatışmalar 1768 yılına dek İstanbul açısından otoritesine risk teşkil edecek bir tutum oluşturmadı. Fakat Memlûkler Kahire’deki iktidarlarını kuvvetlendirdi. Bu durum merkezi hükümetin gözünden kaçmadı fakat eyaletin kendi içerisinde meydana gelen yarı otonom faaliyetler İstanbul’un ilgi alanına girmedi. Padişahın gönderdiği hatt-ı hümayunlarda ve emirnamelerde gözle görülür şekilde biçim değişikliği oluştu. Önceleri Mısır valisi, kadısı

yahut defterdarına yazılan hükümler hitap tarzı bakımından genişledi. Merkezi hükümetin gözünde Mısır'la ilgili hükümler "Mısır valisine, şeyhü'l beledi, Mısır kadısına, Ümerayı Mısriyye'ye yedi ocak zabitlerine ve ihtiyarlarına" şeklinde yazılmaya başlandı (C.DH. 18-887). İmparatorluğun aynı dönemde farklı coğrafyalarında benzer yarı otonom faaliyetler meydana gelmesi, buna bağlı olarak ayanların ortaya çıkması; Mısır'daki Memlûklerin adem-i merkezîyetçilik faaliyetleri İstanbul'un gözünde risk teşkil etmemiş olmalıydı. Ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra irsaliye hazinesindeki mali düşüşler İstanbul'un Mısır'la ilgili en büyük problemlerinden biri haline geldi. İlk olarak düzenli şekilde gönderilen irsaliye hazinesinde 2 ve 3 senelik gecikmeler meydana geldi (BŞM.MSR.d. 16896). İrsaliye hazinesi 20 milyon paranın altına düştü. Bu miktar merkezi hükümetin beklentisinin çok altındaydı. Ayrıca Mısır'daki vilayetlerdeki masraflarda artışlar meydana geldi. 1768 yılındaki Bulutkapan Ali Bey'in isyanıyla birlikte eyaletteki adem-i merkezîleşme zirveye çıktı. Ali Bey'in bağımsızlığını ilan ederek Arap toprakları üzerindeki askeri seferi merkezi hükümetin içerisine düştüğü zor durumu ortaya çıkardı. Aynı zamanda Osmanlı- Rus savaşının (1768-1774) meydana gelmesi İstanbul'un Mısır üzerindeki etkisini zayıflattı (Güner, 2013, 170). Bab-ı Âli'nin iki cephede süren savaşları Ali Bey'in daha çok güçlenmesine sebep oldu. Ancak Ali Bey'in Memlûku Ebuzzeheb Mehmed Bey'in taraf değiştirerek merkezi hükümetin safında yer alması, isyanın bastırılmasını sağladı. 1768- 1773 yılları aralığındaki Ali Bey'in isyanıyla birlikte 8 sene İrsaliye hazinesi İstanbul'a gönderilemedi (BŞM.MSR.d. 16903). Ali Bey'in isyanından sonra yüzyılın sonuna dek Mısır'da merkezi hükümet istikrarını kesin olarak kaybetti.

Mısır'daki adem-i merkezîleşmenin ortaya çıkartılmasında keşufiyye-i kebir olarak Erkan-ı Kahire'den toplanan vergi çok büyük bir önem arz etmektedir. Mukataa defterlerine göre hazırlanmış olan şekil 11'deki verilere göre 1723 yılında eyaletin idaresinde görevli beylerden ve ağalardan 14.092.411 para vergi toplanmıştı (BOA.MAD.d. 1350). 1765 yılındaysa bu miktar 13.980.574 paraya düştü (BOA. BŞM.MSR.d. 16893). İrsaliye hazinesindeki düşüslere rağmen keşufiyye-i kebir vergisinden (haracından) alınan miktarlar düzenli olarak devam etti. Çünkü eyaletin idaresinde Memlûkler etkindi. Merkezi hükümet bu durumun farkında olmasına rağmen ciddi müdahalelerde bulunmuyor. Bu durumun mali olarak ortaya çıkardığı vergi düzenindeki istikrarı korumaya çalışıyordu. Memlûkler ise İstanbul'un gözünde risk

teşkil etmemek için eyalette güçlenmeye devam etselerde mali vazifelerini aksatmadan gecikmeli de olsa devam ettiriyordu. Merkez, Memlûk hâkimiyetini ortadan kaldırmak için harcayacağı enerjiyi onları kontrol ederek eyaleti elinde tutma yoluna başvurdu. Zira Mısır hem uzak hem de geniş bir coğrafyaya hâkimdi. Memlûkleri ortadan kaldırmak İstanbul için mali ve askeri bir yük teşkil ediyordu. Onları eyalet içerisinde kendine bağımlı hale getirerek kontrol altına almak ve nakit akışının tedarikini sürdürmek daha kolay ayrıca daha ucuzdu. Hizipler arası çatışmalar merkezin iktidarını sarsmadığı sürece İstanbul'un dikkatini çekmiyordu. Eyalet içerisinde artan masraflar karşısında irsaliye hazinesinin gecikmesine rağmen Memlûkler ödemeleri zorunlu olan keşufiyye-i kebirini ödemeye devam ediyordu. Böylece merkezi hükümet nezdinde isyan teşebbüsü ortaya çıkmıyordu. Ancak 1768 yılında Bulutkapan Ali Bey'in isyanı Memlûklerin kendi içlerinde kurmuş olduğu nizamı da bozdu. Memlûkler ilk defa kendi başlarına Mısır'da İstanbul'un otoritesini tanımayarak isyan etti. Bu durum merkezi hükümetin Mısır algısını yeniden şekillendirmesine neden oldu. Ali Bey'in isyanından sonra Mısır'da adem-i merkezîyetçilik tamamen yerleşmiş oldu. İsyanın ardından Memlûkler eyalette daha güçlü bir konuma ulaştı. Sayılarında artış yaşandı. Bu durumun eyaletin gelir kaynakları olan mukataalar üzerinde de etkisi görüldü tablo 17 ve 18'deki veriler Memlûklerin XVIII. yüzyılın sonunda mukataalar üzerindeki hâkimiyetlerini ortaya koymaktadır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Memlûklerin mültezim olarak kontrol ettikleri mukataalar XVIII. yüzyılın sonuna oranla neredeyse 2 kat daha azdı. XVII. yüzyılda 1561 olan mukataalardaki Memlûklerin sayısı yüzyılın sonunda 2616'ya çıktı (Abdurrahman, 1986, 106). Böylece eyaletteki mukataaların daha küçük parçalara ayrıldığını ve mültezimlik vasfıyla Memlûklerin daha fazla gelir ettiği ortaya çıkartılabilir. Fakat buna rağmen merkezi hükümete gönderilen irsaliye hazinesi miktarlarında artış oluşmadı hatta miktarlarda neredeyse %50'ye yakın bir oranda düşüş yaşandı ve gönderilen miktar 10 milyon bandında kaldı (BŞM.MSR.d 16906). Ayrıca keşufiyye-i kebir vergisinde de %30 a yakın bir oranda düşüş yaşandı. Bulutkapan Ali Bey'in isyanı öncesinde 1765 yılında 13.980.574 para olarak toplanan keşufiyye-i kebir vergisi (BOA. BŞM.MSR.d. 16893), Fransızların Mısır'ı işgalinden bir sene önce 1797 yılında 10.870.773 para olarak toplandı (Shaw, 1962, 147-48). Yüzyılın sonunda Bir daha Mısır, idari ve mali olarak tam manasıyla İstanbul'a bağlı olmadı. Ali Bey'in ardından Ebuzzeheb Mehmed Bey, İsmail Bey, Murad ve İbrahim Beyler sırayla Mısır'da merkezi

hükümete bağlı bir şekilde yarı otonom olarak eyaleti yönetti. Ancak Murad ve İbrahim Beyler'in eyaletteki ikili yönetimi ve Ali Bey'in yönetim anlayışına benzer şekilde tavır takınmaları İstanbul'un dikkatini çekti. Murad ve İbrahim Beyler 1785 senesinde merkezi hükümete vergi vermeyeceklerini belirtti (Rivlin,4, 1962). Bab-ı Âli, Ali Bey'e benzer bir isyan teşebbüsünün bir daha ortaya çıkmasını istemiyordu. Böylece 1785 yılında Mısır'ı yakından tanıyan ve zamanında Ali Bey'e hizmet etmiş olan Cezzar Ahmed Paşa'dan Mısır'ın ahvali hakkında bir layiha yazmasını emretti (Shaw, 1962b, 6-7). Aynı zamanda Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'yı Memlûk hâkimiyetini sona erdirmek amacıyla Mısır'a sefere gönderdi. Hasan Paşa'nın layihayı beklemeden harekete geçmesi İstanbul'un Mısır sorununu kökten çözmesiyle ilgili bir hareketti. Bu bağlamda Hasan Paşa 1787 yılının Eylül ayına dek Mısır'da kaldı ve Memlûk hegemonyasını ortadan kaldırmaya çalıştı (Rivlin, 1962, 4). Fakat Memlûkler Murad ve İbrahim Beyler önderliğinde Yukarı Mısır'a kaçıp Hasan Paşa'nın eyaletten ayrılmasını bekledi. İstanbul'un Rusya ile yeniden savaşa girmesi (1787-1791) paşanın askeri kuvvetleriyle birlikte Mısır'dan çekilmesine sebep oldu (Aydın, 1993, c.7, 502). 1791 yılında Murad ve İbrahim Beyler Mısır'daki otorite üzerinde yeniden güç teşkil ettiler. Beylerin güçleri ancak Mehmed Ali Paşa'nın Mısır üzerindeki hâkimiyetinin tesisi ile kırılabilirdi.

Cezzar Ahmed Paşa'nın yazmış olduğu layiha İstanbul'un eline geçmesine rağmen uygulanmadı fakat Cezzarın layihası Mısır'daki adem-i merkezîyetçi yapıyı ortaya koymakla birlikte İstanbul'un alması gereken tedbirleri belirtmektedir. Mısır'daki adem-i merkezîyetçi yapı artık merkezi hükümetin çıkarına değil zararınadır. Bu layiha günümüz literatüründe "Cezzar Ahmed Paşa Nizamnamesi" olarak geçmektedir. Stanford Shaw tarafından 1962 yılında *Ottoman Egypt in the Eighteenth Century, The Nizamname-i Mısır of Cezzar Ahmed Pasha* ismiyle kitaplaştırılmıştır⁹⁵. Shaw kısa bir giriş yazısıyla

⁹⁵ Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır nizamnamesi Stanford Shaw'ın kitabının sonunda yer alan nizamnamenin matbu olarak verilen Osmanlıca metni 1994 yılında Ayşe Emecen tarafından yüksek lisans tezi olarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Ayşe Emecen transkripsiyonunda Shaw'ın nizamnamede a ve b şeklinde 49 varak olarak verdiği ayrımı göz önüne alarak çalışmasını yapmıştır. Ayşe Emecen'in transkripsiyonunda bazı küçük hatalar mevcuttur. Stanford Shaw'ın verdiği matbu metnin 6b kısmında Nil Nehri'nin Cebel-i Kamer'den doğduğu belirtilmektedir. Fakat Emecen transkripsiyon hatası sebebiyle bu dağı Cebel-i Kumr olarak vermiştir (Emecen, 1994, 41). Evliya Çelebi Seyahatnamesinin birçok yerinde Nil Nehri'nin kaynağını Cebel-i Kamer olarak vermektedir (Çelebi, 2007, 44-92-142-179). Yine Emecen "Tasi'an hazine beği. İşbu dokuz adedin sekizi her sene gah ibka ve gah tecdid olunurlar ve lakin şeyhü'l tebdil-i mevad olunursa cümlesi ve vali-i Mısır ittîfak ve himmet itmeğe muhtaçdır. Öyle iken yine ba'zı kerre muhabere ve cidal olunmak iktiza ider. Ma'ada beş ve altı nefer beğ vardır ki..." olarak 13b'yi çevirmiştir fakat bu transkripsiyon da hatalıdır (Emecen, 1994, 47). Doğrusu şöyle olmalıdır. "Tasi'an hazine beği iş bu dokuz adedin sekizi her sene gah ibka ve gah tecdid olunurlar ve lakin şeyhü'l beled elbette ibka olunmağa

birlikte nizamnamenin önemini ortaya koyar ve ardından 48 başlıkta nizamnamenin İngilizce açıklamasına yer verir. Shaw ayrıca her başlık altında nizamnamenin ilgili bölümlerini dipnot şeklinde okuyuculara açıklamaktadır. Ardından açıklamalar için kullandığı kaynakları bibliyografya şeklinde ortaya koyar ve index olarak anahtar kelimeleri kitabın sonunda verir. Ayrıca kitabın sonunda nizamnamenin orijinal metni ek olarak yer almaktadır.

Nizamnamenin önemini kavramak bakımından Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır'da kâşif olarak yer aldığını belirtmek önemlidir. Ayrıca Cezzar, Bulutkapan Ali Bey'in iktidar yıllarının başında onun yanında yer alarak⁹⁶ Kahire valiliği yapmıştır (Tekindağ, 1972, 126). Stanford Shaw ve Thomas Philipp, Cezzar Ahmed Paşa için Memlûk ismini kullanmaktadır (Shaw, 1962b, 7; Philipp, 2001, 49). Bulutkapan Ali Bey'in 1773 yılında ortadan kaldırılmasıyla birlikte Mısır'daki merkezi iktidar Ebuzzeheb Mehmed Bey'in eline geçmişti. Onun 1775 yılındaki ansızın ölümünün ardından ise Murad ve İbrahim Beyler; Memlûkler ve Mısır ahvalinde vilayetlerde iktidarlarını korumayı başarmışlardı. Fakat Bulutkapan Ali Bey'in isyanı ve halefi Ebuzzeheb Mehmed Bey'in iktidar çöküşü merkezi hükümetin yönetim organizasyonunu neredeyse ortadan kaldırma noktasına getirmişti. Ali Bey'in katliyle birlikte Ebuzzeheb Mehmed Bey'in iki senelik mutlak iktidarı, Devlet-i Aliyye'nin yönetim şemasına ters düşmekteydi. Zira ilk defa merkezi hükümet tarafından Mısır valisi olarak bir Memlûk Bey'i atanmıştı (BOA. AE.SABH.I. 142-9547). Cezzar Ahmed Paşa yakinen tanıdığı Mısır'da iktidarı ele geçirmiş olan Bulutkapan Ali Bey, Ebuzzeheb Mehmed Bey, Murad ve İbrahim Beyler hakkında bilgi sahibiydi. Onların yönetme biçimlerine şahit olmuştu hatta bir zamanlar bu

muhtacdır. eğer tebdil murad olunursa cümlesi ve vali-i Mısır ittîfak ve himmet etmeğe muhtacdır. Öyle iken yine ba'zı kerre muharebe ve cidal olunmak iktiza ider. Maada beş ve altı nefer beğ vardır ki..." (Shaw, 1962b, 9). Yukarıda yer alan sayfa 9'daki çeviri kitabın sonundaki Matbu metinden alınmıştır. Matbu metin sayfa 1'den başlayıp 20'de sona ermektedir. Emecen'in çalışmasının detaylı incelemesi için bkz. Emecen, Ayşe. (1994). *Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzar Ahmed Paşa*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

⁹⁶ Ahmed Paşa'nın Hekimoğlu Ali Paşa ile birlikte Mısır'a iltisab etmiştir (Güner, 2015, 163). Hekimoğlu Ali Paşa'nın Mısır valiliği vazifesi sürecinde yanında yer alan Ahmed Paşa, paşanın vazifesi sona erince Kasimiyye hizbinin önde gelen isimlerinden olan Salih Bey'e kapılanmıştır. Ahmed Paşa bu hareketi ile birlikte Mısır bürokrasinin yönetim unsurlarıyla yakın ilişkiler geliştirmiş buna bağlı olarak Bulutkapan Ali Bey'in iktidarının erken yıllarında Hunadi aşiretinin köylü üzerindeki baskılarını kırmak amacıyla Memlûk beyleriyle birlikte mezkûr aşiret üzerinde tahakküm kurmasına müteakiben gücünü Mısır şeyhü'l beledi Ali Bey'e kanıtlayarak deve kasabı manasına gelen "Cezzar" lakabını aldı. Cezzarın Mısır'da yükselişi Ali Bey'in sadakatini kazanmasıyla meydana gelmiş olsa da Ali Bey'in rakiplerini bertaraf etme politikası sebebiyle Salih Bey'in ortadan kalkmasıyla birlikte Cezzar Mısır'ı terk ederek İstanbul'a dönmek zorunda kaldı (Tekindağ, 1970, 126-127; Shaw, 1962b, 7; Güner, 2015, 164).

organizasyonun içine dâhildi. Merkezi hükümete sunmuş olduğu nizamname bu sebepten dolayı önem arz etmektedir. Çünkü merkezi hükümetin gözünde tehlikeli işler yapmış, İstanbul'un iktidarına ortak olma çabası içerisinde yer almış olan Memlûk beylerinin fevri ve kasten yapmış oldukları uygulamaları ortadan kaldırarak Mısır'ın nizamını yeniden sağlamak için Cezzar Ahmed Paşa gibi güçlü bir unsura ihtiyaç vardır. Bu “ancien régime”i⁹⁷ paşanın kendisinden daha iyi tanıyan kimse de zaten yoktur.

Layihanın içeriği incelendiğinde Mısır ile ilgili daha önce merkezi hükümet tarafından oluşturulmuş olan 1524 Mısır kanunnamesi ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesinin* 10. cildi ile benzer hususlar sergilenmektedir. Layihanın Shaw'ın ayrımına göre 6b'de Nil Nehri'nin kaynağına yer verilerek Mısır'daki eyaletlerin Nil Nehri'ne olan konumları ve nehrin Mısır'daki karyeleri ve vilayetleri etkilemesi üzerinde durulur (Shaw, 1962b, 16-7). Aynı şekilde Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* Nil Nehri'nin nerede doğduğunu, vilayetler ve karyeler üzerindeki etkisini Nil Nehri'nin Akdeniz'e kadar ki yolculuğunu ve Nehrin taşmaya başlamasıyla vilayetler ve karyelerde oluşan heyecanı ortaya çıkartır. (Çelebi, 2007, 180). 1524 Mısır kanunnamesinde Nil Nehri'nin taşmasıyla birlikte alınması gereken idari önlemlerle köprülerin ve bendlerin bakımlarının nasıl olması gerektiği belirtilmiştir (Barkan, 1943, 360-361-363). Nizamnamenin 13 b olarak belirtilen kısmı tıpkı 6b'deki gibi Mısır kanunnamesine ve Evliya Çelebi *Seyahatnamesine* benzer hususları barındırır. Nizamnamede kâşiflerin hilat-ı ilbasiyye adıyla kâşiflik beratına sahip oldukları ve bu beratın Mısır valisi tarafından tasdik edildiği belirtilmektedir. Kâşiflerin bu mezkûr hilatı giyip görevlerine devam etmeleri karşılığında Mısır valisine 25 Kise-i Mısri para öderler. Bu tezin ikinci bölümünde kâşifler tarafından ödenen bu paranın keşufiyye-i sagir olarak geçtiği ayrıca Mısır valisinin hasları sayıldığı belirtilmiştir. Mısır kanunnamesinde kâşiflerin ikamet ettikleri vilayetler taht-ı kuşufiyyet olarak belirtilmiş ve kâşiflerin görev ve tanımları tıpkı nizamnamenin 13 b kısmındakine benzer şekilde belirtilmiştir (Barkan, 1943, 361). Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* kâşiflerin hilat-ı ilbasiyye ödemeye geldikleri vaktin hasatların toplanmasından hemen sonra *tut* ayının ilk haftasında geldiğini hatta Evliya Çelebi'ye dahi hediyeler ihsan eylediklerini belirtir (Çelebi, 2007, c.10, 307).

⁹⁷ (Salzmann, 2017, 250-51).

Cezzar Ahmed Paşa'nın *Nizamnamesinin* 13a ve 13b kısmı XVIII. yüzyıl Mısır siyasetinin XVII. yüzyıla oranla merkezi hükümetin etkisinden çıkıp kâşiflerin yönetimine nasıl girdiğini anlamak amacıyla önem arz etmektedir. Buna göre Mısır'ın yönetici kademelerinde silsile-i meratib⁹⁸ gereği Mısır valisi dışında 9 kişi asli vazifeye sahiptir. İlk sırada Memlûkların lideri olarak şeyhü'l beled vardır. İkinci sırada emirü'l hac vazifesini yürüten Memlûk beyi yer alır. Üçüncü sırada defterdar beyi varken dördüncü sırada Circe kâşifi gelmektedir. Beşinci sırada Şarkiyye kâşifi, altıncı sırada ise Garbiyye kâşifi gelmektedir. Yedinci sırada Buhayra kâşifi varken sekizinci sırada anbar-ı gılal emini gelmektedir. Dokuzuncu sıradaysa hazine beyi vardır. XVIII. yüzyılın siyasi olayları incelendiğinde Mısır'ın yönetimin tamamının Memlûklu beylere ve kâşiflere geçtiği görülmektedir. Bu durum Bulutkapan Ali Bey'in isyanının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Cezzar Ahmed Paşa, şeyhü'l beled dışında bütün idari unsurların yıllık olarak değişmesi gerektiğini fakat her zaman değişmediğini belirtmektedir. Cezzar'a göre şeyhü'l beledin değişmemesi, vazifesinde kalması ve Mısır valisi ile iş birliği çerçevesinde Mısır'ın idare edilmesinden sorumlu olması gerekmektedir. Aksi halde Memlûkler arasında çatışma, "muharebe" vuku bulabilir (Shaw, 1962b, 28).

Cezzar Ahmed Paşa'nın *Nizamnamesi* detaylı bir şekilde incelendiğinde içeriğinin iki kısma ayrıldığı göze çarpmaktadır. Stanford Shaw'ın adlandırmasıyla *Nizamnamede* 16a'ya kadar Mısır'daki Osmanlı yönetimi, köylerin durumu Erkan-ı Kahire'nin ahvali ve Nil Nehri'nin Mısır açısından önemi üzerinde durmuştur. Buna bağlı olarak Mısır'dan nasıl vergi toplandığı, kâşiflerin vaziyeti, Mısır'daki vilayetler, askeri birlikler, merkezi hükümetin Mısır'a yapmış olduğu vali atamalarının nasıl olduğu, Haremeyn'in Mısır'la olan ilişkisi üzerinde durarak Mısır'ın idari, askeri ve sosyal yönetimini merkezi hükümete özetler şeklinde bilgilendirici şekilde anlatmaya çalışmıştır. Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır tasviri ise tıpkı 1524 kanunnamesinde yer alan ahval-i keşşaf, vasf-ı asakir-i Mısır, vasfı taife-i urban der nevahi-i Mısır gibi tabirler 1524 Mısır kanunnamesinde yer alan içerikler ile bu kısımda benzerlik göstermektedir. *Nizamnamenin* içeriğindeki detaylı Mısır memaliklerinin tasvirleri Cezzar'ın Mısır'a vakıf olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Ali Bey'in makbulü oluşu, Buhayra kâşifliği yapması buna bağlı olarak Buhayra civarındaki urban

⁹⁸ سلسله مراتب

eşkıyası olan Hunadi aşireti ile mücadeleleri paşanın Mısır hakkında bilgi sahibi olmasını sağladı. Fakat Cezzar'ın asıl tecrübesi Ali Bey'in Mısır'daki iktidar yürüyüşünde yanında yer almasıyla oldu. Cezzar Ahmed Paşa, Ali Bey'in Mısır'daki Memlûkler üzerindeki siyasi çıkarlarını sağlamak için yaptığı politik manevralara şahit olmuştu. Hatta bu girişimlerden birine maruz kalkmaktaydı ki Mısır'ı terk ederek İstanbul'a kaçmak zorunda kaldı (Güner, 2015, 164). Şüphesiz ki Bulutkapan Ali Bey'in Mısır üzerinde kurduğu tahakküme şahit olan Cezzar Ahmed Paşa, Ali Bey'in iktidar yürüyüşündeki oynadığı politik manevraların şahidiydi. Çünkü kendisi Mısır'daki adem-i merkeziyetçi yapının içinde yetişmişti. Bu sebeple Cezzar Ahmed Paşa XVIII. yüzyıl Mısır'ının politik sahasındaki iktidar unsurlarını yakından tanıyordu. Ayrıca 1770'li yılların başında Suriye'de Şam valisi Osman Paşa'ya kapılanması ve 1775 yılındaki Sayda Valisi Zahir Ömer'in isyanını bastırması paşanın Mısır dışındaki Arap coğrafyasındaki etkinliğini ve bu coğrafyalar üzerindeki tahakkümünü göstermekteydi (Güner, 2015, 165). Cezzar Ahmed Paşa 1775 yılından ölümü olan 1804 dek yılına değin Mısır'ın Arap coğrafyasına açılan kapısı olarak tabi edebileceğimiz Sayda valiliği vazifesini üstlenmiştir⁹⁹ (Philipp, 2001, 70; Emecen, 1993, c.7, 516- 518).

Cezzar Ahmed Paşa 1785 yılında *Nizamname-i Mısır'ı* kaleme aldığında Sayda valiliği vazifesini yürütmekle birlikte Mısır ve çevresindeki Arap coğrafyası hakkında da yeterli bilgi sahibiydi. Gerek kendi Memlûğü Selim Paşa'nın Trablusşam'ı yönetmesi gerekse kendisinin Şam eyaleti ile olan ayrılmaz bağı Arap coğrafyasında Mısır'a karşı bir tampon bölge oluşmasını sağlamıştı. Hatta 1798 yılındaki Fransızların Mısır'ı işgalinde paşanın Akka'daki tampon konumu işgalin Arap vilayetlerine yayılmasını engellemişti. *Nizamname* detaylı bir bütün şeklinde incelendiğinde Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır ile olan organik bağı merkezi hükümete nazaran daha fazladır. Cezzar, Mısır'ın

⁹⁹ Cezzar Ahmed Paşa'nın uzun yıllar boyunca Akka merkez olmak üzere Sayda valiliği yapmış olması onun ayrıca yerel bir otorite olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Yedi bin kişilik süvari ve piyadeden oluşan bir orduyu beslemesi yüksek gelir sağlamasına bağlıydı. Bu sebeple Cezzar Ahmed Paşa hâkimiyet kurduğu topraklarda iltizam sistemi içerisindeki mukataa gelirlerini kendine bağlamıştı (Güner, 2015, 179-180). Paşan'ın bu girişimi imparatorluğun Anadolu, Balkan ve Arap coğrafyasındaki otoriter güçlerine benzerlik göstermektedir. Tepedelenli Ali Paşa Yanya'da, Pazvantoğlu Osman Vidin'de, Karaosmanoğulları Ege'de, Cabbaroğulları İç Anadolu'da, Canikli Tayyar Paşa Karadeniz'de, Azm-zadeler ise Şam merkez olmak üzere imparatorluğun dört bir tarafında devlete ait mukataa gelirlerini kontrol edip bu gelirler sayesinde himayelerinde olan askeri birliklerin sayısını arttırmışlardır (Yaycıoğlu, 2008, 51-52-). Karaosmanoğulları, Cabbaroğulları ve Cezzar Ahmed Paşa; iltizam gelirlerine ek olarak hâkimiyet sahalarındaki ticari gemileri tekelleştirip bu gemilerden, ekstra vergiler ve liman ücretleri tahsil etmişlerdir. Böylece Akdeniz'deki ticarete pay sahibi olarak servetleri daha fazla artmışlardır (Yaycıoğlu, 2008, 118-235).

coğrafyasına, siyaset iklimine, iktisadi ve içtimai sistemine hâkimdir. Merkezi hükümete gönderdiği layihasında bu durumu üstü kapalı şekilde tekrar etmektedir. Mısır'da küşşaf taifesinin vazifeleri, Nil Nehri'nin eyaletlere etkisi, devlet erkânı üzerindeki bilgisi, Mısır'daki askeri alayların özellikleri, mütesellimler ve ulemanın etkisini detaylıca açıklamıştır. Ayrıca paşa açıklamalarla da yetinmeyip Mısır'ın bozulan nizamının tekrar düzene sokulması için yapılması gereken girişimleri sıralamıştır. Buna Göre Zahir Ömer'in oğulları Mısır'daki Memlûklerle ilişkileri sebebiyle büyük bir risk teşkil etmektedir ve ortadan kaldırılmaları gerekmektedir. Emirü'l haclık vazifesi yapan kâşif hacı adaylarının güvenliğinden mesul olmalıdır. Merkezi hükümet Mısır'daki her bir kâşife ve mültezime hatt-ı hümayun göndermeli ve toprak tahriri yeniden yapılmalıdır (Shaw, 1962b, 44). Mısır'daki tahıl ölçü birimleri arasında farklar mevcuttur bu farkların giderilmesi ve bütün Mısır için 24 erdeb olarak belirlenmesi gerekmektedir. Mısır'daki tahıllar zamanında toplanmalı ve Kahire'ye zamanında ulaştırılmalıdır. Haremeyn'e gönderilen tahıllar zamanında gönderilmelidir. Bu sebeple Mekke'ye ulaştırılacak tahıllar gemi yoluyla Kızıldeniz üzerinden gönderilmelidir. Bunun için Yenbu Limanı'nın bakımının yapılması gerekmektedir. Tahıllar kontrollü bir şekilde Said iklimindeki limandan Yenbu Limanı'na aktarılmalıdır. Yenbu'ya kadar tahılların güvenliğini Kuseyr vilayetindeki etkin Arap aşireti Şeyhü'l Humam sağlamalıdır. Erkan-ı Kahire keşufiyye haracını zamanında ödemelidir (Shaw, 1962b, 44-47).

Cezzar Ahmed Paşa merkezi hükümetin talebiyle Mısır için hazırladığı *Nizamnamede* Mısır için yeni bir rejim yahut reformist girişimlerde bulunacak tedbirler sunmamıştır. Paşa, Mısır'daki düzenin XVI ve XVII. yüzyıldaki gibi merkezi hükümetin mutlak otoritesiyle Mısır'ı yönetecek bir nizam silsilesi ortaya koymuştur. Fakat Mısır'ın birinci dereceden yönetilmesinden sorumlu olan dokuz kişinin Memlûk olması ve neredeyse aynı hanelere yahut aynı kapılardan çıkmış olmaları *Cezzar Ahmed Paşa Nizamnamesinin* uygulanmasının pek mümkün olmadığını gözler önüne serer niteliktedir. Gerek 18 ve 19. şemalarda gerekse *nizamnamede* belirtildiği üzere Kahire'nin yönetimi fiilen Memlûkler eliyle idare edilmektedir. Adem-i merkeziyetçilik eyalette kök salmıştır ve Cezzar Ahmed Paşa'nın belirttiği şekilde "kanun-ı kadime" dönülmesi zaten mümkün değildir. *Nizamnameyi* kaleme alan/aldıran kişinin Cezzar Ahmed Paşa olması ve sunduğu "nizamların" mutlak otoriteye sahip bir kişice yapılması gerektiği izlenimi uyandırmaktadır. Bu kişi de üstü kapalı bir şekilde Cezzar Ahmed Paşa'dır. Arap

coğrafyasında ancak Cezzar gibi “kudretli” bir paşa Mısır’da Memlûkleri dize getirebilir. Çünkü o Cebel-i Lübnan’da Dürzi aşiretleri dize getirmiş ayrıca Zahir Ömer’in ve oğullarının Sayda ve Akka’daki hâkimiyetlerine son vererek merkezi hükümetin yeniden vergi gelirlerine kavuşmasını sağlamıştır. Fakat bu durum İstanbul’un mutlak otoritesini etkin kılmamış Cezzar Ahmed Paşa önderliğinde yarı otonom bir idari modeli ortaya koymuştur.

SONUÇ

Heredotos (M.Ö 484-425), tarihinde Mısır'dan bahsederken Nil Nehri ile ilgili olarak “Mısır, nehrin armağanı” yazarak bu kadim oluşumun hayati varlığına işaret etmiştir. Bu kullanıma benzer bir şekilde Heredotos'tan yaklaşık 2250 yıl sonra yaşamış olan Evliya Çelebi Mısır'ın coğrafi, iktisadi, mali ve siyasi hayatından kesitler veren *Seyahatnamesinde* Nil Nehri'ni anlatırken Herodotos'a benzer bir ifade kullanmıştır. “Cenâb-ı Bârî Mısır'a Nîl ile berekât verdiğinden...” diye bahseden Evliya Çelebi, Heredotos'un ifadesini İslami bir yazımla aynı noktaya ulaşacak şekilde kaleme almıştır. Tarihsel aralıklarla Mısır'a ayak basmış bu iki büyük tarihçinin en büyük ortak noktalarından birisi Nil Nehri'nin Mısır için hayati bir kaynak olduğudur. Mısır, Osmanlı Devleti'nin coğrafi olarak en büyük müstakil eyaletidir. Buna bağlı olarak merkezi hükümetin gelirlerinin neredeyse tamamı tarımsal üretim sonucu elde edilen gelirler sayesinde sağlanmaktadır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti için vergi hayati bir kaynaktır.

Mısır'ın önemi yalnızca vergi kaynaklarının zenginliğiyle sınırlı değildir. Ayrıca coğrafi konum bakımından da önem arz etmektedir. Çünkü Mısır'ın hâkimiyeti aynı zamanda kutsal toprakların, Akdeniz'in, Biladü's-Şam'ın hâkimiyeti ve korunması anlamına gelmektedir. Bu toprakların korunması ve buradaki Osmanlı hâkimiyetinin sürdürülebilmesi için sürekli bir biçimde vergi toplanması esastır. Bu durum Mısır'da mevcut hizipler, askerler, ihtiyar ağaları ve kâşif olarak adlandırılan vilayet yöneticileriyle Osmanlı Devleti'nin merkezden atadığı Mısır valisi, defterdarı, ruznamçecisi ve eyalet kadısının iş birliği ile gerçekleşmektedir. Fakat XVIII. yüzyıla gelindiğinde Mısır'ın yönetim organizasyonunda ve mali yapılanmasında merkezi hükümetin isteği dışında yönetim unsurlarının etkinliğinden söz edilebilir. Bu durum adem-i merkezileşmeyi beraberinde getirir.

Bu çalışmada, Mısır'ın mali tarihi incelenirken eyalet yüzyılın ilk yarısı ve ikinci yarısı olarak iki kısma ayrılmıştır. Böylece yukarıda bahsedilen eyalet organizasyonundaki yarı otonom hareketler icmal belgeleri ve mukataa defterleri kullanılarak ortaya çıkartılmıştır. XVIII. yüzyılda Mısır maliyesinin ahvalinde yüzyılın ilk yarısına kadar istikrarlı bir şekilde vergiler vilayetlerden toplanarak eyaletin ihtiyaçları doğrultusunda harcanmış kalan miktar ise merkezi hükümete gönderilmiştir. Bu çıkarım icmal kayıtlarının sağlamış olduğu salt bilgiler ile kanıtlanmıştır. Şüphesiz ki bu harcama kalemleri merkezi

hükümetin izni ve Mısır defterdarının gözetiminde yapıyor, ruznamçeci tarafından yazıya aktarılıyordu. Mısır maliyesindeki değişimin gözlemlenmesi bu icmal kayıtları ile meydana geliyordu. Buna göre yüzyılın ilk yarısında 1114 (1702-03) senesinden 1154 (1742-43) senesine değin Mısır maliyesinde istikrar olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu durumun temel nedeni eyaletten toplanan vergi gelirlerinin sabit bir şekilde yıldan yıla değişmeden merkezi hükümete gönderilmesiyle ilgilidir. Mezkûr tarihler aralığında Mısır hazinesinden toplanan vergi gelirleri 19055 Para ve 1268 Kise-i Mısri olarak yer alır. Bu miktarın yekûnu 31.719.055 para yapmaktadır. Merkezi hükümetin izniyle yapılan harcamalarsa (masraflar) genellikle 10 milyon para bareminde sınırlandırılmaya çalışılmış böylece İstanbul'a 20 milyon para gönderilmeye çalışılmıştır. Yüzyılın başı ile 1742 senesine gelene değin sistematik olarak irsaliye hazinesinden yapılan masraf miktarları yükselmiş ve merkezi hükümete gönderilen vergi gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. Buna rağmen Mısır defterdarı ve ruznamçecisi merkezi hükümete gönderilen vergi gelirlerini 20 milyon para sınırında tutmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bu sebeple merkezi hükümetin gözünde Mısır hazinesinden gönderilen vergi gelirleri 20 milyon para olmalıydı. Fakat bu beklenti özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra çoğu zaman karşılanamamıştır. Bu para sınırını karşılamak için dönemin Mısır defterdarı olan Katamiş hanesinden Yusuf Bey zamanında ilk defa vergi gelirlerinde artış olmuştur. Böylece Mısır'dan toplanan vergi miktarı 1158 (1745-46) senesinde ilk defa 35.381.948 paraya yükselmiştir. Bu miktar 6948 para ve 1415 Kise-i Mısri olarak icmal kayıtlarına toplu bir şekilde yansıtılmıştır. Aradaki 146 Kise-i Mısri ve 12.893 paralık artış miktarı "muzaf-ı cedid" olarak yeni bir vergi biçimde yer almıştır. Bu verginin konulmasının amacıysa merkezi hükümete gönderilen nakdi miktarı arttırmaktır. Bu miktar sabit bir şekilde 1173 (1759-60) senesine dek toplanmıştır. Fakat merkezi hükümete 1751-52 senesinden 1760 senesine dek toplamda 3 defa olacak biçimde 2'şer, 3'er ve 2'şer yıllık aralıklarla 60 milyon, 10 milyon ve 25 milyon para gönderilmiştir. 1760 senesinden itibaren irsaliye hazinesinden toplanan vergi miktarı 44 milyon para baremini görmüştür. Fakat bu miktara rağmen Mısır'ın ve bağlı bulunan vilayetlerin masraflarında da artış yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak İstanbul'a gönderilen irsaliye hazinesi yine 20 milyon paraya yaklaşmamaktadır. Gönderilen vergi miktarı ya bu paranın sınırında kalmaktadır yahut altına düşmektedir. Fakat icmal kayıtları incelendiğinde, özellikle 1177 (1763-64) ve 1178 (1764-65) senelerinde toplanan yaklaşık 45 milyon paralık vergi gelirleri ve

Dersaadet'e gönderilen 19 ve 17 milyon tutarındaki irsaliye hazinesi miktarı Mısır özelinde mali olarak yapılanmanın düzeldiğini göstermektedir. Üstelik 1179 (1765-66) senesinde yapılan mukataa tespiti ile Mısır'dan toplanan gelirlerin tamamı mukataa defterine kaydedilerek merkezi hükümete gönderilmiştir. Fakat bunun akabinde Bulutkapan Ali Bey'in isyan etmesi ve İstanbul'a vergi vermeyerek mevcut mukataaları kendi Memlûklerine dağıtması Mısır'dan İstanbul'a 8 sene vergi gitmemesine sebep olmuştur. Toplanan vergi gelirleri 25. 182. 427 paraya düşmüştür. 1180'den (1766-67) 1188 (1174-75) senesine değin gönderilemeyen irsaliye hazinesi ancak 1188 (1174-75) senesinde 20 milyon para olarak gönderilebilmiştir. İstanbul'un mezkûr dönemde Rusya ile savaşta olması ve bu durumdan yararlanan Bulutkapan Ali Bey'in isyan ederek kutsal topraklar ile Biladü-ş-Şam'ın neredeyse yarısında nüfus kurması, Osmanlı maliyesini şüphesiz ki zor duruma sokmuştur. Toplanan vergi gelirlerindeki düşüş ise 1193 (1780) senesine değin devam etmiştir. Bu durum Mısır maliyesinin kırılganlığını ortaya koymaktadır. Dersaadet, Bulutkapan Ali Bey'in isyanında olduğu gibi anlık gerçekleşen siyasi teşebbüslere zamanında yanıt verememesinden dolayı maddi olarak yaklaşık 100-150 milyon para kadar vergi gelirinden yoksun kalmıştır. Böylece irsaliye hazinesinin ve Mısır maliyesinin kırılgan yapısı ortaya çıkmıştır.

Yukarıda bahsedilen irsaliye hazinesinin anlaşılabilmesi için bu hazine içerisinde yer alan keşufiyye vergisinin bilinmesi hayati bir öneme sahiptir. Keşufiyye en temel manasıyla Memlûklerden Osmanlılara intikal etmiş fakat zamanla ilk kullanım amacını kaybederek Osmanlılar zamanda yeni bir forma bürünmüş Mısır'a özgü bir yerel vergidir. Bu yerel vergi devlet arşivlerinde XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar keşufiyye olarak geçmektedir. Amacı eyaletteki yüksek gelirli iltizamlara sahip olan Erkan-ı Kahire olarak adlandırdığımız yüksek rütbeli devlet görevlilerinin görevlerinde bir yıl daha kalabilmek amacıyla Mısır valisine yani merkezi hükümete ödedikleri haraç bedelidir. 15 milyon parayı bulan bu miktar Mısır valisi hariç eyaletteki bütün yönetim organizasyonuna dâhil olan kişilerden XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar keşufiyye, yüzyılın ikinci yarısından sonraysa keşufiyye-i kebir ve keşufiyye-i sagir yahut hilat-ı ilbasiyye adıyla alınmaktadır. Keşufiyyenin temel amacı vilayetlerde hâkimiyet sahibi olan kâşifler, beyler, vakıf nazırları ve Kahire'deki yönetim organizasyonuna dâhil olan defterdar, ruznamçeci yedi ocak ağaları ve ihtiyarlar ağaları olarak adlandırılan askeri elitin devlete bu haracı ödeyerek mevkilerini korumasıdır. Memlûklerden gelen bir yönetim geleneğidir.

Toplanan vergi miktarlarıyla irsaliye hazinesi desteklenmektedir. Fakat XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Mısır maliyesinde yapılan düzenlemelerle birlikte bu verginin yapısı ve işlevi de değiştirilerek geliştirilmiştir. Buna göre keşufiyye-i kebir olarak adlandırılan vergiye iskele ve mukataa gelirleriyle birlikte Kahire’de ikamet eden yönetici unsurlardan toplanan vergi gelirleri ve kâşiflerin ödediği haraç dâhil edilmiştir. Keşufiyye-i sagir ise Mısır’daki iltizam sisteminin devlet organizasyonunda görevli kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmuş olan toprak rejimine bağlı gelir kalemidir. Keşufiyye-i sagirden elde edilen gelirler 5 milyon para civarında olmakla birlikte bu para merkezi hazinenin gelirlerine dâhil edilmemiştir. Buna göre Mısır’daki eyaletlerdeki mukataalara bağlı karyelerden bazıları Erkan-ı Kahire’ye ve vilayetlerdeki kâşiflere verilerek onların hizmetleri karşılığında gelir kazanmalarını sağlayan bir mali sistem oluşmuştur. Keşufiyye-i sagir gelirlerine vilayetlerdeki kâşiflerin her sene ödedikleri hilat bedelleri de dâhildir. Bu miktar keşufiyye-i kebir ile karıştırılmamalıdır. Keşufiyye-i kebirle ödenen miktar merkezi hazineye aktarılmakla birlikte Erkan-ı Kahire’nin ve kâşiflerin görevlerini ifa etmelerinden dolayı İstanbul’a ödedikleri bir vergidir. Keşufiyye-i sagir ise genellikle Memlûklerden alınmakla birlikte Mısır valisinin haslarının bir kısmını oluşturur. Kâşifler bu haracı Mısır valisine yeniden kâşif olarak vilayetlerinde kalmak ve bağlılığını göstermek amacıyla ödemektedirler. Mısır valisi buna karşılık kâşiflere vilayetlerinin kontrolünü verir ve onlara keşufiyyeye tabi köy ihсан eder, bu köyün geliri bizzat kâşifin kendisine aittir. Bu uygulama Erkan-ı Kahire için de geçerlidir. Bu yönetim birimlerine ihсан edilen keşufiyye-i sagir köylerinin gelirleri bizzat kişilerin kendi haslarına dâhildir. En büyük has ise Mısır valisine aittir. Evliya çelebi keşufiyye-i sagir olarak adlandırılan Mısır valisinin haslarına ait 20’ye yakın köy olduğunu belirtir. Bu çalışma ile birlikte bu köylerin çoğunluğunun Garbiyye vilayetinde yer aldığı ortaya çıkartılmıştır. Mısır valisi bu karyelerin gelirlerini kâşifler yahut kethüdası vasıtasıyla toplamaktadır.

İrsaliye hazinesinde XVIII. yüzyılın başı ile sonu arasında vergi gelirleri düzenli olarak düşmekte ve masraf miktarları da artmaktadır. Fakat keşufiyye-i kebir olarak adlandırdığımız vergi neredeyse stabil olarak yüzyılın sonuna dek 14-15 milyon baremini koruyarak irsaliye hazinesine katkı yapmıştır. Böylece merkezi hükümetin topladığı vergi gelirleri farklı gelir kanalları ile desteklenmeye çalışılmıştır. Mısır valisinin hassı olarak toplamış olduğu keşufiyye-i sagir miktarı ise 4-5 milyon para arasında seyir göstermiş.

Keşufiyye-i sagir ve buna bağlı olan keşufiyye köylerinin varlığı merkezi hükümet ve Erkan-ı Kahire tarafından benimsenmiş olacak ki Fransızların Mısır'ı işgali (1798-1801) sonrasında yeniden tahrir yapılan Mısır karyelerinde keşufiyye sistemi uygulanmıştır. Garbiyye vilayetinde karyeler için keşufiyye havi defterler üretilmiş ve karyelerin tahriri ve gelir düzeyleri âlâ, evsât ve ednâ olarak yer almıştır. Bu defter parçası ile âlâ vasfına sahip bir karyeden toplanan vergi miktarının aralığı âlâ karyelerinde yaklaşık olarak 49 bin para ile 22 bin para arasında, evsât karyelerinde 29 bin ile 14 bin para arasında ve ednâ karyelerinde 15 bin ile 8 bin para arasında olduğu saptanmıştır. Buna bağlı olarak mültezimlerin merkezi hükümete ödedikleri beyanat miktarları da karyenin gelir düzeyine oranla düşmektedir. Buna göre âlâ karye için ödenen beyanat miktarı 17.655 paradır. Evsât karye için bu miktar 11.870 paradır. Ednâ karye içinse 5.935 paradır. Bu çalışmayla birlikte defter parçasındaki bozulmamış kısımlarında yer alan karyelerin günümüzdeki adları haritalandırılarak bu çalışmada yer almıştır. Buna göre karyeler arasındaki uzaklık mesafesinin 3-5 km arasında değiştiği saptanmıştır. İki karye arasındaki mesafenin bu denli az olması pazar ihtiyacının karşılandığının bir göstergesi olabilir. Buna bağlı olarak âlâ vasfına sahip karyelerin harita üzerinde kapladıkları alan evsât ve ednâ karyelerine göre oranla daha fazladır. Ayrıca âlâ karyelerinin sulama kanallarına erişimi diğer karye gruplarına oranla daha kolaydır. Bu durum beraberinde ekonomik olarak âlâ karyelerin gelirlerinin artmasına destek olmuştur. Fakat buna bağlı olarak âlâ karyelerinden sulama kanalları için evsât ve ednâ karyelerine göre daha fazla karye için tamir masrafı alındığı mezkûr defter parçası sayesinde anlaşılmıştır.

Eyalette mali problemlerin çıkış noktası 1711 iç isyanıyla başlamıştır. Haneler arasındaki çatışmalar Fikariyye hizbinin güçlenmesi ve Kasımiyye hizbinin yok olmasına sebep olmuştur. Bu durumu İç siyasetteki gruplar arasındaki çatışmaların sona ermesi Mısır'da adem-i merkeziyetçiliğin yerleşmesini hızlandırmıştır. İstanbul bu yarı otonom hareketin yüzyılın ilk çeyreğinde farkında olmamakla birlikte 1738 yılında Memlûk ümerasından Yusuf Bey'in defterdar olarak atanması merkezi hükümetin bu durumu fark ettiğinin göstergesidir. Bulutkapan Ali Bey isyanına dek (1768-1773) İstanbul bu girişimi tehdit olarak algılamamıştır. Zira benzer faaliyetler imparatorluğun diğer coğrafyalarında da yaygınlık kazanmıştır. Yüzyılın ilk yarısına kadar adem-i merkeziyetçilik İstanbul'un lehine sonuçlanmıştır. Vergi gelirlerinde istikrar sağlanmıştır. Böylece Mısır'da Memlûk hâkimiyeti güçlenirken merkez gelirlerini korumayı hedeflemiştir. 1750'den 1768'e dek

gecikmeli bir şekilde İstanbul'a vergi gönderimi devam etmiştir. Yıllık gönderilen vergiler artık 2'şer ve 3'er yıllık periyotlarla gönderilmektedir. Ali Bey'in (1768-1773) isyanıyla birlikte Mısır ve periferisindeki Osmanlı eyaletleri kısa süreliğine Devlet-i Aliyye'den kopuş yaşamıştır. Aynı zamandaki Osmanlı-Rus savaşı (1768-1774) İstanbul'un Mısır'a müdahalesini geciktirmekle birlikte, Mısır'daki adem-i merkeziyetçiliğin yerleşmesini sağlamıştır. Mısır ancak Ali Bey'in Memlûku Ebuzzeheb Mehmed Bey'in taraf değiştirmesiyle İstanbul'un kontrolüne yeniden girebilmiştir. Murad ve İbrahim Beylerin Mısır'daki iktidarı Ali Bey'in faaliyetlerine benzer biçimde örnek oluşturmuştur. Beyler 1785 senesinde artık irsaliye hazinesi göndermeyeceklerini belirtmişlerdir. İstanbul bu durumu kontrol altına alabilmek ve Memlûkların iktidarını ortadan kaldırabilmek için Gazi Hasan Paşa'yı Mısır'a Osmanlı hâkimiyetini yeniden tesis etmek için göndermiştir. Fakat 1787-1792 Osmanlı-Rus ve 1787-1791 Osmanlı-Avusturya savaşları bu durumu mümkün kılmamıştır. Merkezi hükümetin emri ile hazırlanan *Cezzar Ahmed Paşa Nizamnamesi* ve Gazi Hasan Paşa'nın Mısır seferi, eyaletteki adem-i merkeziyetçiliğin Osmanlı Devleti açısından sorun teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Fakat gerek İstanbul gerekse Cezzar Ahmed Paşa gibi deneyimli devlet adamları sorunun çözümlenmesini "kanun-ı kadime" dönüş olarak yorumlamıştır. Bu girişim hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir harekettir. Zira gerek Mısır gerekse imparatorluğun periferisindeki coğrafya XVI. yüzyıldaki kanunlara göre yönetilecek vaziyette değildir. Çünkü adem-i merkeziyetçilik yeni bir yönetim anlayışı ortaya çıkamıştır. Ali Bey'in (1768-1773), ardından Murad ve İbrahim Beylerin 1785'teki isyanları bu anlayışın somut örnekleridir. Bundan sonra Fransızların işgaline dek (1798-1801) beyler tekrar isyan etmemişlerdir. Fakat İstanbul'a gönderilen vergi gelirlerinde yüzyılın ilk yarısına oranla %50 oranında düşüş yaşanmıştır. İcmal kayıtlarındaki düşüş bu oranı korumuştur. Beyler keşufiyye-i kebir vergisini merkezi hükümete ödeyerek bağlılıklarını sürdürme yoluna gitmişlerdir. Fakat bu vergi de yüzyılın ilk yarısına oranla %30 düşmüştür. İstanbul bütün çabalarına rağmen yüzyılın ilk yarısındaki siyasi otoritesine ve mali gelirlerine ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, eyaletin mali, idari ve askeri organizasyonun eksiksiz bir izahının yapılabilmesi farklı grupların birlikte çalışmasıyla mümkündür. XVIII. yüzyıl Mısır tarihi eyalet merkezi olarak incelendiğinde aslında bir nevi çatışmalar tarihini ortaya koymaktadır. XVIII. yüzyıl Memlûk beyleri ve hanelerinin yükselişine sahne oldu. Bazen

kendi aralarındaki nüfuz mücadeleleri bazen de devlete karşı isyanları Mısır ekonomisini menfî olarak etkilemişti. Diğer taraftan merkez-periferi ilişkileri özelinde iktidarın ikincisi lehine kuvvetlendiği XVIII. yüzyılda Memlûklerin yükselişi İstanbul'a daha az vergi gitmesi manasına geliyordu. Bu siyasi olayların ekonomi üzerindeki iz düşümüydü.

KAYNAKÇA

YAYINLANMAMIŞ KAYNAKLAR

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı

Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi (AE.)

SSÜL.I. 3-180, SOS.MIII. 2-86, SMMD.IV. 17-1872, SSLM.III. 104-6269, SOSM:III 45-3212, SMST.III. 25-1711, SABH.I. 142-9547

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

Defterler (TS.MA. d)

1972, 934, 6859, 2358, 4123, 6136, 6144, 4969, 4127, 6886, 2844, 3161, 7694, 6233, 10351, 10351, 6179, 794-104, 6652, 472-27, 6169, 2604, 632, 2889, 2891

Evraklar (TS.MA. e)

472-27, 39-27, 484-32, 20-43, 20-27

Divan-ı Hümâyün Sicilleri Mühimme Defterleri (A. DVNSMHHM.d)

29-187, 126-120, 24-787, 115.-1130, 21-537, 24-879, 72-129, 106- 1391, 67-333, 115-526, 111-1183, 111-2030

Baş Muhasebe Mısır Defterleri (BŞM. MSR. d)

16896, 16890, 16886, 16894, 16897, 16903, 16899, 16901, 16870, 16866, 16879, 16889, 16901 B, 16906, 16893, 16871, 16893, 16908

İrade-i Meclis-i Vala Tasnifi (i.MVL.)

129-3394

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d)

2325, 2348

İbnülemin Tasnifi**Maliye (İE. ML.)**

117-111, 00117-11100-001,

Muallim Cevdet Tasnifi**Maliye (C.ML.)**

62-2819, 171-7204, 606-25006, 45-2096, 420- 17098, 38-1748

Saray (C. SM.)

74-3736

Dahiliye (C. DH.)

101-5009, 144-7157

Evkaf (C. EV.)

452- 22863

Bab-ı Defteri**Baş Muhasebe Kalemî (D. BM.d.)**

705

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.)

1350, 2641

YAYINLANMIŞ KAYNAKLAR

AL- DAMURDASHÎ, Ahmad. (1991). *Al- Damurdashi's Chronicle of Egypt 1688-1755 Al-Durra al-Musana fi Akhbar al-Kinana*, Çev. Daniel Crecelius - 'Abd al-Wahhab Bakr, Leiden: Brill.

AL-JABARTÎ, 'Abd al-Rahman. (1994). *'Abd al-Rahman al-Jabartî's History of Egypt, 'Ajâ'ib al-Âthâr fi'l-Tarâjim wa'l-Akhbâr*. Çev. T. Philipp, M. Perlmann, c.1/2-2, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

AYN ALİ EFENDİ .(1018). Kavanin-i Ali Osman.

- AL- SHIRBINI, Yusuf. (2016). *Brains Confounded by the Ode of Abu Shaduf Expounded*, Davies Humphrey- James E. Montgomery- Geert Jan van Gelder- Philip F. Kennedy (Haz.), Newyork: Newyork Press.
- ÇELEBİ, Evliya. (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff (Haz.) c.10, İstanbul: YKY.
- İYAS, İbn. (2018). *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- RUMİ, Kelami. (2012). *Vekayi-i Ali Paşa: Yavuz Ali Paşa'nın Mısır Valiliği 1601-1603*, Soner Demirsoy (Haz.), İstanbul: Çamlıca Basım.
- SAFİ, Mustafa. (2003). *Zübdetü't Tevarih*, İbrahim Hakkı Çuhadar (Haz.), Ankara: TTK.
- ZINKEISEN, Johann Wilhelm. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.1, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

ARAŞTIRMALAR

- ABDULRAHMAN- NAGATA, Abdulrahim-Yuzo. (1995). "The Iltizam System in Egypt and Iltizam System in Egypt and Turkey: A comparative Study", *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Yuzo Nagata (Haz.), İzmir: Akademi Kitabevi.
- ABDULRAHMAN- MIKI, Abdulrahim- Wataru. (1977). "Village in Ottoman Egypt and Tokugawa Japan A Comparative Study", *Institute for the Study of Language and Cultures of Asia and Africa*.
- ABDULRAHMAN, Abdulrahim. (1991). "The Documents of the Egyptian Religious Courts (Al-Mahakim al- Shariyya) as a Source for the Study of Ottoman Provincial Administration in Egypt(923/1517-1213/1798)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c. 34-1/2, Leiden.
- _____ (1976). "Financial Burdens on the Peasants under the Aegis of the Iltizam System in Egypt", *Journal of Asian and African Studies*, vol.12, 122-137.
- _____ (1975). "Hazzal- Quhuf : A New Source for the Study of the Fallahin of Egypt in the XVIIth and XVIIIth Centuries", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 18, s. 3, 245-270.

- _____ (1986). *Al- Rif'a al' Mısr-i fı al'Karn As'samiun ÖŖr*, Ayn Ŗems Üniversitesi Yayınları: Kahire.
- AKSU, Leyla. (2005). *Ordu'ya Ait Mufassal Tahrir Defteri Üzerine Metodolojik Bir Tahlil Denemesi*, YayınlanmamıŖ Yüksek Lisansı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- AYALON, David. (1960). "Studies in al-Jabarti I. Notes on the Transformation of Mamluk Society in Egypt under the Ottomans ", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 3/2, 148-174.
- AYDIN, Mahir. (1993). "Cezayirli Gazi Hasan PaŖa", *İA*, TDV, C. 7, 501-503.
- BAER, Gabriel. (1982). *Fellah and Townsman in the Middle East*, Londra: Frank Cass.
- BAŖARIR, Özlem. (2011). "XVIII. Yüzyıl Osmanlı TaŖrasında Statü-Servet İliŖkisi Üzerine Bir Deęerlendirme", *International Journal of History*, Vol. 3/3, 49-67.
- BARKAN, Ömer Lütfi. (1943). *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai ve Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: Bürhaneddin Matbaası.
- BECKER, J. H. (1979). "Mısır", *İA*, MEB, C.8, 219-242.
- BEHRENS, Doris- Abouseif. (1994). *Egypt's Adjustment To Ottoman Rule*, Leiden: E.j. Brill.
- BOWEN-GIBB, Harold-H.A.R. (1950). *Islamic Society and the West*, C.1, Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1957). *Islamic Society and the West*, C.2, Oxford: Oxford University Press.
- BURAK, Guy. (2014). "Between the Kanun of Qaytbay and Ottoman Yasaq: A Note On The Ottomans' Dynastic Law", *Journal of Islamic Studies*, C.26/1, 1-23.
- CEZZAR, Yavuz. (2005). "The Role of Sarraf in the Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *In Frontiers of the Ottoman Studies*, Colin İmber, Keuko Kiyotaki (Haz.), C.1, London, 61-67.

- CUNO, M. Kenneth. (1992). *The Pasha's Peasants Land, Society, and Economy in Lower Egypt, 1740-1858*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ÇAKIR, Baki. (2019). "Kese", *İA*, TDV, C. Ek-2, 42-43.
- DARLING, Linda. (2019). *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, çev. Adnan Tonguç, İstanbul: Alfa Yayınları.
- DİA. (1997). "Haraç", *İA*, TDV, C.16, 88-90.
- EMECEN, Feridun. (1988). "Ağnam Resmi", *İA*, TDV, C.1, 478-479.
- _____ (1993). "Cezzar Ahmed Paşa", *İA*, TDV, C.7, 516-518.
- _____ (1989). "Ali Bey, Bulutkapan", *İA*, TDV, C.2, 383-384.
- EMECEN, Ayşe. (1994). *Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzâr Ahmed Paşa (TSMA, nr. 4079'daki Takrir ve Nizanâme-i Mısır Adlı İki Raporun Neşir ve Tahlil Denemesi)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- ERCAN, Yavuz. (1991). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, c.55:213, Ankara: TTK.
- ES-SEYYİD MAHMUD, Seyyid Muhammed. (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2002). "kâşiflik", *İA*, TDV, C.25, 16-18.
- GALAL H, El- Nahal. (1979). *The Judicial Administration of Ottoman Egypt in the 17th Century*, Avusturya: Bibliotheca Islamica.
- GENÇ, Mehmed. (2006). "Mukataa", *İA*, TDV, C 3, 129-132.
- _____ (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- GÜNER, Selda. (2013). "Mısır'da Âsi Bir Memlûk: Bulutkapan Ali Bey (El-Kebîr) (1768/69-1773)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.53, S.1, 155-182.

- _____ (2015). “Cezzar Ahmed Paşa (Ö.1804) Hakkında Bir Takrir Münasebetiyle Suriye’de İktidar Oyunları”, *Belleten*, C.79/284, 163-198.
- _____ (2016). “Abdurrahman El-Caberti ve Giovanni Reggio’nun Anlatılarında “Kahire Kale Katliamı” (Mart 1811) ve Memlûklerin Mısır’dan Tasfiyesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 11/2, 47-68.
- GÜL, Şeyda Şerife. (2018). *18. Yüzyılda Mısır’da Şeyhü’l Beledlik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- GÜMÜŞÇÜ- ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Osman- Emine. (2016). “Osmanlı Devleti’nin “Resm-i Çift” Uygulamalarını Yeniden Düşünmek”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 31/1, 177-217.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- HATHAWAY, Jane. (1992). “The Role of the Kızlar Agasi in Seventeenth and Eighteenth Century Ottoman Egypt”, *Studia Islamica*, Vol.75, 141-158.
- _____ (2009). *Osmanlı Mısır’ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, Çev. Nalan Özsoy, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (1995). *The Politics of Households in Ottoman Egypt The Rise of the Qazdaglıs*, New York: Cambridge University Press.
- _____ (2016). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (1999). "The Household: An Alternative Framework For The Military Society of Eighteenth Century Ottoman Egypt", *Oriente Moderno*, Vol. 18/79, 57-66.
- _____ (2009). *İki Hizbin Hikâyesi Osmanlı Mısır’ı ve Yemen’inde Mit, Bellek ve Kimlik*, Çev. Cemil Boyraz, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- _____ (1998). “Mamluk households and Mamluk Factions in Ottoman Egypt: a Reconsideration”, *The Mamluks in Egyptian Politics and Society*, ed. Thomas Philipp, Ulrich Haarmann, Cambridge: Cambridge Press.

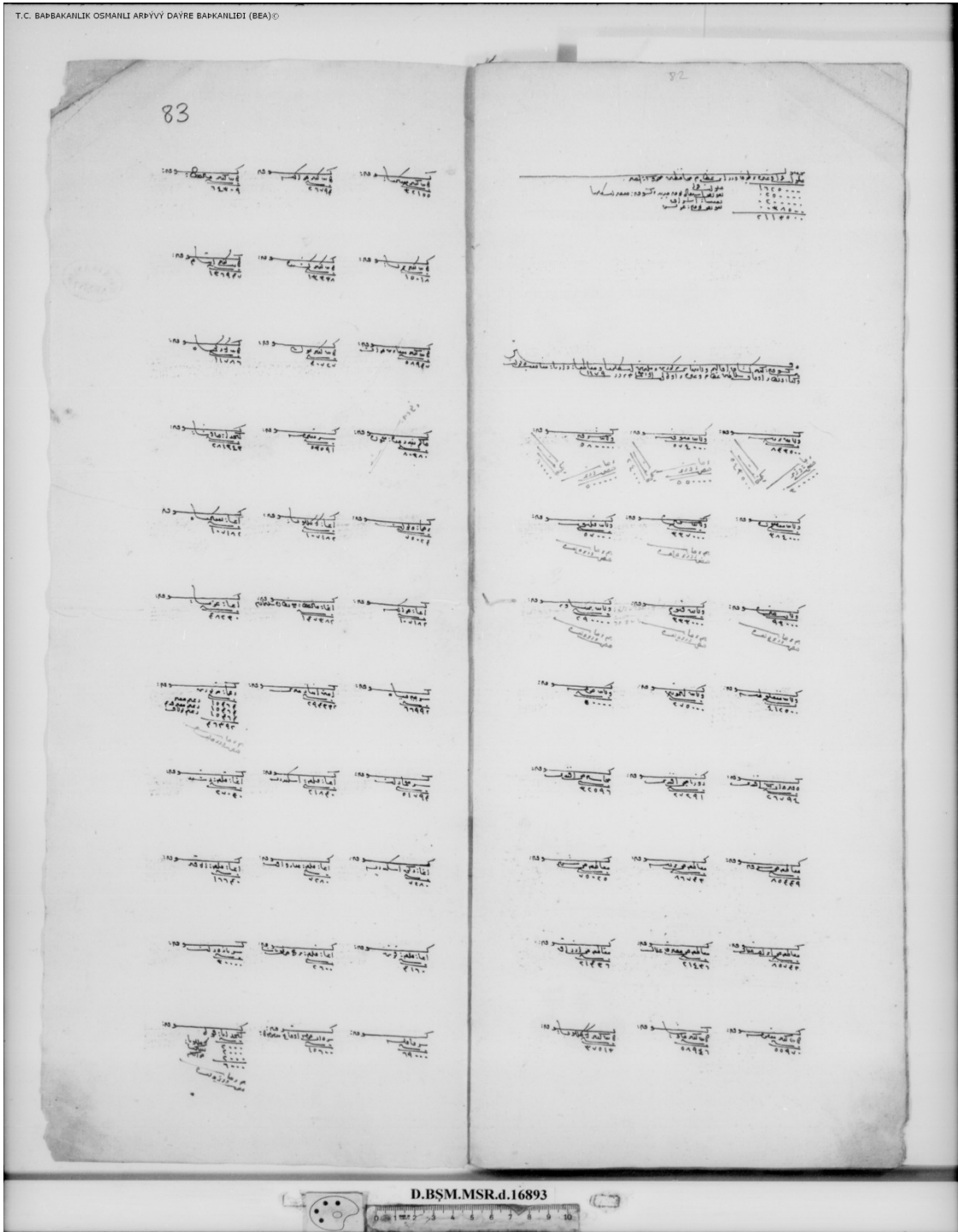
- HOLT, Peter M. (1961). "The Beylicates in Ottoman Egypt during the Seventeenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C.24/2, 214-248.
- HÜSEYİN REMZİ. (1305). *Lügat-ı Remzi*, İstanbul: Hüseyin Remzi Matbaası.
- İMBER, Colin. (2004). *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmalı 'da İslami Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (2018). *Osmanlı 'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- _____ (1997). "Havale", *İA*, TDV, C.44, 512-513.
- _____ (1993). "Cizye", *İA*, TDV, C.8, 45-48.
- _____ (1965). *Adaletnameler*, *Belleten*, C.2/3-4, 49-145.
- _____ (1996). "Filori", *İA*, TDV, C.13, 106-107.
- İPŞİRLİ, Mehmet.(2000). "İlmiye", *İA*, TDV, C.22, 141-145.
- KAVAS, Ahmet. (2008). "Said", *İA*, TDV, C.35, 544-546.
- KENANOĞLU, Macit. (2013). "Vergi", *İA*, TDV, C.43, 52-58.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. (2011). "Temessük", *İA*, TDV, C.40, 413-414.
- _____ (2013). *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Ankara: TTK.
- MARSOT, Afaf Lutfi Al-Sayyid. (2007). *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih vakfı Yurt Yayınları.
- _____ (1973). "The Political and Economic Functions of the Ulema in the 18th Century", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 16-2/3, 130-154.
- MASTERS, Bruce. (2016). "Arap Vilayetlerinde Yarı Özerk Güçler", *Türkiye Tarihi; Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, C.3, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- MEHMED SALAHİ. (1313). *Kamus-ı Osmani*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası.
- MENİNSKİ, Franciscus a Mesginien. (2000). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae- Persicae*, C. 1, İstanbul: Simurg Yayınevi.

- MİKHAİL, Alan. (2010). “An Irrigated Empire: The View From Ottoman Fayyum”, *International Journal Middle East Study*, Vol. 42, 569-590.
- _____ (2020). *Osman'ın Ağacı Altında Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi*, çev. Seda Özdiş, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- MUALLİM NACİ. (1308). *Lügat-ı Naci*, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber. (2017). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- ÖZ, Mehmet. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK: Ankara.
- ÖZCAN, Abdülkadir. (1989). “Ahmed Paşa, Hain”, İA, TDV, C.2, 113.
- ÖZVAR, Erol. (2018). *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- PHILIPP, Thomas. (2002). *Acre The Rise and Fall of A Palestinian City, 1730-1831*, Newyork: Columbia University Press.
- RAYMOND, André. (2016). *Yeniçerilerin Kahiresi Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kenti'nin Yükselişi*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SALZMANN, Ariel. (2011). *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime'i*, Çev. Ayşe Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2018). “Eski Rejim ve Osmanlı Ortadoğu'su”, *Osmanlı Dünyası*, Christine Woodhead (Ed.) - Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 523-540.
- SHAW, J. Stanford. (1962). *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton: Princeton University Press.
- _____ (1962b). *Ottoman Egypt in the Eighteenth Century, The Nizamname-i Mısır of Cezzar Ahmed Pasha*, Harvard University Press: Cambridge.
- _____ (1962c). “The Land Law of Ottoman Egypt (960/1553): A Contribution to the Study of Landholding in the Early Years of Ottoman Rule in Egypt”, *Der Islam*, S.38, 106-37.

- _____ (1966). *Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution by Huseyin Efendi*, Harvard University Press: Cambridge.
- ŞEMSEDDİN SAMİ. (1901). *Kamus-ı Türki*, İstanbul.
- TEKİNDAĞ, M.C. Şahabettin. (1972). “Cezzar’ın Mısır’daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma”, *Tarih Dergisi*, C.0/26, 123-128.
- TOK, Özen. (2010). “XVII. Yüzyıl’da Mısır’ın İdari Durumu”, *Proceedings of the International Conference on Egypt During the Ottoman Era*, Haz. Cengiz Tomar, İstanbul: İRCICA.
- _____ (2014). “H.1112 (M.1700) Tarihli Mısır İrsaliye Hazinesi”, *International Journal of History*, Vol. 6/1, 175-187.
- _____ (2013). “Mısır İrsaliye Hazinesinin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi”, *Turkish Studies*, Vol. 8/11, 329-347.
- YAYCIOĞLU, Ali. (2019). “Perdenin Ardındakiler: Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme”, *Journal of Turkish Studies*, c. 52, Boston: Harvard University Press.
- _____ (2008). “The Provincial Challenge: Regionalism, Crisis and Integration in the Late Ottoman Empire (1792-1812)”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Boston: Harvard University.
- WINTER, Michael. (1980). “Turks, Arabs and Mamluks in the Army of Ottoman Egypt”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol.72, 97-122.

EKLER

Ek 1. 1179 (1765) Tarihi Mukataa Defterinde Yer Alan Keşufiyye-i Kebir Miktarları

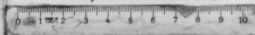
1173 3.23 - 1180.6.0

84

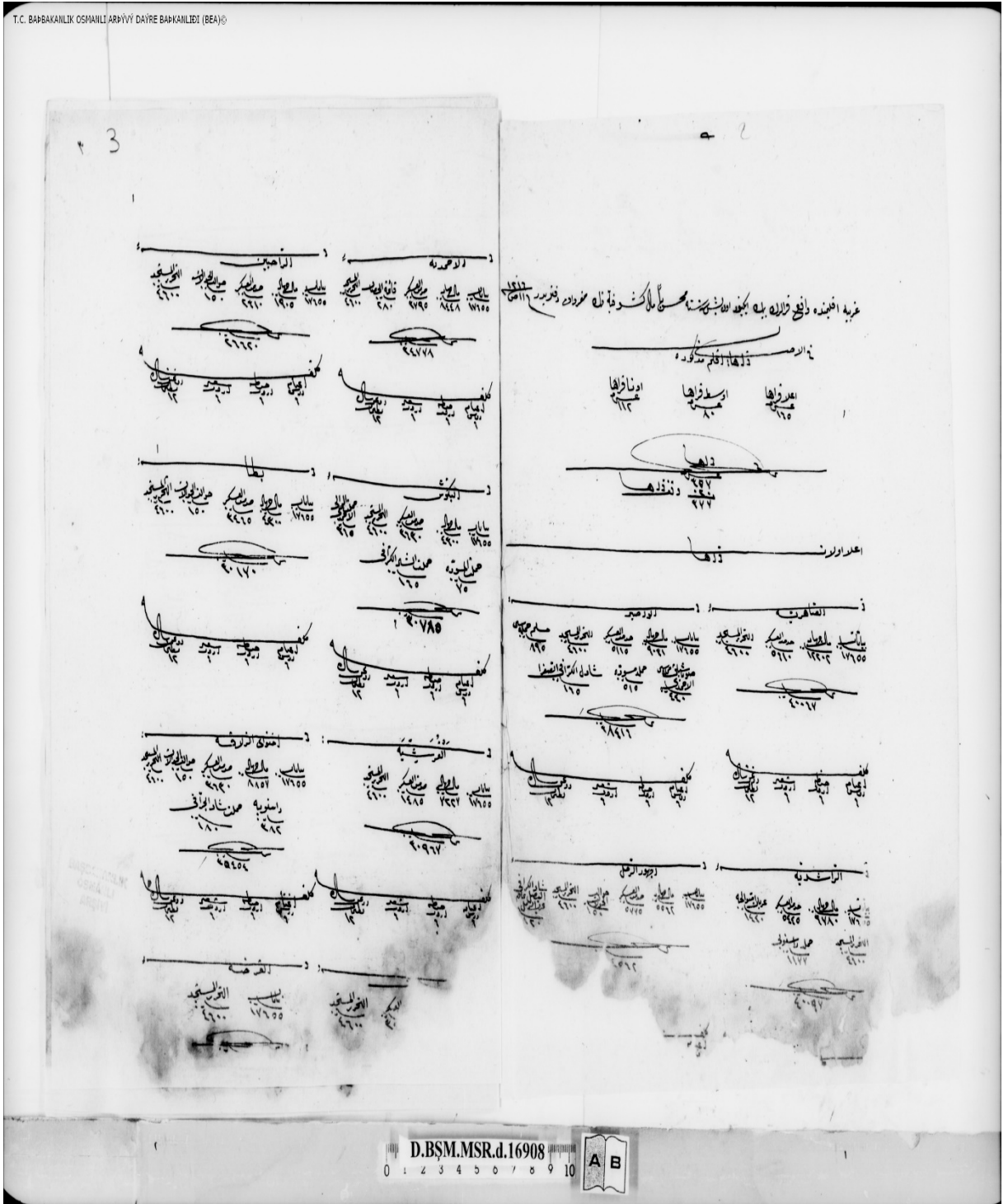
D.BSM.MSR/42
CSN6 = 16893

Handwritten musical notation on a manuscript page. The page contains approximately 15 lines of notation, each consisting of a staff with notes and a line of text below it. The notation is in Ottoman Turkish script. A circular stamp is visible on the right side of the page.

D.BSM.MSR.d.16893

Ek. 3. 1215 (1801) Tarihli Garbiyye Vilayetinde Yer Alan Kurahaları Gösteren Defter Parçası

Handwritten musical notation on page 5, featuring staff lines, notes, and lyrics in Ottoman Turkish script. The page is numbered '5' at the top left. The notation includes various rhythmic values and melodic lines with corresponding text.

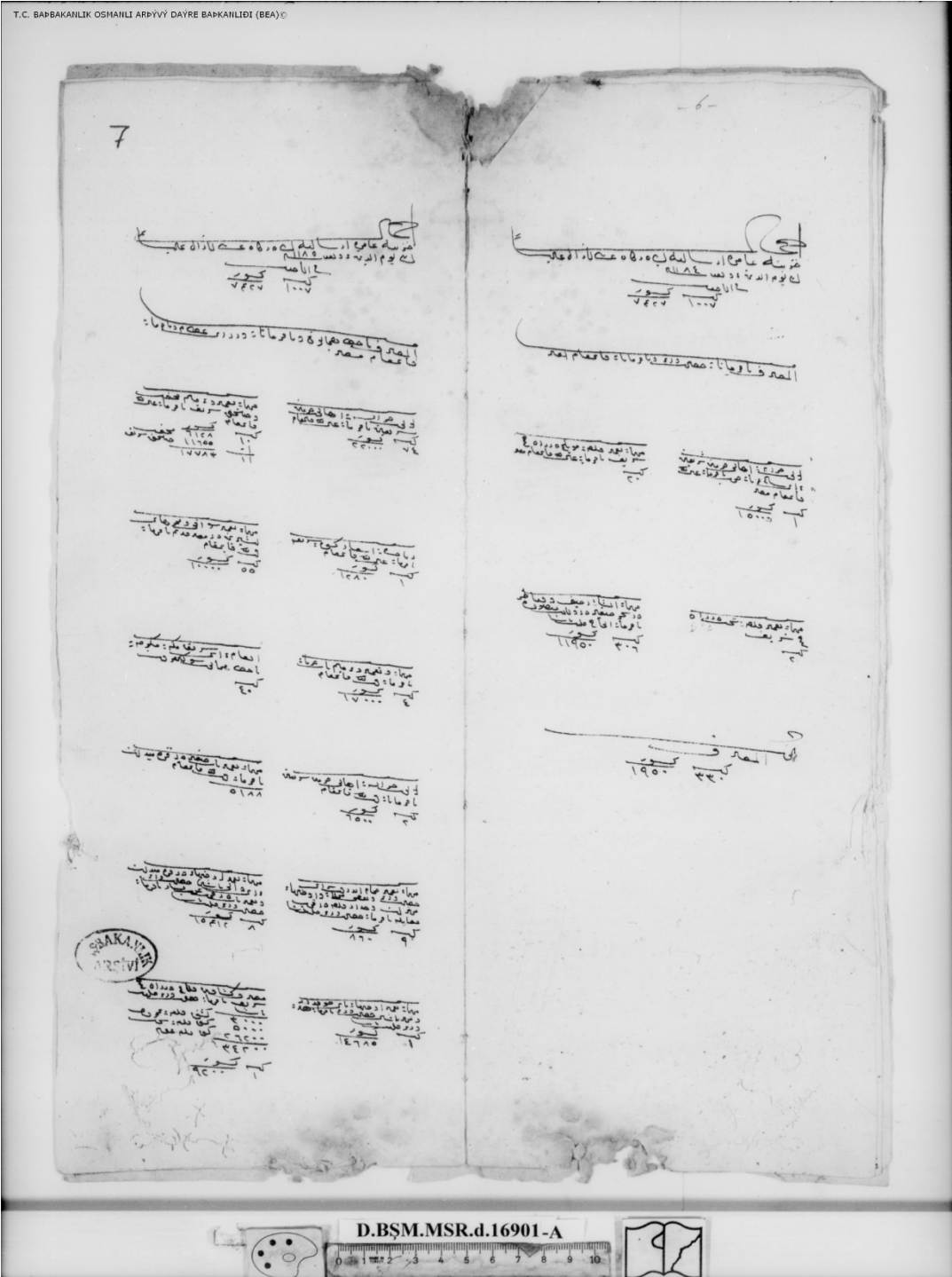
Handwritten musical notation on page 4, featuring staff lines, notes, and lyrics in Ottoman Turkish script. The page is numbered '4' at the top right. The notation includes various rhythmic values and melodic lines with corresponding text.

D.BSM.MSR.d.16908

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Ek 4. 1184 ve 1185 (1770/71- 1771-72) Senelerine Ait İcmal Kaydı

D.BŞM.MSR.d.16901-A

Ek 5. Tez Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 31/05/2021</p> <p>Tez Başlığı : OSMANLI MISIR'INDA BİR YEREL HAZİNE ÖRNEĞİ "KEŞUFİYYE" (1711-1795)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 176 sayfalık kısmına ilişkin, 31/05/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tunitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">31/05/2021</p> <p>Adı Soyadı: Osman Onur Genç _____</p> <p>Öğrenci No: N18135197 _____</p> <p>Anabilim Dalı: TARİH _____</p> <p>Programı: TARİH _____</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p>_____</p> <p>Doç Dr. Selda Güner Özden</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 31/05/2021

Thesis Title : AN EXAMPLE OF LOCAL TREASURE IN OTTOMAN EGYPT "KUSHUFİYAH" (1711-1795)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 31/05/2021 for the total of 176 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is % 3.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

31/05/2021

Name Surname: Osman Onur GENÇ

Student No: N18135197

Department: HISTORY

Program: HISTORY

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Assoc. Prof. Dr. Selda Güner Özden

Ek. 6. Etik Komisyon İzin Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 31/05/2021</p> <p>Tez Başlığı: OSMANLI MISIR'INDA BİR YEREL HAZİNE ÖRNEĞİ "KEŞUFİYYE" (1711-1795)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">31.05.2021</p> <p>Adı Soyadı: Osman Onur Genç</p> <p>Öğrenci No: N18135197</p> <p>Anabilim Dalı: TARİH</p> <p>Programı: TARİH</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">_____ Doç. Dr. Selda Güner Özden</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 31/05/2021

Thesis Title: AN EXAMPLE OF LOCAL TREASURE IN OTTOMAN EGYPT "KUSHUFIYAH" (1711-1795)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

31.05.2021

Name Surname: Osman Onur Genç

Student No: N18135197

Department: HISTORY

Program: HISTORY

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

(Assoc. Prof. Dr. Selda Güner Özden)